

Tartalom

BIRHER NÁNDOR Többet adni mint elvenni	5
BARTUS GÁBOR Távol a fenntartható társadalomtól.....	10
GARACZI IMRE Elhető fenntarthatóság – megtérülő etika A kockázati tényezők az állam, a piac és a civil társadalom együttműködésének szerepeiben	18
NOBILIS MÁRIÓ Átfogó ökológia – fenntartható fejlődés Mégfontolások a fenntarthatóságról Ferenc pápa „Áldott légy” kezdetű enciklikája kapcsán.....	34
PAPP SÁNDOR Fenntartható fejlődés – reális illúzió vagy illuzórikus realitás?	47
VERESS GÁBOR A fenntarthatóság lényege, hogy szeretetben éljünk!.....	61
TEOLÓGIA	
KUMINETZ GÉZA Mégfontolások az emberi jogok alakulásáról – a keresztény jogbölcselet mérlege	75
GÁJER LÁSZLÓ A laikusok által betölthető egyházi hivatalok.....	94
UNDI BARNA Gondolatok a roma származásúak hitvilágához és hiedelemvilágához.....	119
TUZSON ATTILA A személyről, a marxista személyiségelméletről és annak napjainkra gyakorolt hatásáról.....	124
ROKAY ZOLTÁN A „barokk”-tól a „biedermeier”-ig	135
FODOR JÁNOS A szent profán arca Gondolatok a papi kiégésről.....	165
ALBERT JÓZSEF Legyen templomunk! A bacssszentgyörgyi templom építéstörténete.....	176
ARADI LÁSZLÓ LA SEQUENZA: UN'INTRUSO TRA I CANTI LITURGICI	203
SZOCIÁLIS MUNKA	
LEVELEKI MAGDOLNA A gyermekekhez kapcsolódó szociális ellátások területi különbségei regionális, megyei és települési szintű elemzések alapján (2005-2015)	217
BÁLINT BÁNK A hagyományos család új kihívásai és a családmozgalmak nevelő hatásai	237

Studia Wesprimiensa

A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola folyóirata

XIX. évfolyam, 2018. I-II. szám

A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola folyóirata

STUDIA WESPRIMIENSIA

XIX. évfolyam, 2018. I-II. szám

Veszprémi Székesegyház és Szeminárium 1910 előtt

Veszprém várának látképe, metszet 1613-ból

Studia Wesprimiensa

TANULMÁNYOK
A TEOLÓGIA ÉS A SZOCIÁLIS MUNKA
TERÜLETEIRŐL

A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola
folyóirata

XIX. évfolyam, 2018. I-II. szám

ISSN 1585-5754

Tanulmányok a teológia és a szociális munka területeiről

A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola folyóirata
Megjelenik 2000-től évente egy alkalommal

Felelős kiadó:
Varga István rektor

Rovatszerkesztők:
Teológia: *Birher Nándor*
Szociális munka: *Albert József*

Szerkesztőbizottság:
Birher Nándor, Albert József, Bálint Bánk, Trosits András

Cím:
8200 Veszprém, Jutasi út 18/2.
Tel.: 88/542-700; Fax: 88/542-726

Címlapkép:
Veszprémi Vár

Készült a Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola megbízásából
az OOK-Press Nyomdában
8200 Veszprém, Pápai út 37/A
Tel.: 88/425-260
www.ookpress.hu

MEGHÍVÓ

Az Európai Fenntarthatósági Hét rendezvény keretében
a Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola, a Pannon Egyetem és az MTA
VEAB Gazdaság-, Jog és Társadalomtudományi
Szakbizottsága konferenciát szervez

Földünk élhető maradjon!

címmel

Veszprémben, az Érseki Hittudományi Főiskolán,

2018. június 1-én, pénteken

A konferencia védnökei:

Kövér László az Országgyűlés elnöke

Márfi Gyula a Veszprémi Főegyházmegye érseke

Porga Gyula Veszprém Megyei Jogú Város polgármestere

A konferencia tudományos szervező bizottsága:

Birher Nándor (Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola)

Garaczi Imre (MTA-VEAB)

Veress Gábor (Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács)

A konferencia programja:

09.00-09.10 **Megnyitó**

Varga István, a Veszprémi Hittudományi Főiskola rektora

09.10-09.20 Kulturális műsor

Előadások:

Üléseelnök: **Gelencsér András**, a Pannon Egyetem rektora

09.20-09.50

Bartus Gábor, a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács titkára

A fenntarthatóság helyzete Magyarországon

09.50-10.20

Nobilis Mária, pápai káplán, főiskolai adjunktus

Átfogó ökológia – Megfontolások a fenntarthatóságról és a végességről

Ferenc pápa „Áldott légy” kezdetű enciklikájában

10.20-10.50

Farkas István, a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács tagja

Az ENSZ Fenntartható Fejlődési Célok és a fenntarthatóság

10.50-11.10 **Hozzászólások**

11.10-11.30 **Szünet**

11.30-12.00

Papp Sándor, a Pannon Egyetem professzora emeritusa
Fenntartható fejlődés – reális illúzió vagy illuzórikus realitás

12.00-12.30

Veress Gábor, a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács tagja
A fenntarthatóság lényege, hogy szeretetben éljünk

12.30-13.00

Garaczi Imre, az MTA VEAB Gazdaság-, Jog- és Társadalomtudományi Szakbizottság elnöke
A fenntarthatóság, mint megtérülő etika

13.00-13.20 **Hozzászólások**

13.20-14.00 **Ebédszünet**

14.00-14.15

Fővédnöki köszöntő:

Márfi Gyula, a Veszprémi Főegyházmegeye érseke

Üléselnök: **Kulcsár László**, a Soproni Egyetem professzor emeritusa

14.15-14.45

Domokos Endre, Pannon Egyetem, egyetemi docens
„A szavak oktatnak, a példák vonzanak.” A korszerű környezeti nevelésről

14.45-15.15

Abonyi János, Pannon Egyetem, egyetemi tanár
A fenntartható fejlődés problémakörei a stratégiai dokumentumok, a makrogazdasági mutatószámok és a szakértői modellek tükrében

15.15-15.45

Birher Nándor, Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola, főiskolai tanár
Többet adni, mint elvenni, – a jog, az erkölcs és a vallás normarendjeinek együttműködése a fenntarthatóság érdekében

15.45-16.15 **Hozzászólások**

Szakmai együttműködő partnerek, támogatók:

Balaton Világörökségéért Alapítvány
Csalán Környezet- és Természetvédő Egyesület, Veszprém
Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft.
Magyar Természetvédők Szövetsége
Műszakiak Országos Környezetvédelmi Egyesülete
Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács
Veszprémi Bencés Diákszövetség
Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány
Veszprémi Magyarságtudományi Kutatások Műhely

BIRHER NÁNDOR

Többet adni mint elvenni

„Minden alapzatnak alapzata, minden bölcsességnek oszlopa tudni, hogy létezik egy Első Lét, amelyik mindenfajta létezését létrehoz.”¹

Minden fenntarthatósági elképzelés alapja

Nem képzelhető el semmiféle fenntartható, folyamatosan fejlődő rendszer, amelynek nincs magán kívüli célja. A célnak többféle neve volt a történelemben, a mozdulatlan mozgatótól, az önmagát gondoló értelmén át egészen a tiszta aktusig, vagy a Lét teljességéig. A baj akkor kezdődött, amikor a rendszeren kívüli cél helyét a rendszer egy eleme, az ember vette át. Az ember értelme nem lehet önmagában, mert az ember, ahogy a tettei is, végesek. A halandóból önmagától nem lesz halhatatlan. Az embernek önmagán túlmutató célt kell keresnie. Munkánkban ezt a lehetséges új célt mutatjuk be.

Az emberi értelem feladata, hogy a célját felismerő bölcsességhez eljusson. A haszid hagyomány meg is fogalmazza ennek az útnak az irányát:

„Az Örökkévaló oly módon teremtette a világmindenséget, hogy abban saját létezésünket alapvető realitásként fogjuk fel, az istenességet pedig valamifajta újszerű és szerzett tulajdonságnak.”

Az ember először mindig saját magából értelmezi a világot. Csak a következő lépésben jut el oda, hogy a halálra ítélt önmagán túllépjen.

„Szerepünk, hogy a felfogás egy egészen új szintjére érjünk, ahol az istenesség az abszolút realitás, és mi vagyunk az új teremtmények, az isteni kifejeződés formái.”

Ha sikerül az értelemnek ezt az útját végig járni, az ember megérti, hogy létezik egy nála nagyobb értelem, cél. Ez pedig nem más, mint a Lét maga. Az élet örökérvényű szeretete.

Ha nem szeretjük az életet magát, mint örök valóságot a fenntarthatatlan pillanatok fognak halálra ítélni bennünket.

Az élet szeretete nem könnyű

Ha az ember a saját életét szereti, elpusztul. Ha képes az életet önmagáért szeretni a végtelenség kapui nyílnak meg számára. Mindez azért nem könnyű, mert az ember önző, a természete szükségszerűen rosszra hajló. Ezért van szüksége a jogra, erkölcsre, vallásra. Ezek a normarendek emelik át az intellek-

¹ Maimonidész, Misné Tóra eleje.

tus anyagtalan területeire az embert, az értelemmel felismert igazságokig, és a szabad akarattal vállalt, a hitéből fakadó tettekig.

Az ember ragadozó, mind egyéni, mind társadalmi létében. Nem tud pusztítás, verseny, mások kihasználása nélkül életben maradni. Ezt a tényt sohasem szabad figyelmen kívül hagyni. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy ne állna ott a kötelezettség: a pusztítást az értékteremtéssel kell kompenzálni, sőt éppen az intellektus anyagtalan működése hívja fel a figyelmet arra: többet tudunk adni, mint amennyit elveszünk. A fenntartható fejlődés egyáltalán nem illúzió. Az ember lehet alkalmas arra, hogy az élet érdekében egyre többet adjon a másoknak, a környezetének. Akkor is, ha ez mindig pusztítással is jár.

Az embernek csak akkor korlátozza az anyagi valósága, ha ebben az anyagi valóságban akarja önmagát, mint végtelen szellemet értelmezni. Ki kell lépni az anyag korlátozó kereteiből az élet, mint értelmes cél érdekében. Egyúttal tudatosítani is kell az anyagnak a fontosságát, mint olyat, ami az emberi élet alapja és feltétele.

Az élet minősége

Az élet minősége nem a fogyasztói igények kielégítését jelenti. Az élet minősége abban áll, hogy többet adjunk az élethez (fenntarthatósághoz) mint amennyit elveszünk belőle.

Marx meghatározása szerint a lelketlen kapitalizmus az értelem helyett csak a versenyt és az elidegenedést hagyta meg az embernek. Ez pedig kevés az élet értelmének megéléséhez.

„Egyszóval, a vallási és politikai illúziókba burkolt kizsákmányolás helyébe a nyílt, szemérmetlen, közvetlen, sivár kizsákmányolást állította. A burzsoázia megfosztotta dicsfényüktől az összes eddig tisztelt és jámbor félelemmel szemlélt tevékenységeket. Fizetett bémunkásává változtatta az orvost, a jogászt, a papot, a költőt, a tudomány emberét. A burzsoázia leszaggatta a családi viszonyról meghatóan szentimentális fátylát és e viszonyt pusztá pénzviszonyra redukálta.”²

Nekünk hétköznapi embereknek pedig mindez tetszik, hiszen a könnyű élet illúziójával kecsegteti azokat, akik a világ gazdagabbik felén élnek. Nincs más dolgunk, mint elvenni minél többet a környezetünkéből, a másiktól, a gyengébbtől és a szegénytől. Nietzsche veti fel, ha eléggé önzők és irigyek vagyunk, létrehozhatjuk a felsőbbrendű embert. Azt, aki „szeret élni”. Na de milyen áron?

De mit adunk?

A könnyű élet azonban csak illúzió. A biológia tényei folyamatosan ezt igazolják. Nincs áldozat nélkül értelem. Aki csak elvesz, maga is eltűnik az idővel, mint a parti fövenybe rajzolt arc. Csak az lehet maradandó, amit adunk.

2 Marx, K., Kommunista kiáltvány, 1849.

A fenntarthatóság új mértékegysége nem az, hogy mennyit tudunk elvenni, hanem az, hogy mennyit tudunk adni. Mindez pedig nem egyszerűen valamely társadalmi alrendszerre, hanem az élet egészére igaz. Nem csak a gazdaságnak vagy a politikának kell felismernie, hogy a profit van/nincs, vagy a választások megnyerésének/elvesztésének bináris kódja teljesen érvénytelen abban a valóságban, amelyben az élet alapfeltételei fogynak el napról napra viharos gyorsasággal.

Olyan új mértékrendszert kell kidolgozni amely mérhetővé teszi azt, hogy az élet fenntarthatóságához mit ad hozzá az egyes alrendszer. A növekvő profit mit ad hozzá az élethez? A mindenároni politikai győzelem mit ad hozzá az élethez? Ezek lehetnek a makrominőségügy új kérdései.

Át kell értelmezni a minőség fogalmát a mikorminőségügy szintjén is. A fogyasztó igénykielégítése mint minőség csak akkor értelmezhető, ha a fogyasztó igénye a kollektív emberi élet fenntarthatóságára irányul. A közösség érdeke meg kell, hogy előzze az egyének egyes rövidtávú érdekeit. Az önzetű autó vásárlójának az lesz az érdeke, és számára az lesz a minőség, hogy az autó akkor is őt védje meg műszaki hiba esetén, ha ez mások, például a gyalogosok, életének elvételével jár. Ilyen, és ezekhez hasonló felvetések esetében jelenik meg a normatív szabályozás szükségessége. De ki fogja a szabályokat hozni? Rádásul ezek a kérdések egyre inkább nemzetek feletti kontextusokban jelennek meg.

Olyan új minőség fogalomra van szükség, amelyik világosan értelmezi az emberi élet különlegességét, fontosságát és kollektív fenntarthatóságát, ezzel egyidejűleg pedig világosan meghatározza, hogy egy-egy folyamat szabályozása mit ad hozzá ehhez a fenntarthatósághoz. A komplexitás olyan mértékűre duzzadt, hogy a jogalkotó már képtelen szabályozni ezeket a kérdéseket. Meg kell jelennie annak a moralitásnak (erkölcsnek), amelyik a termelés folyamatait minősíti a „többet adni mint elvenni” elv mentén. A fenntarthatóság alap gondolata egybeesik az erkölcs alap gondolatával: a cél a saját tökéletesedésem és a másik boldogsága. Fordítva nincs fenntarthatóság.

Világossá (mérhetővé) kell tenni, hogy a fogyasztásnak ne a fizetőképes kereslet hiánya legyen a korlátja, hanem az, hogy a termelés és fogyasztás során keletkezik-e tényleges értéktöbblet. Ez az értéktöbblet nem a profit, hanem az élet fenntarthatóságának növekedése. Azaz, többet állítottunk-e elő, mint amennyit elvettünk másoktól, a környezettől? A „sok jóból jó sokat” (olcsón-nekem) elv helyét át kell, hogy vegye a „még több jót sokaknak” (hozzáadott értéket-mindekinek) elv. Ebben az értelemben a minőséget az ember képes létrehozni és mérni, mivel a minőség lényege nem más, mint az ember azon képessége, hogy az anyagi világban többletértéket tud előállítani. A többletérték pedig a szellem megjelenése az anyagban. Ebben az értelemben tehát a termelés során előállított értéket nem az adja, hogy a vevő tud-e, hajlandó-e többet fizetni a termé-

kért, hanem az, hogy a termék hordoz-e többletértéket ahhoz képest, amennyit elhasznált az előállításához az erőforrásokból.

Mivel mindez egy teljesen új megközelítést igényel, ezért pillanatnyilag több szempontból értelmezhetetlennek tűnik az érték-többlet előállításának mérése. Pedig a kérdést már – legalábbis részlegesen – szabályozza esetenként a piacot korlátozó állam. A cigaretta értékét például nem egyszerűen a termék fogyasztó által elvárt minősége, hanem az is meghatározza, hogy mit „ad hozzá” a társadalom egészségéhez annak használata. Ugyanez a szabályozás vonatkozik a magas károsanyagkibocsátású gépjárművekre is.

Mivel az állam képtelen a termelés minden szegmensébe szabályozóként belépni (és ez nem is lehet cél), fontos lenne, hogy maguk a gyártók honosítsák meg a minőség ezen új értelmezését. Azaz mutassák ki, hogy a termékük mit ad hozzá a fenntartható világhoz. (Ez egyes mezőgazdasági termékek előállításakor már meg is kezdődött – fenntartható termékek –, azonban a tételes mérési rendszer még hiányzik ezen termékek mögül is.)

Minden termék esetében meg kellene határozni, hogy a termék előállítása és használata milyen mértékben terheli a környezetet. Ehhez képest lehetne meghatározni a tényleges minőségét. Ez a szempont jóval fontosabb annál, hogy a fogyasztó rövidtávú minőségképzetét mi elégíti ki. Ha egy termék nem vezet az emberi értékek növekedéséhez (nem ad többet, mint amit elvesz), az nem jó termék.

Összefoglalás

Ma már világos, hogy az erőforrásaink szűkösek, pontosabban az erőforrásaink felhasználása során megbonthatjuk azt az egyensúlyt, amely az emberi közösség túléléséhez szükséges. Az élhető környezethez való alapvető jogok azt jelentik, nem csak az egyéni ember élete, hanem a környezet, és benne az emberi közösség élete is alapvetően védendő érték. Hogy ezeket az értékeket valóban érdekünk legyen megvédeni, meg kell tanulni szeretni az életet, amelynek nem a termelés és a fogyasztás a lényege, hanem az, hogy mindegyikünk külön-külön és együtt is többet tud adni, mint amennyit elvesz. Az ember feladata – Martin Bubernek az alább álló haszid története szerint –, hogy a földet, mint Paradicsomkertet egyre értékesebbé tegye a következő generációk sokasága számára is.

„A Rebbe aznap, amikor hivatalosan is elvállalta a lubavicsi mozgalom vezetői tisztjét, egy bibliai vers idézésével kezdte beszédét: „Eljöttem az én kertembe.”

Elmagyarázta, hogy az Örökkévaló a teremtés kezdetén a világmindenséget kertjének nevezte, annak a helynek, ahol lénye először tárulkozott fel.

A Rebbe kijelentette, hogy oly sok ezredév után, melyek alatt az isteni jelenlét

rejtve volt, s annyi fáradozás után, amelynek célja az volt, hogy az Örökkévalót ismét az emberek életének részesévé tegyék, elérkezett az ideje, hogy bevégezzük a folyamatot, s az Örökkévaló ismét kijelenthesse: „Eljöttem az én kertembe.” – ezúttal mindörökre.

Vezetése alatt mindvégig ez maradt a Rebbe legfontosabb témája: a mai nemzedék szerepe abban, hogy az Örökkévalót életünk realitásává tegyük, és hogy e világot olyan helyé alakítsuk, amelyben az Örökkévaló szívesen lakozik.”

BARTUS GÁBOR

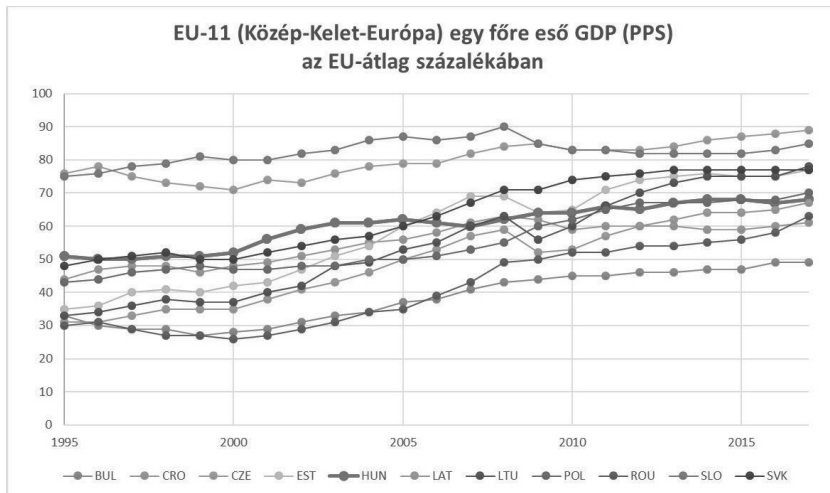
Távol a fenntartható társadalomtól

A 2018. június 1-jén a Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskolán az Európai Fenntarthatósági Hét keretében tartott előadásom szerkesztett változata. Ebből adódóan jelen írás inkább esszé, mint szakcikk, kevés hivatkozást adok meg, s a tudományos közleményektől idegen módon hosszabb szó szerinti idézetet is használni fogok.

Egy évtizeddel az Egyesült Államok jelzálog- és hitelpiacáról kiindult világméretű gazdasági válság után Magyarország is regenerálódni látszik nemcsak a nemzetközi környezetből begyűrűző, de saját korábbi téves gazdaságpolitikai döntései okozta sokkból. A folyó, tipikus gazdasági-társadalmi mutatók kedvező képet festenek: a bruttó hazai termék nő, a munkanélküliség csökken, az ország külső adóssága mérséklődő pályán mozog, a szegénység (súlyos anyagi depriváció) csökken, a reálbér nő, a devizaadósságok többsége forintosítva, a közszolgáltatások fogyasztói árai kordában tartva. A gazdasági konszolidációt a szavazók is elismerik, a 2010-11-es válságkezelést végrehajtó kormánypártoknak a választók kétszer is újra döntő mandátumtöbbséget biztosítottak. A politikusok beszédeiben és a média kommentárjaiban sokszor hivatkoznak a „magyar modellre” és annak sikerességére, s újabban már az is megfogalmazódik, hogy a súlyos kihívásokkal küszködő Nyugat számára Magyarország valamiféle követendő minta lehet.

Mindezen valóban elismerésre méltó gazdasági-társadalmi teljesítmények más aspektusból, amikor eredményeinket nemcsak saját közelmúltunkhoz hasonlítjuk, hanem például a hozzánk hasonló sorsú országokéval is összevetjük, már nem bizonyulnak ennyire kiemelkedőnek. A hozzánk hasonló közepes fejlettségű országok döntő többsége hazánknál gyorsabban és tartósabban növeli teljesítményét. Ha Magyarország gazdasági eredményeit például abban a 11 elemű mintában vizsgáljuk, ahol az egykor a szovjet érdekszférába tartozó tervgazdaságok, de ma az EU-tagállamai találhatóak (Észtországtól Horvátorszáig és Csehországtól Bulgáriáig, a továbbiakban itt: EU-11), akkor azt látjuk (1. ábra), hogy – az egy főre jutó GDP az EU-átlag (mind a 28 tagállam átlagának) százalékában, vásárlóerőparitáson mutatót használva – visszaesően, lemaradóan vagyunk.

1995-től 2017-ig (majd negyedszázad alatt) az EU-11-ek az EU-átlag 45%-áról a 71%-ára zárkóztak fel. Magyarország ez idő alatt az EU-átlag 51%-áról 68%-ig jutott el. Míg 2002-ben és 2003-ban Magyarország EU-28-átlaghoz viszonyított nemzeti jövedelme 8 százalékponttal volt magasabb az EU-11 átlagánál, addig 2016-2017-ben 3 százalékponttal elmaradt attól. 2011 óta a magyar gazdaság beragadt az EU-28-átlag 67-68%-os sávjába, s onnan nem képes felfelé elmozdulni.

*1. ábra: Magyarország relatív gazdasági (GDP) helyzete
más közép-kelet-európai országokhoz képest, 1995-2017
(Forrás: Eurostat, tec00114)*

Igaz, hogy az utóbbi két évet már nagyobb, mintegy 4%-os GDP-növekedés jellemzi, egyes gazdasági elemzők arra is felhívják a figyelmet, hogy e teljesítmény jelentős EU-források bevonása és a maastrichti kritériumokat ugyan példásan betartó, de mégis erőteljesen prociklusos költségvetési politika mellett valósult meg. Ennek az újkeletű gazdasági felfutásnak a természeti környezeti áldozatai is kirívóak. A 2017-es 4%-os GDP-növekedés a szén-dioxid-kibocsátás 6,9%-os emelkedésével¹ járt együtt. Ez az öröm az örömben, s felveti a fejlődési pálya fenntartható voltát. Ezt a problémát nemcsak a független elemzők, hanem miniszterek és a Nemzeti Bank is észlelte, ez a közbeszédben mint versenyképességi kihívás vagy mint egy versenyképességi fordulat szükségessége jelent meg.

¹ Eurostat előzetes adat

A fenntartható fejlődés elve vagy szakpolitikája jelentős segítséget jelenthet Magyarország fejlődési pályájának értékelésében, a fenti dilemmák közötti eligazodásban. Hazánk fenntarthatósági állapotának rendszeres felmérése és értékelése pedig elengedhetetlen a tartós sikeresség megalapozásához.

A fenntarthatóság értelme

A fenntartható fejlődés sok, egymással versengő értelmezése² közül a magyar Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia (18/2013. [III. 28.] OGY határozat, NFFT, 2013, a továbbiakban: NFFS) azt használja, ami szerint a fenntarthatóság az adott, vizsgált földrajzi határokon belül a politikai közösség (régio, ország, földrész, stb.) rendelkezésére álló erőforrások megőrzését, fejlesztését jelenti. Közgazdasági értelemben arról van szó, hogy az embereket szolgáló szolgáltatások és termékek a semmiből nem hozhatók létre, s ezen egyéni és közjót szolgáló jóságok mennyisége és minősége az erőforrások (termelési tényezők, tőkék) állapotától függ. Minél jobb állapotban vannak az erőforrásaink, annál jobb életminőséget biztosíthatunk magunknak. E közhelyesen nyilvánvaló összefüggés ott válik politikai problémává, hogy a modern kor technikai, gazdasági, társadalmi eszközei lehetővé teszik, hogy a jóságokból fakadó aktuális jólétet úgy maximalizáljuk, hogy közben nem gondoskodunk az erőforrásaink megőrzéséről, fejlesztéséről. Azaz nem költünk eleget a termelési tényezőink pótlására, fenntartására, s ezzel a későbbi korokban élők számára a kevesebb erőforrás a lehetségesnél alacsonyabb életszínvonal lesz elérhető.

A fenntartható fejlődés fogalma akkor vált fontossá, amikor a 20. század második felében először a természeti tőke felélése, pótlás, megőrzés nélküli gyorsuló ütemű felhasználása vált nyilvánvalóvá. Később a fogalom használata úgy szélesedett ki, hogy más erőforrások és azzal együtt tárgyalható jellemzők (népesség, tudás, egészség, közösségi intézmények minősége, bizalom, költségvetési egyensúly, államháztartási prudencia, társadalmi inkluzivitás, stb.) fenntartási, gyarapítási problémái is egyre gyakoribbakká váltak.

A nemzetek közötti békés versengés (ki tud jobb életminőséget biztosítani a polgárainak?) – nemzetközi versenyképesség – is hosszú távon a fenntarthatóság elért minőségének függvénye. Az a nemzet, aki jobb ma az erőforrások megőrzésében és gyarapításában, időben később jobban tudja növelni az életszínvonalat, tartósabb gazdasági növekedést tud elérni.

A fenntarthatóság tehát nem öncél, hanem az életminőség tartós, magas színvonalú biztosításának fundamentuma. A fenntartható társadalom továbbá

2 Bartus G. (2013) Statisztikai szemle, 91 (8-9): 842-869.

versenyképes, jobban ellenáll a belső vagy külső társadalmi-gazdasági válságoknak (társadalmi reziliencia), valamint képes szavatolni a teremtésvédelmet, a természeti (ökológiai reziliencia) és kulturális örökség védelmét.

A fenntarthatóság pedig úgy biztosítható, ha az egyéni, családi, vállalati és közösségi döntéseink során mérlegeljük választásaink erőforrásokra gyakorolt hatását, valamint jövedelmünkéből a megfelelő részt felhalmozásra, az erőforrásaink megőrzésére, fejlesztésére, azaz a jövőbe való befektetésre fordítunk.

A fenntarthatósági elkülönült szakpolitikára, vagy egyéni, vállalati menedzsmentjére pedig azért van szükség, mert az emberi döntések során óhatatlanul és természetes módon jobban érvényesülnek a helyben és időben hozzánk közelebbi hatások, következmények. A fenntarthatóság tulajdonképpen egyfajta tudatos önkorlátozást, a fogasztásban való mértékletességet jelent.

Az Országgyűlés ezen szellemben alkotta meg 2013-ban a 2024-ig szóló Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégiát, amely 34 célt és 77 teendőt, feladatot azonosít a nemzeti humán, társadalmi, természeti és gazdasági erőforrásaink védelmére, fejlesztésére.³

Fontos hangsúlyozni, hogy a „fenntartható fejlődés” szókapcsolatból a hazai gondolkodás így az elsősre tesz hangsúlyt: a fejlődés (hogy mi is számít tulajdonképpen annak, további vitákat nyithat meg) mindig, szinte automatikusan utat tör magának, sokkal nehezebb feladat annak elérése, hogy ez a fejlődés ne a jövő eladásítása mellett menjen végbe, azaz a fejlődés fenntarthatósági kereteken belül való tartása az igazi kihívás.

A fenntarthatóság helyzete Magyarországon

A nemzeti erőforrások hazánkban általában és tartósan rossz állapotban vannak, mindez érdemi magyarázatot ad arra, miért alakul Magyarország gazdasági teljesítménye úgy, ahogy azt az 1. ábrán láthattuk.

A fenntarthatóság mennyiségi, minőségi jellemzőinek mérését rendszeresen elvégzi a Központi Statisztikai Hivatal, s két évente közreadja *A fenntartható fejlődés indikátorai Magyarországon* c. kötetét.⁴ A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács (a Parlament tanácsadó szerve) a kormányzat bevonásával a KSH adatait felhasználva részletes minőségi elemzést ad közre, szintén minden második

³ A Keretstratégia és annak előrehaladási jelentései is elérhetők, letölthetők a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács weboldaláról: nfft.hu

⁴ <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/fenntartfejl/fenntartfejl16.pdf>

évben. Az NFFS előrehaladási jelentése eddig 2015-ban és 2017-ben készült el, került nyilvánosságra és az Országgyűlés elé.

Az NFFS előrehaladási jelentésével rokon a Magyar Nemzeti Bank versenyképességi jelentése (először 2017-ben készült el, a humán és a gazdasági termelési tényezők állapotával foglalkozik)⁵ és a Nemzeti Közszolgálati Egyetem gondozásában készülő Jó állam jelentés.⁶

A nemzetközi szervezetek elemzése is hasonló eredményre jutnak. Az OECD országok között ebben a kategóriában csak Görögország teljesít rosszabbul, Portugália és Dél-Afrika hasonlóan, Olaszország és Szlovákia kicsit jobban, mindenki más érdemben jobban.⁷

Az NFFS előrehaladási jelentés által használt 16 kulcsindikátor közül egy sincs az ötfokú osztályozási skála „jeles” vagy „jó” tartományában.

A 2017-es előrehaladási jelentés – többek között – így írja le a helyzetet:

- Magyarország továbbra is kedvezőtlen fenntarthatósági állapotban van, a nemzeti erőforrásaink mennyiségi és minőségi megőrzésével és gyarapításával – egyes jelentős részterületi eredmények ellenére – érdemi gondjaink vannak. Ez a jövőre vonatkozóan a lehetségesnél gyengébb társadalmi-gazdasági fejlődést jelez előre. (Ahogyan a néhány évtizeddel ezelőtti gyenge fenntarthatósági teljesítmény pedig az EU-hoz csatlakozó közép- és kelet-európai országok közötti egyik leggyengébb gazdasági felzárkózást eredményezte.)
- A 16 kulcsindikátor között mindössze 2 olyan van, melynek aktuális értéke legalább átlagos és egyben javuló trend jellemzi. Az előző monitoring jelentés óta pozitív változás következett be a GDP-hez viszonyított oktatási kiadások és a természeti erőforrás-termelékenység tekintetében. A tendenciák negatív irányba fordultak azonban a következő 5 indikátor esetén: a korai iskolaelhagyók aránya, a születéskor egészségesen várható élettartam, az általános bizalom szintje, a beruházások bruttó állóeszköz-felhalmozási rátája és a K+F kiadások.

5 <https://www.mnb.hu/letoltes/versenyke-pesse-gi-jelente-s-hun-digita-lis.pdf>

6 <https://akfi.uni-nke.hu/jo-allam-jelentes>

7 <http://dx.doi.org/10.1787/888933595755>

- Elmondhatjuk, hogy javuló tendencia tapasztalható, illetve közelebb kerültünk a kívánt célértékhez hét indikátor esetében, melyek elsősorban az emberi és gazdasági erőforrásokat érintik. Romló tendencia vagy rossz szinten stagnálás jellemzi általában a társadalmi tőkét és a természeti erőforrásainkat.

- Az EU átlaghoz képest pozitívan a foglalkoztatási rátánk és a csökkenő államadósságunk emelkedik ki, továbbra is aggasztó azonban a súlyos anyagi deprivációban élők magas aránya, a kiterjedt járadékvadászat, a bizalom alacsony szintje. A születéskor várható élettartam a harmadik legalacsonyabb érték a 28 EU-tagállam között.

- A tudás az az erőforrás, amelynek magas minősége megtermékenyítően hat más erőforrásokra (javul az egészséges életmódok gyakorisága, nő a környezettudatosság, több az innováció, nő a munkakínálat, nő a termelékenység, nő a társadalmi mobilitás, stb.). Ezért különösen aggasztó, hogy az iskolában megszerzett tudás gyakorlati alkalmazási képessége romlik, s a magyar iskolarendszer a fejlett országok egyik legszelektívebb, a születéskori társadalmi különbségeket leginkább konzerváló rendszere.

- Sikeresek azok az intézkedések (például a népesedéspolitikai, a depriváció csökkentése, a foglalkoztatás növelése vagy a prudens költségvetési gazdálkodás területein), melyek iránt erős a politikai és a társadalmi elköteleződés, végrehajtásuk stabil intézményrendszeren alapul és tudatos, összehangolt, innovatív és hosszú távú tervezés és végrehajtás jellemző. Ezen intézkedések példaként szolgálhatnak nemzeti erőforrásaink gyarapítására a jövőben.

- Nem voltunk képesek élni azzal a helyzeti előnyünkkel, amit a természeti tőke, a biodiverzitás EU-átlaghoz képesti gazdagsága jelentett a Kárpát-medencében. 1990 óta olyan tendenciák alakultak ki, olyan nyugati mintákat másoltunk, amik az antropogén területhasználat egyre gyorsuló kiterjesztését, s az ezzel járó biodiverzitás-vesztést jelentették. Gazdag agrárhágyományainknak ellentmondóan csökken a talajok termőképessége, kirívóan alacsony a biogazdálkodás aránya, a mezőgazdasági művelési módok aránya éppen fordított viszonyban áll az ökológiailag is értékes gazdálkodási módok rangsorával. Ugyancsak jelentősen és gyorsuló mértékben növekedett a beépített területek (lakóövezetek, ipari parkok, kereskedelmi létesítmények, közúti infrastruktúrák) mérete.

- A kormányzat részéről komoly elköteleződés mutatkozik egyes, fenntarthatóság szempontjából is kiemelkedő területen, gondolva itt a demográfiai vagy makrogazdasági intézkedésekre, azonban ezen túl, más erőforrások tekintetében továbbra is elmondható, hogy a beavatkozások szelektívek és partikulárisak, hiányos az összehangolt és a tervezett szakpolitikai végrehajtás és az felsőszintű politikai elköteleződés.

A fenntarthatóság terén a megfelelő kormányzati koordináció megteremtése nem csak az NFFS-hez kapcsolódó országgyűlési ajánlásából, hanem az ENSZ égisze alatt tett kötelezettségvállalásunkból (17.13 és 17.14 feladatok az ENSZ Fenntartható Fejlődési Céljai között) is következő feladat.

- A fenntarthatóság intézményrendszere továbbra is kiegyensúlyozatlan: míg az Alaptörvény számos rendelkezése, a jövő nemzedékek szószólója, a különböző tanácsadó testületek (NFFT, Országos Környezetvédelmi Tanács, Versenyképességi Tanács), a köztársasági elnöki hivatal fenntarthatósági igazgatósága együttesen világszinten egyedülállóan gazdag fenntarthatósági intézményrendszert mutat, addig a végrehajtó hatalom területén a fenntarthatóság nem stratégiai szempont. Hiányzik az érdemi kormányzati koordináció, az erre vonatkozó országgyűlési határozati ajánlás is csak formálisan, de nem érdemben teljesült. A helyenként felgyorsuló jogalkotás számos esetben nem veszi figyelembe, nem hasznosítja a fenti intézmények által megformált véleményeket.

- Ugyancsak felemás képet mutat a fenntarthatóságnak a gazdasági, vállalati döntéshozatalban betöltött szerepe. Fontosnak tartjuk, hogy vannak pozitív példák, jó gyakorlatok, s olyan vállalkozások, ahol a fenntarthatóság valamennyi dimenziója szempont a döntéshozatalban, a vállalati gyakorlatok kialakításában. A vállalatok egy része igen aktív a fenntarthatósági jó gyakorlatok terjesztésében az ezt támogató üzleti szervezet, a BCSDH (a Fenntartható Fejlődés Magyarországi Üzleti Tanácsa) segítségével.

Az üzleti szféra többségében azonban a fenntarthatósági politikák gyakorlata nincs jelen vagy szelektív, gyakran azon fenntarthatósági területek sikadnak el, amire az adott vállalatnak a legnagyobb a hatása. Az NFFS-ben említett, a fenntarthatóságot leginkább erodáló vállalati gyakorlatok (gyermekvállalás és karrier nehezen összeegyeztethető volta; vállalati kultúra: a feladatok alacsony szintű delegálása, munkahelyi stressz magas foka; alacsony természeti erőforrás-hatékonyosság) érdemben és összességében nem változtak.

1. szövegdozoz: *A fenntarthatóság helyzetének összefoglaló leírása a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia második előrehaladási jelentésében (NFFT, 2017)*

A fenntartható társadalom felé való átmenet még hosszú lesz Magyarországon. A sikeresség érdekében különösen két cselekvés összehangolt megvalósítására lenne szükség: egyrészt olyan átfogó társadalmi-gazdasági ösztönzők (szabályok, adók) bevezetésére, amik tartós és általános ösztönzést vagy kényszert jelentenek hatékony módon a természeti erőforrások megőrzésére és a többi erőforrás ésszerű mértékű gyarapítására, másrészt erősíteni kell azokat az értékeket, a cselekvéseink olyan morális mércéit, amik támogatják a fenntarthatóság felé való elmozdulást.

GARACZI IMRE¹

Élhető fenntarthatóság – megtérülő etika

A kockázati tényezők az állam, a piac és a civil társadalom együttműködésének szerepeiben

A nyugati és nem nyugati civilizációk lehetséges párbeszédeiben kiemelkedő helyet kell, hogy kapjon azoknak az értékrendeknek az egyeztetése, amelyek elősegítik a fenntarthatóság lehetőségét. Ebben a vonatkozásban a legfontosabb tennivaló jelenleg, hogy globális szinten meghatározzuk azokat a multilaterális kockázati tényezőket, amelyek a fő piaci folyamatok következtében hosszú távon beágyazódva egyre nehezebben lesznek megoldhatók. Ne feledkezzünk meg arról, hogy a kockázatok fennállása is mindig valamilyen piaci igényhez kötődik, tehát az üzleti kalkulációk tárgya! A kockázatok megléte és fenntartása mindig jelentős üzleti haszonnal kecsegtet. Ezzel függ össze az, hogy gyakorta az előnyök érdeke miatt nem látható a kockázat veszélyessége hosszabb távon.²

Mindebből következik, hogy az egyöntetű, ugyanolyan veszélyeztetettségű kockázattársadalmak egyenlő módon osztozhatnak a különféle veszélyhelyzetekben. Ez az új elem a modern társadalmak történetében előfeltételezi azt, hogy a kockázatok leküzdésének újfajta eszközeit és szerepeit szükséges kidolgozni. Tehát az átfogó veszélyeztetések egyaránt igényelnek nemzetállamokon belüli és nemzetállamok közötti cselekvéseket. Ennek a folyamatnak új társadalomszociológiai fogalma a *veszélyközösség*. Tehát a megoldás érdekében csak előre menekülhetünk, mégpedig az utópisztikusnak tűnő világtársadalom felé. Ezzel kapcsolatban Beck szerint jelenleg egy politikai vákuum tapasztalható,

1 Dr. habil. Garaczi Imre filozófus, társadalomkutató, a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Területi Bizottsága, Gazdaság-, Jog- és Társadalomtudomány Szakbizottság elnöke.

2 "Mihelyt szembeötlik és bővül a veszély tartalma, az előnyök és különbségek egymásba olvadnak. A kockázatok előbb vagy utóbb fenyegetéseket is előidéznek, amelyek a hozzájuk kapcsolódó előnyöket ismét viszonylagossá teszik és eltüntetik, s éppen a veszélyek fokozódásával az érdekek sokfélesége mögött felcsillantják a kockázatok közösségét. Ennyiben az mindegy, milyen terjedelmű kockázati érintettség "ernyője" alatt, minden ellentét dacára közösség is kovácsolódik: az atomenergia, a mérgező hulladék vagy a nyilvánvaló természetrombolás veszélyeit megakadályozandó, különböző osztályok, pártok, szakmai és életkori csoportok tagjai civil kezdeményezéseket szerveznek. A kockázat-társadalom ebben az értelemben új érdekelletéteket, egyszersmind újfajta veszélyközösséget teremt, amelyek politikai hordereje persze még teljesen nyitott." In: Ulrich Beck: A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság–Századvég Kiadó, Budapest, 2003., 69.o. Fordította: Berényi Gábor, Kerékgyártó Béla. (A továbbiakban Beck.).

hiszen “az újonnan létrejött objektív veszélyközösségek politikailag és szervezetiileg eddig teljesen légüres térben lebegnek”³

E vákuum leküzdésére dolgozta ki Ulrich Beck a *kockázat-társadalom politikai tudáseméletét*. Kiindulópontként azt a párhuzamot alkalmazza, hogy a mai kockázat-társadalom elnyomorodása jórészt hasonlatos a 19. századi munkástömegek elnyomorodásához. Az analógia alapja, hogy a korai kapitalizmustól a munkástömegek életviszonyait az osztálysors jelölte ki, míg a mai társadalmak kockázati érintettsége egyetemes. További különbség, hogy az osztálysors érintettsége látható és kézzelfogható volt, míg a mai tömegtársadalmak kockázatai zömmel láthatatlanok, így az érintettség a társadalom minden tagjára érvényes. Ezt a különbséget Beck így jellemzi: “Kielézeten és sematikus kifejezve: az osztályhelyzetek esetében a lét határozza meg a tudatot, a kockázati helyzetekben viszont fordítva, a tudat (tudás) határozza meg a léte. Döntő fontosságú ebből a szempontból a tudás fajtája, nevezetesen a saját tapasztalat hiánya és a tudástól való függőség mélysége, amely kiterjed a veszélyeztetettség meghatározásának valamennyi dimenziójára. Az osztályhelyzet meghatározóiban rejlő fenyegetéspotenciál – például a munkahely elvesztése – minden érintett számára nyilvánvaló. Nincs szükség hozzá további tudásra: mérési eljárásra, statisztika felvételére, érvényességi megfontolásokra, a túrérszűzöbire vonatkozó elgondolásokra. Az érintettség világos, s ebben az értelemben független a tudástól.”⁴

Tehát mindezek alapján a veszélyeztetettség megismerhetősége legfőképpen idegen tudástól függ, például nem tudhatjuk, hogy az általunk vásárolt élelmiszer tartalmaz-e az egészségünkre káros, mérgező anyagokat. Az elmúlt években Európa-szerte megsokszorozódott a káros vagy szennyező agyagot tartalmazó élelmiszerek forgalmazása. Sok esetben ezen élelmiszerek fogyasztása halált is okozott. Beck felhívja a figyelmet arra, hogy ilyen módon új függőségek jönnek létre, azaz nem vagyunk illetékesek saját érintettségünk ügyében. Ezt a kérdést csak fokozza, hogy a veszélyeztetettséggel kapcsolatosan a politika gyakorta igencsak mérsékelt magatartást tanúsít, hiszen alapvető érdeke, hogy kerülje a katasztrófával való fenyegetést. Így az egyes élethelyzetek és a róluk való individuális tudás közvetlenül kapcsolódnak össze, és szinte korlátozzák egymást.

Természetesen a társadalmi kockázattudat előbb-utóbb észreveszi, tudomásul veszi az egyes veszélyek térnyerését. Például Magyarországon 2006-ban hosszú heteken keresztül elhíresült a média segítségével, hogy az ország különböző területein több száz! tonna romlott húst foglaltak le az ÁNTSZ munkatársai, amelyet egyébként a kereskedők eladásra szántak. A társadalmi kockázattudatot erősíti az, ha időben és széles körűen birtokába jutunk a különféle

3 In: Beck 71.o.

4 In: Beck 78-79.o.

veszélyeknek. Beck rámutat arra is, hogy kiemelkedően fontos a kockázatok tudományos vizsgálata, illetve a belőlük fakadó üzleti haszon.⁵ Így kiderül az is, hogy maguk a kockázatok is értékesítési célok alapján manipulálhatók, sőt létrejött a kockázati tényezők igen jól működő nemzetközi piaca, tehát üzlet maga a kockázat és üzlet az elkerülése is.

A kockázattársadalom tudáseméleteinek egyik legfontosabb jelenkori kérdése a természet és társadalom kölcsönviszonyainak újragondolása. Beck felhívja a figyelmet arra, hogy a 20. század végére *befejeződött a természet és a társadalom szembeállítását*. E két tényező kölcsönviszonyai már nem érthetők meg egymás nélkül. A 19. század társadalomszociológiai elméletei szerint a természet előzetesen adottnak tekinthető, s így – mintegy előzmény - megkülönböztethető a társadalomtól. Beck szerint: “Ezeket a téziseket maga az iparosodás folyamata érvénytelenítette, mintegy *történelmileg cáfolta*. A 20. század végén a “természet” *sem* nem “előzetesen adott”, *sem* nem “általunk kijelölt”, hanem történelmi terméké vált: a civilizált világ olyan belső szervezetét jelenti, amelyet a saját újratermeléséhez szükséges természeti feltételek szétrombolása vagy veszélyeztetése jellemez. Ez azonban azt jelenti, hogy a természetrombolás az ipari termelés egyetemes körforgásába integrálva már nem “puszta” természetrombolás, hanem a társadalmi, gazdasági és politikai dinamika szerves alkotórésze. A természet társadalmasításának figyelmen kívül hagyott mellékhatása a *természetrombolás és -veszélyeztetés társadalmasítása*, gazdasági, társadalmi és politikai ellentmondásokká és konfliktusokká való átalakulása: az élet természeti feltételeinek károsítása az emberek globális egészségügyi, társadalmi és gazdasági veszélyeztetésébe csap át – ami teljesen újszerű kihívásokat jelent a magasan fejlett világtársadalom társadalmi és politikai intézményeivel szemben.”⁶

Tehát a változás lényege, hogy a 19. században az ipari társadalom szembeállította egymással a természetet és a civilizációt. Ez a folyamat napjainkban annyiban módosult, hogy a természet fogalma immáron a társadalomba integrálódott. Ebből következik, hogy a modern kor politikai és társadalmi intézményei már nem választhatók el a természet adott minőségétől, azaz maga a természet is társadalmi problémává vált. Beck szerint a természet már nem külső, hanem belső környezet, tehát nem lehetséges a természetet nem társadalomnak

5 “Először is fokozódik a kockázatok tudományossá válása; s másodsor – egyik feltételezi a másikat – egyre nagyobb üzlet van bennük. Távolról sem igaz, hogy a civilizációs fejlődés veszélyeinek és kockázatainak bemutatása csakis kritika; egyszersmind – minden óztkodás és szemfényvesztő elátkozás ellenére – a gazdasági fellendülés elsőrendű tényezője. A megfelelő gazdasági ágazatok és területek fejlődésében ez éppúgy megnyilvánul, mint abban, hogy egyre nagyobb állami kiadásokat fordítanak környezetvédelemre, a civilizációs betegségek leküzdésére. Az ipari rendszer hasznát hűz az általa létrehozott visszasságokból, méghozzá nem is keveset.” In: Beck 83.o.

6 In: Beck 122.o.

tekinteni. Ezzel kapcsolatban megnövekedett a természettudományi kutatások jelentősége, hiszen a társadalom bármely folyamata, jelensége a természet adott vonatkozásai nélkül már nem értékelhető.⁷

Mindennek fontos szerepe van a társadalomkritika szempontjából, hiszen a természettudományok eredményei segíthetik hozzá a politikát is a helyes döntések meghozatalához. Itt érdemes egy pillanatra felidézni Max Weber elméletét, amelyben fontos szerepe van a *piac által közvetített társadalmi környezetek kölcsönhatásainak*. Szerinte, a fokozatosan vallástalanodó világban az evilági ember már csak önmagára hagyatkozhat. Ez a “varázstalanító” (Entzauberung der Welt) folyamat jár együtt paralel módon a modernizáció szélesülésével. Ez azt is jelenti, hogy az Istentől való fokozatos eltávolodást az emberek a *hivatástudat* alapján felhalmozott értékekkel is kompenzálhatják. Weber paradoxona az, hogy az ember *elhagyatottságát* a *termelői fölény*vel kísérli meg helyrehozni, de elgondolkodtatta az is, hogy a nagy sebességgel létrejövő ipari kapitalizmus a hagyományból sok mindent indokolatlanul forgatott fel. Utópiája a *modernség önvízíziója*, amely a dinamizmus belső, lelki feltételeit biztosíthatná. Ez alapján képzelet el a *kapitalizmust mint kultúrát*, de ez valójában nem tekinthető teljesen új gazdasági, társadalmi és politikai formációnak, hanem inkább egy *késői-rendi kultúra* az, ami illik erre folyamatra.

Ulrich Beck kockázateleméleti vizsgálódásait a lehetséges jövőforgatókönyvek modellezésével zárja. Ehhez kiindulópontja a következő gondolat a 20. század végének társadalmi változásairól: “A hetvenes években két történelmi fejlemény vetett véget ennek a korszaknak. Miközben a politikai és szociális állam kiépítésével belső határokba és ellentmondásokba ütközött, s elveszítette utópikus lendületét, a kutatás, a technológia és a gazdaság kölcsönhatásai nyomán megrekedtek a társadalmi változás lehetőségei. *Az intézményi stabilitása és a változatlan illetékességek fennállása mellett a tevőleges alakítás hatalma így a politika területéről a szubpolitikára tevődött át.* A korabeli vitákban a “másik társadalom” létrejöttét már nem új törvények parlamenti vitáitól, hanem a mikroelektronika, a géntechnológia és az információs médiumok gyakorlati sikereitől várták.”⁸

7 “A jövőben az összes tudomány szerepe szempontjából központivá válik a felismerés, hogy intézményesen megerősített és biztosított erkölcsi-politikai támaszra van szükség ahhoz, hogy egyáltalán tisztességes kutatást lehessen végezni. Olyan kutatást, amelynek tudatosan el kell fogadnia és ki kell bírnia a politikai következmények terhét. Bizonyos módon aztán a tudományos munka tartalmi minősége és politikai jelentősége valamikor egybe is vághat, ha ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy a politikai érzékenységek miatti tabuzónák növekedésével egyenes arányban fokozódik az intézményesen lehetővé tett készség is, hogy ezeket a tabukat a megismerés őseredeti igényét érvényesítve könyörtelenül és hozzáértően megtörjék, s így fényt derítsenek azokra az intézményesen rögzült, tudományosan közvetített elleplezési gyakorlatra és rituáléokra, amelyek a civilizáció állapotával összefüggő kockázatokra vonatkoznak.” In: Beck 125.o.

8 In: Beck 407.o.

Ezzel összefüggésben a politikai utópiákat felváltották a különféle találgatások. A technológia szinte szubpolitikává vált, és ezzel kapcsolatban három folyamat vált jellemzővé. Az elsőt egyfajta *visszatérés*ként jellemzi Beck *az ipari társadalomhoz*. Ennek alapja, hogy a hagyományos ipari társadalom tapasztalatai jelentik a példákat a 21. század számára. Ez az elv elhomályosítja a kockázati tényezők jelentőségét, s mintegy azokat a haladás szükséges velejárójaként veszi számba. Úgy vélik, hogy az új piaci formák keltette veszélyek a jövőben a technokratizmus segítségével legyőzhetők.⁹

Mindezzel együtt jár egy olyan következmény, amelyben a *politika mintegy önmagát fosztja meg a hatalmától*. Ennek alapja, hogy egyre bővül a kockázatoktól való nyilvános félelem tere, s ennek másik oldala, hogy megkezdődik egy olyan narratíva, amelyben a veszélyeket és a kockázati tényezőket a politika megkísérli a jelentőségükhöz képest alulkezeltetni. Ennek kapcsán fontos szerep jut úgy a gazdaság, mint a politika számára a járulékos következmények értékelésében. "Ezek, mint *járulékos következmények* a politika s nem a gazdaság kompetenciájába tartoznak. Azaz: a gazdaság nem illetékes valamiben, amit ő vált ki, a politika viszont abban illetékes, ami felett nincs ellenőrzési lehetősége. Ameddig ez marad a helyzet, maradnak a járulékos következmények is."¹⁰

A második folyamat Beck olvasatában a *műszaki-gazdasági fejlődés demokratizálása*. Ez a felismerés azt jelenti, hogy ahogy növekedés tapasztalható az ipari társadalom gazdaságában, ezzel párhuzamosan az "önrendelkezés lehetőségei *intézményesen megfelelődnék*."¹¹ Beck szerint ugyanis a műszaki-gazdasági újítások képviselői elveszítik demokratikus jogaikat a beleszólás és az ellenőrzés felett. Megfontolandó lenne ezzel kapcsolatban – állítja Beck –, hogy a műszaki-gazdasági döntések képviselőit *be kell emelni a parlamenti felelősségvállalás rendszerébe*.

Mindennek jelentősége abban van, hogy a civil társadalomban lefolytatott nyilvános viták ne csak kövessék, hanem már megelőzzék a kutatási és beruházási döntéseket. A modernizáció valójában nagyfokú önállóságra és differenciálódásra épít, ugyanakkor a szerteágazó részproblémákat politikai értelemben az *újraközpontosítás* segítségével kívánják megoldani. Ez viszont azt feltételezi,

9 "Ebben kettős félreértés rejlik: nem veszik észre, hogy az ipari társadalom félig modern társadalom, s hogy a kategóriák, amelyekben gondolkodnak (a hagyomány modernizálása), s a helyzet, amelyben vagyunk – az ipari társadalom modernizálása – két különböző évszázadhoz tartoznak, amelyekben a világ korábban nem látott mértékben megváltozott. Másként kifejezve: azt tévesztik szem elől, hogy ott, ahol modernizációról, azaz újdonságok folyamatos jelentkezéséről van szó, a látszólag azonos, a maga folyamatosságában valami teljesen mást jelenthet és teremthet. Ez elsősorban azoknak az ellentmondó következményeknek a kényszerei kapcsán mutatható ki, amelyekhez ez látszólag magától értetődő "folytatni az eddigieket" vezet." In: Beck 410.o.

10 In: Beck 413.o.

11 In: Beck 415.o.

mintha a modern társadalmat egyetlen központból irányítanák. Ez minden esetben csorbítja a parlamentarizmus és a demokrácia intézményes működését.

Beck konklúziójának harmadik eleme a *differenciális politika*. Ennek alapja az a kíváncsi, hogy a modern politika – a demokratikus hagyományok alapján – centrum nélkül kell, hogy működjön. Ez a *középnélküliség* csak úgy lehetséges, ha a politika képes az önkorlátozó magatartásra, hiszen “minden, a politikai központosításra vonatkozó elképzelés fordított arányban áll az adott társadalom demokratizáltságának fokával. Ennek felismerése azért fontos, mert a központosított államhatalom fikciójának kényszere teremti meg azokat a várakozásokat, amelyekhez képest a politikai kapcsolatok valósága gyengeségnek és kudarcnak tűnik, amelyet csak az “erős kéz” politikája szüntethet meg – jóllehet éppen az ellentétéről van szó: az általánossá vált civil ellenálló képesség jeléről, a tevékeny együttműködésről és szembeszegülésről.”¹² Mindennek ellentételezésként Beck üdvösnök tartaná a *szubpolitika befolyási lehetőségeinek kiépítését jogi garanciákkal*. Mindehhez persze fontos kellékek a független bíróság és az erős médianyilvánosság.

A műszaki és tudományos modernizáció jelenkori eredményeit kétségkívül gazdagítaná az a lehetőség, ha alternatív és intézményes módon válna lehetségessé az egyes tudományágakban az *ellenkutatások rendszere*. Mindennek természetesen számtalan pozitív hatása lehetne, és legfőképpen a költségek csökkentésével járhatna.

Beck jövőforgatókönyveinek lényeges mondanivalója az, hogy a modern társadalmakban – értve ez alatt a szub- és szupranacionális rendszereket egyaránt – a politika legfőbb feladata a *megőrző, kiegyenlítő, diszkurzív és szimbolikus funkciók* arányos gyakorlása. Ugyanakkor lehetőséget kell biztosítani az egyes szubpolitikák kritikáinak és újításainak is, hiszen így lenne elkerülhető az, hogy a politika olyan centrummá válhasson, amely egyedül határozza meg az értékek szupremáciáját.

Ha a bizalom, a hasznosság és a fenntarthatóság jelenkori összefüggéseit vizsgáljuk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a gazdasági folyamatokban lehetséges etikai vonatkozások vizsgálatát. Ahogyan a kapitalizmus kezdetétől fokozatosan haladunk napjainkig, látható az a tendencia, ahogyan a társadalom szinte minden tagja a gazdaság szereplőjévé válik, s ez egyaránt vonatkozik a vállalkozókra, a munkát végző dolgozókra és a fogyasztókra. Az etika és a gazdaság alapösszefüggéseit tekintve az *érzület* a többletre, a nyereségre való törekvés, hiszen egyrészt ez a sikeresség záloga, másrészt pedig, a veszteség vagy bukás a további folyamatokból való eltávolítást is jelentheti. A gazdasághoz való viszony dinamikájában a középkor és a kapitalizmus kora között az a fő különb-

12 In: Beck 423.o.

ség, hogy az előbbiben a nyereséghez való *érzület* elsősorban a *meglévő életforma fenntartását szolgálta*, és az ezen felüli nyereségvágy már kapzsiságnak számított, az utóbbiban pedig az *érzület* már problematikusan jelenti azt, hogy a lehetőségben és a nyereség elérésében a felső határ a csillagos ég. Tehát a két korszak egymástól merőben eltérő motívumok alapján feltételezi az emberi irányultságot alakító *érzületeket*. Ebből a szempontból rendkívül fontos az, hogy *értelmezzük a gazdasági folyamatokban tudatosan vagy tudatlanul részt vevő egyének pszichológiai mozgatórugóit*.

A kapitalizmus kialakulása létrehozott egy új szabály- és viszonyrendszert, amelyben rendkívüli módon kötöttek az egyének érzelmi hozzáállásai. A kapitalista közgazdaságtan legalapvetőbb szemléletmódja szerint az adott gazdasági környezetben az egyénnek alapvető érdeke, hogy a fennálló szabályrendszerek és viszonyok között önmaga fenntartására és újratermelésére lehetőségeket teremtsen, illetve ragadjon meg. Ez tulajdonképpen egy önszabályozó rendszer, ahol legfőképpen az emocionálisan megtámogatott racionális gondolkodásmód az irányadó. Ha az egyén érdekei szerint – vagy ellenében – nem racionálisan cselekszik, ezt kiegyenlíti a “láthatatlan kéz” mechanizmusa. Tulajdonképpen ez a viszonyrendszer a kiindulópontja a gazdaságpszichológiai vizsgálódásoknak. A 20. századra bebizonyosodott, hogy hosszú távon a láthatatlan kéz szabályozó szerepe elégtelen a gazdasági és az azzal összefüggő problémák kezelésére.

A kérdés másik vetülete ugyanis az, hogy figyelembe kell venni a gazdaság és az abból fakadó hatalom vonatkozásait, hiszen ha egy gazdasági művelet vagy műveletek szereplője tőkeerejénél fogva átfogó és hosszú távú hatalomra tesz szert, és a gazdasággal összefüggő viszonyokat és szabályozókat birtokolja, ebben az esetben a láthatatlan kéz kiegyenlítő és normaalkotó szerepe már nem töltheti be funkcióját. Ezzel paralel módon ellenszituáció az, amikor diverzifikálódnak a gazdasági szereplők lehetőségei, azaz oly mértékben polarizálódnak az üzleti folyamatok, hogy szintén lehetetlenné válik az, hogy a láthatatlan kéz betöltsé kiegyenlítő szerepét. Mindkét szituáció hiányossága levezethető a nem megfelelő etikai hozzáállás következményeiből.

Az egyén gazdaságpszichológia vizsgálatának alapszituációja a valamilyen cserében való részvétel.¹³ Ha a kialakult szabályok alapján veszünk részt a csere

13 “Minden olyan interakciót gazdasági viselkedésnek lehet tekinteni, amely összefügg a javak cseréjével. A javakat azonban széles körben szokták értelmezni (lásd pl. Homans csereelméletét, 1969), konkrét anyagi tárgyak cseréje mellett idetartoznak olyan befektetések is, mint az erőfeszítés, a figyelem, sőt a más alternatívákról való lemondás is, továbbá gazdasági viselkedésnek szokták tekinteni a szervezetekben történő anyagi vagy interakciós folyamatokat is.” In.: Faragó Klára: Etikai kérdések a gazdaságpszichológiában. In: Gazdaságpszichológia. Osiris Kiadó, Budapest, 2003., Szerkesztette: Hunyady György-Székely Mózses. 717.o. (A továbbiakban Faragó.)

folyamatában, akkor alapvető attitűd számunkra az, hogy a haszon maximalizálására kell törekednünk. Faragó Klára felveti azt a kérdést, hogy mi történik akkor, ha valaki irracionális módon nem a haszon maximalizálására törekszik, hanem *önzetlenséget* gyakorol a cserefolyamatban, majd rámutat arra, hogy már a 19. század társadalomfilozófusai is megfogalmazták azt az elvet, hogy a hasznosságra való törekvés egyénenként különböző mértékű, és abszolút csak szubjektív vonatkozásban ítéltető meg. Ugyanakkor hozzáteszi azt is, hogy az önzetlenség és a közjéért való áldozatvállalás a klasszikus közgazdaságtan képviselői számára irracionális és haszontalan. Nyilvánvaló az, hogy a kapitalizmus szabályrendszerei alapján az tekinthető racionális magatartásnak, ha az egyén a legcélzottabban és leghatékonyabban képviseli érdekeit, például a profitmaximalizálást.

Természetesen az egyéni szubjektumot vizsgálva az alapvető motívumok mellett számtalan tényező játszhat szerepet a haszonmaximalizáló indíték összetevőiben, ugyanis egyrészt lehetséges az, hogy adott gazdasági szereplő teljes mértékben – fizikailag és szellemileg is – a birtokában van a döntéshez szükséges összes információnak, illetve rendelkezik a gazdasági művelet végrehajtásához szükséges összes képességgel és szereppel. Ebben az esetben, ha döntő módon nem játszanak közre ellentétes külső tényezők, nagy az esélye annak, hogy a haszon maximalizálása a lehetőségekhez képest maximális eredménnyel zárul. Más esetben, például ha az iménti feltételek többé vagy kevésbé hiányosak, tehát az üzleti folyamatban a döntést hozó szubjektum nincs a birtokában az összes információnak, a megfelelő tőkének, illetve a képességeknek, akkor a haszon maximalizálására tett kísérlet korlátozott érvényű, azaz vagy az elvártnál kisebb a haszon, vagy elmarad a haszon, illetve veszteség is lehet.

Ugyanakkor – igaz ritkán – előfordul az a szituáció is, hogy – a második esetet alapul véve – a hiányzó feltételek és képességek mellett mégis maximalizálódik a haszon. Ennek az lehet az oka, hogy az egyéb külső tényezőkben olyan szerencsés véletlenek következtek be, amelyek függetlenek a hasznot maximalizálni óhajtó szubjektumtól, például a piacon a nap végén egy almát áruló kofának már csak másfél kiló maradt eladásra, az éppen oda érkező vevő 1 kg almát szeretne vásárolni, hiszen mindössze ennyi pénze van. A kofa kiméri neki az 1 kilót, átveszi a vételárat, majd a maradék fél kilót odaadja ráadásként. E három forma jól példázza a haszon maximalizálásának pszichológiai összetevőit, s az is nyilvánvaló, hogy e sztereotípiák az egyénekre bontva az üzleti folyamatokban nem állandósulnak, hiszen a gazdasági folyamatok dinamizmusai alapján egyik szituációban a haszon maximumával zárunk, míg a másikban veszteségünk is lehet. Nyilvánvaló az, hogy a felvázolt esetekben az egyén racionalitásához való viszonya a döntő.

Fontos szempont a *racionalitások értékminőségeinek* vizsgálata. Általában kétféle alapú racionalitást különböztetünk meg: az egyik szerint az ember valamilyen hagyomány, elv vagy *érték* alapján (például önzetlenség) vezet végig tetteit, a másik típus középpontjában az elérendő *cél* áll, azaz a cselekedet kimenetele számít. A gazdasági gondolkodás ez utóbbihoz áll közelebb. Ugyanakkor a racionalitás alkalmazásában más kulturális tényezők is szerepet játszhatnak. A racionalitás és az etika kapcsolatában fontos összefüggés az, hogy az ésszerűen végrehajtott cselekedet során az egyén milyen mélységben veszi figyelembe az erkölcsi szabályokat, ugyanis az önérdekkövetés legfőképpen akkor eredményes, ha hideg fejjel, hatékonyan és következetesen hajtjuk végre. Abban az esetben, ha e cselekedetben etikai imperatívuszokat is megfontolunk vagy figyelembe veszünk, akkor lehetségessé válik az, hogy tervezett cselekedetünket csak korlátozottan vagy egyáltalán nem vagyunk képesek véghezvinni, hiszen az etikai szabály figyelembevétele megálljt parancsol. Például egy végrehajtonak jelentős tartozás miatt kell kilakoltatnia egy családot a lakásából, hogy elárverezhesse azt. De amikor meglátja, hogy beteg gyermek is van a családban, nem hajtja végre a határozatot. Szakmailag helytelenül jár el, de erkölcsileg helyesen.

Természetesen a gazdasági célracionális cselekedetekben az erkölcsi összetevők csak egy bizonyos "racionális" határig lehetségesek, mert ha az adott gazdasági folyamat minden elemét etikai górcső alá vennénk, akkor tulajdonképpen szinte bármely kezdeményezést leállíthatnánk. A modern kor lehangsúlyosabb erkölcsfilozófiai mondata Immanuel Kant nevéhez fűződik: "Cselekedj úgy, hogy akarated maximája mindenkor egyszersmind általános törvényhozás elveként érvényesülhessen." Itt a maxima belsővé vált gyakorlati szabályok ismeretét és képviselését jelenti. Ilyenekkel szinte minden nap szembesülünk, és feltehetjük magunknak azt a kérdést, hogy el tudom-e képzelni saját cselekvésem mint maximát példaadó, általános törvényként. Ha ez a szabály eleget tesz az általános törvény követelményeinek, akkor cselekedhetek eszerint, viszont ha nem, akkor nem szabad végrehajtanom tervemet. Kant definícióját *kategorikus imperatívusz*nak nevezzük, és ezt a *tiszta ész* irányítja. Itt a *tiszta* szó azt jelenti, hogy pusztán az észnek alárendelt, és szubjektív követelmények nem befolyásolhatják. A kategorikus imperatívuszt Kant más formában is megfogalmazta, s ezt nevezzük *öncél-formulának*: "Cselekedj úgy, hogy az emberségre, mind a saját személyedben, mind bárki máséban mindenkor mint célra, sohasem mint pusztán eszközre legyen szükséged."

A fenti két formula szorosan összefügg: az első a belső morális döntés meghatározása, míg a második az emberi méltóság *egyetemessé tételét* jelenti. Természetesen Kant rendkívül szigorú meghatározásai a mindennapi életben közvetlenül nehezen alkalmazhatók, hiszen gyakorta élünk át olyan helyzeteket, amikor ugyan előttünk áll a kategorikus imperatívusz igénye, de az adott

situációban valamilyen információhiány vagy szükségszerű véletlen miatt – tehát akaratkön kívül – mégsem választunk vagy döntünk helyesen. Ez a gondolkör már átvezet az *altruizmus* elveinek vizsgálatához. Az önzetlenség közgazdasági szempontból kétirányú magatartási lehetőségkört tesz lehetővé. Egyrészt az altruista egyének konszenzus-képessége lehetővé teszi a gazdasági folyamatban a haszonmaximalizálás nagyobb mértékét. Ennek alapja, hogy az önzetlen egyéniség képes arra, hogy hosszabb vagy rövidebb távon teljesen vagy részlegesen lemondjon a haszon lehetőségéről. Faragó ehhez hozzászólta azt, hogy “Ha viszonzást vagy későbbi jutalmat remél, még menthető a racionális érvelés, de sok esetben a viszonzás vagy a jutalom nem biztosított. Ezért a morál bázisán történő önfeláldozás jobban garantálja a társadalom érdekét.”¹⁴

Ezzel szemben az egyén lehetőségei korlátozódnak akkor, ha folyamatosan lemond a lehetséges haszon maximalizálásáról. Ez összefügg azzal is, hogy a következetesen altruista egyén az adott piaci környezetben nehéz helyzetbe is hozhatja magát, hiszen túlélési esélyei jelentősen csökkennek. Más elméletek szerint az önzetlenség elősegíti a közösség fennmaradását, és populációgenetikai szinten megerősíti az adott közösség továbbélését. Faragó kiemeli azokat a szociobiológiai modelleket, amelyek szerint a populációk evolúciós esélyeiben az önző és önzetlen egyedek harmonikus kooperációja nyújtja a legnagyobb esélyt a hosszabb távú túléléshez.¹⁵ Itt a gének üzenetközvetítő szerepe mellett fontos kiemelni a kulturális tradíciók üzeneteit is, amelyek legfőképpen közvetítik a számba vehető morális tapasztalatokat. E racionális alapon elkülönített modelleket természetesen csak az általános egyéni viselkedés kereteinek tekinthetjük, hiszen mindezt számtalan emocionális érvényű hatás is befolyásolhatja. Azok a személyiségek, akik életük során gyenge racionális tudattal rendelkeznek, legfőképpen érzelmi attitűdök alapján szervezik életüket. Az érzelmi alap is kifejezésre juttathatja az önérdék képviselőt, ha ebben olyan alapmotívumok vannak, mint a szegényérzet vagy a negatív situációban is képviselt sze-

14 In: Faragó 720-721.o.

15 “Számos szerző (pl. Dawkins, 1986/1976; Colman, 1982; Mérő, 1987) foglalkozik az altruizmus evolúciós modelljének kérdésével. Az általánosan elfogadott populációgenetikusból indul ki, hogy a funkcionálisnak bizonyult gének maradnak fenn és terjednek el. Feltételezhetjük, hogy vannak önző (racionális) gének és altruista gének. A kiválasztódásban az önző gének jelentenek előnyt, mivel biztosítják az egyén maximális hasznát, és lehetővé teszik azt is, hogy az önző génekkel rendelkező egyedek az önzetlen génekkel rendelkezőket kihasználják. Ugyanakkor viszont az altruista, kooperáló egyének a kooperáció révén nagyobb haszonra tehetnek szert. Túlélésüknek az a feltétele, hogy más altruistákkal találkozzanak, akik viszonzózzák altruizmusukat, így az ő rátermettségük nagyobb lesz, mint az egymással interakcióban álló önzőké. E feltevésekből több következtetés levonható: a feltétlen altruizmus (kategorikus imperatívusz) egyenesen kártékony, mert megsemmisíti az altruista géneket az önzők felülkerekedése miatt; csak viszonzott, ún. reciprok altruizmus maradhat fenn; a populációban egyensúly alakul ki az önző és önzetlen egyedek számát illetően, ugyanis ha elég kooperáló egyén van, akkor előnyük kompenzálja a potyautas önzők alkalmi felülkerekedését.” In: Faragó 721.o.

retet. Az altruista önérdékkövetés további feltételrendszere az az elhatárolás is, hogy az adott tett tudomására jut-e a nyilvánosságnak vagy sem. Számítalan esetben – például anonim jótékonyosság – az egyén nem óhajt részesülni a közösség elismerésében, s ennek morális alapja is lehet, de szerepet játszhat az is, hogy az adakozó nem kíván olyan kellemetlen kérdések keresztüztüzebe kerülni, hogy miből adakozott.

Az önérdék és önzetlenség kettőssége az egyén viselkedésében fontos etikai kérdés a gazdasági folyamatokban. A modern gazdaságban továbbra is jelen vannak azok az etikai alternatívák, amelyek a nagy világvallásokból hagyományozódtak át. Ezekre a továbbiakban is szükség van, hiszen a modernizmus válságában fontos tájékozódási pontokat jelentenek az egyén számára. Az altruizmust mind a négy nagy világvallás – judaista, keresztény, buddhista és konfuciusus – tartalmazza. A *judaizmus* hagyományában kiemelt szerepe van annak, hogy a vállalkozói jövedelmek egy részét jótékony célokra kell fordítani, s ezen kívül figyelemmel kell lenni arra, hogy a gazdasági tevékenységgel sem más személyeknek, sem a természetnek lehetőleg ne okozzanak kárt. Egyébként a héber nyelvben a *jótékonyosság* és az *igazságosság* kifejezések közös gyökből származnak.

A *keresztény vallás* legfontosabb tanítása a személyiség méltóságának garantálása. A gazdasági folyamatokban fontos szerepe van a morális kötelezettségek betartásának. A katolicizmus például az igazságosság fogalmát három vonatkozásban fogalmazza meg szociális tanításában: 1. minden gazdasági cserekapcsolatban, kontraktusban kötelező a korrekt magatartásmód; 2. a javak elosztásában előnyt élveznek a szegény és hátrányos helyzetű emberek; 3. a társadalmi és gazdasági cselekvésekben a közösség minden tagja számára garantálni kell az egyenlő részvétel lehetőségét. A *buddhista gazdaságfilozófia* lényege is a nemes végcél, a *Nirvána* megközelítéséhez igazodik. E. F. Schumacher így foglalja össze a munka szerepéről való buddhista felfogást: “1. alkalmat ad az embernek arra, hogy képességeit használja és fejlessze, 2. képessé teszi őt önzésének legyőzésére, amikor más emberekkel együtt egy közös feladat megvalósításán fáradozik, 3. létrehozza az élethez szükséges javakat és szolgáltatásokat.”¹⁶

Buddhista szempontból maga az emberi személyiség a fontosabb, és a javak megszerzése, a fogyasztásra való törekvés csak másodlagos lehet. Ezért olyan gazdasági modellben gondolkodnak, amely a teljes foglalkoztatást biztosítja. A buddhista társadalmakban a Nirvána-elv követéséhez szorosan kapcsolódik az *erőszakmentesség*. A modern társadalmakkal szemben nem a bőséges fogyaszt-

16 Ernst F. Schumacher: A kicsi szép. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1991., 55.o. Fordította Perczel István. (A továbbiakban Schumacher.)

tás lehetőségét állítják a középpontba, hanem alapelvük az, hogy minél kisebb fogyasztással érjenek el jólétet és szellemi harmóniát. Ezért a gondolkodásmód és az eszközhasználat a *praktikusságra* és az *egyszerűsége*re törekszik. Ez nyilvánul meg a gazdasági kapcsolatok koncepcióiban is. Például, a különféle javakat helyi szinten állítják elő, és ódzkodnak a más földrajzi környezetből származó javak behozatalától. Ugyancsak különbözik a buddhista és a modern gazdaságfilozófia abban, ahogyan a természeti erőforrások felhasználásával bánnak. Például a buddhista a fákat és növényeket is érző lényeknek tekinti, s így a természettől csak annyit engednek elszármazítani, ami nem okoz maradandó károsodást, és pótolható. “A nem megújítható javakat csak akkor szabad felhasználnunk, ha ez elkerülhetetlen, de akkor is csak a lehető legnagyobb elővigyázatossággal, a megőrzésükre irányuló aprólékos gondoskodás mellett.”¹⁷ Mindezek alapján elgondolkodtató az, hogy vajon a modern gazdasági növekedés kényszerhelyzetei vagy pedig a lélek és környezetkímélőbb hagyományos keleti út lesz a célravezetőbb a 21. századi társadalmak számára. Ezzel kapcsolatban Schumacher azt ajánlja, hogy “nem a “modern növekedés” és a “hagyományos stagnálás” között kell választani. A fejlődés helyes útját kell megtalálni, a Középső Utat a materialista oktalanság és a hagyománytisztelő mozdulatlanság között, röviden a “Tisztességes Megélhetést”.¹⁸

A *konfuciánus gazdaságelmélet* középpontjában a *taoizmus* filozófiai elvei állnak. A Tao azt az utat jelenti, amelyet két világformáló őserő, a *yin* és a *yang* tart fenn. Az út akkor helyes irányú, ha ez a két őserő harmóniában, egyensúlyban van. A *yin* a női princípium, elsősorban megtartó, és magában hordozza a nőiség jellemzőit, míg a *yang* mint férfi princípium elsősorban létrehozó és alkotó. A taoista gondolkodás szigorúan korlátozza az egyének önérdekkövetését. A gazdasági folyamatokban résztvevőknek kötelességük a közös javak gondozása is, tehát nagy a társadalmi felelősség elvének érvényesítése. A közösségi érdek előbbre való a magánérdeknél. A versenyt korlátozzák az együttműködés megvalósításával. A társadalom életének dinamikus ellentétpárjait a *yin* és a *yang* harmóniája alapján kívánják feloldani. Arányos harmóniának kell lennie a haszon maximalizálására való törekvésnek a vonatkozó etikai elvekkel a fogyasztói szükséglet kielégítésében és visszafogásában.

Összegezve a nagy világvallások etikai követelményeit, megállapíthatjuk, hogy mindegyik nagy gondot fordít a *létminőség* és a *fenntartható környezet* megővésére. A társadalmi környezetet a természeti rendszerek megőrzésével együtt gondolják el. Ezért is érvényesek és követendők továbbra is a világvallások erkölcsi imperatívuszai, hiszen a modern társadalmak hedonista életelvei gyakorta sodorják veszélybe a biológiai evolúció stabilitását.

17 In: Schumacher 61.o.

18 In: Schumacher 63.o.

A bizalom, a hasznosság és a fenntarthatóság folyamatainak összefüggéseit Richard Münch a *fizetés* és a *tisztelet* kapcsolatán keresztül jellemzi.¹⁹ Mindezt a modernség egyik alapvének tekinti. “Ennek során az egyéni hivatásetika és a gazdasági liberalizmus, a jólét erkölcsi megalapozása és a jóléti gazdaság, valamint az ökológiai etika és az ökogazdaság kapcsolatait, mint az erkölcs és gazdaság kölcsönös egymásba fonódásának három fokozatát mutatjuk be, melyek – felfogásunk szerint – egyúttal a modernség három korszakát jelentik.”²⁰ Münch szerint sem az autopoetikus elvekre alapozott funkcionális differenciálódás Luhmann-féle elmélet, sem Jürgen Habermas kommunikatív cselekvésselmélete nem alkalmas a modernség sajátosságainak teljes megragadására. Ennek oka, hogy a modern társadalom a gazdaság és az erkölcs közötti közvetítés vonatkozásában legfőképpen az integráció problémájának megoldásával küzd. Mindezért véli úgy, hogy elengedhetetlen korunkban az *etika és a gazdasági racionalitás* intézményeinek újraértelmezése. “Ebben az értelemben válaszút előtt állunk. A liberális gazdaság és erkölcs elveivel a jóléti gazdaság keretei közötti megbékélés a nemzetállamok integrációs teljesítményeinek szülötte, s érvénye egészen az ökogazdaság kezdetéig tart. A gazdasági tranzakciók globalizációja meggyöngíti a nemzetállamok eme integrációs erejét, anélkül azonban, hogy a nemzetek fölötti, globális szinten létrehozná a szociális integráció valamely, a korábbihoz hasonló potenciálját. Ha nem sikerül megerősíteni és felhalmozni új integrációs képességeket, akkor elkerülhetetlenül visszazuhanunk a mindenki harca mindenki ellen hobbesi állapotába.”²¹

Münch a gazdaság és az erkölcsi világ közötti kapcsolatokat nem rendszerelméleti, hanem elsősorban *cselekvésselméleti* aspektusból szemléli, azaz e két intézményt nem szigorúan szervezett rendszerekként fogja fel, hanem a társadalmi cselekvés mezsgyéinek. Arra is alapoz, amit Max Weber vezetett be, mint kutatási módszert, a gazdaság- és társadalomszociológiában. Eszerint a modern racionalizmus megvalósulása nem egyféle logika alapján történik, hanem egymással kölcsönviszonyban lévő ellentmondások törvényszerűségeiből alakult ki. Például a modern gazdaságot nem lehet leírni pusztán a haszon maximalizálásának törekvései alapján, hanem inkább a különféle vallások és a gazdasági létfeltételek sajátos kombinációiként. A fizetés és tisztelet összefüggése egyenes következménye a weberi hagyománynak. Tehát ha a közösség erkölcsi ítélete alapján cselekedeteink az elvárásoknak megfelelőek, akkor elnyerjük a nyilvánosság tiszteletét, azonban, ha a társadalmi mérce szerint helytelenül cselekszünk, akkor megvetésnek tesszük ki magunkat. Természetesen a társadalmi

19 Richard Münch: *Fizetés és tisztelet: a gazdaság és a politika viszonyáról*. In: *Az Európa projekt*. Józsefvég Műhely Kiadó, Budapest, 2001. (A továbbiakban Münch.)

20 In: Münch 53.o.

21 In: Münch 54.o.

közgondolkodás számára nem mindegy az, hogy a tiszteletet kiváltó gazdagság milyen eszközökkel jön létre: pusztán a hivatásgyakorlás következetessége játszott szerepet, avagy a nemtelen eszközök használata vezetett a gyarapodáshoz. Amerikai milliomosok emlékirataiból gyakorta kiderül, hogy mennyire fontos volt számukra az, hogy a gazdagságukért tiszteljék is őket, főképpen, még ha jótékonykodtak is, de azt is hozzátették némi malíciával, hogy azt már senki ne kérdezze, hogy miképpen jutottak hozzá az első millióhoz.

Mindezek alapján *a weberi hivatásgyakorlás beékelődik az egyén gazdasági szerepei és a tiszteletadás közé*. Ebben fontos szerepe van a közösség által gyakorolt erkölcsi mérce figyelembevételének. Ez a folyamat abba az irányba haladt, hogy egyre inkább vált a gazdaság az etikai közgondolkodás szerves részévé.²² Ennek a folyamatnak a modernség korszakában három történelmi periódusát különböztetjük meg. *Az első a középkori rendi hierarchiától kezdődve tartott a nyitott versenyig*. Ebben a tisztelet elsősorban a származáshoz kötődött, és ebből fakadt a feudális munkamegosztás értékeinek megítélése is. Ahogyan az ipari kapitalizmus kibontakozott, a tisztelet fogalma a származásról fokozatosan helyeződött át az *egyéni teljesítmények és a versenyhelyzetek* értékelésére. Ennek a folyamatnak volt együtt járója az, hogy a vallás etikai mércéi alakították ki a hivatásgyakorlás elvét, és a szorgalmas, munkálkodó, vállalkozó típus került jó példaként a követendő társadalmi gyakorlat homlokterébe. Például a feudális hierarchiában a vallási kötelezettségekből fakadó erkölcsi tisztelet elsősorban a rendek előkelőbb csoportjaihoz kapcsolódott, s ezért a kereskedő-vállalkozó etikai elismerése kevésbé volt fontos. A reformáció korában legfőképpen Kálvin szemlélete kötődött a korai kapitalizmus munkaerkölcséhez, és a gazdasági eredményesség legfontosabb előfeltételei a szorgalom, a szerénység és a becsületesség voltak, s ezek az elvek áthagyományozódtak a felvilágosodás korába is. Mindezek alapján vált a haszonmaximalizáló munkatevékenység a modern ember egyik legfontosabb identitásalakító tényezőjévé.

Műnch értelmezésében *a modernség második korszaka a gazdasági liberalizmustól tartott a jóléti gazdaságig*. Ez a szakasz már az individuális hivatásetika talaján áll, és áthagyományozódott az egyéni teljesítmény alapján szerzett fizetések elismerése. Új elemként kapcsolódik ebbe a korszakba, hogy már nemcsak az egyéni gazdasági eredményesség számít alapnak, hanem az erkölcsi-etikai elvek értékelése is megjelenik a gazdasági növekedés átfogó programjában.

22 "A hivatásgyakorlás nem egyéb, mint ésszerű kalkuláció és a rendelkezésre álló erőforrások takarékos felhasználása. A gazdasági cselekvés az etikai elvek számára megformáló anyagot jelent, az erkölcsi cselekvés pedig a gazdasági kalkuláció anyagaként szolgál. Ezért, ha azt látjuk, hogy napjainkban a vállalkozások a környezet védelmét szorgalmazó csoportokkal közös programokat dolgoznak ki, akkor abban reménykedhetünk, hogy az erkölcs és a gazdaság kölcsönös egymásba fonódása, egymás áthatása immár új szakaszba lépett." In: Műnch 60.o.

Mindezzel összefüggésben különlegesen *fontos az, hogy a gazdasági tevékenység és az erkölcs összefüggéseit a modern jóléti társadalomban a gazdaság erőteltetett növekedési kényszere szempontjából is vizsgáljuk.* Nem véletlen az, hogy a modernitás időszakát sokan *gazdaságkornak* is nevezik, hiszen a társadalom világának egyetlen szelete sem mentesülhet a gazdaság hatásától. München ebben a tendenciában a korszak egyik jellemzőjeként rávilágít arra, hogy mivel a gazdaság már a létezés minden ízében jelen van, ezért a jóléti gazdaság megpróbál önállósulni a társadalom etikai kódexétől. Mindezt biztosítják és igazolják a gazdasági és pénzügyi elemzők, valamint a kereskedelmi médiumok kommentátorai. Ezzel kapcsolatban idézi München Jean Baudrillard francia filozófus gondolatát arról, “hogy a gazdaságot a transz gazdaság, az erkölcsöt a transz erkölcs felbomlasztotta. Mindkettő kiszakadt a tradicionális beágyazottságból, és kölcsönösen elárasztották egymást. Nincs többé intézményes határa sem a gazdaságnak, sem az erkölcsnek. Kölcsönösen és szabadon átfolyanak egymásba, empirikusan sem különböztethetők meg egymástól. Ez teszi oly nehézé a gazdaság erkölcsi szempontú megragadását. Az erkölcs (csakúgy, mint a gazdaság) csupán önmaga vonatkozásait ismeri. Elvesztette szüzességét, gazdaságilag szennyezetté vált, s kompromisszumokra kényszerült, mert a gazdasággal kötött kompromisszumok nélkül egyáltalán nem maradhat fenn.”²³

A modernség harmadik korszaka a múlt század 90-es éveitől ered, és a jóléti gazdaságtól vezet a környezetgazdaság felé. Ennek a folyamatnak első fontos eleme az, hogy a nemzeti össztermék (GDP) mint a társadalom jólétének mércéje, már közvetett módon alkalmassá vált arra is, hogy etikai minőségeket kifejezzon. A fenntartható fejlődés és a növekedés határaitól szóló irodalom a *növekedés etika* új fogalmával bővült. *Ezzel jelent meg az etikai felelősség globalizációs fogalma.* Ennek tartalma a társadalmakban élő emberek szociokulturális helyzete a környezetgazdaságban, s ez pedig a társadalom egésze számára ígért jólét programjának terepe. Természetesen mindennek háttérében a tömegtársadalom kiszélesülése is jelen van, hiszen amíg kétszáz esztendővel ezelőtt a Föld lakossága a jelenleginek egyhatoda volt, és nem beszélhettünk jóléti gazdaságról, a környezet állapota inkább esztétikai, mintsem gazdasági és kockázati kategóriaként szerepelt a közgondolkodásban. A 21. század elején a gazdaság és az etika kapcsolata már szoros és interaktív kölcsönhatások alapján értelmezhető. “A gazdaság az etikai kihívásokra és követelményekre csak gazdaságilag tud válaszolni, az etika viszont a gazdasági szükségszerűségekre csak etikai válaszokat képes adni.”²⁴

Jelenkorunkban az uralkodó *gazdasági liberalizmus* működési nehézségeinek

23 In: München 72.o.

24 In: München 93.o.

nemcsak gazdasági, hanem erkölcsi okai is vannak. Az átalakulás a környezetgazdaság felé egyre jobban kiköveteli az erkölcsi alapú jogi és a kockázati tényezőket is számba vevő gazdasági racionalitás fokozottabb figyelembevételét. *A környezetgazdaság korában a társadalmi kifizetéseket szükségszerűen át kell alakítani úgy, hogy a teljesítményelv tiszteletét, valamint a szociális elv figyelembevételét megtartva, nagyobb mértékben lesz szükséges finanszírozni a veszélyeztetett környezet társadalmi költségeit.* Ezzel kapcsolatban merül fel az a dilemma, hogy a környezet globális méretű megóvása vajon együtt járhat-e majd az erőltetett növekedés csökkentésével. Ugyanis, ebben az esetben alapkövetkezmény a jelenlegi tőzsdei szerkezet drasztikus átalakítása, illetve az energiaforrások gazdasági és politikai felosztásának újragondolása. Mindez magával hozhatja a tisztelet fogalmának átalakulását is, hiszen újfajta jogokat kell majd a társadalom intézményeinek megalkotni, illetve egyre fontosabbá válik a környezetgazdaság problémáinak megoldási javaslatait közvetítő intézmények szerepe. Például szükségessé *válik újragondolni a környezetgazdálkodás, a szociális háló és a teljesítményelv közötti viszonyokat.* Így egyfajta átmenetnek lehetünk szemtanúi a jóléti és az ökológiai etika között. Mindez azt jelenti, hogy növekedni fog a gazdaságetikai interpretációk súlya, az erkölcsi diskurzusok és a gazdasági cselekvések között. Műnch szerint az elkövetkezendő évtizedek nagy kérdése az, hogy a gazdaság és az etika interakciói milyen egyensúlyhelyzeteket képesek biztosítani. *“A gazdaság és az etika békés egymás mellett élése úgy fogható fel, mint a modern jóléti állam egyre inkább túlhaladott vívmánya, melyet a globális korszakban immár menthetetlennek tekintünk. A gazdaság és az ökológia békés egymás mellett élése pedig a nemzetállamok utolsó nagy feladata, melyet a globális modernség sem fog tudni befejezni. A modernség válaszutó előtt áll. Vagy sikerül a liberalizmus és a jóléti gazdaság nemzetállamát a környezetgazdaság nemzetek feletti és globális szintjére emelve annak kiindulási pontjaként fenntartani, vagy pedig szociális robbanások és ökológiai katasztrófák következményeként visszaesünk a mindenki harca mindenki ellen hobbesi természeti állapotába.”*²⁵

Ez a kérdésfeltevés arra irányul, hogy a modernség jelenlegi korszakának emberisége képes lesz-e arra, hogy a környezetgazdaság, a túlnépesedés, a migrációs krízisek, s a szociális ügyek vonatkozásában kidolgozza a megújulás programját. Tehát a *bizalom, a hasznosság és a fenntarthatóság* kölcsönkapcsolatainak legfontosabb kötőeleme továbbra is az a három etikai alapelv, amely egyidős az emberiséggel: *felelősség, tolerancia és szolidaritás.* Ha e három elv alkotó módon érvényesül a globalizálódott világ problémáinak megoldásában, akkor alakulhat ki egy olyan értékrend, amely a fenntartható környezetgazdaságot az élhető környezet garantálásával valósítja meg.

25 In: Műnch 103-104.o.

NOBILIS MÁRIÓ

Átfogó ökológia – fenntartható fejlődés

Megfontolások a fenntarthatóságról Ferenc pápa
„Áldott légy” kezdetű enciklikája kapcsán

Konferenciánk¹ témája a fenntarthatóság, és az előttem szólók már utaltak ennek a kifejezésnek értelmezési kérdéseire és korlátaira, mint ahogy a további előadások is sokféle szempontból vizsgálják e széles körben használt, de nem mindenben egyértelmű fogalomnak – mondjuk így – a realitását. Én azt a felkérést kaptam, hogy Ferenc pápának a *közös otthonunk gondozásáról* szóló *Laudato si’ – Áldott légy* kezdetű enciklikája² kapcsán beszéljek a fenntarthatóság témájáról.

Enciklika az átfogó emberi fejlődésről

A feladat annyiban nem egyszerű – és erre igyekszik utalni a kissé körülményes cím is –, hogy a *Laudato si’*-nek *nem központi fogalma* a fenntarthatóság; a Pápa nem eköré az elterjedt kifejezés köré építi fel üzenetét. Ugyanakkor azért persze nem hiányzik a fogalom a pápai dokumentumból. Az enciklika magyar szövegében (ide nem értve néhány – kevés – bibliográfiai, tehát más művek címéből származó előfordulást) összesen 20 alkalommal szerepel a „fenntartható” szó, vagy ennek ragozott alakja, és még két alkalommal negatív formája, a „fenntarthatatlan”. Feltűnő, hogy a „fenntarthatóság” mint általános fogalom viszont csak egyetlen egyszer fordul elő, ráadásul ez az említés, – de a 22 előfordulás közül jó néhány másik is – valójában idézetekben (például az ENSZ különféle ökológiai tanácskozásainak nyilatkozataiban) szerepel³. Amikor a Pápa saját szövegében használja a „fenntartható” jelzőt, annak használata néhány esetben inkább kritikus, vagy mondjuk úgy: mérlegelő szemléletű⁴. Ezen kívül amikor a Pápa saját üzenetének kifejtéséhez hívja segítségül a kifejezést, akkor sok esetben nagyon konkrét, specifikus „fenntarthatóságokra” utal: az emberi

1 E tanulmány szövegének alapját a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Caritas in Veritate Bizottsága és a Naphimnusz Teremtésvédelmi Egyesület által szervezett, a pápai enciklikát magyar fordításának megjelenésekor bemutató, 2015. szeptember 29-én a Parlament felsőházi termében tartott konferencián elmondott előadásom anyaga képezi, kiegészítve a Veszprémben 2018. június 1-jén tartott *Földünk élhető maradjon!* című konferencián kifejtett néhány főbb gondolattal.

2 FERENC PÁPA: *Laudato si’ kezdetű enciklikája közös otthonunk gondozásáról* (2015. május 24.), Szent István Társulat, Budapest, 2015 (a továbbiakban LS).

3 Vö. pl. LS 50, 51, 207 stb.

4 Vö. pl. LS 61, 108, 140, 159, 193, különösen pedig 194.

vízszükséglet gondjaira, a mezőgazdaságra, fölművelésre, szociális intézményekre és így tovább⁵. Sok esetben szerepel⁶ a „fenntartható fejlődés” bővebb fogalma (anélkül, hogy az enciklika ennek tartalmára, pontosítására explicit módon kitérne – erre a kérdéskörre még visszatérünk).

Van mégis egy pont, ahol a Pápa mintegy általános célként utal a fenntarthatóságra; ez pedig épp az enciklika elején található 13. pont, amely ezt a címet viseli: *Az én felhívásom*. Itt a Pápa saját választott központi fogalma, az *átfogó ökológia* mellett, mintegy annak bevezetéséül, mondhatni az ökológiai diskurzusban való elhelyezés szándékával így fogalmazza meg az egész enciklika célkitűzését: „Közös otthonunk megvédésének sürgető kihívása magában foglalja azt az igyekezetet is, hogy az egész emberi családot egyesítsük a fenntartható és átfogó fejlődés keresésében, mivel tudjuk, hogy a dolgokon lehet változtatni.” Ezen a ponton úgy tűnik, hogy Ferenc pápa mintegy a fenntarthatóság és az *átfogó szemléletmód* közötti párhuzamot, az előbbinek az utóbbira való szoros ráutaltságát szeretné hangsúlyozni.

Ezért a továbbiakban, amikor megpróbálom röviden bemutatni az enciklika alapvető jellemzőit, azt a szemléletmódot helyezem előtérbe, amellyel Ferenc pápa az *átfogó ökológiát* teszi az egész enciklika fő gondolatává; és azt a feltűnő radikalitást, ami a helyzettel való nagyon világos és őszinte szembenézésre is vonatkozik, de arra is, hogy a Pápa nagyon egyenesen, nagyon határozottan nagyon komoly változtatásokat javasol.

Mielőtt az ismertetést folytatnám, érdemes egy rövid kitérőt tenni magának a dokumentumnak a státuszára vonatkozóan. Az Egyházi Tanítóhivatal (hét-köznapi, leegyszerűsítő megfogalmazásban „a Vatikán”) dokumentumainak hagyományos, több évszázados hierarchiájában az enciklikák (a görög eredetű szó jelentése ’körlevél, mindenkinek szóló üzenet’) előkelő helyet foglalnak el, a pápai megnyilatkozások egyik legtekintélyesebb típusát képezik. A pápák általában a katolikus keresztény tanítás legfontosabb és legegységesebb kérdéseiben szoktak enciklikákat kiadni. Ilyen szempontból tehát még nagyobb a jelentősége annak, hogy Ferenc pápa lényegében első saját enciklikáját⁷ a közös

5 LS 28, 164, 180 stb.

6 Pl. LS 13, 18, 52, 114, 159, 167 stb.

7 Az ő neve alatt megjelent korábbi *Lumen fidei* kezdetű enciklika ugyanis valójában döntő részben XVI. Benedek pápa műve, és szervesen illeszkedik Ratzinger pápa koncepciójába, aki a keresztény hit alapvető fogalmairól, az *isteni erényekről*: a szeretetről, a reményről és végül a hitről szándékozott kiadni ilyen jelentőségű pápai dokumentumokat, viszont ennek az utolsó, már elkészült dokumentumnak a megjelentése előtt lemondott a pápai tisztségről, „az íróasztalon fekvő” műről való döntést ezzel utódjára hagyva. Ferenc pápa pedig néhány apróbb saját betoldással – emiatt szokták a *Lumen fidei*-t „négykezes enciklikának” nevezni – meg is jelentette azt. Másrészt nagy jelentőségű Ferenc pápa (a *Laudato si'*-nél szintén korábban megjelent) *Evangelii gaudium* kezdetű dokumentuma is, mely egyfajta pápai programhirdetésnek is tekinthető; ez viszont műfaja szerint nem enciklika, hanem *szinódus utáni apostoli buzdítás*.

otthon gondozásáról írta, amiről még előtte pápa nem adott ki ilyen rangú önálló dokumentumot.

A Laudato si'-t – különösen a sajtóban – így előszeretettel nevezik „zöld” vagy környezetvédelmi enciklikának. Olyan értelemben jogos ez a megközelítés, hogy, amint az előbb utaltam rá, korábban nem jelent meg *ennyire nagy arányban környezetvédelmi* tartalmú, a témát ennyire középpontba állító pápai enciklika. Abban az értelemben viszont téves, felületes ez a megközelítés, hogy a Laudato si' *egyetlen témája ez lenne*, illetve kizárólag erről a kérdésről szándékozná (más témáktól elkülönítve) tárgyalni. Az *átfogó ökológia* fogalmával is kifejezve Ferenc pápa ugyanis épp azt szeretné a világ gondolkodásában elültetni (egyébként lényeges, hogy a Laudato si'-t a szokástól eltérően nem az Egyház különféle rendű és rangú vezetőinek és tagjainak, de még csak nem is minden jóakarátú embernek címezte, hanem az „e bolygón lakó minden embernek”⁸), hogy a teremtett világgal – a környezettel – való bánásmódunk nem választható el, hanem éppenséggel a legszorosabban összefügg az *embertársaink felé* irányuló magatartásunkkal. Ennek erős és emblemikus kifejezése, amikor így ír (a hatalmas mennyiségű hulladék problémáját tárgyaló szakaszban): *„Ezek a problémák szorosan kapcsolódnak a selejtezés kultúrájához, amely egyaránt érinti a kirekesztett embereket és a gyorsan hulladékká váló dolgokat.”*⁹ A *selejtezés kultúrája* kifejezés azt jelenti, hogy az átlagos emberi magatartás jellemzően azonos a felesleges dolgokra és a „feleslegesnek” ítélt embertársakra vonatkozóan: ugyanolyan attitűdök jellemzők ránk a leselejtehető tárgyakkal, a hulladékkal, mint amilyenek a számunkra nem jelentős, érdekeiket velünk szemben érvényesíteni nem képes emberekkel kapcsolatban... Ferenc pápa szándéka ezért éppen az, hogy felhívja a figyelmet mélyben rejlő, de nagyon is reális összefüggésekre, és bemutassa, hogy a környezeti problémát csak *az emberről*, a saját rendeltetésünkről és kapcsolatainkról *alkotott felfogásunk egyetemes szintű és radikális megváltoztatásával* van esélyünk megoldani. Ezt hangsúlyozza akkor is, amikor a fenntarthatóság antropocentrikus voltát pozitív módon kiemelve (és ezzel, ha indirekt módon is, bekapcsolódva a fenntartható fejlődés helyes értelmezéséről folytatott diszkusszióba) ezt a kijelentést idézi az 1992-es Riói nyilatkozatból: *„a fenntartható fejlődés érdekeinek középpontjában az emberek állnak”*¹⁰

Ez az emberközpontúság a Laudato si' szemléletmódjában – amint ez a „*kirekesztett emberek*” említéséből is kikövetkeztethető, akikre a „*selejtezés kultúrája*” elsősorban érvényes – különösen a szegénységben élő embertársaink és a velük való bánásmód terén válik éles kérdéssé. Ezzel kapcsolatban nem szabad meg-

8 LS 3.

9 LS 22.

10 Riói nyilatkozat a környezetről és a fejlődésről (1992. június 14.), 1. alapelv. Idézi: LS 167.

fedelkednünk arról, hogy Ferenc pápa dél-amerikai lévén, sok évtizedes ottani tapasztalatából következően (és azt megválasztása folytán az Egyház életének középpontjába állítva, sőt ezt mintegy küldetésének is érezve) a szegénységen sokkal mélyebb, reális, emberek százmillióit érintő, egész életükre sorsként ránehezedő, kilátástalan nyomort ért, mint valamilyen európai, szociális intézkedésekkel könnyen kezelhető vagy legalábbis elfogadható szinten tartható „relatív szegénységet”.

Mindezek okán tehát a *Laudato si'* enciklika ugyanannyira tartható a *szegények*, mint a környezet melletti kiállásnak, „a szegények és a Föld közös kiáltásának”¹¹.

A *Laudato si'* és a fenntartható fejlődés

A *fenntartható fejlődés* helyes értelméről folytatott vitát az imént említve tegyük egy fontos kitérőt ennek kifejtésére. Mint említettük, a *Laudato si'*-ben Ferenc pápa nem foglalkozik a kifejezés definiálásával. Mégis jelentős ebből a szempontból a dokumentum 193. és 194. pontja, ahol érezhető kritikával szemléli ezt az elterjedt fogalmat, vagy mondhatjuk úgy is, hogy korlátozott érvényt tulajdonít neki. Így ír: „*ha néhány esetben a fenntartható fejlődés a növekedés új formáihoz vezet is, más esetekben, látva azt a mohó és felelőtlen növekedést, amely sok évtizeden keresztül zajlott, azt is meg kell gondolni, hogy csökkentsük egy kicsit a sebességet, észszerű határokat húzzunk, sőt hogy visszaforduljunk, mielőtt késő lenne. (...) Ezért elérkezett az idő, hogy elfogadjunk bizonyos mértékű csökkenést a világ egyes részein, és arra fordítsunk erőforrásokat, hogy a világ más részein egészséges növekedés mehessen végbe.*”¹² Majd a következő pontban még radikálisabb kijelentéssel folytatja: „*Azt a technológiai és gazdasági haladást, amely nem jobb világot és nem magasabb életminőséget hagy maga után, nem lehet fejlődésnek tekinteni. Sokszor az emberek valódi életminősége – a környezet pusztulása, a rossz minőségű élelmiszerek vagy egyes erőforrások kimerülése miatt – éppen egy növekvő gazdaság keretében csökken. Ebben az összefüggésben a fenntartható növekedésről szóló diskurzus gyakran félrevezető és felmentő esz-közzé válik, amely elnyeli a környezetvédelmi diskurzus értékeit a pénz és a technokrácia logikáján belül, a vállalatok társadalmi és környezeti felelőssége pedig*

11 Vö. LS 246, *A teremtett világgal együtt mondott keresztény ima* (a kifejezés egyébként Leonardo Boff műveire megy vissza). Vö. még LS 2, 16, 49. Feltűnő és fontos egyébként, hogy a *Laudato si'* szövegében Ferenc pápa összesen 6 alkalommal használja a „szegénység” elvi fogalmát (illetve valójában csak ötször, mert egy alkalommal a szóalak konkrétan Assisi szentjének életmódjára vonatkozik a „Szent Ferenc szegénysége” kifejezésben), viszont 47(!) alkalommal beszél a *szegényekről*, a *szegény* vagy *legszegényebb emberekről*. (Emellett még további számos helyen területekre, városnegyedekre, országokra, sőt a korallzátonyokra is használja a jelzöt.) Ezzel a bizonyára tudatos szóhasználattal is érezhetően a gazdag országok lakóinak lelkiismeretét igyekszik fölrázni, azt sürgetve, hogy a szegényeket velünk egyenrangú embertársainknak tekintsük.

12 LS 193.

gyakran olyan tevékenységekre szűkül, amelyek marketingjüket és arculatépítésüket szolgálják.”¹³

Ezekből a szakaszokból egyértelmű, hogy Ferenc pápa, miközben megfelelő kontextusban, ha szükségesnek látja, használja és pozitív értelműnek tekinti a *fenntarthatóság*, illetve *fenntartható fejlődés* fogalmakat, ugyanakkor látja és határozottan ki is mondja ezek korlátait, sőt adott esetben félrevezető és veszélyes mivoltát. Miről van szó? Noha a *Laudato si'* nem tér ki ennek magyarázatára, könnyen megvilágíthatjuk ezt a különbségtételt. Mellőzve most a *fenntartható fejlődés* fogalmának kialakulását, használatának és jelentésváltozásainak történetét a *Brundtland*-jelentéstől (vagy még korábról) kezdve, jelenlegi értelmezésének eltérő, olykor ellentétes irányait úgy vázolhatjuk fel, hogy a kifejezés jelentése attól függ, hogy a benne szereplő két szó közül melyiket tekintjük (akár reflektálatlanul!) *konstansnak*, eleve meghatározottnak – valamilyen értelemben szükségszerűnek –, és ennek következtében melyiket (értelemszerűen a másikat) igyekszünk az előbbihez alakítani.

Amennyiben a *fenntarthatóságot* tekintjük konstansnak (vagyis hogy az ökoszisztémák mekkora megújuló potenciállal rendelkeznek, a különféle erőforrások egy adott időszakon és területen belül milyen mértékig használhatók mintegy a „kamat” szintjét fogyasztva, de a „tőkét” érintetlenül hagyva), akkor a fejlődést fogjuk ehhez a felismert szinthez alakítani: azt a fejlődést fogjuk *fenntarthatónak* tekinteni, ami nem számolja fel saját alapjait. Ebben az esetben azonban egyértelmű, hogy korlátokat kell elfogadnunk, és bizonyos vágyott, csábító, ám lelkiismeretes, de úgy is mondhatjuk, hogy józanul belátható, objektív okokból nem megvalósítható célokról le kell mondanunk. Ellenben ha a *fejlődést* tekintjük konstansnak, akkor a *fenntarthatóságot*, arról alkotott felfogásunkat fogunk igyekezni ehhez az eleve kitűzött célhoz alakítani. Ebben az esetben nem fogunk belenyugodni önkorlátozásba, célok visszafogásába, hanem addig fogunk újabb és újabb (technikai, gazdasági vagy pusztán kommunikációs) megoldások után kutatni, amíg eredetileg kitűzött fejlődési céljainkról „be nem bizonyítjuk” (persze jó eséllyel csak magunknak és a velünk egy érdeken lévőeknek), hogy azok *fenntarthatók*, vagy *fenntarthatóvá* tehetők... (Ennek az utóbbi értelmezésnek a relevanciáját áttételesen megerősíteni látszik a *fenntartható gazdasági fejlődés* szintén létező fogalma, amely csupán annyit jelent, hogy egy ország vagy egy cég képes a szigorúan gazdasági értelemben vett fejlődését – növekedését – hosszabb távon *fenntartani*¹⁴. Ebben az esetben a „*fenntartható*” szónak a kifejezésben semmi köze nincs az ökológiai *fenntarthatósághoz* – ez itt nem is szándék – csupán gazdasági jelentése van. Sőt, ebben az esetben a gazdasági „*fejlődés*” *fenntartása*-

13 LS 194.

14 Vö. <https://climenews.com/tag/ensz-kozos-jovonk-jelentes-1987> (elérés: 2018. szeptember 2.)

hoz szükséges – tipikusan növekvő – erőforráshasználat nagy valószínűséggel kifejezetten környezetellenes.)

Jól látható a Laudato si' imént idézett két megjegyzéséből, hogy a Pápa egyértelműen az első értelmezés mellett teszi le a voksát. Valójában, azt kell gondolnunk, a fenntartható fejlődés eredeti definíciója, a fogalom bevezetésének célja is (többé-kevésbé egyértelműen) ez volt. Ám a kifejezés terjedésével valószínűleg hamar megindult az átértelmezési törekvés: elsősorban a piacorientált, a szabadpiaci versenyben érdekelt (és abban „hívó”) szereplők „fedezték fel” a fogalomban nominálisan benne rejlő azon lehetőséget, hogy az *a fenntarthatóság szempontjaitól meghatározott fejlődés* kifejezése helyett az *általunk elképzelt fejlődés fenntarthatóvá maszkírozására* (és így annak a környezetvédelemre törekvők „torkán való lenyomására”) szolgáljon. Valószínűleg erre a „fogalmi küzdelemre” gondol a Pápa, amikor az előbb idézett szakaszban így ír: *„a fenntartható növekedésről szóló diskurzus gyakran félrevezető és felmentő eszközzé válik, amely elnyeli a környezetvédelmi diskurzus értékeit a pénz és a technokrácia logikáján belül”*.

Az enciklika egyik – az előbb idézethez hasonlóan – igen radikális és elgondolkodtató részlete, amelyben a Pápa – úgy is nézhetjük – egy igen komoly programot hirdet meg, a dokumentum 57. pontjában található. Itt az enciklika beszél a jövő fenyegetettségéről, a háborúk és hasonló ember okozta katasztrófák veszélyéről, és így fejezi be: *„A pénz világhoz kötődő hatalom az, ami leginkább ellenáll ennek az erőfeszítésnek, a politikai elképzeléseket pedig általában nem nagy távlatokban fogalmazzák meg. Miért akarna ma bárki is megtartani egy olyan hatalmat, amelyre csak amiatt fognak emlékezni az emberek, hogy képtelen volt beavatkozni, amikor sürgős és szükséges lett volna.”* Azt gondolom, hogy ez a világhosszág és egyértelműség egyrészt ösztönöz minket, ugyanakkor talán sokakat meg is hőkent vagy akár ellenállásra készítet. Hiszen az itt idézett szavak nagyjából azzal egyenértékűek, amit az ENSZ 2015-ben elfogadott 15 éves fenntartható fejlődési célrendszerének¹⁵ címe mond: *Világunk átalakítása* – nos, Ferenc pápa ezt az átalakítást, változtatást, mint a fentiekből is kitűnik, nagyon is konkrétan érti, és a hatalomgyakorlás eddigi megszokott módját illetően javasolja elkezdni.

Elvekből akció, felismerésből tettek

Ha a Laudato si' ennyire konkrét és radikális változtatásokat szorgalmaz a fenntartható és átfogó emberi fejlődés érdekében, akkor az egyik legfontosabb kérdés az, hogyan juthat és hogyan jut el konkrétan ez a sokféleképpen felvázolt üzenet a tettek szintjére, hogyan lesz az üzenetből cselekvés? Hogy jól értsük, mire vonatkozik pontosan ez a gondolatmenet, előzetesen néhány szempont-

¹⁵ AZ EGYESÜLT NEMZETEK KÖZGYŰLÉSE: *Világunk átalakítása: a fenntartható fejlődés 2030-ig megvalósítandó programja. Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése által 2015. szeptember 25-én elfogadott, 70/1. sz. határozat*, Pázmány Press, Budapest, 2016.

tot tisztáznunk kell. Az első, hogy – mint már az eddigiekből is kiderült – Ferenc pápa enciklikájában az ökológia szót abban a széles értelemben használja, ami sok nyelvben megszokott. Egyszerre érti rajta a szaktudományt, amely élő rendszerek összefüggéseit vizsgálja, és egyszerre a környezeti kérdésre választ kereső társadalmi aktivitást. E kettőt sok nyelv egyformán az *ökológia* szóval jelöli. A magyarban is létezik ez az egybemosódás, bár mi nyelvileg néhány nagy nyugati nyelvnél valamivel világosabban elhatároljuk egymástól az ökológiát és a környezetvédelmet, talán még a hétköznapi használat szintjén is. Amikor viszont Ferenc pápa az enciklikában ökológiáról, illetve átfogó ökológiáról beszél, akkor – már a szóhasználat szintjén is – egyszerre gondol a tudomány által kínált objektív felismerésekre és az azokból fakadó cselekvési szándéokra. Így tehát az enciklikának már a kiindulásában, nyelvi megfogalmazásában eleve egyszerre jelen vannak *az elvek és a tennivalók* – ez nagyon is illik Ferenc pápa mindannyiunk által jól ismert dinamizmusához.

A második megfontolás, hogy az elvektől a gyakorlat felé vezető lépés lehetősége egyformán kérdése a környezetvédelemnek és az egyház életének. Amikor az egyházi közbeszédben megkülönböztetjük a környezet- és a teremtésvédelmet, akkor nem azért használjuk a két szót, hogy szembeállítsuk a világi környezetvédelmet a „hívó” vagy egyházi teremtésvédelemmel. Sőt, fontos leszögeznünk, hogy a kettő sokkal inkább egy, és inkább az összetartozásukat, mint a szétválasztásukat kell hangsúlyoznunk. A kettő megkülönböztetése itt inkább arra mutat rá, hogy akár a világ, akár a hit felől közelítünk, a cselekvéshez szükséges bátorság és kezdeményezőkézség kérdése mindenképpen jelentkezik.

Érdemes megvizsgálnunk, hogy melyik megközelítésnek hol van inkább szükségére, és a kettő egymástól kaphat-e ilyet. Ferenc pápa az enciklikájában is utal arra, hogy az egyházban még „*elkötelezett, imádságos keresztények*” között is előfordul olyan hozzáállás, amely – így fogalmaz – mintegy „*kineveti a környezeti miatti aggodalmakat*”, túlságosan racionálisnak és földhözragadtnak tekintve azokat, amelyek nem illenének az „emelkedett” lelki valóságok közé. Ezzel kapcsolatban a Pápa teljesen nyilvánvalóvá teszi, hogy ez a felfogás tarthatatlan, és akik így gondolkodnak, azoknak „*ökológiai megtérésre van szükségük, amely azt jelenti: engedik, hogy Jézussal való találkozásuk minden következménye megjelenjen az őket körülvevő világhoz fűződő kapcsolataikban*”.¹⁶

A másik oldalt szemügyre véve a világi környezeti mozgalmak sokszor olyan módon élík át ugyanezt a nehézséget – az elvek és a cselekvés különbségét és a kettő viszonyának problematikus voltát –, hogy eljutnak a világos következtetésekre és a változtatás egyértelmű igényéhez, szükségességének felismeréséhez, sőt még azt is jól látják, hogy ehhez konkrétan önkorlátozásra van szükség; mégpedig nem kevesek, hanem az egész társadalom önkorlátozására: egy tár-

16 LS 217.

sadalmi döntésre az önkorlátozás mellett. Azonban épp ezen a ponton gyakran mintegy „elvesztik a fonalat”, elerőtlenednek, mivel azt élik át, hogy ennek a megvalósításához, a hétköznapi ember önkorlátozásra való „rábeszéléséhez” nincsenek meg az eszközeik. Egyrészt akkor, ha úgy érzik, hogy nem rendelkeznek elég hatékonysággal, másrészt pedig mert úgy érzik, nem tudnak „eleget kínálni a túloldalon”, a mérleg másik serpenyőjében az önkorlátozásért cserébe, ami által az egyén nem életminőség-romlásként élné meg „ökológiai” döntésének következményeit.

A harmadik megjegyzés – és itt már közvetlenül az enciklika gondolatvilágánál tartunk –, hogy az *üzenet* és az *akció* csak látszólag, csak felületes szinten ellentétei egymásnak. Korunk számos kihívásának a megoldásához (és itt most egyáltalán nem csak a környezeti válság következményeire kell gondolnunk) valószínűleg az vezetne nagy lépéssel közelebb, ha jobban szem előtt tartanánk, hogy bármilyen elkötelezett cselekvés, határozott fellépés lehet hatástalan, hiábavaló vagy kifejezetten káros is, ha nem egy mélyen átgondolt elvi háttérre épül, ha nem konzekvens. Ugyanakkor pedig az akár legnemesebb elvek deklarálása is pusztán látszat, sőt önbecsapás lehet, ha nincsenek meg az eszközök, a módszerek és az elszántság azoknak az élet – elsősorban a saját életünk – gyakorlatába ültetésére. Ferenc pápa az enciklikában sok alkalommal visszatér erre az összefüggésre, így például a hatodik fejezetben is, a 211. pontban, ahol azt mondja: *„A törvények és szabályok pusztán megléte hosszú távon nem elegendő a rossz magatartásformák korlátozására, még ha létezik is tényleges kontroll. Ahhoz, hogy a jogi szabályozás komoly és tartós eredményekhez vezessen, szükséges, hogy a társadalom tagjainak többsége megfelelő motiváció alapján elfogadja és személyében átalakulva kövesse azt.”* Vagyis: a törvények nem elegendők, hogyha nem tesszük belsővé őket. Kicsivel később pedig így ír a Pápa: *„az átfogó ökológiához a mindennapi élet egyszerű gesztusai is hozzátartoznak, amelyek megtörik az erőszak, a kizsákmányolás és az önzés logikáját.”¹⁷*

Mindezek után akkor milyen kapcsolatot, milyen a célhoz vezető, jól járható utat találunk az elvi megfontolások és a gyakorlat kívánalmi között? A Pápa a hatodik fejezetben a fogyasztói kultúra határozott, mélyenszántó kritikáját vázolja föl, majd egy „új életstílust” javasol, amely – összhangban az egész enciklika kulcsfogalmát jelentő átfogó ökológia szemléletmódjával – egybefogja és magába építi az élet számos szintjét, amelyeket a Pápa az ökológiai egyensúly szintjeinek nevez, a 210. pontban felsorolva ezeket: *„a belső kapcsolat önmagunkkal, a szolidaritás másokkal, a természetes viszony minden élőlényvel és a lelki kapcsolat Istennel”*. Hangsúlyozza a gondolkodási paradigmák viselkedést befolyásoló erejét, és felsorolja a keresztény lelkiségnek, világszemléletnek azokat az elemeit, amelyeket különösen alkalmasnak lát arra, hogy ha az Egyház

17 LS 230.

tagjai megélik és többi embertársaiknak is felkínálják őket, akkor fontos hozzájárulást jelenthetnek közös otthonunk gondozásához. Ilyenek a már emlegetett *ökológiai megtérés*, vagyis szemléletmódunk megváltoztatása, aztán a *közösség* („*a környezeti problémákra közösségi hálóval kell válaszolni*” – írja¹⁸), az *alternatív életminőség-felfogás*¹⁹, valamint az *összes nagy érték összekapcsolásának a szükségessége*²⁰. Mindezek tehát a keresztény élet számára ismerősek, azonban ezeknek fontosságát nem csupán az egyházon belül, hanem az egész emberiségre vonatkozóan érti a Pápa!

Külön említést érdemel, hogy a *politikai* és a *civil társadalmi cselekvést* kifejezetten a szeretet megélése egyik formájának definiálja²¹ Ferenc pápa – összhangban egyébként XVI. Benedek pápának a *Caritas in veritate* enciklikáiban kifejtett szemléletmódjával²² –, természetesen akkor, ha ez a cselekvés a valódi jóra irányul. A mindezekre való törekvést *nevelési kihívásként* mutatja be, látva, hogy az emberben, különösen a fiatalokban megvan az érzékenység, és sokszor a hősiesség is a változtatásra, azonban „*olyan erősen fogyasztói és jóléti közegben nőttek fel*” – tudniillik a fiatalok –, „*amely megnehezíti más szokások kialakítását. Következésképpen egy nevelési kihívással állunk szemben*”²³. Igen: nevelési és önnevelési kérdéssel állunk szemben. Belsővé kell tennünk a felismert és szükséges normákat, mégpedig sürgősen.

Keresztény (és) környezeti cselekvés

Mi az, amit az egyház tehet, mi az, amit már tesz ebben a kérdésben, és mivel járulhat hozzá konkrétan a világ környezeti problémákat megoldani igyekvő törekvéseihez?

Mit tehet az egyház? Az átfogó ökológia Ferenc pápa által felvázolt elvének arra kell ösztönöznie az egyházat, hogy saját cselekvését, közösségeinek életét, intézményfenntartási gyakorlatát, mindennapi döntési mechanizmusait itassa át a teremtés iránti felelősség hatékony szemléletmódjával. Itt nagy hangsúly van az egyház *mindennapi, megszokott működésén*. Nem elsősorban elkülönített, dedikált teremtésvédelmi aktivitásokat kellene ugyanis szerveznünk az eddig megszokottak *mellé*, tőlük elválasztva (és közben az egyéb tevékenységek során érintetlenül hagynunk eddigi kényelmes, nem ritkán fenntarthatatlan megszokásainkat), hanem azokat a tevékenységeket, programokat, amelyeket amúgy is végzünk, szervezünk, csak „kicsit” – de nagy hatású módon – kellene

18 LS 219, vö. 148.

19 LS 222.

20 LS 224.

21 LS 231.

22 XVI. BENEDEK PÁPA: *Caritas in veritate* kezdetű enciklikája az ember teljes értékű fejlődéséről a szeretetben és az igazságban (2009. június 29.), Szent István Társulat, Budapest, 2009, különösen 2 és 34.

23 LS 209.

árnyalnunk a teremtett világ iránti felelősség szempontjaival. Olyan egyszerű mozzanatköről van itt szó, mint például semmilyen rendezvény, konferencia (lelkigyakorlat, zárandoklat és egyéb) szervezésekor, lebonyolításakor egyáltalán nem élni egyszer használatos műanyagesszékkel, beleértve például az ásványvizes műanyagpalackokat is, hanem erőfeszítést tenni azért, hogy az adott igények kiszolgálására (ha azok reálisak) másfajta megoldást találjunk. Vagyis, egyszerűen szólva: először legyünk következetesek, hogy amit hirdetünk, hiteles legyen. Az egyháznak ez már eredendő küldetésének betöltése céljából is a jól felfogott érdeke, hiszen egy olyan társadalomban, amely – ráébredve a környezeti probléma nagyságára és szerteágazó voltára – apránként, de valószínűleg egyre inkább a környezet iránt felelős cselekvést fogja tekinteni egy közös nevezőnek, mintegy emberi alapnormának, az egyház evangéliumhirdetése is akkor lesz a mai ember számára befogadható, ha ennek a – mondjuk így – „előzetes hitelességi kritériumnak” megfelel. Ugyanakkor, ahogy ez a Pápa enciklikájából is világosan kiderül, az egyház, amikor így cselekszik, nem egy külső, tőle idegen normát emel be a gyakorlatába, hanem a legsajátabb küldetéséből, az általa hirdetendő evangéliumból fakadó szükségzerű gyakorlati következtetést von le.

A második: *mit tesz már az egyház?* A különböző országok katolikus egyházaiban igen különböző szinten áll az ökológiai tudatosság – vagy mondjuk úgy, hogy a teremtéstudatosság – fejlettsége. Magyarország ebben a mezőnyben Nyugat-Európától láthatóan elmaradva, régióinkban viszont egészen jó helyen áll. (Ami nem feltétlenül a mi büszkeségünk, hanem inkább – sajnos – egész régióinknak a kevéssé tudatos mivoltát jelzi ezen a téren.) Az a tény, hogy 2008-ban a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia önálló dokumentumot jelentetett meg a kérdésről – ráadásul három kísérőfüzettel együtt, amelyek a gyakorlatba ültetést hivatottak elősegíteni –, ha nem is tett minden plébániát egy csapásra „zölddé”, de a kérdést bevitte az egyházi köztudatba, és ez elkezdett hatni. Miközben én magam az elmúlt években számos helyen és módon megnyilvánultam ebben a kérdésben, azt tapasztaltam a reakciókból, hogy a téma – hála Istennek – egyre kevésbé vált ki csodálkozást a keresztényekből, ehelyett egyre inkább az a hozzáállás érzékelhető, hogy „Tudjuk, hogy kell tenni valamit, személyes szinten meg is próbáltunk már cselekedni, de mit tehetnénk közösen és hatékonyan?”. Több plébániáról tudunk már, amelyek egyrészt a közösségi életükbe, másrészt például az épületfenntartási gyakorlatukba elkezdtek beépíteni a fenntarthatóság szempontjait – de még nem elég plébániáról... Egyre több lelkinapnak, lelkigyakorlatnak a témája a keresztény elkötelezettség és a teremtett világ iránti felelősség összefüggése. Évek óta működik országos szinten a Naphimnusz Teremtésvédelmi Egyesület, melynek célkitűzése a katolikus közösségek környezettudatosságának növelése az egész társadalom javára. A szer-

vezet sok tevékenysége között például őshonos gyümölcs-tájfajtaikat gondozó plébániakertek telepítésében vett részt, számos egyházi program megvalósításában, megszervezésében segédkezett plébániai szinttől a Nagymarosi Ifjúsági Találkozó és hasonló országos rendezvények szintjéig, fenntartja a teremtésvelem.hu weboldalt, de leginkább a már létező sokféle helyi teremtéstudatos kezdeményezés kapcsolatba hozására szeretne törekedni, hogy azok egymást segítő hálózattá válhassanak. Az egyesületi forma pedig arra is lehetőséget ad, hogy rajta keresztül a hívő aktivitás kapcsolatokat találjon a civil társadalom hasonló törekvéseivel.

A Pápa által is középpontba állított nevelés terén nyilvánvalóan nagy szerepe van katolikus oktatási intézményeknek. Létezik Magyarországon a „zöld óvodák” és „ökoiskolák” hálózata, amely címet bármely iskola megpályázhatja; az ilyen óvodává, iskolává válás feltétele és célkitűzése magában foglalja egyrészt azt, hogy az intézményben a fenntarthatóság témája a tananyagok része legyen, a pedagógusok és az őket segítő munkatársak legyenek felkészültek és hitelesek ebben a témában (azaz ökotudatosakká váljanak), másrészt maguk az intézmények is fenntartható szervezetek legyenek, és példaként szolgáljanak az elvek mindennapi gyakorlatba építésére. Ezek közé az intézmények közé már számos katolikus iskola és óvoda kérte a felvételét. A közösségek és mozgalmak szintjén is van sok olyan kezdeményezés és aktivitás, ami ugyanebbe az irányba szeretne hatni. A Fokoláre mozgalom EcoOne nevű nemzetközi ökológiai csoportja kidolgozott egy úgynevezett öko-dobókockát, melynek az a célja, hogy mindennapi szinten segítsen a gyakorlatba ültetni az ökológia, a teremtésvelem szemléletmódját. Mindennap lehet dobni ezzel a dobókockával (gyerekeknek és felnőtteknek egyaránt), és ami aznapra „kijön”, azt megpróbálni megélni (van egy rövid leírás arról, hogy mit jelent pontosabban a dobókockának egy-egy oldala); ami pedig különösen fontos része az egész dobókocka-gondolatnak, hogy valamilyen módon tanácsos meg is osztani másokkal az ezen a téren szerzett tapasztalatokat (például osztályfőnöki órán vagy plébániai katekézis-csoportban). Azért különösen fontos és nevelő hatású ez az utóbbi mozzanat, mert a közösségek szintjén és az egyéni cselekvés szintjén is sokszor az a legnagyobb gond, hogy *nem tudunk arról*, hogy már a másik is így gondolkodik, és ő is próbálkozik. Tehát személyes és közösségi szinten a tapasztalatok megosztása, ezáltal és ennek érdekében pedig a hálózatok kiépítése az egyik legfontosabb teendő.

A harmadik kérdés: *mivel segítheti a szélesebb társadalmat a kereszténység, az egyház ezen a téren?* Az előbb már említettük, hogy a társadalom ökológiai törekvései gyakran a „Tudjuk, mit kellene tenni, de hogyan vegyük rá magunkat és egymást?” pontnál akadnak meg. Melyek az egyházi, hívő életnek azok az elemei, amelyeket felkínálhatunk, hogy támogassák a közös otthonunkért

való cselekvést? Az *önkorlátozás*, amint erre már utaltunk, ijesztő szó lehet, és kiválthatja azt a választ az emberből, hogy „Miért éppen én rontsam el az életemet?”. A hit azonban, amint ezt az enciklika is hangsúlyosan kifejti, ismeri azt a tapasztalatot, hogy az önkorlátozás, az önmegtagadás, a böjt korántsem törvényszerűen életminőség-romboló tényező, sőt: általa az ember épp a teljesebbé válást élheti meg. Az önkorlátozás általi élet-kiteljesítésben tehát a hívő tapasztalat – és egyébként nem csak a keresztény, hanem minden más nagy vallás tapasztalatára is, amelyre szintén utal a Pápa²⁴ – biztatást és segítő érvrendszert jelenthet a világi környezeti mozgalmaknak is. A *helyi közösségi hálozatok* létrejötte, amint ismét az enciklika írja²⁵, elemi szükséglet a most már elkerülhetetlen ökológiai változásokra való minél rugalmasabb válaszadásban. Az egyház pedig kétezzer éves tapasztalattal rendelkezik bizalomra épülő helyi közösségek létrehozásában és fenntartásában – plébániáknak, parókiáknak hívjuk őket –, és ha ezt a tapasztalatát felkínálja a világnak, az teljesen egybeesik a számára is nagyon is szükséges plébániai közösségi megújulás törekvésével. A Pápa nyíltan beszél, mint már szintén említettük, az *ökológiai megtérés* szükségességéről²⁶. A megtérést jelentő görög szó, a *metanoia* szó szerint 'a gondolkodásmód megváltoztatását' jelenti, ami pontosan az, ami nélkül az ökológiai válság leküzdése elképzelhetetlen. Úgyhogy igazában bátran használhatjuk az egyének és közösségek nem egyházi értelemben vett ökológiai fordulatára is az ökológiai megtérés kifejezést, aminek a lépéseiben viszont – az ember szemléletmódjának fokozatos és döntő átalakulásának a lépéseiben – az egyház ismét csak számos tapasztalattal és megosztható tanulással rendelkezik²⁷.

Végezetül pedig mindezeket összefoglalva: ha egy környezeti mozgalom törekvéseiben elbátortalanodik, kilátástalanságot él át, azt úgy is mondhatjuk, hogy elveszti a reményét. Márpedig a remény a keresztény hit egyik legközpon-tibb eleme. Az ökológiai fenntarthatósággal kapcsolatban hívő oldalról igazában felhozható egy olyan ellenvetés is, hogy végső soron nincs értelme ennek a teremtett világnak a fenntartására törekedni, hiszen végül minden elpusztul, „ez a világ elmúlik” (1Kor 7,31), „a föld és ami rajta van, elenyészik” (2Pét 3,10). A keresztény következtetés azonban mégsem valamiféle fatalista belenyugvás a változtathatatlanba vagy a tobzódás és felelőtlenség jóváhagyása. Nekünk ugyanis erre a teremtett világra vonatkozóan nem (sem) kisebb, hanem épp *nagyobb távlat* adatott. „Íme, újjátermtek mindent” – ígéri az Úr (Jel 21,5). Van tehát értelme, sőt örök távlatú értelme van ebben a világban folytatott küzdel-

24 LS 222-223.

25 LS 219.

26 LS 217.

27 Vö. Jerabek-Cserepes Csilla (szerk.): *Ökológiai megtérés. Segédanyag a Teremtés hete ünnepeléséhez, 2017. szeptember 24. – október 1.*, Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa, Budapest, [2017]. A kiadvány az interneten is elérhető: http://www.teremtesunnepe.hu/sajat_fajlok/2017/Teremtes_hete_2017.pdf

meinknek. XVI. Benedek pápa írja a *Spe salvi* kezdetű, a reményről szóló (kicsit, mondhatjuk, méltatlanul elfeledett) enciklikájában: „*A jelen, a vesződséges jelen is élhető és elfogadható, ha célhoz vezet. És mi e cél felől bizonyosak lehetünk, ha ez a cél olyan jelentős, hogy igazolja a hozzá vezető út megtételéhez szükséges erőfeszítéseket.*”²⁸

Mi más lehetne tehát a keresztények legigazibb hozzájárulása a világ nagy törekvéseihez, az emberiség életmódjának fenntarthatóvá tételéhez²⁹, mint a megélt és bátorítóan továbbadott remény?

28 XVI. Benedek pápa: *Spe salvi kezdetű enciklikája a keresztény reményről* (2007. november 30.), Szent István Társulat, Budapest, 2008, 1.

29 Vö. LS 161.

PAPP SÁNDOR

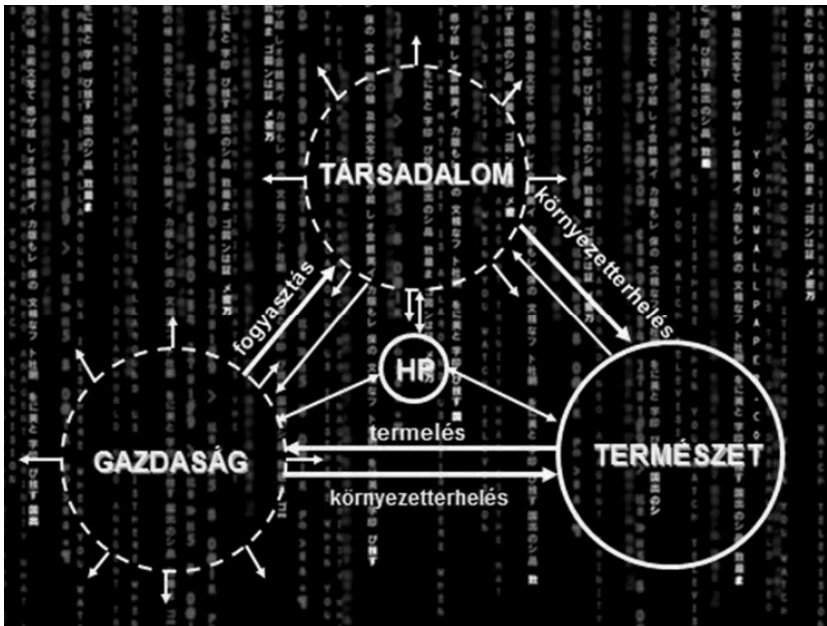
Fenntartható fejlődés

– reális illúzió vagy illuzórikus realitás?

Modellkísérlet

Próbáljuk meg bevezetésként az euró-amerikai civilizációs óriásgép működésének lényegét modellszerűen megragadni. A modell – mint tudjuk – amputált valóság! Mégis, a feltételek és a tényezők szerencsés megválasztásával néhány helytálló következtetés levonására alkalmat adhat.

A civilizációs struktúrák úgynevezett hármas nagyrendszerként ragadhatók meg, amelynek egyik eleme (részrendszer) a társadalom, a maga értékészletével, érdekviszonyaival és –artikulációjával, intézményeivel, jogi és garanciális rendszereivel. A másik részrendszer a gazdasági – technológiai objektumok összessége, ahová mindazon tárgyak tartoznak, amelyek emberi aktivitás révén jönnek létre, és amelyek a természetben önmaguktól soha nem keletkeznének. Ez az úgynevezett második valóság vagy művi világ. Az említett két részrendszer működésének „színpada” a természet, az úgynevezett első valóság (vagy másként, a teremtett világ), ami tehát nem emberi munka terméke, és amelyet a kereken tizenháromezer kilométer átmérőjű, megközelítőleg gömb alakú Földünk reprezentál. A Föld úgynevezett zárt rendszer, ami azt jelenti, hogy környezetével, a csillagközi térrel – tömegéhez viszonyítva – jelentéktelen anyagcserét folytat, de a Nap → Föld, illetve a Föld → csillagközi tér hatalmas energiafolyama a jelenlegi földi életnek alapvető feltétele.

1. ábra: Civilizációk három arca

A modellből (1. ábra) néhány következtetést levonhatunk:

- A hármas nagyrendszer egyes részrendszerei az ember – természeti környezet anyagcsere révén (termelés, illetve fogyasztás) szorosan kapcsolódnak egymáshoz. Az egyes részrendszerekben indukált változások valamilyen formában és mértékben megjelennek a másik két részrendszerben is.
- Az ember – természeti környezet anyagcseréje a XX. század második felében korábban nem tapasztalt mértékben intenzifikáltuk. (Egy felmérés szerint évente mintegy százezer megatonna nyersanyagot és energiahordozót termelnek ki a föld ökológiai rendszereiből, és ennek nagy része még ugyanabban az évben hulladék formájában kerül vissza a természeti környezetbe.)
- A hármas nagyrendszer két eleme egyirányú változást (növekedés) mutat, míg a Föld reprezentálta természet zárt rendszer.
- A gazdasági – technológiai részrendszer autonómiája a XX. század második felében rendkívüli mértékben megnövekedett (gazdaságba ágyazott társadalom), és alapvető törvényeit – növekedés, haszonmaximalizálás, költségminimalizálás – a másik két részrendszerre kívánja oktroyálni.

Minden emberi kapcsolatot funkcionálissá és piacszerűvé alakít (piaci, jogi szabályozás), és nincs tekintettel arra, hogy a természet folyamatai körfolyamatok. (Ha ma valamiről azt állítják, hogy gazdaságtalan, az le-sújtóbb vélemény, mintha valakiről azt mondják, hogy csúnya vagy er-kölcstelen – E. F. Schumacher).

- Tanulságosak lehetnek a részrendszerekben zajló folyamatok időskálái. A természeti folyamatok időtartama a másodperc törtrésztől évmillióig terjedhet. (Ennek jelentőségét akkor érzékeljük, ha tudjuk, hogy pl. az ásványolaj kitermelési sebessége képződési sebességének hatmilliószorosa.) A gazdasági – technológiai részrendszer a minél rövidebb megtérülési időben érdekelt (3-5 év, illetve negyedévenkénti bónuszok). A társadalomban – demokratikus struktúra esetén – általában négy évenkénti politikai forgószínpad, a kor- és sorsproblémákra adott, gyakran rövid szavatossági idejű divatválaszok, tehát a „jelen idő” filozófiája a jellemző. (Az elmondottakból egyértelmű, hogy amennyiben a vetélkedő politikai aktorok között alapvető kérdésekben nincs konszenzus, a cselekvésképtelen demokrácia réme kísért.)
- A folyamatokat leíró törvények mindhárom részrendszerben klasszikus determinisztikus, sztochasztikus (valószínűségi), illetve kaotikus (determinisztikus rendszerek véletlenszerű viselkedése) törvények lehetnek. Az elmondottak megkülönböztetése azért fontos, mert a közvélekedés olykor hajlandó azt hinni, hogy a világ bármely folyamatát a klasszikus determinisztikus törvényekkel (Newton-i mechanika) megragadhatjuk.
- A természetben lejátszódó folyamatok függetlenek attól, hogy mit gondolunk róluk. A gazdaságban (és a társadalomban) a folyamatok nem függetlenek velük kapcsolatos gondolatainktól (pl. inflációs-, politikai-, recessziós-, tőzsdei várakozás, stb.). A részt vevő tudat ugyanis ebben az esetben behatol az események szerkezetébe, és megváltoztatja azt. Amiről beszélünk, azt módosítjuk, azáltal, ahogyan beszélünk róla. A valósághoz fűződő viszonyunk kognitív mozzanata tehát – a Descartes-i *res cogitans* – *res extensa* értelmében – nem választható el mereven a participatív, illetve manipulatív mozzanattól. Sajátos reflexív viszony alakul ki tehát, ami a Heisenberg – féle „bizonytalansági elv”-hez hasonló, ahol – mint tudjuk – a mikro-objektum és a mérőeszköz kölcsönhatása során (mérés) a mikro-objektumnak nem az eredeti, zavarmentes állapotáról, hanem a mérőeszközzel való kölcsönhatás során kialakuló, módosult állapotáról szerezhetünk tudomást.
- A természet rendjét, önszabályozó és – korrigáló folyamatait évmilliók/évmilliárdok evolúciója körfolyamatokban alakította, csiszolta össze; a technika, immanens természetét, lényegét szem előtt tartva, méret, erő és

sebesség tekintetében önkorlátozó elvet nem ismer (pl. állandósult növekedési kényszer), ily módon nem rendelkezik az önkorlátozás, az önszabályozás képességével (E. F. Schumacher). Ugyanez érvényes a gazdaság növekedési folyamataira is (egyirányú változás), amelyek önszabályozásra ily módon – hosszabb távon nem képesek. (A jelenlegi gazdasági – pénzügyi krízis eléggé meggyőző bizonyítéka lehet ennek.) Ha a gazdasági növekedésnek nincs külső kontrollja, ellensúlya, entrópiikus folyamat indul meg, aminek vége az elszabadult rendszer csupán összeomlás útján történő „önkorrekciója”.

Egy-, másfél évtizeddel ezelőtt – az imént vázolt korlátok kirajzolódása kapcsán – megszületett a „harmonikus fejlődés” paradigmája. Ezt mihamar a „fenntartható fejlődés” elvének koncipiálása követte, majd a kör bővült, és a társadalmi – politikai diskurzus új fogalmat hozott forgalomba: fenntartható társadalom. Napjainkban már gyakran csupán fenntarthatóságról beszélünk, s ez a gondolat – folyam a nem távoli jövőben a talán sokkal egyszerűbben értelmezhető túlélésnek adhatja át a helyét.

A szóban forgó fogalmak kapcsán óriási nehézségek jelentkeznek – elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt. A természettudományokban egy fogalom a tisztázó viták során letisztul, kikristályosodik, míg a társadalomtudományokban éppen az ellenkezője történik: a fogalom sokrétűvé, kontúr nélkülivé, diffúzzá válik, egyre újabb és újabb olvasatok (dekonstrukció), értelmezések születnek meg. A gyakorlati probléma pedig ott jelentkezik, hogy a hármas nagyrendszer egyes elemeiben – társadalom, gazdaság, természet – mind a fenntarthatóság, mind a fejlődés eltérő, érdekfüggő és egymásnak ellentmondó értelmezést nyerhet.

Hogy a harmonikus fejlődés megvalósítható-e, arra választ kapunk, ha az egyes részrendszerek értéktartalmát megvizsgáljuk, és azokat összevetjük. A gazdasági – technológiai részrendszer alapértékei: hatékonyság, termelékenység, növekedés, haszonmaximalizálás, költségminimalizálás, mamuttechnológiák és –szervezetek, monokultúrák, hatalom- és hódításorientáltság. Az ökológiai rendszerek alapértékei: változatosság, sokszínűség, kiegyenlítő-képesség, körfolyamatok, öngyógyító-képesség, kölcsönös függőség, fenntarthatóság. A társadalmi struktúrák pedig alapvetően két típusba sorolhatók be. Az egyik típus alapértékei: dogma, hierarchia, diszciplína (tekintélyelvű, szélső esetben diktatórikus rendszerek, ahol nincs vita, diszkusszió, csak utasítás van és végrehajtás). A másiké: értékpluralizmus (értékrelativizmus), mellérendelő (horizontális) vagy hálózati társadalom, permisszivitás (megengedő magatartás). A második típus szélső esetben cselekvésképtelen demokráciát reprezentál (hamis illetékességtudat, bárki, bárhol, bármikor, akármiben ügyfél lehet).

Az értéktartalmak összevetése alapján „harmóniára” nem nagyon számíthatunk az egyes rendszerelemek együttes működése során, ám a működés optimalizálására mód van. Az egyes értékek egymást támogató vagy semlegesítő, illetve kizáró volta azután meghatározza, hogy az optimalizáció milyen szinten lehetséges.

A vázolt hármas nagyrendszer a globalizáció folyamatában – Alan Greenspan, az amerikai központi jegybank korábbi elnökét idézve – ijesztően nagygyá, áttekinthetetlenül bonyolulttá és ördögi gyorsasággal átalakulóvá változott. Kire hárul – tehetnének fel a kérdést – ennek a rendszernek a szabályozása, illetve vezérlése. Demokratikus struktúrákban nyilvánvalóan a „Homo Politicus” –ra, a közügyekkel foglalkozó szereplőkre (1. ábra). Tévedés ne essék, szölván, nem csupán a választott közszerelőkről van szó. Demokratikus viszonyok között minden polgár „Homo Politicus”, hiszen a demokrácia azon hálózat, amelynek működtetésében és ellenőrzésében minden polgár alanyi jogon vesz részt, kifejezésre juttatva ezzel szubjektumát. A választott közszerelőik felelőssége – a dolog természetéből fakadóan – kétségkívül jóval nagyobb. Valljuk be, a feladat nem könnyű. A legmagasabb szintű felkészültséget, empátiát, szociális érzékenységet, toleranciát, kölcsönösséget és együttműködési készséget feltételezve sem könnyű a feladat az „ijesztően nagygyá, áttekinthetetlenül bonyolulttá és ördögi gyorsasággal átalakulóvá vált világban” a szabályozás és a vezérlés mesteri (művészi) szinten történő megoldása. Hát még ha a szükséges képességek hiányoznak, vagy csak töredékesen léteznek! Ezért tűnhet fel úgy a posztmodern tömegdemokráciákban, hogy a választott „Homo Politicus” nem szabályoz és vezérel, csupán „tüzet olt”, ahol arra éppen a legnagyobb szükség van. S a kor- és sorskérdésekre töredékes, rövid szavatossági idejű divatválaszok születnek. A jó „Homo Politicus” – egy mondas szerint – olyan, mint a kubista festő: egyszerre látja a kockának mind a hat oldalát. Minthogy fizikai tapasztalás (látás) révén csak három oldalt észlelhet, a másik hármat intuitív tudás és tudat, mély empátia, szociális érzékenység kapcsán, tehát nem kvantifikálható módon kell megközelítenie, és megragadnia. Ebben áll(na) a politika művészet!

Jól kommunikálunk-e a természettel?

Az elmúlt két, háromszáz évben a valóság, a természet racionális, tapasztalati úton történő megközelítése és megértése hatalmas és lenyűgöző mennyiségű és minőségű ismeretanyag felhalmozását, a legkülönfélébb struktúrák jellemzését, a legváltozatosabb folyamatok törvényekkel kifejezett megragadását, leírását tette lehetővé. Az ily módon feltárt törvényszerűségek alapján káprázatos technikák és technológiák születtek meg az emberi igényeket kielégítendő. A folyamat korábban nem tapasztalt specializációhoz vezetett el,

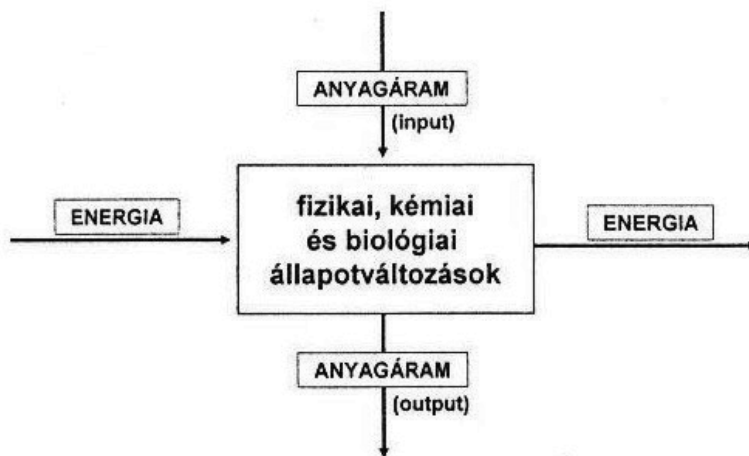
amelynek alapján az ismeretek diszciplínákba rendeződtek (fizika, kémia, biológia, geológia,...), majd ezek az idők folyamán rész-, illetve szubdiszciplínákra sporadizálódtak. Oly mértékben, hogy nem csupán az alapvető diszciplínák között, de diszciplínákon belül is rendkívül erősen beszűkült az átjárás lehetősége.

Mindez addig nem okozott különösebb gondot, amíg a XX. század második felére a természeti környezetbe történő emberi beavatkozás mértéke el nem érte mai szintjét, és világossá nem vált, hogy az eddig még nem tapasztalt léptékű beavatkozás várható hatásainak előzetes becslése, illetve a beavatkozással okozott drasztikus változások következményeinek megszüntetése diszciplináris alapon csak töredékesen és nem kielégítő megbízhatósággal lehetséges. Kiderült továbbá, hogy az induktív, analitikus, redukcionista, atomizáló közelítéssel hozott racionális döntések alapján álló cselekvés az ökológiai rendszerekbe történő beavatkozás során háromféle eredményhez, illetve következményhez vezet(het): szándékolt és bekövetkezett esemény; szándékolt és nem bekövetkezett esemény; nem szándékolt és bekövetkezett esemény. Az események értelmezését ráadásul megnehezíti, hogy időskálájuk jelentősen eltérő lehet.

Richard Feynman Nobel – díjas fizikus, mintegy három évtizeddel ezelőtt így fogalmazott: az emberi értelem a természetet – pusztán célszerűségi okokból – fizikára, kémiára, biológiára, geológiára osztja fel, ám figyelemmel kell lennünk arra, hogy a természetnek erről a felosztásról nincs tudomása. (Az iménti okfejtés természetesen nem vonatkozik a laboratóriumi kísérletek során általunk konstruált fiktív-, pszeudo-, vagy szimulált valóság vizsgálatára.) Feynman figyelmeztető gondolatát máig nem igazán sikerült felfogásunk meghatározó elemévé tenni.

A természetnek, mint egységes egésznek, mint rendszernek a szemléletét, az ökológiai gondolkodás szükségességét a XIX. század hatvanas éveiben Ernst Haeckel német biológus fogalmazta meg először: az ökológia a természet háztartását leíró tan, tehát olyan tudomány, amely az organizmusok egymás közötti és a környezetükhöz kapcsolódó viszonyával foglalkozik.

Ezen szemlélet alapja az, hogy a folyamatos anyag- és energiaáramlás alapján a Föld bármely önkényesen választott, természetes vagy csupán elvi határokkal rendelkező része nyitott rendszernek (kvázi-egyensúlyi rendszer) tekinthető. Tetszőleges rész vagy tetszőleges szféra úgynevezett dobozként kezelhető (2. ábra), amelybe anyag és energia áramlik, ezt követően fizikai (geológiai), kémiai és biológiai állapotváltozások játszódnak le, majd a térből anyag és energia távozik. A vizsgált részrendszerre természetesen érvényes az anyag-, az energia- és az impulzus-megmaradás elve, nem csupán a rendszer teljes tömegére, hanem bármely elegendően hosszú élettartamú kémiai elemre is.

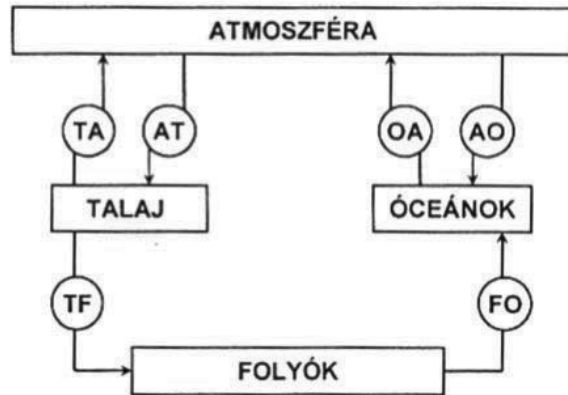
2. ábra: Az ökológiai rendszerek dobozmodellje

Az ökológiai rendszer mint az anyag komplex szerveződési formája élő szervezetekből, azok élettelen környezetének komponenseiből és technikai (antropogén) tényezőkből tevődik össze, amelyek szerkezeti és funkcionális kapcsolatok révén tartoznak egybe. Az ökológiai rendszerek térben és időben korlátozottak, más rendszerekkel anyagcserét folytatnak, anyagcsere révén egymáshoz kapcsolódnak, éppen ezért külső tényezők állapotukat megzavarhatják. Jellemző rájuk a hosszú időn keresztül fennmaradó stacionárius állapot, és dinamikájukat az energiaáramlás és az anyagátalakulás határozza meg. (Ez a szemlélet az ökológiai rendszerek jóval komplexebb közelítésmódját feltételezi, mintha azokat csupán mintavételi helyszíneként értelmeznénk.)

Az ökológiai rendszereket természeti (természet-közeli) és városi – ipari rendszerekre (erős emberi beavatkozás) oszthatjuk fel. A legfontosabb természeti rendszerek: szárazföldi vagy teresztriális; tengeri és limnológiai. A városi – ipari rendszerek (nooszféra) az emberi beavatkozás révén jelentősen módosult természeti rendszerekből állnak.

Egy ökológiai rendszer állapota és minősége biotikus és abiotikus faktoroktól függ. Elvileg bármely tényező képes arra, hogy az ökológiai rendszer stabilitásának határt szabjon abban az esetben, ha mértéke azon tartományban mozog, amely az egyes organizmusok számára érvényes toleranciahatárral egybeesik. Az ökológiai rendszereknek az a képessége, hogy külső hatásokat kiegyenlítsenek, és önmagukat dinamikus egyensúlyban tartsák, lényegében véve a különböző korlátozó tényezők időben változó kombinációjától függ.

A globális anyagkörforgás, az ökológiai rendszerek közötti anyagáramlás sémáját a 3. ábra mutatja be.

3. ábra: A globális anyagkörforgás sémája

Az imént érintett kérdések a társadalom működése szempontjából alapvetők, ezért nagy kihívást jelentenek a tudományos (szakmai) közösségek számára is. Azt ugyan nem állíthatjuk, hogy a problémák tudományos – technikai megértése egyben azok megoldását is jelentené, de az is bizonyosnak látszik, hogy számos társadalmi kérdés megoldása ezek megismerése nélkül elképzelhetetlen. A rendszerek megértése – összetett voltuk miatt – számos diszciplína integrációját kívánja meg, és ha a tudományos közösség képtelen lesz arra, hogy az ökológiai rendszerek leírásához szükséges diszciplínákat integrálja, egészen biztos, hogy a társadalom nem fog megbirkózni az előtte álló feladatokkal.

A megoldás a jelenlegi tudományos struktúrák mélyreható átalakítását követeli meg. Ehhez az szükséges, hogy a diszciplináris közelítésmódot kiegészítse, illetve felváltsa az interdiszciplináris (integratív) látásmód, ami a kutatás szervezeti modelljét tekintve is változásokat hoz magával: mellérendelt, heterogén összetételű és időben változó kutatási struktúrák; „állandó társulat helyett, stagioné rendszer”. Az eszköz-, illetve módszerközpontú megismerés a problémamegoldó megismerés felé tolódik el. Fontos figyelemmel lennünk arra, hogy a diszciplináris, illetve integratív közelítésmód ezen felfogás szerint nem jelentenek külön, egymást kizáró minőséget, eltérő entitást, hanem a megismerés mint EGÉSZ két pólusát reprezentálják.

Következtetések és kihívások

Az elmondottak után próbáljuk meg röviden felvázolni, hogy a hármas nagrendszer egyes elemei kapcsán melyek a legfontosabb következtetések, egyben a halaszthatatlanul választ igénylő kihívások.

Gazdaság

- Véges térben (Föld) végtelen gazdasági – technológiai növekedés nem lehetséges.
- A gazdaság mai dominanciáját funkcionális autonómiává kell átalakítani. A társadalom egzisztenciáját nem lehet csupán egyetlen nyelven, egyetlen fogalomkészlettel, egyféle szóhasználat (gazdaság) kifejezni.
- Az árucserre, a pénz, a piac civilizációnk immanens kategóriáit jelenti, megszüntetésük nem lehetséges, de társadalmi ellenőrzésük szükséges.
- Számos környezeti probléma és társadalmi gond megoldása csupán a gazdasági növekedést szem előtt tartva, továbbá nemzeti határok között nem lehetséges.
- A gazdaság súlyosbodó problémáit kizárólag gazdasági eszközökkel orvosolni egyre inkább „münchauseni vállalkozásnak” tűnik fel.

Társadalom

- A hamis illetékességtudat – bárki, bárhol, bármikor, bármiben ügyfél lehet – a demokratikus politikai struktúra cselekvésképtelenségéhez vezethet.
- A „semmi sem biztos, semmire sincs garancia, bármi megkérdőjelezhető” posztmodern relativizmusa a társadalmat organikus rendszerből mechanikus halmazzá fokozza le („magányos együttlét”, „ember embernek farkasa”).
- A korlátok nélküli szabadság (normanélküliség) maga a káosz, míg a szélsőséges tekintélyelvűség (kizárólagos illetékességtudat) a diktatúra bestiálitáshoz vezet (szabadság szülte organikus, illetve autoritás kikényszerítette mechanikus – bürokratikus rend).
- Az egyetemes emberi szabadságjogok mellett azonos hangsúllyal szükséges érvényre juttatni az egyetemes kötelességtudat és felelősségvállalás eszményét.

Természet

- A természetbe történő nagyléptékű emberi beavatkozás következményeinek előzetes becslése és utólagos elhárítása – mivel a természeti környezet komplex nagrendszer – a specializáción alapuló diszciplináris közelítéssel csak töredékesen lehetséges. Erre integrált, mellérendelő, időben változó összetételű, problémamegoldásra orientált kutatási struktúrák adhatnak lehetőséget.

- A természeti erőforrások felhasználásának a megértésen és nem az erőn (minden határon túli haszonszerzés) kell alapulnia. A természettel való kommunikáció nyelvét újra kell tanulnunk.
- A megértés önmagában véve nem jelent megóvást. A dolgok iránti tisztelet nélkül minden közönséggé válik. Aki tiszteli a dolgokat, lemond arról, hogy csupán birtokba vegye és saját céljaira használja őket (Romano Guardini).
- A társadalmi szerződés történeti mintája szerint szükséges a „természeti szerződés” megkötése, jogszabályokban történő rögzítése (úgynevezett harmadik generációs jogok); garanciák és szankciók által a jogok működőképessé tétele.

A felsorolt kihívásokra a válaszok nagy valószínűséggel a távlatos gondolkodáson, rendszerszemléleten, a takarékoság elvének érvényesítésén, a helyi erőforrások fokozott bevonásán és az oktatás célrendszerének újrafogalmazásán kell alapulnia. A rövid távú haszon érdekében nem ignorálhatjuk a hosszú távú következmények számbavételét. Ma a dolgokat – az egyszerűbbnek látszó, gyorsabb és kizárólag érdekezérelt döntés meghozatala érdekében – igyekszünk kiszakítani a lehető legteljesebb összefüggés-rendszerükből. Az ilyen döntések kétségesek és állandósuló reformkényszert szülnék. A fogyasztás kialakult három szintjéből – szükséges, presztízs, illetve zabolátlan fogyasztás – a harmadik, valamint részben a második az erőforrások pazarlásával jár, azok nem kívánt mértékű igénybe vételét jelentik. (Ezt a magatartást nem igazolhatja a „miért, hát megfizettük” indignálódott reakciója sem!) A helyi erőforrások fokozódó felhasználása megteremti a termelő – fogyasztó csaknem közvetlen kapcsolatot (könnyebb termékellenőrzés), másfelől csökkennek a szállítással összefüggő energiaköltségek, továbbá a környezetterhelés. (Természetesen látnunk kell azt is, hogy a megapoliszok ellátása ezen az úton adott esetben nem több, mint illúzió.)

Az oktatás célrendszerének középpontjában ma minden határon túl a *kiképzés* ideája áll. Ki kell képezni azt a csereszabatos munkaerőt, aki a technológiai és gazdasági folyamatokban szinte azonnal és bárhol elhelyezhető, akinek számára a munkahely- vagy szakképzettség-váltás nem jelent semmiféle gondot. Tagadhatatlan, hogy a munkaerő mobilitása a civilizációs társadalom működésének elengedhetetlen feltétele. Nagy hátrány azonban, hogy ez a szemlélet megreked a jelenidő horizontján. Csupán a pillanatnyi feladatokra koncentrálnak, és híjával van a távlatos gondolkodásnak. (Csak az a probléma érdekes, ami közvetlenül előttünk van.)

A mai oktatási rendszerek csaknem teljességgel lemondtak a *kinevelés* feladatának ellátásáról. Ez az út pedig a társadalom normanélkülivé válása

felé (anómia) vezet. Természetesen a kinevelés végletekig relativizált értékek mentén elképzelhetetlen, a természet (teremtés) rendjének és a közösségnek a megzavarásától ily módon legfeljebb a büntetőjogi felelősségre vonástól való félelem és nem a „belülről irányított” ember erkölcsi normái tartanak vissza bennünket. Hasonlóképpen, a mai iskola nem tartja elsőrendű feladatának a *kiművelést* sem. Kétségkívül, ez az állítás, mint sommás vélemény, akár az elutasítással is szembesülhet, hiszen a tanulók szinte fuldokolnak a rájuk zúduló információ – óceánban. Ám figyelemmel kell lennünk arra, hogy bármely nagyságú információtömeg, ha nem szervesül, ha nem válik rendszerezetté és nem tartalmazza az emberi élet teljességének kibontakoztatásához szükséges ismereteket, csupán pótszer lehet. Ily módon a legfőbb dologról, az emberi minőségről feledkezünk meg, azaz az embernek ama képességéről, hogy válaszolni tudjon a legváratlanabb kihívásra és élni tudjon a legszokatlanabb lehetőséggel is (Aurelio Peccei). Rendszerszemléletű gondolkodásra csak az ebben az értelemben kiművelt ember képes.

H. G. Wells még a múlt század első felében azt írta: a jövő, a történelem egyre inkább az oktatás és a katasztrófa versenyfutása lesz. Ha az állítás igazságtartalmát részben kétségbe is vonhatjuk, azt nem áll módunkban tagadni, hogy a ma iskolája a holnap társadalmát elővételezi.

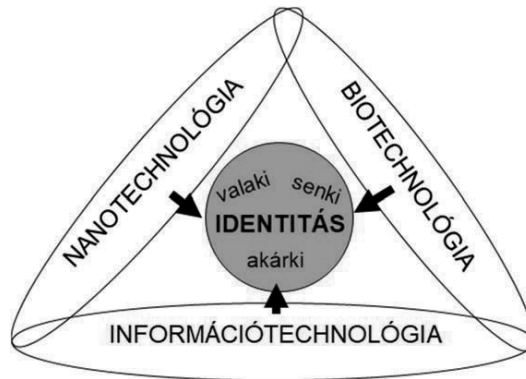
Fenntarthatóság és identitás

A vázolt kihívásokra adandó válasz lehetőségét és minőségét alapvetően az fogja meghatározni, hogy a még előttünk álló XXI. században miként formálódik önazonosságunk, az önértelmezés, az én-tudat, azaz az identitás. (Az identitás időben változó, társadalmi termék és tipikusan a XX. század szülötte.)

Az identitás – egy közelítés szerint – hármas rétegződésű: valaki-, senki-, akárki identitás (S. Greenfield). Az első tipikusan a fogyasztói társadalmak terméke, státusz – identitásnak is nevezhetjük. Az egyén valakivé akar válni, adott státusz elérésére törekszik, hiszen az bizonyos előnyökkel jár együtt. Mára ez a vágy sok tekintetben elvezetett a túldimenzionált énközpontúsághoz, az individuum elszabadulásához. A „senki” – identitás (hamis identitás vagy identitás nélküliség) legpontosabb definícióját a múlt századi Amerika hetvenes éveiben a punk – filozófia vázolta fel: szex és drog és rock and roll. Ma ehhez a képernyő és a netfüggést is hozzászámíthatjuk. Itt a lényeg egy roppant erős külső érzéki hatás, amire az én-ben pillanatnyi belső készlet alakul ki. Mindeközben eltűnik a múlt és nincs lehetőség arra, hogy cselekedeteink jövőbeli következményeivel számot vessünk. Az „akárki” – identitást tömegidentitásnak is nevezik. Ebben az esetben az én – tudat átadja a helyét a mi – tudatnak. A rendszerint ideológiai alapon szerveződő csoportok, kö-

zösségek egyes tagjai a csoport többi tagjával azonossá, mi több, tőlük megkülönböztethetetlené válnak. Ez az identitás érhető tetten a sportstadionok tomboló szurkolóiban, pop – koncertek eksztatikus örömben hajladero árnyalakaiban és a tömegrendezvények zsigeri megnyilvánulásaiban.

A három réteg egyszerre van jelen bennünk, időben változó módon és arányban. Vizsgálódásunk szempontjából azonban az igazán lényeges most az, hogy ezen hármas rétegű identitást a már ma is létező három technológia – információs-, bio-, illetve nanotechnológia - miként képes befolyásolni (4. ábra).

4. ábra: Identitás a XXI. Században (Susan Greenfield)

Az információtechnológia révén elmosódik a különbség a háromdimenziós fizikai valóság és a kétdimenziós virtuális valóság (interaktivitás, számítógépes szerepjátékok) között. (Az 1. ábrán a virtuális valóságot a háttér-mintázat jelzi.) A biotechnológia képes arra, hogy a generációk közötti különbséget (külső megjelenés, egészségi állapot, reprodukív képesség) megszüntesse. Külön hangsúlyozandó, hogy ezt a technológiát nem csak terápiás, hanem széles körben kozmetikai célokra is alkalmazzák (plasztikai sebészet, kozmetikai farmakológia, génebészet), s ezen az úton a tudatmódosítástól a személyiség – váltásig bezárólag beláthatatlan lehetőségek adódnak. A nanotechnológia megszünteti az „én” és a külvilág közötti különbséget. Nanoméretben tárgyak, eszközök és kémiai rendszerek számára a testet a külvilágtól elválasztó külső (bőr) és a belső határfelületek átjárhatóvá válnak, amelyeken át mikroméretben ilyen transzportra nincs lehetőség.

Ezek a lehetőségek elgondolkodtató és meglehetősen félelmes távlatokat nyithatnak meg előttünk. Különösen, ha arra gondolunk, hogy mára meg-

jelentek azok az elképzelések, amelyek szerint nem az emberi aktivitás által szétrombolt ökológiai rendszereket kell helyreállítanunk, hogy azok megfeleljenek a mai emberi biológikumnak, hanem az utóbbit kell illesztenünk a megváltozott környezeti állapothoz. Képzelnünk el egy olyan ember-féle lényt, amely anyagcseréjét a mindenkori környezeti hőmérsékleten végzi. Micsoda beláthatatlan energiatakarékosságra – élelmiszerek, energiahordozók – kínálkoznék ily módon lehetőség, nem is beszélve másfajta „előnyökről”. Az elmondottak korántsem minősíthetők afféle Kafka-i abszurdnak. Dougal Dixon brit geológus és fikciós művek szerzője egy könyvében fel is vázol egy ún. „aquamorph”-ot, amely kétszáz év múlva a tengerekben élne.

Messze vezetne annak taglalása, hogy az előttünk álló kihívásokra adandó válaszokat tekintve mely identitás – réteg(ek) alapján lehetünk sikeresek, és teremthetjük meg a jövő fenntartható társadalmát. Ezt tekintve vannak komoly aggodalomra okot adó jelek. Fejezzük be mégis a francia költő, Paul Valéry biztató szavaival: az élet, a jövő sohasem reménytelen, mert mindig azok határozzák meg, akik hisznek benne, és nem azok, akik tagadják. A hitnek abban az értelmében talán, ahogy a fizikus W. Heisenberg fogalmazott: minden emberi cselekedet kezdetén a hit áll. És ez feltehetően független attól, hogy a hit szakrális vagy szekuláris értelmezéséről van szó. Ellenkező esetben a bennünket olykor megérintő planetáris félelem jegyében reménytelenné vagy embertelenné válunk. Ma már mindkettőre utaló jelekkel találkozhatunk.

Niall Ferguson, kortárs brit történész „Civilizáció, a Nyugat és a többiek” c. kötetében hat tényezővel magyarázza azt a világtörténelmi eseményt, hogy Európa az elmúlt fél évezredben létrehozott egy olyan kulturális-civilizációs mintázatot, mely a világ többi része számára sok tekintetben ma is példaértékű. Ezek a következők:

- egészséges versenyszellem;
- a tudományok, mindenekelőtt a természet- és műszaki tudományok fejlődése;
- a tulajdonviszonyok rendezettsége, a magántulajdon védelme;
- a közegészségügy színvonala;
- a fogyasztás és a szolgáltatások szintje;
- a munkaerő képzettségi és a munkafolyamat szervezetségi foka.

Sürgető szükség lenne annak vizsgálatára, hogy ezek a tényezők ma mennyire hatékonyak, és ha már nem azok, milyen változtatásokat igényelnek, esetleg milyen újabb spirituális és materiális tényezők számbavétele lenne kívánatos.

Meglehet persze, hogy egyszerűbb és könnyebb dolog ölbetett kézzel Európa véngromlását vizionálni, mint kíméletlen önvizsgálat után újrafogalmazni szerepét és küldetését a mai világban. Éppen száz éve annak, hogy az ismert

történelmi körülmények hatására a civilizációs krízisirodalom virágzásnak indult (O. Spengler, J. Ortega y Gasset, J. Benda, J. Huizinga, Hamvas Béla, Németh László...). Az erőn és tekintetnélküliségen alapuló bal- és jobboldali radikalizmusok „megváltó gyakorlata” – mint tudjuk – csak vért, könnyeket és szenvedést hozott. A megnyugtató megoldások keresése közben nem árt erre is gondolnunk.

Az elmondottakból az a nem túlságosan biztató következtetés vonható le, hogy a fenntartható fejlődés (fenntartható társadalom) egyszerre reális illúzió és illuzórikus realitás. Rajtunk múlik, hogy a jövőben melyik oldal válik meghatározóvá.

VERESS GÁBOR

A fenntarthatóság lényege, hogy szeretetben éljünk!

Közleményünk célja annak a bemutatása, hogy a fenntarthatóság lényege a szeretet. Napjainkban alakul a szeretet fogalmának újszerű értelmezése. A személyek közötti **személyes szeretet** széleskörűen ismert fogalmát Ferenc pápa az elmúlt években több új gondolattal kiegészítette, és új fogalomnak tekinthető a **társadalmi szeretet** értelmezése, amelyet ismereteink szerint elsősorban XVI Benedek pápa és Ferenc pápa vezették be.

A fenntartható fejlődés megvalósítására sokféle világmozgalom indult, azonban ezek egyike sem biztosítja a fenntartható fejlődést. A fenntartható közösség, világ a helyes személyes és társadalmi szeretet következménye. Úgy tűnik, hogy a fenntartható fejlődés csak a szeretet, ezen belül a személyes *szeretet* és a *társadalmi szeretet együttese* által biztosítható.

Munkánk fő célja az élet lényegét jelentő szeretet fontosságának a hirdetése. Először röviden bevezetésként összefoglalva megállapítjuk, hogy *a világot mozgató erő a szeretet*, és erre alapozva vázoljuk a hagyományos személyes szeretet fogalmát és ezt Ferenc pápa néhány újszerű gondolatával egészítjük ki. Ezután a XVI Benedek pápa munkáira és Ferenc pápa „Legyen áldott” kezdetű enciklika mondanivalójára építve bemutatjuk a társadalmi szeretet fogalmát. A fent fogalmakra alapozva a közlemény befejező részében a személyes szeretet és a társadalmi szeretet megvalósítását vázoljuk a hétköznapiakban.

A VILÁGOT MOZGATÓ ERŐ A SZERETET

A szeretet hatalmas irodalmából csak Noszlopi László munkáját [1] emeljük ki, és megjegyezzük, hogy a szeretet témakörével mi is már többféle munkában foglalkoztunk, pl. [2]- [4].

A szépirodalomban és többféle tudományos szakmai irodalomban egyre gyakrabban jelenik meg - hol mint sejtés, hol mint állítás, - az, hogy *a világot*

mozgató erő a szeretet. A szeretet világot meghatározó erejét sokan értelmezték, legismertebb a szeretet Dante által megfogalmazott ereje [5]:

„Csüggedtem volna, lankadt képzelettel, de folyton-gyors kerékként forogtattam a vágyat és célt bennem *a Szeretet*, mely *mozgat napot és minden csillagot.*”

Ferenc pápa az „Áldott légy” kezdetű enciklikájában [6] a világot mozgató törvényről az alábbiakat írja: „A megtérés értelmét gazdagítja, hogy minden teremtmény visszatükröz valamit az Istenből; *az Isten egyfajta rendet és dinamizmust írt a világba*, amelyet az embernek nincs joga figyelmen kívül hagyni.”

Einsteinnek tulajdonítják az alábbi mondatot: „Létezik egy rendkívüli erő, amely mindent magába foglal és irányít, ami az Univerzum minden egyes jelensége mögött áll, és amit még nem azonosítottunk. *Ez az Univerzális erő a szeretet.*”

Ferenc pápa 2018. június 19.-i vatikáni beszéde [7] végén Dante Alighieri *Isteni színjáték*ából idézett, miszerint a *szeretet az, mely mozgat minden napot és csillagot*; a Pápa azt kívánta, hogy vezesse az asztrofizikusok munkáját a szeretet – szeretet az igazság, szeretet az univerzum és szeretet egymás iránt, mindig együttműködve a különbözőségben.

A HAGYOMÁNYOS SZEMÉLYES SZERETET FOGALMÁNAK KITERJESZTÉSE

A személyes szeretet hagyományos értelmezése

Annak ellenére, hogy a szeretet sokfélesége már több évezred óta a gondolkodás középpontjában áll, a fogalom sokszínűsége miatt mind a mai napig nem egyértelmű a személyes szeretet értelmezése. Személyes szeretetnek nevezzük a két személy között létesülő szeretet fogalmát, amelyről leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy ez a hagyományosan értelmezett szeretet fogalom. A személyes szeretet értelmezését talán elősegíti, ha összefoglaljuk ismertebb fokozatait:

- tolerancia: nem gyűlöl,
- viszonzást váró szeretet: azt szereti, aki őt viszonzszereti,
- annak a szeretete, aki nem bántott: azt szereti, aki nem bántja őt,
- az ellenség szeretete: azt is szereti, aki bántja őt,
- önzetlen szeretet: mindenkit feltétel nélkül szeret.

Megjegyezzük, hogy a *boldogság* ajándék az önzetlen szeretetért!

A szeretet az összes erény alapja és hordozója, benne érthető meg az erények összefüggése egymással. A szeretet mint isteni erény emeli az összes többi erényt természetfölötti szintre. (*Aquinói Szent Tamás*)

A mai világban kiemelt jelentősége van az *irgalmasságnak*, amely az egyik legfontosabb keresztény erény: együttérzés, amely a betegek, szegények, gyengék iránti segítségre ösztönöz. (Mt 5,7; Jak 2,1-13; Péld 19,22a). Más megfogalmazásban az irgalmasságnak lényege az ellenséggel vagy gonosztevővel szemben elnéző magatartás, melynek során eltekintünk a büntetés kiszabásától.

A személyes szeretet hagyományos értelmezésének kiterjesztése

A személyes szeretet hagyományos fogalmát sok gondolkodó elmélyítette, ezek közül kiemelten fontosak Ferenc pápa gondolatai, aki nagyon sok munkájában foglalkozik a szeretet értelmezésével és a hagyományos köznapi szeretet fogalmának a kiterjesztésével. Ferenc pápa ez irányú gondolatait foglalja össze Kasper bíboros „Ferenc Pápa: A gyengédség és a szeretet forradalma” című könyvében [8].

Ferenc pápa számos munkájában hívja fel a figyelmet a „tenderness”, a gyengédség, a segítő/gondoskodó szeretet és a „humility”, az alázatosság fontosságára. A TED 2017 konferencián elhangzott előadásában Ferenc pápa a közeledő és valósággá váló szeretetként fogalmazta meg a gyengédség fogalmát. Ebben az előadásában meghirdeti a *gyengédség forradalmát* [9].

A segítő/gondoskodó szeretet alapvető példája az irgalmas szamaritánus, melynek lényege, hogy bármilyen okból került az illető a gondoskodásra szükséges helyzetbe, nekünk segíteni kell! A segítő/gondoskodó szeretet lényege, hogy a bajba jutott embertársainkról, – hiába viselkednek esetleg borzalmasan, – mindenképpen gondoskodni kell!

Ferenc pápa 2018.márc. 29.-én a papoknak az alábbiakat mondta [10]. „A *közelség* több mint egy különleges erény neve, olyan magatartás, amely meghatározza az egész személyt, annak kapcsolatteremtő képességét, azt a létmódot jelenti, hogy miközben önmaga életét éli, odafigyel másokra. Amikor az emberek azt mondják egy papra, hogy „közeli”, általában két dolgot emelnek ki: az első, hogy „mindig jelen van”, a második pedig, hogy mindig van egy jó szava mindenkinek”.

A TÁRSADALMI SZERETET

Ferenc pápa „Áldott légy” enciklikájának tartalmi előzményei

Szent II. János Pál pápa: „Üzenet a béke 37. világnapjára 2004. január 1” [11] munkájában az alábbiakat írja. „A keresztény hívő tudja, hogy Isten szeretetből lépett kapcsolatba az emberrel. S viszonzásul szeretetet vár az embertől. Ezért az emberek között is a szeretet a kapcsolatok legmagasabb rendű és legnemesebb formája. A szeretetnek át kell járnia az emberi élet minden területét, beleértve a nemzetközi jogrendet is. Csak akkor örvendhet az emberiség a tartós és hiteles békének, ha a „szerepet civilizációja” jut uralomra.”

Tudomásunk szerint a társadalmi, politikai szeretet fogalma napjainkban alakul ki, amelyhez jelentősen hozzájárulnak a katolikus egyház vezetőinek, különösen XVI. Benedek pápának azon megnyilatkozásai, amelyek Ferenc pápa „Áldott légy” kezdetű enciklika tartalmi előzményeinek tekinthetők. XVI. Benedek pápa 2005-ben az emberiség megmentése érdekében adta ki „Az Isten szeretet...” kezdetű enciklikáját a keresztény szeretetről [12]. Ugyancsak ő adta ki 2008-ban a „Szeretet az igazságban...” kezdetű enciklikát az ember teljes értékű fejlődéséről a szeretetben és az igazságban [13].

Társadalmi szeretet

Ferenc pápa Szent II. János Pál pápa gondolatára építve az „Áldott légy – a közös otthon gondozása” című enciklikájának [6] 231. cikkelyében az alábbiakat írta: „Az Egyház a „szerepet civilizációjának” eszményét javasolta a világnak”. A társadalmisított szeretet az igazi fejlődés kulcsa: „A társadalom emberibbé, az emberi személyhez méltóbbá tétele érdekében a szeretet szerepét a társadalmi életben – politikai, gazdasági és kulturális szinten – újra kell értékelni és a cselekvés állandó, legfőbb normájává kell tenni.”

Ferenc pápa az „Áldott légy” kezdetű enciklikájában a társadalmi szeretettel kapcsolatban az alábbiakat emeli ki. „Szükségünk van egymásra, felelősséggel tartozunk másokért és a világnak! A szeretet, mely tele van a kölcsönös gondoskodás apró gesztusaival, civil és politikai szeretet is. A társadalom iránti szeretet és a közjó iránti elköteleződés a szeretet kiváló formája, amely a makro viszonyokat, a társadalmi, gazdasági és politikai kapcsolatokat is érinti.

A társadalmi szeretet az igazi fejlődés kulcsa: a társadalom emberibbé, az emberi személyhez méltóbbá tétele érdekében a szeretet szerepét újra kell értékelni és a cselekvés állandó, legfőbb normájává kell tenni.

A társadalmi szeretet megállítja a környezet rombolását és ösztönzi a gondoskodás kultúráját.

Nem mindenkinek feladata a politikában dolgozni, de mindenkinek feladata a közjó szolgálatában tevékenykedő társadalmi szervezetekben munkálkodni.”

A társadalmi szeretet fogalmához kapcsolódik Ferenc pápa „A családban megélt szeretetről” kezdetű apostoli buzdítása [14].

A FENNTARTHATÓSÁG LÉNYEGE A SZEMÉLYES ÉS A TÁRSADALMI SZERETET

A fenntarthatóság felé egyetlen út vezet: a megbocsátó, felemelő szeretet

Nyilvánvaló, hogy a legtöbb olvasó számára a szeretet társadalmának már az értelmezése önmagában is, de különösen a mindennapi megvalósíthatósága nagyon kérdéses, hiszen maga a szeretet kifejezés is többértelmű. A szeretet pontos értelmezése nélkül, világnézettől függetlenül megszámlálhatatlanul sok irodalmi és művészi alkotás, és pszichológiai tudományos munka hirdeti a szeretet nélkülözhetetlenségét, alapvető fontosságát.

Noszlopi László könyvének bevezetőjében ([1], 5.o.) már 1975-ben ezt írta: „A szeretet nem valami érzelmes, kedves ellágyulás, amely nélkül az élet azért megvolna valahogy, hanem épp napjainkban mutatkozik meg apokaliptikus méreteiben, hogy elegendő szeretet nélkül az emberiség sorsa megpecsételődőtt. Isten választút elé állít mindnyájunkat: vagy teljesítjük végre a szeretet parancsát, vagy pedig Szodoma és Gomora sorsa, Szent János apostol apokaliptiszisének megrettentő képei, Nostradamus jóslatai stb. együttvéve sem képesek megrajzolni, ami fenyeget.”

„Ha a világ a nyomor, a terror és a káosz következtében elhalálozik, úgy ez onnan fog származni, hogy mi, emberek, képtelenek vagyunk békés módon alkalmazkodni az új világhoz, az *emberiség egységének a világához*, amely minden időben megvolt, és amely bennünket arra unszol, hogy valóban osztatlanná legyén”. ([1], 138 o.)

Noszlopi László a „*Megmentő és felemelő szeretet*” című könyvében [1] már 1975-ben elemzően összefoglalta és felhívta a figyelmet arra, hogy az emberiség pusztulása egyedül a megmentő és felemelő szeretet útját kerülhető el. Noszlopi László könyvének utolsó fejezetében így fogalmaz: „A szellemi értékek tisztelete, az igazság és a szépség szeretete, becsületesség és könyörüle-

tesség, együttérzés az elnyomottakkal, hit az emberek testvéri összekötöttségében azok a tulajdonságok, amelyek a modern kultúrát megmenthetik.” ([1], 137. o.)

XVI. Benedek pápa 2008-ben meghirdette az ellenség szeretetét is előíró *keresztény forradalmat*, mely egyedüli lehetőség a béke felé. Az emberiség válaszút előtt áll: az erkölcs, az értékek lerombolásával, a szeretet „tiltásával” önmaga bukását fogja-e elérni, vagy a fennmaradás érdekében ki fogja robbantani a szeretet forradalmát? XVI. Benedek pápa 2008. február 18-án a zarándokok ezreinek az alábbiakat mondta [15]: „Miért követeli meg Jézus az ellenségünk szeretetét, tehát olyan szeretetet, mely meghaladja az ember képességeit?” – tette fel a kérdést (Lk 6,27). „Valójában Krisztus kívánsága reális, – folytatta – mert számításba veszi azt a tényt, hogy a világban igen sok az erőszak és igazságtalanság. Ezt a helyzetet csak úgy lehet meghaladni, ha nagyobb szeretetet és igazságosságot állítunk szembe vele.”

Nincs más út: szeretet vagy pusztulás! Hogyan dönt az emberiség?

A szerző véleménye szerint nincs más út: vagy a szeretet útja, vagy az emberiség pusztulása. Világnézettől függetlenül az emberiség válaszút előtt áll: melyik utat választjuk? Az emberiség jövőjének, a fenntarthatóságnak egyetlen helyes útja az **önzetlen szeretet!** Csak az önzetlen szeretet bocsát meg, csak az emel fel, és csak az ad külső és belső békét, boldogságot!

A fenntarthatóság a döntésünktől függ! Ha egyéni, közösségi és társadalmi szinten a megbocsátó szeretet útját választjuk, akkor fenntartható lesz az élet és az önzetlen szeretet boldoggá is tesz, de ha nem ezt az utat választjuk, (vagy ha a Teremtő nem lép közbe), akkor biztos az emberiség elpusztulása!

A SZEMÉLYES SZERETET MEGVALÓSÍTÁSA A HÉTKÖZNAPOK- BAN

A család meghatározó szerepe

A személyes szeretet melegágya, lényegi hordozója a család kellene legyen. Teréz anya az alábbiakat állapítja meg. „A szeretet az otthonainkban kezdődik; a szeretet az otthonokban lakik...”

De szomorúan írta az alábbi gondolatokat. „Sok a szenvedés azért, mert oly kevés a szeretet az otthonokban és a családi életben.” „A szülőknek nincs idejük a gyerekekre,...egymásra, és így a családokban kezdődik a világ bekéjének felbomlása...”

A témában fel kell használni Ferenc pápa „A családban megélt szeretetről” kezdetű apostoli buzdítását is [14].

A szeretet megvalósítását önmagunknál kell kezdeni!

Igazán szeretni csak az képes, aki önmagát szereti. Ennek érdekében ismerjem meg önmagam, tanuljak, művelődjek, gyarapítsam a talentumaimat! Lelkiismeretemet tartsam éberen, számoljak el talentumaimmal! Szorongás helyett becsüljem önmagam! Szeressem önmagam!

A mások véleményének hatása

Meg kell vizsgálni önmagunkat, hogy hogyan reagálunk arra, hogy mások mit mondanak rólunk. Néhány fontos szabály az alábbi.

- A mások véleménye (csak) arra jó, hogy a lelkiismeretedet élőnek tartsad!
- Attól te nem leszel se jobb, se rosszabb, hogy mit mondanak rólad!
- Ha valaki „bánt”, akkor ne reá haragudj, hanem kérdezd meg önmagadat, vagy az Istent, hogy miért bántottak!
- Ne másától várj dicsőretet, hanem ha jót tettél, akkor te legyél elégedett!
„Isten látja munkám, s nekem ez elég!”

Te hogyan ítélsz?

Kultúránk része lett az állandó ítélezés: bármit látunk, hallunk, rögtön ítélsz arról, aki tett valamit! Nagyon fontos lenne, hogy ne a cselekvő személyt, hanem csak annak a cselekedetét ítéld meg! *Ne ítélsz, hogy ne ítéltessetek!* (Máté 7:1)

Mielőtt ítélnél, mérlegeld az alábbiakat. Megbízható forrásból származik-e az ismereted? Minden körülményt ismersz? Te abban a helyzetben, azokkal a talentumokkal biztosan másképpen cselekedtél volna? Ne társadalmi sztereotípiák alapján ítéld!

Tökéletességet vársz a másiktól?

Polgári társadalmunk széles körben elterjedt, hogy mindenkitől a tökéletességet várjuk el. Itt is figyelembe kellene venni az alábbi szabályokat.

- Mit gondolsz? Kibírható az, ha mindenért szólsz, ami nem tökéletes???
- Ha minden rendben van, akkor ugye hallgatsz, hiszen minden rendben!!!!?? Ugye a másik örülne, ha dicsőrnéd, hogy minden rendben?
- Ha a másik hibázik, akkor ugye elvárod, hogy kérjen bocsánatot? Te kérsz bocsánatot, ha hibázol?

A gyűlölet zsákutcája

Sajnálatos módon napjainkban az élet velejárója lett a gyűlölet. Sok családba is befészkelte magát a gyűlölet, vannak, ahol a testvérek gyűlölik egymást, a gyerekek a szülőket, sőt néhány sérült lelkű „önérzetes” szülő még a gyermekét is gyűlöli, ha az valamit másképpen tesz, vagy másképpen értékeli, mint ahogy azt a szülő elvárná.

A „szemet-szemért, fogat-fogért” elv biztos pusztulás, ugyanis a gyűlölet gyűlöletet szít!

„Hogy miért ne fizessünk vissza rosszért rosszal? Mert ezáltal bennünk is helyet talál a rossz, így... immár két szívben van egy helyett.” (F.W.Foerster)

Ne feledjük! A gyűlöletről még senki sem lett boldog!

Megbocsátás

A történelem már sokszor bizonyította, hogy a „*Szemet szemért, fogat fogért!*” elv tarthatatlan, lásd például a Közel-keletet, a szomszéd gyűlöletet, ...Csak a megbocsátó szeretet emelkedik a gyűlölet fölé, csak az eredményez békét!

Békét akarsz? Akkor Te bocsáss meg! Nem bocsátasz meg? Nem kötelező békében élned!

Az önzés csapdája

Meggondoltad, hogy mi az igényed, mire vágysz? Meggondoltad azt is, hogy a szeretteidnek, az embertársaidnak mik az igényei?

Felfogtad, hogy nem lehetsz önző, mert egymásra vagyunk utalva?

Ne feledd, a pénzzel sok mindent megszerezhetsz, de szeretetet pénzért nem fogsz kapni!

Te mikor segítesz másnak? Ha ő törődni fog velem, akkor én is törődni fogok vele! (Meddig fogunk egymásra várni?) Ha én nem segítek másokon, azért más fog segíteni rajtam?

Milyen hangulatot sugározol?

Ismered a történetet: a pohár félig van vízzel. Ez számodra azt jelenti, hogy *félig üres*, vagy azt, hogy *félig tele* van? Vannak, akik azért morognak, mert a rózsának tövise van. Te is a tövis miatt morogsz, vagy hálás vagy azért, mert a tövisek között rózsabimbók vannak?

Gondolkoztál azon, hogy környezeted hangulata milyen lesz, ha mindig azt hangoztatod, hogy de jó, hogy a pohár félig tele van, vagy ha azt, hogy rémes, hogy ez a pohár félig üres!

Mit teszel, ha valami nem úgy történt, mint ahogyan az remélhető lett volna?

Az élet nehéz kérdése, hogy hogyan reagálunk arra, hogy ha valami nem úgy történt, mint ahogyan az remélhető lett volna? Mit teszel, ha a gyermeked valamit rosszul csinált? Dühös vagy, letolod, bünteted? Mit teszel, ha te valamit rosszul csináltál? Hazugsággal leplezed? Kétségbe esel?

A szabályozásméletben ismert az *optimalitás elve*, amely azt mondja ki, hogy bármi is volt a kezdeti állapot és a kezdeti döntés, a további döntéseknek optimálisnak kell lenniük a kezdeti állapotból és a kezdeti döntésből eredő (rossz) állapothoz képest!!! Ezen elv alapján ha a gyermeked valami rosszat tett, akkor nem kétségbe kell esni, nem szidni kell, hanem elő kell segíteni, hogy olyan állapotba kerüljön, hogy máskor ne tegye ezt a rosszat. Elő akarod segíteni, hogy gyermeked máskor ne hibázzon?

Ha te hibáztál, akkor a kétségbe esés helyett megpróbálsz elkerülni máskor a hibát?

Ha nem teheted azt, amit szeretnél

Gyakran kerülünk olyan helyzetbe, hogy nem tehetjük azt, amit szeretnénk. Mi ekkor a teendő? Talán ismered a mondást: ha nem tehetjük azt, amit szeretnénk, akkor elégedjünk meg azzal, hogy csak azt akarjuk, amit tehetünk.

De ha keresztény vagy, akkor ennél több is igaz: ekkor el kell fogadnunk az imánkban mondottakat: „Legyen meg a Te akaratod.”

**A TÁRSADALMI SZERETET MEGVALÓSÍTÁSA A HÉTKÖZNAPOK-
BAN****Ahol a társadalmi szeretet kibontakozik**

A társadalmi szeretet kibontakozása csak arra alkalmas, közös értékrendszert valló közösségekben lehetséges. Erre alkalmas közösség lehet a család, családok közössége, baráti közösségek, egyházközségek, keresztény mozgalmak, zarándok utak, cserkészlet, közös értékrendet képviselő társadalmi szervezetek stb.

A család nemcsak a személyes szeretet melegágya, hanem a társadalmi szeretet kialakításának is forrása. Fel kell ismerni, hogy a család nem csak az egyének szeretetét jelenti, hanem ideális esetben olyan közösség, amelynek közös célja kell legyen és az egyének célját ennek a közös célnak alá kell rendelni.

Az Oltáriszentség a szeretet köteléke

A társadalmi szeretet kibontakoztatásának fontos mozgató rugója az Oltáriszentség méltó ünneplése. Hazánkban 1938-ban volt Budapesten a 34. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus. Érdemes felidézni, hogy a Budapesti Hírlap 1938.május 28.-i számában *Eucharisztia és a katolikus akció* címmel megjelent cikk közölte Bornemisza Géza iparügyi miniszter alábbi gondolatait. „Társadalompolitika szempontból a felebaráti szeretet eszméje az emberiség együttműködésén az élet és a munka biztonságát és a létfenntartáshoz szükséges javak méltányos elosztását jelenti. A történelem tanúsága azt bizonyítja, hogy csak az a társadalom igazán erős, amely a felebaráti szeretet eszméjét a gyakorlatban is meg tudja valósítani.”

A társadalmi szeretet kibontakoztatásának fontos mozgató rugója kell legyen a Budapesten 2020-ban megrendezendő 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus is, amelynek sikeressége a hazai kereszténység felelőssége.

A társadalmi szeretet kibontakoztatásának sokféle további lehetősége is adott. Ilyen volt például az *„Együtt Dicsőítsük az Oltáriszentségben jelen levő Jézust - EGYÜTT Őáltala, Ővele és Őbenne”* elnevezéssel 2018. június 2. szervezett Szentségimádási lánc_a világ körül.

A társadalmi szeretet kibontakoztatásának további útjai

Közös értékrenddel rendelkező barátok is kialakíthatnak olyan közösségeket, ahol a tagok a közösségi szeretet alá rendelik magukat. Néhány fogolytábor is példája volt a társadalmi szeretetnek.

A társadalmi szeretet kibontakoztatásának lelki megalapozását szolgálja Ferenc pápa: *„Az evangélium öröme”* kezdetű apostoli buzdítása [16], és Ferenc pápa: *„Örüljetek és ujjongjatok”* kezdetű apostoli buzdítása [17].

HIVATKOZOTT IRODALOM

- [1] Noszlopi László: *Megmentő és felemelő szeretet*
Ecclesia Kiadó, Budapest, 1975.
- [2] Birher Nándor, Trosits András (szerk.): Egyetemes értékek lehetősége
Nemzetközi Konferencia, 2008.november 8. Veszprémi Hittudományi Főis-
kola Kiadványa,112. old
Veress Gábor, Kovács Károly: Érték és szeretet, 87-96 old.
- [3] Veress Gábor: *Jövönk záloga a megmentő és felemelő szeretet*
Magyar Bioetikai Szemle, 2014/3, 120-130 old
- [4] Barna Attila, Borbándi Erik (szerk.): A béke gondolata Ábrahám örökösei-
nél META-95 Bt. Debrecen, 2017,
Veress Gábor: *A segítő szeretet minősége*, 87-95 old
- [5] Dante, Alighieri: *Isteni színjáték*
Magvető. Budapest, 2016.
- [6] Ferenc pápa: „*Áldott légy (Laudato si') – a közös otthon gondozása*” című,
2015. jún. 20.-án kiadott enciklikája
Szent István Társulat, Budapest, 2015.
- [7] A szeretet a végső mozgatórugó – Ferenc pápa asztrofizikusokat fogadott
a Vatikánban
2018. június 1. Magyar Kurir
- [8] Kasper, Walter: FERENC PÁPA : *A gyengédség és a szeretet forradalma*
Vigília Kiadó, Budapest, 2015.
- [9] Ferenc pápa előadása a TED2017 konferencián, 2017.április 26-27.
- [10]Ferenc pápa a papokhoz: *Nem az elvont igazság, hanem az emberekhez
való hűség igazsága számít*, 2018.márc. 29. Magyar Kurir
- [11] Szent II. János Pál pápa: Üzenet a béke 37. világnapjára 2004. január 1.
Magyar Kurir
- [12] XVI. Benedek: *Az Isten szeretet* (Deus caritas est) kezdetű enciklikája
Szent István Társulat, Budapest, 2006.

[13] XVI. Benedek pápa: *Szeretet az igazságban* (Caritas in veritate) című enciklikája

Szent István Társulat, Budapest, 2009.

[14] Ferenc pápa „A családban megélt szeretetről” kezdetű apostoli buzdítása

Szent István Társulat, Budapest, 2016.

[15] Felhívás a „keresztény forradalomra”

Új Ember, 2008. február 25., 1 old.

[16] Ferenc pápa: „Az evangélium öröme” kezdetű apostoli buzdítása

Szent István Társulat, Budapest, 2014.

[17] Ferenc pápa: „Örüljete és ujjongjatok” kezdetű apostoli buzdítása

Szent István Társulat, Budapest, 2018.

TEOLÓGIA

KUMINETZ GÉZA

Megfontolások az emberi jogok alakulásáról – a keresztény jogbölcselet mérlege¹

1. Bevezetés

Az emberi jogok problémaköre minősítetten kapcsolódik az abszolútum(ok) hoz és nyomában a jogrend(ek) mivoltáról alkotott felfogásokkal. Az egyes jogrend(szer)ek ugyanis (főleg tartalmukban) mindig is szorosan kötődnek valamely világnézethez, ideológiához, valláshoz. Ezért is állíthatjuk, hogy ahány abszolútum, annyi jogrend, vagyis a jogról való alapvető eszménk – s fordítva, ahány jogrend ténylegesen létezik, annyiféle abszolútumot tükröz, illetve szolgál. Pontosabban fogalmazva, amilyen abszolútumot szolgál a hatalmi elit, vagy a hatalmat megszerzők, a parancsolók csoportja, olyan lesz a jogalkotásuk; nem kizárva az erőszakosságot, a terrort, csakhogy érvényt szerezzenek bálványuk (önmaguk) elismerésének.

Az ember szükségképp világnézetet alkotó lény, aki a tapasztalatait ismételtelen világképbe rendezi, a világképét pedig szintén szükségképp metafizikailag is (újra)értelmezi.² Ez a végső szellemi és egzisztenciális állásfoglalás a világnézet, a vallás. Erre a konstruálási és értékelő tevékenységre is igaz a tévedés lehetősége, hiszen mindig a részlegesből kell mintegy kítapintani és megalkotni az egészet. Ez a tevékenység is alávetett a társadalmiságnak és a történelmiségnek, a fejlődés és a visszafejlődés lehetőségének. Visszafejlődik a világnézet alkotásunk (a meggyőződésünk, a hiedelemrendszerünk), amikor a Biblia nyelvén szólva bálványokat, vagyis hamis abszolútumokat alkotunk (hamisabbakat a korábbiakban elismertekhez képest), s ezáltal azokat minden érték végső forrásává tesszük. Tovább nehezíti itt a tisztán látást az a körülmény is, amikor a hatalom kötelező erővel és súlyos szankciók kilátásba helyezésével egy ilyen bálvány imádását írja elő, semmibe véve az emberek lelkiismeretét, vagy adott társadalom sok évszázad érlelte élő hagyományát. Hasonlóan problematikus a helyzet, ha az egyén teljesen magára marad a világnézete megalkotásával, ha nincs egészséges hagyomány, ha nincsenek jó

1 Ez a tanulmány a Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskolán 2018. március 20-án elhangzott azonos című előadás szerkesztett változata.

2 Vö. TÓTH, J., *Világnézet és jogalkalmazás* (Különnyomat az Egri Érseki Jogakadémia LXII. Évkönyvéből 1942), Eger 1942, 9. Ne felejtjük el, hogy a metafizika elutasítása is csak metafizikai állásfoglalás.

minták a társadalomban, ha a társadalmi tudat mezején egymást megsemmisítő nézetek vívják napi háborújukat.

Úgy tűnik, hogy a mi civilizációinkban egy ilyen bálványóriást kell feltétlenül tisztelni (bár tűnhet úgy, hogy nincs kizárólagos és kötelező ideológia, de mégis minden rajta van a fogyasztás, az ösztönök kiélése, a szex, a sport, a tudomány, a pénz, a hatalom kultusza, mint a mindenféle értelemben vett szabadság imádása). A globalizált tömegtársadalmak korában az embereknek tulajdonképp nincs igazi világnézete, valódi, személyes értékrendje. Ez a második jellegzetes vonása a mi kultúránknak. A világnézeti pluralizmus is a látszat világához tartozik. Az ember ugyanakkor csak úgy lesz igazán nemcsak a jog előtt, hanem ténylegesen is nagykorúvá, ha van valódi, személyes és személyesen kivívott, mintegy megharcolt világnézete (helyes értékrendje, amit feltétlenül szolgál); olyan, ami felelős és következetes, vagyis igazán szabad magatartást, értékelő állásfoglalást eredményez; tehát „ami inspirálja, irányítja minden tettet, cselekvését, alakítja egész életét”.³ Nemzetünk apostola, Prohászka Ottokár püspökünk így fogalmazta meg ennek fontosságát: „A világnézet az embernek öntudatra ébredése, s csak a világnézet kialakításával kezdődik az ember”.⁴ Természetesen, a személyi érlelődésnek (a szabaddá válásnak) megvannak a maga gazdasági feltételei is (Vö. második és harmadik generációs emberi jogok, melyekről alább lesz majd bővebben szó). A tartós mély szegénység ugyanis (miként a nagy gazdagság is) többnyire súlyosan torzítja a személyiséget, s nyomában a társadalmi viszonyokat. A világnézet problémája tehát óhatatlanul visz el bennünket az abszolútum(ok) és a normák (jog) világába.

Mit látunk ma a jogalkotás és a jogtudomány mezején? A fentebb említett világnézeti háttér hogyan alakítja a jogalkotást és a jogszolgáltatást? Azt látjuk, hogy az ún. alapvető jogokat állandóan bővítik (lásd: bevándorláshoz való jog, egyenműek házassági joga, stb.), e jogok tartalmát pedig meglehetősen önkényesen határozzák meg az érdekek (hatalmi tömbök); továbbá egymás ellen mintegy kijátsszák a politikai tényezők ezeket a jogokat. Az egyik alapjogot úgy akarják érvényesíteni, hogy másikat vagy másokat tagadnak, gyakorlatilag semmibe vesznek; így óriási jogtalanságokat követnek el. A hatalom pedig feljogosítva érzi magát e jogok tartalmi és/vagy formai változtatására. Az épp irányadó tartalmat és/vagy formát pedig a médiumoknak képviselniük kell, mivel ezt követeli a politikai korrektség. Ám ez nem más, mint minden korábbinál alattomosabb és kíméletlenebb cenzúra és önkény.⁵ Ez a valaha létezett legördögibb totalitarizmus. Így aztán el is tűnik a holisztikus látásmód,

3 Vö. TÓTH, J., *Világnézet és jogalkalmazás* (Különnyomat az Egri Érseki Jogakadémia LXII. Évkönyvéből 1942), Eger 1942, 10.

4 Vö. PROHÁSZKA, O., *Diadalmas világnézet* (ÖM V.), Budapest 1927, 29.

5 Vö. ULFKOTTE, U., „Népnevelők” *Akik miatt Németország utat tévesztett*, Budapest 2017, 188.

vagyis a szerves egész tudata, vagy tudatos és szándékos annak tagadása. A dolgok közti természetes összefüggések módszeres ignorálása egyrészt tudományosan igazolhatatlan, másrészt praktikusán egy abszurd társadalmi életet eredményez. Ezek az alapjogok ezért mintha egyre erőteljesebben fikciókká, tetszőleges tartalommal megtölthetőkké lennének. Mintha ezek az alapjogok nem alkotnának szerves egészet, mintha külön-külön kéne - akár egymás ellenében is - ravaszsággal, erővel érvényesíteni őket. E jelenség mögött egy kénye-kedvére tevő, vagyis despotikus abszolútum sziluettje fedezhető fel. A jog ezáltal a hatalom önkényének eszközévé válik, s a civilizációs ártalmak forrásává lesz, mivel kényszerítő erejével bűnös, perverz magatartásmódokat legalizál, ezért mérhetetlenül igazságtalan. Nyomában állandó válság és durvuló konfliktusok, vagyis az erősödő békétlenség jár, holott a jog épp a biztonság és a béke megteremtésére lenne hivatott. Az emberi személy és közösség ugyanis tartós béke nélkül óhatatlanul torz módon fog alakulni. Mondhatnánk, hogy ez 'a természetjog bosszuló kezének' a műve, mivel az igaz jogrend súlyos és tartós megvetése nem marad büntetlen, bár a büntetés késik, ám egyszer csak elemi erővel lecsap. A politikai elitek mindenütt a pluralizmust hangoztatják, ám nem létezhet igazán tartós civilizáció ott, ahol a társadalmat egymásnak ellentmondó világnézetek osztják meg. Az emberi biológikumban az alapvető világnézeti egységre törekvés van benne.⁶ A mi civilizációinkban évszázadok óta módszeresen törnek meg az emberi szellemnek ezt az említett (korábban a kereszténység által épített) természetes törekvését. Ezt természetellenesnek kell tartanunk. Olyan szituációt hozott ez létre, ami szinte lehetetlen helyzetbe hozza a jogalkotást, hiszen a sok és sokféle értékrend aligha hozható közös nevezőre. Marad a delejes parancsuralmi rendszer. Ez a világnézet nélküli világnézeti állásfoglalás, mely a semlegesség álarcát mutatja, végzetesen relativista és abszolutista felfogást hord magában. Itt a sokszor rejtőzködő hatalmasabb, a ravaszabb alkotja a jogot. Ez konkrétan abban a jelenségben is tetten ölt, hogy a titokzatos és nyíltan színre lépni nem merő hatalom nem viseli az érdemi kritikát, s egyre gátlástalanabban cenzúrázza az ellenvéleményeket, amiket egyszerűen csak a politikailag inkorrekt viselkedés körébe utal (ezzel tulajdonképp kiközösíti és szankcionálja azokat, akik felelősen éltek a közjó érdekében a szólás szabadsága jogával). A politikum gyengeségét jelzi továbbá az is, hogy nem mer, vagy nem akar egy igazi értékrend mellett kiállni, és a jogrendszer fokozatosan, de erélyesen annak mintájára alakítani. A hatalmi elitnek ugyanis nemcsak tükröznie kell a népakaratot (a tömeg állhatatlan is lehet; a többség is tévedhet, miként a kisebbség is), hanem annak tévedéseit is szilárdan és erélyesen, de nem diktatórikusan, következetesen korrigálnia kell. A legigazabb abszolútumot kell (ismételten) e látáshoz és erőhöz segítsé-

6 Vö. CSÁNYI, V., *Az emberi természet. Humánológia*, Budapest 1999, 262-263 és 282.

gül hívnia, vagyis legjobb tudása és lelkiismerete szerint kell annak mintájára a jogot is megalkotnia, alakítania.

A kereszténység – a többi világnézethez hasonlóan - alapvetően a maga erkölcsi látásmódját viszi be a jogalkotásba és a jogtudományba, s azt állítja, hogy a politikai hatalomnak és a jogtudománynak is ezen erkölcsi értékek szolgálatába kell állnia. A jog tehát nem válhat a hatalom durva eszközévé, hanem épp ellenkezőleg, a hatalomnak kell ennek a bázis jogrendnek a szolgálatába szegődnie, s a jogtudománynak is sérthetlensége felett kell őrködni. Sem a kereszténység világnézetére, sem a jog alakulására nem igaz a hegeli dialektika. Vagyis nem úgy fejlődik e vallás, hogy az idő múlásával ellentétek mind magasabb egységévé válik, hanem a kereszténységnek eleve adott az üzenete, s ennek teljességében ítéli meg a rá ható más eszméket és világnézeteket. S amiben magára ismer, azt a magáénak tudja; immár azon a nyelven is kifejezi képes magát. Egységes (ellentmondásmentes) világnézetet ad az egész társadalomnak, melyben ugyanakkor nem veszik el a termékeny feszültség. De a jog története is igazolja azt, hogy a jog világában sem igaz ez a képlet: „Sem az organikus növekedés képe – amit a történeti jogi iskola vázolt fel –, sem a hegeli vagy marxi filozófia dialektikus megközelítése nem szolgálhat olyan paradigmával, amelybe az általunk ismert tények mindenféle megerősökölés nélkül beszoríthatók lennének”.⁷

A keresztény bölcsélet hagyományos természetjogi felfogása (a jogi jelenségről alkotott alapeszméje) leginkább szintetikus jellegű,⁸ vagyis az iskolák iskolája, az irányzatok irányzata, hiszen minden olyan logikai és tartalmi elemet tartalmaz, illetve integrál, ami a jog lényegéhez tartozik. A továbbiakban e felfogás sajátosságaival foglalkozunk.

2. Az abszolútum(ok) tükröződése a jogban: a különböző jogrendek

2.1. A főbb jogfilozófiai teóriák (iskolák és jogeszmék)

Ma a jogászok a jognak alapvetően három felfogásmódját szokták megkülönböztetni:⁹ 1) A pozitív jogi iskolát, mely szerint csak az nevezhető jognak, amit az illetékes hatalom tételesen az előírt formások szerint kihirdetett. Ennek az iskolának az a felfogása, hogy a) csak a pozitív jog tekinthető jognak. b) A pozitív jog feltétlen engedelmisséget követel. A törvény (esetleg súlyosan

7 Vö. COING, H., *A jogfilozófia alapjai*, Budapest 1996, 164.

8 Ez egy még átfogóbb összefoglalás, mint amit Hegedűs József egykor megálmodott. Vö. HEGEDŰS, J., *A természetjog időszerűségéről*, in SZABÓ, M. (szerk.), *Natura iuris. Természetjogtan – jogpozitivizmus – magyar jogelmélet*, Miskolc 2002, 227-249; Uo.: SZABADFALVI, J., *Természetjog és pozitívizmus: Szélfegyverek egy örökzöld vita két világháború közötti hazai jogbölcséleti irodalmához*, 26-29.

9 Vö. SZILÁGYI, P., *Jogi alaptan*, Budapest 2003, 64.

erkölcstelennek, igazságtalannak vélt) tartalmára vonatkozó megfontolások ellenére is alkalmazni kell. c) A törvény értelmezésekor alapelv a nyelvtani-logikai értelmezés, ami kizárja a teleologikus és értékszemponitú megfontolásokat.¹⁰ 2) A jogszociológiai iskolát, mely szerint jog az, amely ténylegesen érvényesül, vagyis amit a címzettjei ténylegesen követnek is.¹¹ 3) A természetjogi iskolát,¹² mely szerint a tételes jog alapját valami időtálló alapjogok (értékek) képezik, melyekkel nem kerülhet ellentétbe egyetlen tételes jogi előírás sem. Paradox módon, bármelyik felfogás kiszolgálhat bármiféle abszolútumot. A jog ugyanis szükségképp és egyszerre fejezi ki valamely ideológia értékfelfogását (delectabile, utile, honestum), a konkrét parancsot és a hatékony érvényesülés, érvényesítés szándékát. Ám ténylegesen a történelem során ezek az iskolák mégis, bizonyos hatalmak (abszolútum fogalmak) kifejeződéseivé lettek.

Elvileg e felfogásmódok egyike sem kizárólagos, nem törlik a másik helyes meglátásait, hanem inkább úgy kell szemlélnünk őket, mint a teljesebb látás eszközeit, vagyis együtt és szervesen kell alkalmaznunk őket, anélkül hogy egyik a másikat önmagába feloldaná. A természetjogi látásmód fő értéke ugyanis abban áll, hogy értékelő-ideális (jó-e az, ami van, mi benne a legjobb, milyennek kellene lennie annak, ami van) funkciót tölt be. A tételes jogi felfogás fő funkciója a leíró-strukturális mozzanat (milyen a szerkezete és működése annak, ami van, ami érvényben van) feltérképezése. Végül a szociológiai látásmód a dolog kauzális-magyarázó (miért van az, ami van és hogyan jött létre) megközelítését biztosítja. Természetesen, mindegyik szemléletnek megvannak a maga sajátos irányzatai, változatai, szellemi műhelyei, vagyis iskolái.¹³ A természetjogi felfogás főleg arra emlékeztet, hogy mely tételes szabály vált igazságtalanná. A jogpozitivizmus ereje abban áll, hogy világosan jelzi, milyen norma van hatályban. Végül a jogszociológiai iskola arra mutat rá, hogy miképp lehet olyan jogot alkotni, ami nemcsak nincs ellentmondásban magasabb jogelvekkel, nemcsak világosan mutatja, mi a hatályos előírás, hanem azt is megmutatja, hogy miféle norma lesz e kvalitások ellenére sem hatásos. S hogy miképp lehet olyan előírásokat érvénybe léptetni, melyek az előző kettő előnyeit is élvezik, de a legnagyobb hatékonyságra számíthatnak akár a bírák és közalkalmazottak, akár pedig

10 Vö. COING, H., *A jogfilozófia alapjai*, Budapest 1996, 77-78.

11 A jog szociológiai dimenziójáról bővebben lásd: BADÓ, A. - LOSS, S. - H. SZILÁGYI, I. - ZOMBOR, F., *Bevezetés a jogszociológiába* (Prudentia Iuris 9.), Miskolc 1998. Vannak, akik jogi realizmusnak nevezik a jogrendnek ezt a megközelítésmódját. Vö. PALAZZANI, L., *La filosofia per il diritto. Teorie, concetti, applicazioni*, Torino 2016, 30-36.

12 A természetjogi felfogás történelmi alakulásáról bővebben lásd: FRIVALDSZKY, J., *Természetjog. Eszmetörténet* (VARGA, Cs. (szerk.), *Jogfilozófiák*), Budapest 2001. FRIVALDSZKY, J., *Klasszikus természetjog és jogfilozófia*, Budapest 2007.

13 Vö. SAMU, M. - SZILÁGYI, P., *Jogbölcsélet*, Budapest 1998, 11-13.

a jog címzettjei vonatkozásában. A természetjogi felfogás helyessége a jog igazságosságát, a pozitivisták felfogás a jog biztonságát, míg a szociológiai iskola a jog hatékonysága révén a jog társadalmi békét eredményező funkcióját domborítja ki. Minthogy felfogásunk szerint mindegyik vonás lényegi funkciója a jognak, ezért az egyes iskolák akkor tévesztenek célt, ha csak a számukra legjellegzetesebb funkciót abszolútizálják. Tézisünk itt az alábbi: Mindegyik iskolának integrálnia kell a társiskolák fő meglátásait. Úgy gondoljuk, hogy a keresztény természetjog tan ezt az integrált (holisztikus vagy szintetikus) jogfelfogást képviseli.¹⁴ Ezzel nem állítjuk, hogy ne lehetne hasonló szintetikus eredményre jutni akár a jogpozitivisták, akár a jogszociológiai szempont vezérlete mellett, ám azt itt látni kell, hogy a bázis mégis csak a jog által kifejezett érték, az erkölcsi tartalom, vagyis ezt kell minél világosabb módon kifejezni és érvényesülését hatásossá tenni.

A jogra és a jogi jelenségre reflektáló jog- és bölcsellettudomány alakulásának is megvannak továbbá a maga sajátos mozgatórugói. Ez nagymértékben függ a köztudattól, az azt uraló világnézeti és ideológiai háttértől. Ezek ütközése jelenti a társadalmi konfliktusokat. A világnézetek, érdekek különbsége konfliktusok magvaként hat a társadalomban, s a konfliktus kezelése döntően függ a politikai hatalomtól, megszerzésének tényleges lehetőségeitől (diktatórikus vagy demokratikus jellegű-e). Továbbá a társadalom helyzetétől is erőteljesen függ a jog alakulása: válságos vagy konszolidált-e a helyzet; végül a társadalomban ható uralkodó nézetek jellege is hatással van a jog alakulására, érvényesülésére: vallásos vagy szekularizált-e a kultúra, vagy hogy a kultúra egészén belül milyen helyet foglalnak el a jogi, politikai vagy ökonomiai, ökológiai szempontok. Ugyancsak befolyásolja a jog alakulását a jogi kultúra minősége és iránya: folyamatos-e a fejlődése, vagy megszakítotttság jellemzi-e, az egyes szellemi iskolák szinergiában vagy ellentmondásban vannak-e, kiegészítik-e egymást, vagy divergáló tendenciák uralják.¹⁵

Az alapvető jogi iskolák és a jogra ható társadalmi tényezők rövid szemléje és értékelése után áttérünk a keresztény felfogás jogi jelenségről alkotott alapvető eszméjére, a természetjog tárgyalására.

14 A többi iskolának is megvannak az erre irányuló törekvései. Elvileg nem zárjuk ki annak lehetőségét, hogy a jogpozitivisták vagy a jogszociológiai iskola képviselői is integrálhatják egymás, közelebről a természetjogi látásmód lényegét akár úgy is, hogy mellőzik a természetjog szakszó használatát. Erről bővebben lásd: SZABADFALVY, J., *Természetjog és pozitívizmus: Szélgjegyzetek egy örökzöld vita két világháború közötti hazai jogbölcséleti irodalmához*, in SZABÓ, M. (szerk.), *Natura iuris. Természetjogtan – jogpozitívizmus – magyar jogelmélet*, Miskolc 2002, 9-29; és SAMU, M., *A természetjog és a jogpozitívizmus örök dilemmájának föloldása a modern jogelmélet és a demokratikus jogpolitika értékorientációja által*, in SZABÓ, M. (szerk.), *Natura iuris. Természetjogtan – jogpozitívizmus – magyar jogelmélet*, Miskolc 2002, 133-142.

15 Vö. SAMU, M. – SZILÁGYI, P., *Jogbölcsélet*, Budapest 1998, 16-17.

3. A keresztény abszolútum és jogrendje: a természetjogi koncepció

A fentiekben már sokat elárultunk az egyes jogbölcseleti modellek bemutatása és értékelése során a keresztény jogeszméről, vagyis a természetjogi látásmódról. A továbbiakban ennek sajátosságait, illetve a természetjog lényegi tartalma pozitív megfogalmazásának nagy kísérletét, vagyis az ún. emberi jogokat fogjuk vizsgálni.

A keresztény bölcselet a személyes Abszolútummal való emberi kapcsolatra vezeti vissza a jogrendet, legalábbis abban az értelemben, hogy az emberi értelem a természetben és az emberi lényegben is fel tudja ismerni az alapvető relációkat és azok fő tartalmát, s le tudja fordítani azt a jog nyelvére. Az így helyesen megállapított jogrend, mint bázis értékrend élvezi az Abszolútum megerősítését, szentesítését. Ne feledjük el, hogy az abszolútum szentesítésének tudata hallatlanul megnöveli a meggyőződés erejét. Ezért a jog érvényesítésének (alkotásának és alkalmazásának) a leghathatósabb motívumát (sajnos, ennek torzulata a fanatizmus) adja. Ennél hathatósabb, kreatívabb eszközt (és torzulata esetén ennél kegyetlenebb magatartást) egyetlen jogszociológus sem találhat ki.

A világban tapasztalható dolgoknak először is megvan a maguk jellege, természete (belső rendje), s ha ezt helyesen állapítjuk meg (értékeljük), úgy azok mércéül szolgálnak az igazságosságnak. Ez a belátás képezi a természetjogi gondolkodás alapvető és egyetemes szemléletét.¹⁶ Az egyes jogrendszerek különböznek ugyan, de épp a dolgok, pontosabban az ember természete miatt nem lehet, vagy félreérthető a jogrendek pluralizmusáról beszélni (ez egy relativista látásmód). Helyesebb az egy alapvető emberi természetén alapuló jogrendszerek pluralitásáról beszélnünk.¹⁷

A természetjogi felfogás közelebről nagy vonalakban az alábbi megfigyelésekre támaszkodik: 1. Az életnek megvannak a maga szabályai, melyeket nem lehet tartósan büntetlenül megszegni. 2. Megvannak a dolgoknak a maguk belső összefüggései, sajátos tárgyi törvényszerűségei (rerum natura). 3. Maga a nagy természet is egy rendezett világmindenség, s az embernek ehhez tartania kell magát, hiszen e nagy rendnek ő maga is része. Vagyis fel kell ismernie benne az ésszerűt, hiszen ez az erkölcsileg helyes magatartás mércéje. 4. A természetjog erkölcsi fogalmakban meghatározott értékek foglalata (a jog joga), mely minden népnél nagyon hasonló. 5. Az ember a lelkiismerete révén felismeri és elismeri ezeket az ésszerű és célszerű elveket, s így különbséget tud tenni jó és rossz között (a jót tenni, a rosszat kerülni, magunknak s másoknak és a világnak se ártani). 6. Az így felismert elvek adott helyzetben sokféleképp alkalmazhatók, s így az emberi (tétéles) törvényekben mintegy

16 Vö. COING, H., *A jogfilozófia alapjai*, Budapest 1996, 167-176.

17 Vö. COING, H., *A jogfilozófia alapjai*, Budapest 1996, 182.

megtestesülnek. A természetjogi elv mármost háromféleképp ölthet testet egy tételes emberi törvényben: a) egyszerű következtetés, b) annak közelebbi meghatározása, vagy c) kiegészítés révén (a természetjog ugyanis kifejezetten nem rendelkezik minden olyan kérdéssel, ami az emberi együttélés során fontos lehet). 7. Az emberi értelem felismeri az emberi természet és társadalom sajátos törvényszerűségeit, kapcsolatainak rendjét, s ezt elvekben fejezi ki, melyek alapján a törvényhozó a közjóra való tekintettel törvényt alkot. Ezt megfontolás előzi meg, hiszen gyakran a különböző konkrétan megfogalmazott normák, mint tervezetek közül kell kiválasztania a legalkalmasabbat. Ezt időnként újra meg kell fontolnia, hiszen a körülmények változásával a korábbi tételes szabály már ésszerűtlenné válhat, s helyébe újat kell adnia. A természetjogi (erkölcsi) elveknek, mint objektív ésszerűségeknek tehát inspirálniuk, vezetniük kell a tételes jog alkotását. 8. A természetjog tehát egyrészt mintegy megtestesül a tételes jogban, másrészt kívülről is marad, vagyis a konkrét jogrendszernek mindig külső értékmérőjévé is válik, hogy a jog helyes maradjon. E helyesség megítélésének, illetve megállapításának közelebbi kritériumai az emberi kapcsolatok rendjének alapjaira vonatkozó eszmények: egyenlőség, közjó, igazságosság, méltányosság, szabadság, stb. A természetjog mint külső értékmérő a politikai küzdelmek eszköze is lesz (érvelés),¹⁸ közelebről a helyesebb jogrendszer megteremtésének eszközévé. De a jogalkalmazói tevékenységbe is bejátszik, hiszen a jogászai munka politikai és erkölcsi döntéseket is magába foglal.¹⁹

A keresztény természetjogi felfogás is a jogot végeredményben „annak filozófiai antropológiai bázisához köti, amely emberkép alapvetően az ember természetes társasságát, racionalitását és erkölcsiségét hangsúlyozza, az emberi természet rosszra való hajlamának elismerése mellett, vagy annak ellenére is”.²⁰ Természetesen, ez az antropológia mintegy leképezi a keresztény Abszolútumot. A természetjogi felfogás ugyanis „éppen azt az állandó emberi alapot foglalja össze, amely a jog történeti változandóságának ellenére perspektivikusan kiteljesedő tartalmaiban minden jog alapját adja, így a történeti iskola nem magára a természetjogi gondolkodásra mért végső csapást, hanem annak dogmatikus, változatlanlanságot és változhatatlanságot hirdető modern észjogi variációira, amelyek az elvont emberi ész racionalitásától elvaulva érzéketlennek bizonyultak a történelmi kontingencia, a társadalmi meghatározottsá-

18 Megjegyezzük, hogy akár az abszolútum, akár a jogeszmé mellett vagy ellene csak - több-kevesebb hatásossággal - érvelni tudunk; itt ugyanis nincs helye a dolog természetéből adódóan a szigorú bizonyításnak. Vö. PERELMAN, CH., *A retorika birodalma. Retorika és érvelés*, Budapest 2018, 16-23.

19 Vö. TAKÁCS, P., *A helyes jog*, in SZABÓ, M. (szerk.), *Jogbölcseleti Előadások* (Prudentia Iuris 11.), Miskolc 1998, 83-99.

20 Vö. FRIVALDSZKY, J., *Egy ma vállalható természetjogi elmélet körvonalai*, in SZABÓ, M. (szerk.), *Natura iuris. Természetjogtan – jogpozitívizmus – magyar jogelmélet*, Miskolc 2002, 65.

gok iránt. A klasszikus természetjog irányzatai mindig is fogékonyak voltak a jog történeti kondicionáltságára, s így azt pozitíve értékelvén kifejezetten igénylik is a történeti összevetést, az egyes és koronként különböző társadalmi meghatározottságokkal való konfrontációt”.²¹

A természetjog szó és a természetjog-elmélet végeredményben fogalmi konstrukció, amely valami megtapasztalt és érvényesítendő valóságra (érték) való reflexió és módszeres gondolkodás, elmélet, vagyis modellalkotás gyümölcse. Ebbe a fogalomba sűríti bele a keresztény világ- és emberfelfogás a maga jogrenddel kapcsolatos végső, immanens állásfoglalását. Ez a kategória egyszerre vallásos (fas), etikai (mos) és jogi (ius) elemeket is magába foglal (miként minden világnézeti állásfoglalás). A keresztény felfogás szerint ugyanis a jog önmagában nem képes teljes értelemben véve, azaz hatékonyan és rugalmasan, szabályozni az emberi életet, sem a privát, sem a közszférában, sem pedig a nemzetközi életben. Több, egymást részben magába foglaló és kizáró, egymást meghatározó és támogató, ellentmondásmentes normatív rend harmonikus érvényesülésének lehet csak gyümölcse a béke, akár a személyiségben, akár a különböző társadalmi alakulatokban és az egyes államok között is.²² A történelem során hol az egyik, hol a másik dimenzió kapott és kap kiemelt jelentőséget, olykor úgy, hogy mintegy leigazza vagy magába szívja a másikat, s ezáltal vétkeken megrövidíti (redukcionizmus) a valóságot. Ne felejtjük el, hogy szokás (illem), etikai norma és jogi norma is bizonyos határokon belül vándorolhat, vagyis szokás felveheti az etikai vagy jogi norma alakját, illetve jogi vagy erkölcsi normák is szokássá (illendőség) válhatnak. Hasonlóan vallási normák is be és kikerülhetnek e három normatív rendbe és rendből. Vallási normák szekularizálódhatnak és szekuláris előírások is szakrálisakká válhatnak. Ez az interakció jelzi, hogy az emberi lét e hármas-egy normatív renddel eljegyzett.

Mit ad a vallás a joghoz? Összeköti az igazságosságot (a jogot) a végső valósággal, az mintegy értékeli, és jóváhagyja vagy elutasítja a konkrét normát, s így a végső szankciót adja. Mit ad az etika? A jog területén is erkölcsi imperatívusként parancsolja meg az engedelmeskedést törvényhozónak és a törvény végrehajtójának, illetve címzettjének egyaránt.²³ Mit ad a jog? A maga eszközeivel érvényt szerez az előírásnak, tehát hat (sajátos hatalmi tényező), vagyis parancsol, tilt, engedélyez és dicsér vagy büntet. E hatásosság nélkül a normákat csak igen érett erkölcsi tudatú ember követné, akár nagy áldozatok árán is.

21 Vö. FRIVALDSZKY, J., *Egy ma vállalható természetjogi elmélet körvonalai*, in SZABÓ, M. (szerk.), *Natura iuris. Természetjogtan – jogpozitivizmus – magyar jogelmélet*, Miskolc 2002, 69. 6. jegyzet.

22 Vö. BIRHER, N., *A közigazgatási jogban megjelenő, érték fogalomhoz kapcsolódó, szövegváltozás és joggyakorlat változás* (Kézirat), 1.; BIRHER, N., *Quid est veritas? Kapcsolatok – látszatok – igazság* (kézirat), 2.

23 Maga a legfőbb földi törvényhozó sem hozhat az alapvető etikai renddel ellentétes törvényeket.

E három erő harmonikus működése nélkül nincs ép emberi magatartás. Épp ezt a teljességet jelzi a keresztény természetjog-tan, hiszen mintegy egyesíti az etika, a jog, az illendőség és a vallás sajátos funkcióit.

A keresztény bölcsélet természetjog-tana tulajdonképpen szintetizálja a három nagy jogi iskola fő jellegzetességeit, illetve az emberi jogokat univerzumnak tekintve, az egyes alapvető jogoknak is egységes tartalmat ad. Ez a természetjogi felfogás tulajdonképp magába foglalja a pozitivista jogi látásmódot is, hiszen a tételes jogot a természetjog egyfajta inkarnációjának tekinti, ami nélkül önmagában a természetjog szinte hatástalan. Sőt, magát a természetjogot is mintegy pozitívizálni szándékozik. Ugyancsak magába foglalja a jogszociológiai látásmódot is, mivel tudja, hogy hatalom, társadalomismeret, politikai szándék, a jogot alapvetően tisztelő magatartás is szükséges a jó törvények megalkotásához, tartós és helyes érvényesülésükhöz. Azt is vallja, hogy a szigorúan vett természetjogi dimenzió adja a jog problémájának (lényegének) a gyökerét, vagyis a jog által kifejezett, védett és előmozdított erkölcsi értéket. Ami az emberi jogokat illeti, a keresztény természetjogtan azt állítja, hogy a jogok kölcsönösen meghatározzák egymást, s a történelmi-társadalmi kontextustól függően, más és más jogoknak (első-, másod- vagy harmadik generációs jogok) lesz relatív prioritásuk. A mély nyomorban élő nemzetek és emberek nem tudnak helyesen élni a szabadság jogával, nem tudnak testvéries módon sem viszonyulni egymáshoz. Az alap az emberi méltóság egyenlősége, vagyis a méltányos egyenlőtlenség. Csak egy szolidáris környezet, vagyis a testvérieség érzülete biztosítja ezt az egyenlőséget és a személyiség kibontakozását jelentő kellő önállóságot, a szabadságot. Ha bármelyik elem tartósan és súlyosan sérül a jogrendben, megbomlik az egyensúly, s maga a jogrend válik a torz viszonyok tükrözőjévé, megszilárdítójává.

Amikor a kereszténység - a többi világnézeti és vallási állásfoglaláshoz hasonlóan - a maga főleg etikai értékrendjét próbálja a jogrendben is érvényesíteni,²⁴ akkor ezt tapintattal, valóban demokratikus módon teszi.²⁵ A társadalmi tudat olyan alakításával, melynek során a polgárok személyesen győződnek meg Krisztus tanításának igaz voltáról és szabadon hódolnak meg előtte. Ennek a kitartó magatartásnak a következménye az egyes államok jogrendjeinek a szinte észrevétlen változása a századok során, keresztény értékekkel való telítődése. Csak annyit kér a kereszténység (s a keresztény jogbölcselet) a mindenkorai jogot alkotó hatalmaktól, hogy a keresztények is szabadon követhessék a szabadon megvallott Abszolútumukat a privát és a társadalmi életükben,

24 Ennek az univerzális (egyetemes etikanak) a részleteiről bővebben lásd: NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *Az egyetlen etika keresése. A természeti törvény új szemlélete* (Római Dokumentumok XLII), Budapest 2013.

25 Vö. TURGONYI, Z., *A természetjog érvényesülése a demokratikus társadalmakban*, in *Bioetikai Szemle* 20 (2014) 23-24.

s ehhez a mindenkori állami hatalomtól kellő védelmet kaphassanak. A társadalom más vallású vagy világnézetet valló tagjai pedig legalább toleránsak legyenek velük szemben. A keresztényeket is ugyanaz a szólás- és cselekvési szabadság illesse meg, mint amit a törvény más polgároknak megenged.

3.1. Az ún. emberi jogok problémája

A jog sajátosan emberi jelenség, az ember értelmes, szabad és társas voltának kifejeződése. Ezért furcsa ugyanakkor emberi jogokról beszélni, de ha már így is nevezünk bizonyos jogokat, azok csak sajátos értelemben vett jogok lehetnek.²⁶ Az ember jogosultságai és kötelmei a jogtudományban sokféleképp osztályozhatók, jellegüknek megfelelően.²⁷ Mindenesetre az ún. emberi jogokat régebben természetes jogoknak nevezték. Mint ilyenek, különböző jellegűek, de valamiképp az emberhez, mint emberhez (egyén, társadalom tagja, állampolgár, az emberiség nagy családjának tagja, népe, állama) tartoznak, mintegy jelzik az emberi méltóságnak, minden embernek (és legitim államnak), mint erkölcsi lénynek, entitásnak alapvető egyenlőségét és létezéshez, valamint a személyes kibontakozáshoz fűződő jogát és kötelességét.²⁸

Már említettük, hogy a keresztény természetjog maga is egyfajta pozitíválódás eredménye. Mintegy bázis kodifikált jog (az alkotmányozás alapelveit tartalmazza). A keresztény bölcsélet az ún. emberi jogokban nagy vonalakban a természetjog primer inkarnációját érti. Nem állítja, hogy teljes az így nyert kép, de annak tudatában van, hogy e jogok lényegi tartalma és egymással való összefüggései nem a törvényhozó önkényétől függenek, hanem ezek is mintegy (az abszolútumra való ráébredéshez hasonlóan) a gondos keresés és reflexió eredményeként tudatosulnak és elismerést követelnek.

A történelem során különböző megfogalmazásai, deklarációi születtek az ember természetes jogainak, ami érthető, hiszen sohasem tudjuk pontosan megállapítani parancsai változhatatlansága és változhatósága közti határokat, illetve nem fogjuk tudni teljes felsorolásukat sem elkészíteni.²⁹ Mindenesetre a Katolikus Egyház kezdetektől abban a tudatban van, hogy birtokolja a saját jogrendjében a természetjog alapelveinek nemcsak foglatatát, de az egyes ter-

26 Vö. TAKÁCS, P., *Emberi jogok*, in SZABÓ, M. (szerk.), *Jogbölcseleti Előadások* (Prudentia Juris 11.), Miskolc 1998, 213.

27 Vö. TAKÁCS, P., *Jogok – emberi jogok*, in SZIGETI, P. – TAKÁCS, P., *A jogállamiság jogelmélete*, Budapest 1998, 221-241.

28 Ugyanakkor ne felejtjük el, hogy az ember méltósága egy, de az emberek különböző tehetségűek, különböző szorgalmúak, különböző körülmények között élnek. Ezért közöttük ténylegesen csak a méltányos egyenlőség elvét tudja érvényesíteni az igazságos jogrend, szemben az igazságtalan egyenlőséssel és az igazságtalan különbségtétellel. A keresztény természetjog tulajdonképp a méltányos egyenlőség elvét képviseli és kellő kormányzati hatalom esetén is ezt a felfogást érvényesíti fokozatosan.

29 Vö. PIZZORNI, R., *La filosofia del diritto secondo S. Tommaso d'Aquino*, Bologna 2003, 535.

mészeti jogok közti lényegi viszonyok helyes megállapításának képességét is.³⁰ De miképp állíthat fel az Egyház belső jogrendje, a kánonjog olyan elveket, melyeket ez a jogrend a világi jog számára is mintegy előír? Azért, mert az ember és a társadalmi élet összes lényegi természeti jogát és kötelességét ismeri és a maga területén az erkölcs és a jog erejével harmonikusan érvényesíti. Azt állítja, hogy minden ember, mint ember egy méltóságú. Azt állítja, hogy a jog alapja az erkölcsben, s nem a hatalomban van. Azt állítja, hogy a jog célja nem pusztán az, hogy külsősegesen összetartsa egy népet, hanem az, hogy belsősegesen, testvériesen éljenek az emberek. S mindez a legfőbb Úrnak, az Istennek a parancsa. Vagyis a keresztény vallás egy bázis jogrendet is teremt, sőt az egész emberiségre nézve alapvetően és lényegileg ugyanolyan jogrendet teremt (helyesebben deklarálja és érvényesíti), amit minden ember, és hatalmi elit - legalábbis természetjogi elveit - köteles megismerni, elfogadni és kellően érvényesíteni. A kánonjog tulajdonképpen a keresztény dogma és erkölcs manifesztációja a jog területén. A kereszténység a valódi igazságosság vallása, mely megadja a császárnak azt, ami a császáré, és követeli, hogy a császár is adja meg Istennek és az embernek azt, ami az Istené és az emberé. Így vált a kánonjog egykor és válik a történelem során ismét a világi jog számára is egy sikeres jogi reform kulcsává.³¹ Ehhez a teljességhez képest az egyes korok és államok jogrendszerei csak többet vagy kevesebbet valósítanak meg a jog lényegi tartalmából; illetve erőteljesebben vagy enyhébben torzítják azt.

Ma a jogtudomány az emberi jogoknak immár három generációjáról beszél.³² Mindhárom szemlélhető a fentebb említett egyes jogeszmék és jogi felfogásmódok (iskolák) horizontjában, s e szemléletnek különbözőek (egymásnak ellentmondóak) lesznek, lehetnek az eredményei. Úgy gondoljuk, hogy e tekintetben igaza van Takács Péternek, aki szerint az alapvető emberi jogok az embert megillető természetes jogok prepolitikai és preszociális jellegűek, vagyis az állam előttiék (és az egyes államokban és államok között is érvényesítendő) és társadalmi megegyezésektől, szerződésektől vagy konvenci-

30 Vö. 747. k. 2§ CIC.

31 Megjegyezzük, hogy az Egyház a maga berkein kívül (sokszor azon belül sem!) épp a jogrend vonatkozásában nem tudta igazán hatásosan az Evangélium szellemével áthatni az egyes népek jogait. Főleg az egyes társadalmi osztályokkal vagy privilegizált rétegekkel szemben nem tudta érvényesíteni a jog igazságosságát, mivel mindig maradtak az igazságtalan privilégiumok. Prohászka Ottokár püspök egyenesen azt állította, hogy „a társadalom jogrendszere mindig pogány maradt. ... Még a középkorban is; sehol sem szervezték a társadalmi rendet az egyenjogúság alapján, hanem mindenütt a kiváltságok, egyes kiváltságos személyek és rendek alapján; ez történt a középkorban; ma meg az átkozott pénznek alapján emelkedik a cseréplábu kolosszus”. Vö. PROHÁSZKA, O., *A modern szegénység és az evangélium*, in PROHÁSZKA, O., *Iránytű* (Prohászka Ottokár Összegyűjtött művei XXII.), Budapest 1929, 22.

32 Fejtegetéseink főleg HALMAI, G. – TÓTH, G. A. (szerk.), *Emberi jogok* (Osiris Tankönyvek), Budapest 2003, 81-90. és TAKÁCS, P., *Emberi jogok*, in SZABÓ, M. (szerk.), *Jogbölcseleti előadások* (Prudentia Iuris 11.), Miskolc 1998, 213-241. támaszkodnak.

óktól függetlenek.³³ Alapvetően deklaratív jellegűek. S éppen azokat kellett deklarálni, pozitív módon megfogalmazni a történelem során, melyeket ott és akkor lábbal tapostak.

Keletkezéstörténetüket tekintve mindig az emberi személy (nép, állam) valamely elhanyagolt alapértékének megfogalmazása és védelme hívta létre deklarációjukat, kodifikálásukat. Így az első generációs jogokat alapvetően egyéni szabadságjogoknak nevezzük, s a személyes emberi lététér biztosítását voltak hivatottak garantálni főleg a hatáskörét túllépő államhatalommal szemben. Ide tartoznak az élethez, a szabadsághoz (személyi és politikai) és a tulajdonhoz való jogok.

A második generációs jogokat a gazdasági, szociális és kulturális jogok vindikálásának nevezhetjük, melyek épp az elmaradt állami szerepvállalás (illetve a gazdasági és politikai liberalizmus kíméletlensége) nyomán kerültek előtérbe. A szabad versenyen alapuló kapitalizmus, midőn biztosította ugyan a szabadságot, ám nem törődött a polgárok életminőségével.³⁴ Ezért a társadalmi igazságosságot végzetesen eltorzította, hatalmas társadalmi egyenlőtlenségeket okozva, nyomában az erősödő osztályharccal és forradalmakkal. Míg az előbbi időben túl erős volt az állam, úgy a későbbiekben túlságosan meggyengült. E jogok közé soroljuk: a) A gazdasági jogokat: munkához való jog, megfelelő munkakörülményekhez való jog, pihenéshez való jog, a szakszervezetek alakításának joga, a sztrájkjog, a kényszermunka tilalmát. b) A szociális jogokat: a társadalombiztosításhoz való jog, az egészségügyi ellátáshoz való jog, a lakhatáshoz való jog, a megélhetéshez való jog, az anyák, gyermekek és idősek különös védelmének jogát. c) A kulturális jogokhoz soroljuk: oktatáshoz való jog, művelődéshez való jog, a tudomány, az oktatás és a művészetek szabadságának jogát. Megjegyezzük, hogy míg az első generációs jogok többsége az egyén szabadságát állítja szembe az állammal (az állam mit nem tehet meg, de nem emelte ki, hogy az államnak mit kell mindenképp tennie), addig a második generációs jogok ezt a hiányt próbálják pótolni, s meghatározzák az állammal szemben, vagyis azt, hogy az államoknak mit kell tenniük az emberi életfeltételek biztosítása és az emberi jólét előmozdítása végett.

Mivel sok és különböző fejlettségű, berendezkedésű állam alkotja a népek családját, s ezekben eltérő módon érvényesülnek az első és második generációs emberi jogok, ezért ismét valami új hiányt észlelt a kutató elme: megjelent a globális probléma: a fejlett, a fejlődés alatt álló és az elmaradott országok közti feszültségek. Ugyanis a problémát a hatalmak nem oldották meg, inkább csak exportálták, más népeket igáztak le, míg a saját népüknek igyekeztek – a békeség kedvéért – egyfajta magasabb életszínvonalat biztosítani (ma már

33 Vö. TAKÁCS, P., *Emberi jogok*, in SZABÓ, M. (szerk.), *Jogbölcseleti Előadások* (Prudentia Juris 11.), Miskolc 1998, 225.

34 Vö. HORVATH, A., *Eigentumsrecht nach dem hl. Thomas von Aquin*, Graz 1929, 211-240.

látjuk, hogy a jólét tartós fenntartása a gazdag országokban is nehézségekké (ütközik). Az egyes államoknak is össze kell tehát hangolniuk a tevékenységüket, mivel egyik sem fejlődhet a másik kárára, egyik állam sem nyomhatja el a másikat, vagyis az egyes államoknak egyenlő a méltósága és a szuverenitásukhoz való jogukat is immár tiszteletben kell tartani. Ezzel a követeléssel kapcsolatosan születtek meg az ún. harmadik generációs emberi jogok. Három nagy csoportja ezeknek az ún. harmadik generációs jogoknak: a) A fejlődő világ nemzeti erőinek követelései és a hatalom globális újraelosztásának igényét megjelenítő jogok: a népek joga a politikai, gazdasági, szociális és kulturális önrendelkezéshez, a népek joga a gazdasági és szociális fejlődéshez, a népek joga az emberiség közös örökségéből való részesedéséhez.³⁵ b) Az állami tevékenység eredménytelensége vagy tehetetlensége miatt megfogalmazott jogok: a békéhez való jog, az egészséges környezethez való jog, a humanitárius segítséghez való jog katasztrófák esetén. c) Az ún. betegjogok, valamint bioetikai és biomedicinális illetve reprodukciós jogok, végül a jövő nemzedékek jogai.

Nagyon találó Karel Vasak meglátása – aki egyébként a harmadik generációs jogok névadója is –, miszerint az emberi jogok első generációja főleg a szabadság, a második generációs jogok az egyenlőség, míg a harmadik generációs jogok a testvériesség, vagyis a szolidaritás eszméjének és eszményének az érvényesítését tüzték ki. Úgy tűnik, hogy ezzel bezárult a kör, tehát ha mindhárom 'generáció' célkitűzéseit organikus módon megvalósítjuk, úgy valóban leképezzük az emberi személy méltóságának minden lényegi dimenzióját. Benne lesz az ember, mint individuum, mint társadalmi és történelmi lény.³⁶ Mi úgy látjuk, hogy ember alapvetően társas lény, kapcsolatban levő lény, aki nemcsak önmagával, de embertársával, az istenséggel, a környezettel, a népek egyes közösségeivel (államokkal, mint erkölcsi személyekkel!) is kapcsolatban levő lény, s mindegyik reláció épsége fontos a teljes emberi személyi méltóság realizálásához.³⁷ Ma már nem mindegy, hogy egy adott nép (állam), mit csinál, hiszen gondoljunk csak a környezeti károokra, azok a keletkezési helytől kontinensnyi távolságokra is kifejtik hatásukat, más államok polgárainak életminőségét igen jelentősen ronthatják. Vagy a helyinek induló háborús konfliktusok is világméretű háborúvá eszkalálódhatnak. Végül a gazdasági tevékenység, a pénzgazdálkodás is globálisan érezteti fenyegető

35 Vannak szerzők, akik egyenesen a népek és nemzetek jogairól beszélnek. Vincenzo Buonomo úgy osztja fel az emberi jogokat, hogy vannak: a) az emberi személy méltóságából eredő szabadságjogok, b) az ún. polgári és szabadságjogok, c) a gazdasági, szociális és kulturális jogok és végül d) a népek és nemzetek jogai. Vö. BUONOMO, V., *La Chiesa promotrice della cultura dei diritti umani*, in *Seminarium* 46/3 (2006) 577-580.

36 Vö. TURGONYI, Z., *A természetjog érvényesülése a demokratikus társadalmakban*, in *Bioetikai Szemle* 20 (2014) 19.

37 Vö. BUONOMO, V., *La Chiesa promotrice della cultura dei diritti umani*, in *Seminarium* 46/3 (2006) 572.

hatását, tehát világméretű szolidaritásra, környezetkímélő munkára, ép munkamegosztásra van szükség. E szolidaritásnak alanya - bár eltérő lehetőséggel és felelősséggel - mindenegyres ember, mindenegyres nép, etnikum, nemzet és állam. Felfogásunk szerint nem szükségszerű ehhez egy központi világállam létesülése, hanem elégséges az egyes államok és nemzetközi jogalanyok felelős szuverén döntése, mely akkor valósulhat meg, ha az alapvető emberi jogokat teljes spektrumukban és lényegében azonos módon értelmezik, vagyis egyazon Abszolútum oltalma alá helyezik minden államban. Szolidárisak vagyunk, leszünk, s ezért olyan törekvésnek sohasem engedünk, mely egyik embernek, népnek, csoportnak hasznot úgy hajt, hogy a másik állam, csoport, vagy polgár kárt szenved. Ne felejtjük el azt sem, hogy valódi testvéries, vagyis szolidáris magatartásra csak az ép erkölcsi tudattal rendelkező ember képes. Csakis az ilyen ember képes és kész a kellő önmérsékletre, egy valóban a szó mindenféle értelmében igazságosabb világ építésére. Bizonyos értelemben az alapjogok alapjoga ez: az erkölcsi állapot, vagyis a tényleges szabadság (felelős életvezetés!) létrehozása és fenntartása az emberi személyben, kisebb társadalmi alakulatokban és államokban egyaránt. Igaz, ehhez olyan gazdasági-társadalmi környezetet kell biztosítani, ami ténylegesen is lehetővé teszi az emberek (tömegek) erkölcsi értelemben vett nagykorúvá válását. Ezért van szükség az alapvető emberi jogoknak (és mindhárom generációjuknak) - mint a természetjog pozitív módon való mind pontosabb megfogalmazásának -, egész univerzumára és egységes egésként való értelmezésére, fejlesztésére, érvényesítésére, akár a jogalkotásban, akár pedig a jog alkalmazásában.

Ha reflektálunk a ma globális közéletére, akkor azt látjuk, hogy a fő tendenciák épp a szabadságot, az egyenlőséget és a testvériséget bombázzák, minden korábbinál élesebb és kíméletlenebb logikával és erővel, de mindezt hallatlan agyafúrtsággal, az igazságra, az alapvető jogokra való hivatkozás leplével takarva. Ez azt jelenti, hogy az állam ma is túllépi hatáskörét (inkább a lobbiknak enged, polgárainak nem engedi a valódi beleszólást a köz ügyeibe). Az állam nem biztosítja kellően polgárai számára a valódi közteherviselést és a tisztas megélhetést, illetve a potens államok továbbra is imperialista, militarista politikát folytatnak, rafinált gyarmatosítási eszközöket alkalmaznak (A fő fegyver ma nem a haditechnika [bár azt is erőteljesen fejlesztik], hanem a propaganda, a manipuláció, hiszen a módszeresen kiskorúsított ember könnyen és veszélyesen indoktrinálható). A szabadság, testvériség és egyenlőség eszméi valódi tartalmának érvényesítése helyett ezek a szavak hatalmas politikai fikciókká és illúziókká válnak, azt próbálva elhitetni a polgárokkal, hogy nagy lépésekkel közeledünk ezeknek az eszméknek a realizálásához. Tehát ma is alapvetően az állam, a törvényes közhatalom helyét és feladatát kell jól felfognunk és érvényesítenünk, ha tényleg közeledni akarunk a szabadság,

egyenlőség és testvériség nagy eszményeihez. Természetesen, a kereszténység a maga közösségeiben és a társadalom testében igyekszik állami támogatás nélkül (és állami támadás ellenére) is érvényt szerezni e nagy eszméknek.

Bárhogy is értelmezzük az emberi jogokat, úgy látjuk, hogy lassan a felelősen gondolkodó emberi szellem ismét egy egészséges holisztikus látásmódhoz közeledik, elutasítva az elmúlt századokban érvényesült és a jelenben is ható végzetes redukcionista jogfelfogásokat. Ez pedig nagy vonalakban azt jelenti, hogy a klasszikus értelemben vett (keresztény) természetjogi horizont újra bekerült, illetve be fog kerülni a problématudatba. Annak egész univerzuma, mint az emberi jogok három generációja, immár jelen van a mai jogbölcseleti reflexióban, s mintegy az emberi méltóságot reprezentálja. Tudjuk, hogy különböző természetű jogokról és kötelezettségekről van szó (erkölcsi elvek, mint a jog joga, valamint politikai követelések, deklarációk), melyeknek alapvetően értékelő és rendező szerepe van a részleges (alkotmányos és tételes) jogviszonyokra.³⁸ Tekinthatók ezért általános egyéni és államcélként, illetve cselekvési programnak is. Az alapvető jogok, mint már említettük, inkább deklarációk, tehát eszmékként, adott történelmi és társadalmi pillanatokban pedig ún. történelmi eszmékként és eszményekként funkcionálnak, s meghatározzák egy kialakítandó jogrendszer arculatát.

Az emberi jogok kellő érvényesítésének motorja mindig is a szólás és a cselekvés jogának valódi szabadsága (illetve az e jogért való hősiesség küzdelem). E szólás joga és olykor kötelessége főleg azért adatik embernek és államnak egyaránt, hogy érvényesüljenek, és kellő harmóniában érvényesüljenek az összes alapvető emberi jogok, vagyis az emberek egészséges szociális biztonságban és a népek testvériesen, békességben élhessenek. Ahol nincs tartós szociális biztonság, ott gyengül a testvériesség, illetve a szólás szabadsága maga is előbb a verbális, majd a tényleges agresszióhoz vezet. Ezért sem játszhatók ki egymás ellen az alapvető emberi jogok, hanem minden korban egészségüket kell figyelembe venni és fokozatosan érvényesíteni őket.

Összességében ma az emberi jogok deklarálása a jogtudomány számára azt jelenti, hogy legalább formálisan eljutottunk oda, hogy univerzumukat (ismét) egységbe fogtuk. A természetjogi iskola nyelvén fogalmazva a természetjog lényegi tartalma nagy vonalakban pozitív módon is kifejezést nyert. Ez az a közös alap, amivel minden hivatásának élő jogásznak és jogbölcselőnek, illetve politikusnak számolnia kell; ez az a közös probléma, aminek tartalmi kibontása és rögzítése a 21. század jog- és jogfilozófiai tudományának, valamint a politikusoknak, államférfiaknak nagy feladata (lesz). Ehhez a vitához a keresztény természetjog-tan az alapvető emberi jogok lényegi tartalmának

38 Vö. TAKÁCS, P., *Emberi jogok*, in SZABÓ, M. (szerk.), *Jogbölcseleti Előadások* (Prudentia Juris 11.), Miskolc 1998, 238-241.

egy ellentmondás-mentes és holisztikus kifejtésével járul hozzá, tanúságot téve arról, hogy a keresztény abszolútum nevében milyennek kell lennie egy valóban emberi jogrend(szer)nek.

4. Befejezés

A jogrend ősjelensége az emberi létnek, vagyis bár megvannak a maga pszichológiai, biológiai és erkölcsi alapjai és motívumai,³⁹ de mindezekre teljességgel vissza nem vezethető. Ugyanakkor szoros kapcsolata van az adott társadalomban uralkodó abszolútummal. A jog gyökerei (is) az erkölcs és a vallás talajából szívják életerejükét. E talaj nélkül a jog válik problematikussá, akár tartalmát, akár formáját tekintve, s nem tudja betölteni azt a feladatot, amiért is létezik: az emberek közti igazságos rendet (békét) biztosítani; s olyanná lesz e tényezők nélkül, mint „szentély szentség nélkül, vallás hit nélkül, dal ritmus nélkül, zene összhang nélkül, és ha úgy tetszik: mint kereszténység Krisztus nélkül”.⁴⁰ A kereszténység leginkább a vallásos hitet és az erkölcsöt viszi bele a jogrendbe, annak alkotásába és végrehajtásába egyaránt, éspedig azért, mert kiváló értékmérővel, mintegy az igazán igaz Isten szemével rendelkezik.

A nagy kérdés, hogy minek (kinek) a szolgálatában áll egy tényleges jogrendszer és még inkább az alkotója: a hedonizmust, az utilitarizmust vagy a tisztességest állítja-e a jog végső céljául. A keresztény felfogás az utóbbira voksol, s ezt kívánja bemutatni és érvényesíteni a maga természetjog tanával. E felfogása ugyanakkor egészségesen ötvözi a pozitivistá és a jogszociológiai iskola eredményeit is. Ez a jogeszmé kellően hatékony és rugalmas is. A legmesszebbmenően érvényesíti az alapvető emberi kötelességek és jogok univerzumát, szerves és egymásra kölcsönösen ható valóságát. Egyik alapjogot sem játssza ki a másikkal szemben, éspedig azért, mert minden esetet az egész horizontjában vizsgál. A jog itt tényleg az ember szolgálatában áll, s nem fordítva, szemben a szélsőséges jogpozitivizmussal (kényszeresen a biztonság a cél) és jogi szociologizmussal (csak az akár kikényszerített béke, mint a hatékonyság jele a fő cél). Ez a felfogás nem engedi, hogy az igaz abszolútum fogalmát hatalmi érdekek, egyéb bálványok beszennyezzék.

Mivel a valóság, az abszolútum titokzatos, ezért vele kapcsolatban és nyomában a jogrenddel szemben alapvetően négyféle emberi magatartás létezik: a vakok, az alvók, a szemüket önként befogók és a látni vágyók, illetve a látók.⁴¹ Tárgyilagos tudósok között nagy vonalakban ma ismét egyfajta visszatérés van a jog világában is az emberi értékek, az alapvető jogok etikai alapjainak

39 Vö. COING, H., *A jogfilozófia alapjai*, Budapest 1996, 116-121.

40 Vö. TÓTH, J., *Világnézet és jogalkalmazás* (Különnyomat az Egri Érseki Jogakadémia LXII. Évkönyvéből 1942), Eger 1942, 27.

41 Vö. TÓTH, J., *Világnézet és jogalkalmazás* (Különnyomat az Egri Érseki Jogakadémia LXII. Évkönyvéből 1942), Eger 1942, 3.

világához (ők a látni vágyók),⁴² illetve a Katolikus Egyház által vallott teljes természetjoghhoz (ők a látók).⁴³ Ennek a természetjognak az érvényesítése egyfajta vallási kötelezettség is, mivel az ún. természetes vallás lényegi része.⁴⁴ Ha nem így járunk el, akkor „embertelenné válik az a jogrend, amelyik elfeledi, hogy az ember természeti alkata szerint, testi lényként bizonyos vágyakkal, igényekkel és ösztönökkel rendelkezik. A másik oldalon viszont azt állítjuk, hogy egy rend, amelyet szellemi-erkölcsi értékek – igazságosság és szabadság – alakítanak, magasabb rendű annál, amelyik csak egyszerű rendet vagy erőszakkal fenntartott békét biztosít, bár ez utóbbi is sokszor nagy eredménynek tekintendő”.⁴⁵

Mindez azt jelenti tehát, hogy a hatalomnak kell(ene) az erkölcsi értékeket szolgáltatnia, s nem szabad(na) a jogot a maga önös érdekei eszközeivé tennie. Non solum veritas cum auctoritate, sed etiam auctoritas cum veritate faciunt leges (iustae). Ezek (igazság és tekintély) együtt adják ugyanis az igazi garanciát a természetjogban megalapozott jogrend kellő érvényesüléséhez.⁴⁶

Adott törvényhozó, minél közelebb kerül – főleg gyakorlatilag, s kevésbé elméletileg - az igazi abszolútumhoz, annál világosabban fedezi fel és ismeri el a keresztény bölcelet szintetikus természetjog-tanát, s következetesen arra törekszik, hogy jogalkotásába fokozatosan be is építse azt. Az a törvényhozó pedig, amelyik távolodik az igaz abszolútumtól – főleg gyakorlatilag, s kevésbé elméletileg - annál brutálisabban fogja gonoszul a jogot saját érdekeinek szolgálatába állítani (hedonizmus és pragmatizmus), s lesz határesetben a jog az evilági hatalom egyre könyörtelenebb eszközévé (szubjektivistá jogeszmé). Így még az emberi jogok is végzetesen torzulnak, s akár hosszú időre a sötétség kényszerű, bár engedelmes rabszolgáivá lesznek. A keresztény bölcelet szerint épp az ember Istentől kapott nagy (már-már irracionális, vagy minden

42 Minderről részletesebben lásd: PIZZORNI, R., *La filosofia del diritto secondo S. Tommaso d'Aquino*, Bologna 2003, 169-192 és PALAZZANI, L., *La filosofia per il diritto. Teorie, concetti, applicazioni*, Torino 2016, 41-45.

43 Megjegyezzük, hogy a hatalmak döntéseikben ugyanakkor ténylegesen még ma sem érvényesítik ezt a teljes természetjogot. Vö. TURGONYI, Z., *A természetjog érvényesülése a demokratikus társadalmakban*, in *Bioetikai Szemle* 20 (2014) 22. Sőt egyre erősebben torzítják azokat, s kíméletlenül cenzúrázzák az ilyen torzításokkal szembeni jogos kritikai hangokat. ULFKOTTE, U., „Népnevelők”, Budapest 2017, 188. Csak egy példa erre a végzetes torzításra: a menekültek jogai csak úgy érvényesíthetők, ha a hazai (német) hajléktalanok és polgárok valós jogait ignoráljuk és önkényesen korlátozzuk. Ezért nevezhetjük korunkat az emberi jogok alkonya, sötétsége korának is, hiszen a három nagy eszme, a szabadság, az egyenlőség és a testvériség nevében számolja fel globális mértékben az emberi szabadságot, egyenlőséget és szolidaritást. Vö. SCRUTON, R., *A pesszimizmus haszna és a hamis remény veszélye*, Budapest 2011; és ULFKOTTE, U., *A menekültipar. Hogyan profitálnak politikusok, újságírók és civilszervezetek a menekülthullámból?* Budapest 2016.

44 Vö. TURGONYI, Z., *A természetjog érvényesülése a demokratikus társadalmakban*, in *Bioetikai Szemle* 20 (2014) 19. 1. jegyzet.

45 Vö. COING, H., *A jogfilozófia alapjai*, Budapest 1996, 115.

46 Vö. COING, H., *A jogfilozófia alapjai*, Budapest 1996, 209.

képzeletet felülmúló) szabadsága miatt ez a tragédia is bekövetkezhet, mint azt a huszadik század és a jelen bizonyítja, be is következett.

A keresztények örök küldetése, hogy a szólás és a cselekvés szabadságának jogával és kötelességével helyesen élve (s erre maga az igaz Isten hatalmazza fel őket!) hirdessék és politikai súlyuk arányában kellő módon érvényesítsék is azt a szintetikus természetjogi felfogást, ami egy valóban emberi világ modellje. Ami a jogalkotás és alkalmazás igazi és legteljesebb értékű alternatívája, ami ezért az emberi jogok valódi virágzását eredményezi, vagyis tartós békét teremt a szívekben és a nemzetek életében egyaránt.

GÁJER LÁSZLÓ

A laikusok által betölthető egyházi hivatalok¹

1. Bevezetés

Az Egyház alapvető küldetése minden megkereszteltnek is a sajátja általános papságuknál fogva, mely a keresztségből fakad. A társfelelősségnek a II. Vatikáni Zsinat szándéka szerinti mind nagyobb előmozdítása és a kommunió helyes értelmezése lehetővé is teszi a laikusok számára az együttműködés (*collaboratio*) és a közreműködés (*cooperatio*) különböző formáit mind a tanító, mind a megszentelő, mind a kormányzati feladatot illetően. A 209. kánon útmutatása szerint „a Krisztusban való újjászületésük folytán az összes krisztushívők között méltóságuk és cselekvésük tekintetében valódi egyenlőség uralkodik, így mindnyájan együttműködnek Krisztus testének építésére, ki-ki a maga állapotának és feladatának megfelelően.” Amikor a laikusok a 129.k.2.§-a alapján kormányzati hatalom gyakorlásával járó hivatalokat töltenek be, akkor azok gyakorlásában csak közreműködni képesek. Hivatalaik mindig csak a felsőbb tekintélyből származnak („*uffici derivati dall’autorità suprema*”²), azok közreműködést jelentenek a hatalom gyakorlásában.

A 274.k.1.§-nak tiltásából kifolyólag utalnunk kell arra, hogy ez a kánon többet fejez ki, mint hogy a laikusok ilyen, szent hatalommal járó hivatalai csupán más hivatalokból származnak. Az előbb említett jelentéstartalmon túl elsősorban azt nyomatékosítja a kánon, hogy a valóságban – még ha gyakorlatnak is hivatalokat – a laikusok a klerikusi állapotnak híján vannak.³

Nem szabad a szubszidiaritásra hivatkozva túlértékelnünk a laikusok sze-

1 A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett *Ludovika Kutatócsoport* keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

2 Vö. ARRIETA, J., I., *Diritto dell’organizzazione ecclesiastica*, Milano 1997, 47.

3 Voltak, akik a két kánon közti feszültséget úgy próbálták feloldani, hogy hangsúlyozták: a laikus hívek is képesek venni az Egyházban a delegált hatalmat. Ez így nem egy hivatalhoz, hanem a személyhez kapcsolódó hatalom, és ez a régi jogban működhetett – különösen mert a laikusok egyébként nem is vállalhattak hivatalokat – hiszen a hatalomnak két forrása volt és így a joghatósági hatalmat vehette a laikus delegáció útján, anélkül, hogy vette volna a szent rendet, így megkerülve a hivatal, így a *potestas ordinaria* vételére való képtelenséget. Azonban ez a hatályos jogban a fent említett kánon tiltásának ismeretében már nem lehet így, hiszen az nemcsak a *potestas ordinaria*-ra vonatkozik, hanem a hatalomra általában, így a delegált hatalomra is. Hiszen a hatalom forrása egy, így ma már nem lehet külön venni, – akár a delegáció útján – a joghatósági hatalmat. Vö. ARRIETA, J., I., *Diritto*, 48.

repét az egyházi hatalom gyakorlásában való közreműködés tekintetében, hiszen a civil társadalomban megnyilvánuló szubszidiaritás csak analóg értelemben értelmezhető és alkalmazható az egyházi közösségben.⁴

Meg kell még jegyeznünk egy alapvető különbséget két fogalom a *cooperatio* és a *collaboratio* között, melyeket közreműködésnek és együttműködésnek fordítunk. Az előbbi fogalom a szent hatalom gyakorlásában való közreműködésre vonatkozik, ahogy a 129.k.2.§ használja. Az utóbbi azonban egy árnyaltabb terminus. Az Egyházban való társfelelősség vállalására vonatkozik és így az Egyház küldetésének megvalósításával való együttműködésre. Ezen hivatalok, melyek az egyházi kommunió elmélyítésére a laikusoknak a társfelelősségben való osztozását jelenítik meg, nem jelentenek kapcsolódást a szent hatalomhoz, hanem a laikusok saját küldetésének megjelenítői. Általában konzultatív jellegű feladatokat jelentenek.

2. Az közreműködés formái: a tanító és a megszentelő küldetés

A 129.k.2.§-ban említett közreműködés a világiak részéről a kormányzati tevékenységre vonatkozik.⁵ Ezen munka mérete nem is teszi lehetővé, hogy részletesebben beszéljünk a laikusoknak a tanító és a megszentelő küldetésben való részesedéséről. A teljesség kedvéért azonban legalább egy felsorolást teszünk, érintve a tanítás és a megszentelés feladatait, beleértve a különböző módokat, melyeken a világiak képesek lehetnek ezen feladatok ellátására.

Az Egyház nevében végzett hivatalos tevékenységek egy csoportja nem tartozik szorosan a szolgálati papság sajátos küldetéséhez. Ezek ellátása a világi hívőkre is szabadon bízható, de mivel ezeket gyakran az Egyház nevében végzik, tehát közfunkciókról van szó, ellátásukhoz a világiaknak is megbízatásra (*mandatum, missio canonica*) van szüksége az egyházi hatóságtól.⁶ Az Egyház

4 Vö. CARDIA, C., *Il principio di sussidiarietà della Chiesa*, in CANOSA, J., (a cura di) *I principi per la revisione del Codice di diritto canonico. La ricezione giuridica del Concilio Vaticano II*, Milano 2000, 247-248. A szubszidiaritás társadalomelméleti fogalmához és annak kánonjogi alkalmazásához lsd. NOVITZKY, P., *A szubszidiaritás fogalma*, in *Jel* 18/1 (2006) 9-11., SALERNO, F., *Canonizzazione del principio di sussidiarietà*, in AA.VV., *La collegialità episcopale per il futuro della Chiesa*, Firenze 1969, 145.

5 Itt azonban ismét le kell szögezünk, hogy a kormányzati hatalom, mint a kormányzás jogi természetű hatalma elválaszthatatlan a szent hatalomtól, ennek következtében az szorosan kapcsolódik a szent rend vételéhez. Vö. *Communicationes* 14 (1982) 146-149., valamint CAPARRÓS, E., *Commentarium ad canonem 228.*, in MARZOA, Á., MIRAS, J., RODRÍGUEZ-OCAÑA, R., (ed.) *Exegetical Commentary on the Code of Canon Law*, II/1, Montreal 2004, 184.

Jóllehet az egyes szövegehelyeken a *potestas sacra*, a *munus regendi* és a *potestas iurisdictionis* kifejezések nem felcserélhetőek. Vö. VIANA, A., *Commentarium ad canonem 129.*, in MARZOA, Á., MIRAS, J., RODRÍGUEZ-OCAÑA, R., (ed.) *Exegetical Commentary*, I, 821.

6 Vö. ERDŐ P., *A világiak munkája a plébánián*, in Uő. *Az élő Egyház joga*, Budapest 2006, 293., Különösen igaz ez, ha egy kezdeményezés a katolikus nevet is igényli magának, illetve bizonyos lelki célra törekvő, vagy a lelkipásztori munkához kapcsolódó formák esetében. Vö. AA 24.

felépítéséhez a világiak is hozzátartoznak. Keresztségüknél fogva sajátos hivatásuktól nem lehet idegen az olyan hivatal, amely az Egyház belső életére vonatkozik és ez különösen is igaz azokra a hivatalokra, amelyek nem járnak a kormányzati hatalom gyakorlásával.

2.1. A tanító feladat (*Munus docendi*)

Nézzük meg most röviden az Egyház tanító feladatát és a világiak részvételét abban. Ahogy a *Lumen gentium* tanítja: „... más módokon is bevonhatók a világi hívek közvetlenebb együttműködésre a hierarchia apostoli munkájába, azon férfiak és nők módján, akik Pál apostolt segítették az evangélium hirdetésében, sokat fáradozva az Úrban.” (33.pont). Majd a hatályos Egyházi Törvénykönyv: „A világi krisztushívők a keresztség és a bérmálás alapján szavukkal és keresztyén életük példájával az evangéliumi örömhír tanúi. Meghívhatók arra is, hogy a püspökökkel és a papokkal együttműködjenek az ige szolgálatának gyakorlásában.” (759.k.) A világiak azon feladatán belül, mely keresztségük és bérmálásuk (vö. LG 33, AA 3) folytán az Ige szolgálatára (*ministerium verbi*) vonatkozik, különbséget kell tennünk ezen feladat nyilvános, hivatalos gyakorlása, valamint a magánjellegű apostolkodás között. Az utóbbit egyszerű tanúságtételnek nevezzük, míg az előbbi, az Egyház nevében annak hivatalos igeszolgálatában való részvétel esetében a világiaknak meghívásra van szükségük a hierarchia részéről. A laikusok az Egyház tanító funkcióján belül betölthető feladatai közül hármat fontos az alábbiakban megemlítenünk: az első a prédikáció, a második a misszió és a harmadik a tanítás.

A liturgikus jellegű feladatok kapcsán a *Christifideles laici* megjegyzi: „Valahányszor tehát az Egyház szükséglete vagy java megkívánja, a lelkipásztorok az egyetemes jog szabályai szerint a világi krisztushívőkre bízhatnak bizonyos tevékenységeket, melyek, jóllehet kötődnek a lelkipásztorok saját feladataihoz, mégsem követelik az egyházi rend szentségi karakterét. Az Egyházi Törvénykönyvben ugyanis ez áll: »Ahol az Egyház számára szükséges, a szolgálatra rendelt személyek hiányában a világiak is gyakorolhatják ezek bizonyos feladatait, még akkor is, ha nem lektorok vagy akolitusok: gyakorolhatják az ige szolgálatát, vezethetik a liturgikus imádságot, kiszolgáltathatják a keresztséget és áldoztathatnak, a jog előírásainak megfelelően.« (vö. 230.k.3.§) ... Amikor egy kiegészítő tevékenységet végeznek, az közvetlenül és formálisan a lelkipásztortól kapott hivatalos megbízás erejéből lesz törvényessé; és konkrét megvalósulásakor az egyházi tekintély irányítása alatt áll.»⁷ A laikusoknak a templomon, vagy kápolnán (ti. szűkebb csoport használatára rendelt szent helyen) kívül szabad hirdetniük az evangéliumot bármiféle megbízás nélkül is.⁸

7 II. János Pál, Adhort., Ap. post-synod, *Christifideles laici*, 1988. XII. 30: AAS 81 (1989) 393-521; magyarul: PM XX, 23.

8 Vö. VERMEERSCH, A., CREUSEN, J., *Epitome iuris canonici cum commentariis II.*, Mechliniae-Ro-

Az Ige hirdetésére kizárólag a püspököknek van joga (vö. 763.k.), az áldozópapoknak és a diakónusoknak erre nincs joga, csak felhatalmazást kaphatnak rá (vö. 764.k.) és a 766. kánon szerint a világiaknak csak meg lehet engedni, hogy szükség esetén és a 767. kánon homília-definíciójának (mely szerint az a szent szövegek magyarázata a liturgia keretében) figyelembe vételével prédikáljanak a templomban, vagy a kápolnában. A 766. kánon tehát azt is megengedi, hogy szükség esetén⁹ – csupán az erre alkalmas klerikusok hiányában – a világiak templomokban és kápolnában beszéljenek, bár ezt soha nem nevezzük homíliának¹⁰, hiszen a homília lényegénél fogva a liturgia (különösen a szentmise) része, és így az Krisztus és az Egyház papi feladatának végzése.¹¹ Ezért az sajátosan a papok és a diakónusok feladata¹² (vö. 767.k.), amit mutat az is, hogy a világiak igehirdetésének, vagy kommentárjainak a helye soha sincs az evangélium után.¹³ Ebben az esetben a laikus krisztushívók segítői az Egyház pásztorainak, közreműködnek a püspökkel és a papokkal az ige szolgálatában (... „*cum Episcopo et presbyteris cooperentur.*” vö. 759.k.). Ezen közreműködés lehetőségeinek körülírása az egyes püspöki konferenciák feladata. Így nem engedhető meg a még fel nem szentelt hívőknek, vagy szeminaristáknak sem, hogy a liturgia keretén belül homíliát mondjanak.¹⁴ A laikusok igehirdetése ilyen módon abból az alapvető képességükből fakad, mely által részt vesznek Isten igéjének terjesztésében, azonban ez nem jelent számukra jogot, csupán képességet.¹⁵ A liturgia keretén belül mondott igehirdetésüket és a szentmise keretein kívül mondott tanúságtételüket a paphiány indokolja.

A 785. kánon alapján a missziós munkába a keresztény életben kiváló

mae 1933., 677, valamint URRU, A., G., *La funzione di insegnare della Chiesa*, Roma 2001, 77.

9 Vö. *Communicationes* 19 (1987) 246, 256.

10 A homíliáról a zsinati szövegek négy helyen írnak: *Sacrosanctum consilium* 24., 35., 52. és *Dei verbum* 24.

11 Vö. FILO, V., *Homilia, mint a fõlszentelt személyek sajátos feladata*, in *Kánonjog* 1 (1999) 14.

12 A kánont a Pápai Kódexmagyarázó Bizottság külön értelmezte, amikor kijelentette, hogy annak rendelkezése alól a megyéspüspök sem adhat felmentést. Vö. Pont. Com. Ad Codicis Canonis Authentice Interpretandos, Resp., 1987. VI. 20: AAS 79 (1987) 1249.

13 Ez a lehetőség soha nem jelenti a laikusok státuszának semmilyen hamis felértékelését, előléptetését, vagy közelítését a klerikusi állapothoz. „A nem fõlszentelt hívek prédikációját templomokban és oratóriumokban a fõlszentelt szolgák pótlásaként, vagy különleges esetekben hasznossági megoldásból az Egyház egyetemes törvényhozása vagy a Püspöki Konferenciák engedélyezhetik, de nem válhat megszokott tényvé és nem tekinthető a laikusok jogos előléptetésének.” Vö. Istr., *Ecclesiae de mysterio*, 2.art.4.§. A dokumentum tekintélyét, melyet nyolc dikasztérium közösen, mintegy négy évig készítet az is mutatja, hogy azt a pápa utólag, in forma specifica a saját tekintélyével törvényi erejében megerősítette.

14 Vö. Istr., *Ecclesiae de mysterio*, 2.art.1.§. Az Esztergom-Budapesti Érseki Fõhatóság Körlevele bölcsen fogalmaz a szeminaristák hivatásvasárnapi tanúságtételével kapcsolatban, amikor azt mondja: „A papnövendékek lehetőséget kapnak arra, hogy a szentmiséken a misézõ pap homíliáját követõen, vagy a szentmise után hivatásukról tanúságot tegyenek.” *Esztergom-Budapesti Érseki Fõhatóság Körlevele*, 2003/V, 1470.

15 Vö. Errázuriz, M., C., J., II „munus docendi ecclesiae”: *diritti e doveri dei fedeli*, Milano 1991, 216-17.

világi krisztushívőket is be kell kapcsolni, ahogy az Apostolok és az ő utódaik mellett mindig együttműködtek a laikus keresztények: az evangéliumi tanítás kifejtésére, a liturgikus cselekmények és a karitatív munka megszervezésére. „Napjainkban, amikor a sokaság evangelizálására és lelkipásztori szolgálatára kevés a klerikus, nagyon fontos a hitoktatók munkássága... Ahol alkalmaznak látszik, a nyilvánosság előtt, liturgia keretében lássák el hivatalos, egyházi küldetéssel (*missio canonica*) a kellő felkészültségű hitoktatókat.” (AG 17) Ehhez kötelesek a megfelelő képzettséget is elsajátítani (vö. 231.k.1.§). Munkájukat egy misszionárius irányítása alatt, vele együttműködésben végezzék. Ennek érdekében hozzanak létre kellő számú iskolát, melyekben az erre alkalmasokat felkészítik a szolgálatra (vö. AG 17, 785.k.2.§). A missziós munka tehát a keresztény beavatásból fakadó kötelesség, melyet az Egyház kánoni küldetéssel erősít meg.

Végül a tanítással kapcsolatban a hitoktatásról meg kell jegyeznünk, hogy azt a világi krisztushívő – nyilván a megfelelő megbízás birtokában – saját keresztény hivatásaként éli meg, nem csupán a papot helyettesíti (vö. 229.k.3.§). A hit és a teológia tanítása nem csupán az Egyház tanító feladatának része, hanem minden egyes hívő sajátos feladata a *munus docendi* részeként.¹⁶ Így akik bármely felsőfokú intézményben teológiai tárgyat tanítanak, az egyházi hatóság írásbeli megbízásával (*mandatum*)¹⁷ kell rendelkezniük (812.k.), hiszen nem a saját, hanem az Egyház nevében tanítanak.¹⁸ A megbízás birtokában keresztségüknel fogva kapott feladatuknak tesznek eleget a világiak az ige szolgálatában. Nem közreműködnek a hatalom gyakorlásában, hanem saját feladatukat látják el a hit bármilyen szintű iskolai tanítása által, az Egyház nevében.

2.2. A megszentelés feladata (*Munus sanctificandi*)

A megszentelés feladata az a legalapvetőbb feladat, melyet Krisztus az Egyháznak, mint hierarchikusan rendezett papi népnek adott. Ahogy a 831. kánon bölcsen mondja, a liturgikus cselekmények – melyek a megszentelő feladat végzésének alapvető terét adják – nem magáncselekmények, hanem a püspö-

16 Uo. 225., valamint VIANA, A., *Commentarium ad canonem 228.*, in MARZO, Á., MIRAS, J., RODRÍGUEZ-OCAÑA, R., (ed.) *Exegetical Commentary*, II/1, 190-191.

17 A *mandatum* és a *missio canonica* közötti alapvető különbség arra utal, hogy míg a *missio* azt fejezi ki, hogy a laikusok olyan hivatalokat töltenek be, amelyek a hierarchiának tulajdonítottak és ezeket gyakorlásához a laikusoknak szent hatalom hiányában megbízásra (*missio*) van szükségük, addig a *mandatum* olyan tevékenységre való megbízást jelöl, amely a laikusoknak a keresztségüknel fogva a sajátja. Vö. DE POOTER, P., *La «mission canonique» et le «mandatum» au sein des universités ecclésiastiques et catholiques. Un jeu de mots ou une distinction plus fondamentale?*, In *Ius Ecclesiae* 16 (2004)596-601., URRU, A., G., *La funzione di insegnare della Chiesa*, 156., valamint MONTAN, A., *La funzione di insegnare della Chiesa*, in AAVV., *La normativa del nuovo codice*, a cura di CAPPELLINI, E., Brescia 1983, 135.

18 Vö. II. János Pál, Const. Ap., *Sapientia Christiana*, 27§, 1, 1979. IV. 15: AAS, 71 (1979) 469-521.

kök irányítása alatt az egész Egyház testére tartoznak, azokat a krisztushívők népes gyülekezetében és tevékeny részvétellel kell végezni. A megszentelő feladatban a laikus krisztushívők így elsősorban is a liturgikus cselekményekben való tevékeny részvétel, valamint házasságuk és gyermekeik keresztyén szellemen történő nevelésének hiteles megélése által részesednek (vö. 835.k.4.§).¹⁹

Ezen túl a laikusok részesedhetnek a hierarchia sajátos feladataiban is a liturgikus szolgálat terén. Itt elsősorban a 230.k.1.§-ban megjelölt lektori és akolitusi szolgálatra kell gondolni.²⁰ Ennek következtében a laikusok liturgikus feladatainak lehetőségi köre kiterjedtebbé vált. A lektori és akolitusi szolgálatok betöltésének lehetősége által a laikus krisztushívők alkotmányjogi helyzete a szent szolgálattevőkkel való együttműködés tekintetében megváltozott, kiszélesedett.²¹ Mégsem lehetnek azonban nők alanyai a lektori és akolitusi szolgálatoknak. Jóllehet a 208. kánon a krisztushívők valódi egyenlőségéről beszél méltóságuk és cselekvésük tekintetében, mégis ezek a hajdani klerikusi szolgálatok így is annyira kötődnek Krisztus papi karakteréhez²², hogy ezért ezeket nem tölthetik be nők, amint ezt az egyházi hagyomány mindig is egyértelműen megőrizte.²³ A 230. kánon 2. és 3. §-a azonban a nem tartós módon és szükség esetén gyakorolt ilyen jellegű szolgálatok kapcsán nem köti ki a szolgálattevők nemét és azt, hogy azok felavatott lektorok és akolitusok legyenek.²⁴

Lehetséges még a laikusok közreműködése az alábbi kánonok esetében. A keresztséget a 861. k. 2. §-a értelmében a rendes kiszolgáltatók távollétében

19 Vö. II. János Pál, Es. ap., *Familiaris consortio*, 55. pont, 1981.XI.22: AAS, 74 (1982) 180-181, magyarul: PM V, 82.

20 Vö. VI. Pál, MP, *Ministeria quaedam*, 1972. VIII. 15, in AAS, 64 (1972) 529-540. Ez a *motu proprio* gyökeres változást jelent a klerikusi állapot korábbi meghatározásához képest, hiszen azt ettől kezdve a diakonátustól tartjuk, míg az egykori kisebb rendeket, mint állandó szolgálatokat a laikusok is vehetik.

21 Vö. DALLA TORRE, G., *La collaborazione dei laici alle funzioni sacerdotale, profetica e regale dei ministri sacri*, in *Monitor Ecclesiasticus* 109 (1984) 153.

22 Ezt a tényt világítja meg az is, hogy a lektorátus és az akolitátus a szent rend vételének előkészítésében ma is fontos szerepet játszik (vö. 1035.k.1.§), ezek tehát önmagukban a szent rend vételére mutatnak, és azokat készítik elő. Vö. DALLA TORRE, G., *La collaborazione*, 154., valamint BERLINGÒ, S., *La funzione dei laici nel nuovo CIC*, in *Monitor Ecclesiasticus* 107 (1982) 526. és GHIRLANDA, G., *De laicis iuxta novum Codicem*, in *Periodica* 72 (1983) 66-67.

23 Vö. ZANNONI MESSINA, A., *Le donne come collaboratrici del sacerdote*, in *Monitor Ecclesiasticus* 13 (1978) 469.

24 A kételyt (*dubium*), mely szerint a 230. kánon 2. § szerinti liturgikus funkciók ellátását lehet-e nőkre is bízni, vagy azok csupán férfiaknak fenntartott feladatok világosan eloszlatja az Istentiszteleti és Szentségi Kongregáció egy a püspöki konferenciákhoz címzett levele (vö. *Notitiae* 30 (1994) 333-335.), valamint néhány hónappal később a Törvényszövegek Pápai Tanácsának egy válasza (vö. AAS 86 (1994) 541-542.), melyek szerint a második paragrafusban említett szolgálattevők lehetnek nők is, hiszen ezen feladatok ellátására a világiaknak – férfiaknak és nőknek – képességük van. A lektori és akolitusi szolgálatokat ezen szövegek továbbra is a férfiaknak tartják fenn, akiknek ezekre képességük van, de joguk nincs. Vö. NAVARRO, L., *Il servizio all'altare e le donne (commento all'interpretazione autentica del can. 230 § 2.)*, in *Ius Ecclesiae* 7 (1995) 382-395.

megengedetten szolgáltatja ki a helyi ordináriustól erre a feladatra kijelölt személy.²⁵ A 230. k. 3. § a megfelelő személyek hiányában tágabb együttműködést engedélyez a laikusoknak a liturgikus szolgálatokban (ige szolgálata, liturgikus imádságok, keresztség és a szentáldozás kiszolgáltatása) akkor is, ha nincsenek lektorra, vagy akolitussá avatva (a 907. kánon figyelembe vételével). A 911. k. 2. § a szentáldozás, mint a betegek számára szánt viatikum kiszolgáltatását is engedélyezi a laikusoknak a plébános legalább vélelmezett beleegyezésével és utólagos értesítésével. A 943. kánon értelmében a szentségkitételt is végezheti akár akolitussá nem avatott laikus áldoztató, vagy a helyi ordináriustól kijelölt más személy is a megyéspüspök útmutatásainak figyelembe vételével²⁶ és természetesen a szentségi áldás mellőzésével. Az 1112. k. 1. § felhatalmazza a megyéspüspököt, hogy a Szentszék engedélyével²⁷ és az illetékes püspöki konferencia támogatásával²⁸ laikust²⁹ is kinevezzen a házasságnál való közreműködés céljából, de csak súlyos szükség esetén.³⁰ Ehhez hasonlóan az 1168. kánon alapján a helyi ordinárius megbízhat alkalmas tulajdonságokkal rendelkező világiakat is a szentelmények kiszolgáltatásával³¹ a liturgikus könyvek előírásainak figyelembe vételével.

25 Nem elegendő indok azonban, ha a rendes kiszolgáltató éppen a területén kívül tartózkodik, vagy a keresztelést kérők által kiválasztott időpont nem megfelelő számára. Vö. Istr., *Ecclesiae de mysterio*, 11.art

26 Vö. PIGHIN, B., F., *Diritto sacramentale*, Venezia 2006, 253.

27 Viszonylag kevés püspöki konferencia adott be a Szentszéknek erre az igényre vonatkozó általános kérést (Bolívia, Kanada, Chile, Mexikó, Ecuador, India, Peru, Venezuela). Vö. MARTÍN DE AGAR, J., T., (a cura di) *Legislazione delle Conferenze Episcopali al C.I.C.*, Milano 1990, 2009², 105, 139, 172, 221, 345, 364, 558, 727.

28 Ha ezt a támogatást az egyes megyéspüspök nem is nyeri el, attól még úgy tűnik, fordulhat a Szentszékhez ilyen kéréssel, de meg kell említenie a kérésben, hogy a püspöki konferencia a kérést már elutasította. Vö. SABBARESE, L., *Il matrimonio canonico nell'ordine della natura e della grazia*, Roma 2006, 313.

29 „Laicus, qui ab Episcopo diocesano facultatem habet officio fungendi assistentis in celebrazione matrimonii, tum de nupturientium institutione catechetica tum de eorum spirituali praeparatione sollicitus sit. Eius est omnia ordinare sive ad praecepta iuris quod spectat, sive ad ritus, preces, lectiones, communitatis participationem quod attinet, ita ut ritus sacramentali matrimonii recte, conscie et fructuose peragatur. Laicus assistens non solum recipiendi consensum contrahentium munere fungit. Sed totam celebrationem matrimonii moderatur.” C. SacCult., *Ordo celebrandi matrimonium*, Editio typica altera, Typis Polyglottis Vaticanis 1991, 45, n. 119.

30 Vö. Istr., *Ecclesiae de mysterio*, 10.art.

31 A kánon szövege nyilvánvalóan a szentelmények nyilvános kiszolgáltatására és nem azok magánjellegű használatára utal (pl. skapuláré, szentelt víz, stb.) Lsd. MARTÍN DE AGAR, J., T., *Comentarium ad canonem 1168*, in ARRIETA, J., I., (a cura di) *Codice di diritto canonico e leggi complementari*, Roma 2004, 779. Az áldások laikus általi kiszolgáltatásáról vö. KEK 1669.

3. A kormányzati tevékenység gyakorlásában való közreműködés

3.1. Bevezetés

Az Egyház hármasküldetése első két részének: a tanító és a megszentelő küldetéseknek rövid, érintőleges ismertetése után most a kormányzati feladatban való közreműködés konkrét eseteinek bemutatásával szeretném folytatni. A CIC nem határozza meg, hogy mi a kormányzati hatalom. Kormányzati hatalomnak (*potestas regiminis*), vagy joghatósági hatalomnak (*potestas iurisdictionis*) nevezi azt. A két kifejezést szinonimaként használja. A '17-es Kódexben is megtaláljuk ugyanezt a terminológiát annak 196. kánonjában. A '17-es Kódex a *potestas iurisdictionis seu regiminis* kifejezést használta (vö. 1917-es CIC, 196. k.), tehát szemben a hatályos Kódex megfogalmazásával, első helyre a *iurisdictio* fogalmát tette. Az új Kódex ezen változtat és a *potestas regiminis* (kormányzati hatalom) kifejezést használja gyakrabban. Ennek egyik oka az, hogy a római jogban és a mai civiljogi nyelvezetben is a *iurisdictio* szó jelentése szorososan kötődik a bírói hatalomhoz. Másik oka az, hogy csatlakozik a II. Vatikáni Zsinat (*Lumen gentium*) által előnyben részesített szóhasználatához, mely beszél a megszentelő, a tanító, és a kormányzati hatalomról.³²

A 129. k. 1. § szerint a kormányzati hatalom gyakorlására a jog előírásainak megfelelően azok képesek, akik felszentelésben részesültek. A kánon szövege felveti a kérdést, hogy vajon a klerikusok ezen képessége az isteni jogban gyökerezik-e, vagy csupán a tételes egyházi jogban?³³ Az Egyház történetében számtalan példával találkozunk, amikor laikus is gyakorolta a kormányzati hatalmat. Akkor ezekben az esetekben az egyházi gyakorlat következetlenségével lenne dolgunk?

A '17-es Törvénykönyv szemlélete, melyet tükröz például az Eichmann-Mörsdorf féle kézikönyv, ezt a kérdést még úgy próbálta áthidalni, hogy a laikusok által gyakorolt kormányzati hatalmat delegált hatalomnak nevezte.³⁴ A Zsinat utáni gyakorlat azt mutatja, hogy kezdetben még volt lehetőség arra, hogy laikusoknak delegálják a joghatósági hatalmat.³⁵ Úgy tűnik

32 GARCÍA MARTÍN, J., *Le norme generali del Codex Iuris Canonici*, Roma 2002, 495. 497.

33 Vö. MOISEK, U., *Verfassungsrecht der lateinischen Kirche*, Freiburg 1975, 217-218.

34 EICHMANN, E., MÖRSORF, K., *Lehrbuch des Kirchenrechts auf Grund des Codex Iuris Canonici I*, München 1954, 252., valamint vö. 2.1.3. pont alatt.

A hivatal fogalmának a '17-es Törvénykönyvben található meghatározása szerint ugyanis – amint láttuk – azt csak rendi, vagy joghatósági hatalommal lehetett gyakorolni. Azonban a delegált hatalom nem kötődik hivatalhoz és a hatalom kettéosztásának lehetőségével a laikus vehette a kormányzati hatalmat, amely nem követelte meg a felszentelést.

35 Ez a lehetőség a régi jog talaján állt, hiszen, mint arra kitértünk a '17-es CIC 108.k.3.§ alapján a pápa delegálhatta a kormányzati hatalmat laikusoknak is. Hervada szerint a hatályos jogban is lehetséges volna, hogy a laikusok delegált hatalmat gyakoroljanak. Vö. HERVADA, J., *Pensieri di un canonista nell'ora presente*, Venezia 2007, 198. Azonban ehhez hozzá kell fűznünk Arrietának a már említett véleményét (vö. 124.lj.) mely szerint a hatályos Kódex 274.k.1.§ tálalmát ki lehet

azonban, hogy a Zsinat alapján megújított jogelmélet, mely a szent hatalom egysége mellett tört pálcát, ezen elv alapján a delegált hatalom befogadására is azokat képesíti, akik a szent hatalom hordozására való képességgel rendelkeznek. Vagyis ebben az összefüggésben a laikusok nem nyerhetik el már delegáció útján sem a kormányzati hatalom gyakorlását, hiszen arra nem válhatnak képesessé, hanem csak közreműködhetnek abban.

Visszatérve a kérdésfeltevésünkhöz, hogy vajon a szent rend vétele és a kormányzati hatalom gyakorlásának összefüggése (vö. 129.k.) az isteni jogban gyökerezik-e megállapíthatjuk, hogy ha ez így lenne, akkor a laikusok isteni jogon ki lennének zárva az egyházkormányzatból. A szerzői vélemények megoszlása³⁶ ellenére a Zsinat és a '83-as Kódex szemléletének összefüggésben, ahol a hatalom már nem választható szét, ez az állítás logikusnak tűnik.³⁷ A vélemények inkább annak tekintetében oszlanak meg, hogy vannak joghatósági feladatok, melyek isteni jogon a szentelésből fakadnak (például a bírói, vagy a büntető hatalom stb.) és vannak, amelyek nem, és hogy hol van a határ a két csoport között. Ezen határ maghúzása meglehetősen nehéz és ennek tekintetében a törvényhozó által megszabott pozitív normák az irányadóak, azok ismeretében már nincs helye spekulációnak.³⁸

Az alábbiakban megpróbáljuk a teljesség igényére törekedve összegyűjteni és rendszerezni azokat a hivatalokat, melyekben a laikusok közreműködhetnek a kormányzati hatalom gyakorlásában. A rendszer takarhat átfedéseket is, ha azt annak belső logikája megköveteli. Kialakításában J. I. Arrieta felosztása³⁹ volt mértékadó.

terjeszteni a törvény értelmét tekintve a hivatalokban kapott *potestas ordinaria*-n túl a *potestas delegata*-ra is. Vö. továbbá LABANDEIRA, E., *Trattato di diritto amministrativo canonico*, Milano 1994, 116.

36 A régi jogelmélet alapján számos neves szerző említi meg, hogy a '17-es CIC 118. kánona (mely szerint csak klerikusok képesek hordozni mind a rendi, mind a joghatósági hatalmat) pusztán tétel-les egyházi jogot kodifikál. Vö. MALUBRES, E., *Los laicos y la potestad de regimen en los trabajos de reforma codicial: una cuestion controvertida*, in *Ius Canonicum* 26 (1986) 569. Malubres felsorolásában itt F. Maroto, M. Conte a Coronata, A. Bertola, F. M. Capello, és F. X. Wernz is szerepel. Ez a szemlélet a hatalom kettéosztásának (régii jogban található) elméleti keretében szintén logikusnak tűnik, ahogy a delegált hatalom által vett joghatósági hatalom is lehetséges ebben az összefüggésben a laikusok számára.

37 Vö. XII. Piusz pápa beszéde a Laikusapostolkodás II. Világkongresszusán 1957. október 5-én. In AAS 49 (1957) 925. A beszédben a pápa a joghatósági hatalmat is a szentelés egy szükséges fokához köti. Vö. továbbá MÖRSDORF, K., *Rechtsprechung und Verwaltung im kanonischen Recht*, Freiburg in Breisgau, 1941, 2. Mörsdorf már a két hatalom elválaszthatatlanságából vezeti le, hogy a *potestas iurisdictionis*-t is csak olyan gyakorolhatja, aki vette a szent rendet.

38 Vö. *Communicationes* 1 (1969) 82-83.

39 Vö. ARRIETA, J., I., *Diritto*, 64-68. Emelett figyelembe vettük az Exegetikus Kommentár csoportosítását is: CAPARROS, E., *Commentarium ad canonem 228.*, in MARZOA, Á., MIRAS, J., RODRIGUEZ-OCAÑA, R., (ed.) *Exegetical Commentary*, II/1, 185-187. Az együttműködésnek Caparros szerint két módja van: a kollegiális szervekben és a különböző hivatalokban való együttműködés.

3.2. Az apparátus (staff) keretében történő együttműködés

A kormányzati hatalom gyakorlásában való közreműködés konkrét lehetőségeinek tárgyalásához érve a hivatalok és közfunkciók tekintetében az első csoport körébe azok a szolgálatok tartoznak, melyek az egyházmegyei kúria és a plébánia vezetéséhez kapcsolódó apparátus tevékenységéhez tartoznak.

3.2.1. Bíróság

A II. Vatikáni Zsinat utáni időben a laikusok hivatalvállalásával kapcsolatos kérdések közül a legvitatottabb egyértelműen a laikus bírászkodás volt, ahogy erről bőséges irodalom tanúskodik.⁴⁰ Jogrendünkben a laikus bírászkodás újdonság, hiszen a '17-es Törvénykönyv nem engedte meg azt, mivel a joghatóságot csak azok gyakorolhatták, akik vették a szent rendet. A kérdés mélységét elsősorban annak teológiai jellege adja, melyet a tanítóhivatal sem habozott megvilágítani és elmélyíteni.⁴¹ Magán a tételes jogon belül is egy kivétellel⁴² van ugyanis dolgunk, hiszen a laikus bírő fogalma ellenkezik a 274.k.1.§-val és az 1421.k.1.§-val, melyek szerint az egyházi hivatalokat, így a bírói tisztséget is klerikusokra kell bízni.

Az Egyházban a pápának és a megyéspüspököknek saját rendes hatalmuk van a bírászkodásra, bírói hatalmukat személyesen, vagy mások által gyakorolhatják (vö. 1419.k.2.§). Az egyházmegyei bírák így helyettesi hatalommal rendelkeznek. A laikusok, pedig ebben a bírói hatalomban, mint a bírói kollégium tagjai, vagy mint ügyhallgatók és előadóbírók tudnak részt venni. Mindegyik esetben arról van szó, hogy a laikusok közreműködnek a bírói hatalom

40 Hogy csak néhányat említsünk: PROVOST, J., H., *The Participation of the Laity in the Governance of the Church*, in *Studia Canonica* 17 (1983) 418-430., McDONOUGH, E., *Laity and the Inner Working of the Church*, in *The Jurist* 47 (1987) 231-237., BEYER, J., B., *Iudex laicus vir vel mulier*, in *Periodica* 75 (1986) 29-60.

41 „Iudex quoque de merito renuntiari poterit laicus, non quidem unicus, sed unus de collegio in causis nullitatis matrimonii in primo gradu agendis, ex indulto Conferentiae Episcopalis, quando ne cin tribunali regionali collegium trium iudicum clericorum efformari poterit.” *Communicationes* 2 (1970) 184.

„Admittitur enim hodie Episcoporum Conferentiam regionis instrui facultate permittendi, certis sub conditionibus, constitutionem, in primo gradu iudicii, collegii ex duobus clericis, et uno laico constantis. Qui laicus, utpote, membrum collegii iudicialis, certocertius potestatem regiminis iudicalem suae iurisdictionem exercet.” *Communicationes* 3 (1971) 187.

„Consultores vero tenent laicos partem habere posse in exercitio potestatis iudicialis, quia haec potestas non innittitur in ordine sacro et suam sententiam probant argumentis sive ex historia sive ex doctrina probatorum theologorum desumptis.” *Communicationes* 10 (1978) 231.

„Idea autem participationis laicorum in «potestate sacra», est aliena a Concilio... Etiam exercitium alicuius potestatis, vel participatio in exercitio in alicuius potestatis, quam non possidet, est inventio aliqua, nullo fundamento innixa.” *Communicationes* 14 (1982) 146-149.

„Concilium Vaticanum II omnino docuit originem sacramentalem totius potestatis regiminis ac proinde exclusio absoluta laicorum a participatione in munere regendi.” *Communicationes* 16 (1984) 54-55.

42 A kivétel szót Grochowski használja. Vö. GROCHOLEWSKI, Z., *Commentarium ad canonem 228*, in MARZOA, Á., MIRAS, J., RODRÍGUEZ-OCAÑA, R., (ed.) *Exegetical Commentary*, VI/1, 733.

gyakorlásában.⁴³ Az 1421.k.2.§ megengedi a laikus bírák kinevezését a püspöki konferencia engedélye alapján és megbízása által, akiket „szükség esetén” a társas bíróságba be lehet venni. A *Causas matrimoniales* kezdetű *motu proprio* V § 1.⁴⁴ egy megengedő formulát használ, és csak szélsőséges esetben, azoknak a püspöki konferenciáknak engedi meg a laikus bírá kinevezését, amelyek nem tudnának egyébként három klerikus bírát kinevezni.⁴⁵ A *Causas matrimoniales* (uo.) megengedi a laikus férfiak bírává való kinevezését, de a nőket még nem. Ez a szabályozás épült be 1976 és 1980 között az eljárásjogi tervezetekbe. A végső tervezetek végül a laikus nők bíráskodását is lehetővé tették és ez került be a Törvénykönyvbe is.⁴⁶ Az 1980-es *Schema*-t megalkotó atyák elvetették a nők kizárását a bírói hivatalból, így laikus nő is lehet egyházi bíró.⁴⁷

Ha egy püspök meg is kapja az engedélyt laikus bírák kinevezésére, mert azt a püspöki konferencia az adott területen indokoltnak látta, a laikus bírák csak abban az esetben kapjanak ügyeket, ha az egyházmegyében valódi szükség mutatkozik ebben a tekintetben. Ilyen helyzetben sem javasolt súlyos vagy nehéz ügyeket laikus bírásra bízni. Az 1421.k.2.§ által adott lehetőség tehát egy engedmény, nem jelenti az ügyek laikus bírára való bízásának támogatását, hiszen a preferált forma ezután is az, hogy a püspök klerikus bírakra bízza az ügyeket. Ha a püspök mégis megbíz laikus bírát, akkor ilyenből legfeljebb egy lehet a bírói kollégiumban. Nyilvánvalóan a laikus bírá a kollégium tagjaként a többi klerikus bíró hatalmához kapcsolódik (*potestatis collatione*) és velük működik együtt a joghatósági hatalom gyakorlásában. Ezért egyedül laikus bírá soha nem járhat el, hanem legalább két klerikus bírával együtt egy kollégiumban.⁴⁸ Ha ezt mégis megtenné, és egyedül bíráskodna, akkor ítélete az 1620.k.2.° alapján orvosolhatatlanul semmis lenne. Laikus bírá soha nem lehet a bírói kollégium elnöke sem, ezt a lehetőséget Sznignatúra egy negatív válaszában kifejezetten el is utasította.⁴⁹

43 Vö. RAMOS, F., J., *Los jueces diocesanos con especial relacion a los laicos*, in *Angelicum* 65 (1988) 371-391.

44 Vö. VI. Pál, MP, *Causas matrimoniales*, 1971. III. 28, in AAS 63 (1971) 441-446.

45 A 46 püspöki konferenciából, melyek kiadták a szabályzatukat 25 adott ilyen kinevezésre engedélyt, 19 nem látta azt indokoltnak és kettő kifejezetten megtiltotta ezt. Vö. MARTIN DE AGAR, J., T., (a cura di) *Legislazione delle Conferenze Episcopali al C.I.C.*, Milano 1990, 2009²

46 Vö. WRENN, L., G., *Commentarium ad canonem 1421.*, in BEAL, J., P., CORIDEN, J., A., GREEN, T., J., (ed.) *New Commentary On The Code Of Canon Law*, New York 2000, 1624.

47 *Communicationes* 16 (1984) 54., szemben például a *Communicationes* 10 (1978) 231. szövegével.

48 Vö. VI. Pál, MP, *Causas matrimoniales* V § 2.

A *collegium*, vagyis a testület tagjai a 115.k.2.§. szerint rendelkezhetnek egyenlő, vagy nem egyenlő jogokkal. Ezen jelentésénél fogva a bírói testületre is inkább a *collegium* kifejezést használjuk, szemben a *sodalium*mal, mely utóbbi kifejezés az egyenlők közössége. A püspökök kollégiumának analógiájára – melynek élén a pápa *primus inter pares* mondhatjuk – mondhatjuk, hogy a bírói testület is kollégium, ahol az elnöknek kiemelt szerepe van az egyenlők között. Emiatt laikus soha nem is lehet a bírói kollégium elnöke. Vö. BEYER, J., *Iudex laicus*, 38.

49 A három, vagy öt bíróból álló testület elnöke világi nem lehet. Vö. SignAp, Decr., 1997. X. 30: Prot. N. 26882/96.

A 483.k.2.§ szerint az olyan ügyekben, ahol egy pap jóhíre csorbát szenvedhet a jegyzőnek klerikusnak kell lennie. A laikus bíra, mint tudjuk nem csak házassági ügyekben lehet a bírói kollégium tagja.⁵⁰ Ennek ellenére úgy tűnik, hogy a papok jóhírét veszélyeztető ügyekben (felfüggesztés, tilalom, kiközösítés) a jegyző analógiájára a bírák egyike sem lehet laikus, ahogy ezt a püspöki konferenciák határozatai is mutatják.⁵¹

Mindezek ellenére a laikus bíra valódi bírónak számít, részt vesz az ítélethozatalban is, és az olyan bírói kollégium ítélete, melynek laikus bíra is a tagja volt ugyanazokat a joghatásokat eredményezi, mint egy tisztán klerikus bírákból álló kollégium.

A laikus bíró hivatala nyilvánvalóan többet jelent az 1424. kánon szerinti ülnöki hivatalnál, akiből kettőt az egyedül eljáró bíra maga mellé vehet.⁵² A laikus bírának a klerikusokhoz hasonlóan akadémiai fokozattal kell rendelkezniük kánonjogból.⁵³ A bírósági helynök, vagy annak helyettese soha nem lehet laikus személy (vö. 1420.k.4.§). A laikus bírászkodás azonban sem a zsinati szövegeket (LG 32, 33, 37, AA 24), sem a *Causas matrimoniales* V-VI.-t tekintve nem tűnik olyan hivatalnak, melyből a laikusok dogmatikailag kizárva lenni tünnének, még akkor sem, ha nem kevés azon szerzők száma, akik elvitatják a laikusok bírászkodási képességét.⁵⁴ Ezzel együtt a bíróságoknak törekedniük kell arra, hogy csak valódi szükséghelyzetben alkalmazzanak laikus bírákat!

A laikus a bíróságon betöltheti még az ügyhallgató tisztségét, akinek feladata a bizonyítékok összegyűjtése és a bírának való átadása a per első szakaszában. Kijelölése fakultatív, így nem indokolt az sem, hogy a laikus bíróhoz hasonlóan sürgető szükségben laikus ügyhallgatót nevezzenek ki erre a feladatra.

50 Vö. GHIRLANDA, G., *De laicis*, 62.

51 Vö. MARTIN DE AGAR, J., T., (a cura di) *Legislazione*, 243.

52 Vö. BEYER, J., *Iudex laicus*, 30-31.

53 Ha egy bíra nem rendelkezik kánonjogi doktorátussal, vagy legalább licenciátussal, akkor illetékes püspökének az Apostoli Szignatúrától kell felmentést kérnie. Vö. *Communicationes* 16 (1984)

55 Úgy tűnik azonban a Szignatúra határozataiból, hogy laikusnak csak kivételes esetben adtak felmentést a tudományos fokozat meglétének hiányában. Annál gyakoribb volt azonban ez a felmentés, ha a laikus kötelékvédői hivatal ellátása miatt kérte azt. Vö. GROCHOLEWSKI, Z., *Commentarium ad canonem 228.*, in MARZOA, Á., MIRAS, J., RODRÍGUEZ-OCAÑA, R., (ed.) *Exegetical Commentary*, VI/1, 734.

54 Vö. HERVADA, J., *Potestà*, in *Pensieri*, 199. Hervada felvetése szerint, következetesen meg kell vizsgálnunk, hogy egy laikusnak megvan-e a szükséges képzettsége (*formazione*), vagy nincs. Ha megvan, akkor nem logikus, hogy miért korlátozzák egyre a laikusok számát a bírói kollégiumban. Ha pedig nincs meg, akkor nem logikus az egyetlen laikus bíra tevékenysége sem. Ugyanakkor Hervada megjegyzi, hogy a szabályozás, mely szerint a kollégiumban egy bíra lehet laikus egy pozitív jogi szabályozás, ennek értelmében akár arra is lehetőség lehetne, hogy akár a bírósági helynök, vagy a bírói kollégium elnöke stb. legyen laikus. Az, pedig következtetlenségekhez vezetne a rendszerben. Így szerzőnk arra a következtetésre jut, hogy nem logikus a laikus bírák léte.

Az ügyhallgató bírói feladatokat végez (idézés, kihallgatás), de az ítélezésben nem vesz részt. Emiatt nem is működik együtt a kormányzati hatalommal, csupán segíti a bíróság munkáját, így nem szükséges, hogy a bírói munkához hasonlóan a laikus ügyhallgató egy klerikusokból álló kollégiumban dolgozzék és kinevezéséhez a püspöknek a püspöki konferencia engedélyére sincs szüksége. Kánonjogi egyetemi fokozattal sem szükséges rendelkeznie. Ügyhallgató alkalmazása a legtöbb bíróságon gyakorlat. Az ügyhallgatót az egyedül eljáró bíró, vagy a bírói kollégium elnöke jelöli ki azok közül, akiket a püspök erre alkalmasnak talált. Lehet a bírák egyike, vagy más, a püspök által kijelölt személyek. (vö. 1428.k.1.§) Ha egy mellékes ügyet elegendő határozati úton megoldani, akkor a bíróság ezt az ügyhallgatóra bízhatja.⁵⁵

A bírósági peres eljárásokban laikus lehet még jegyző is, akinek minden eljárásban szerepelnie kell, és az aláírásával az összes iratot hitelesítenie kell az érvényesség terhe mellett. A bírósági jegyzőt az egyházmegyei hivatalban alkalmazott jegyzőkre vonatkozó kánonok (483-485) kontextusában kell tárgyalnunk, mely alapján a jegyző lehet laikus is, kivéve olyan ügyekben, ahol egy pap jó híre forog kockán. Természetesen egy peren belül az ügyhallgató nem lehet bíró, vizsgálóbíró, kötelékvédő, ügyvéd, vagy tanú.

Személyállapoti perek esetére az egyházmegyében ki kell nevezni kötelékvédőt, aki lehet laikus is. A kötelékvédő feladata, hogy minden érvet felhozzon a házasság semmissége, illetve a szentelés érvénytelensége ellen (1432.k.). Ugyanígy ki kell neveznie a megyéspüspöknek ügyészt, akinek a büntető és a közérdeket veszélyeztető egyes ügyekben fel kell lépnie. Ha szerepelnek a perben, az ügyészt és a kötelékvédőt mindig meg kell hallgatni. Ilyen esetekben az ügyész és a kötelékvédő nem gyakorolnak bírói hatalmat, így lehetnek laikusok is.

3.2.2. Egyházmegyei kúria

Az egyházmegyei kúriában az irodaigazgató feladata a hivatal iratainak megszerkesztése, kiküldése és azok őrzése a hivatal levéltárában (482.k.2.§), így kinevezése kötelező. Az irodaigazgatókra vonatkozó jogszabályok tekintetében a Kódex szöves teret hagy a részleges jognak, segítve így a helyi szükségletekhez és hagyományokhoz való alkalmazkodást.⁵⁶ Az irodaigazgatónak jó

⁵⁵ Az elnök, az előadóbíró és az ügyhallgató megfelelő okból megbízhat egy alkalmas személyt, aki, ha a fél vagy a tanú nagyobb nehézség nélkül nem képes a bíróság székhelyén megjelenni a kapott megbízás szerint felkeresi és kikérdezi őt. PCI, Instr., *Dignitas connubii*, 51, cikk, 2005. I. 25, Città del Vaticano 2005; magyarul: RD XXX, 22-23. A törvény nem határozza meg pontosan, hogy az ügyhallgatónak mikor jár le a megbízatása és hogy azt ki vonhatja vissza. Vö. *Communicationes* 10 (1978) 24.

⁵⁶ ARRIETA J., I., *Diritto*, 410.

hírűnek és minden gyanún felülállónak kell lennie. A '17-es CIC 372. kánonja még megkívánta, hogy az irodaigazgató pap legyen. Ma már nem kérdéses, hogy az irodaigazgató lehet akár laikus személy is.⁵⁷ Az irodaigazgató mellé szükség esetén helyettes irodaigazgatót is ki lehet nevezni, de ez lehet a jegyző, vagy a titkár is egyben.

Jegyzők kinevezése nem kötelező, szükségességét a hivatalt létrehozó jog határozza meg (vö. 145.k.2.§). Ennek ellenére nem ajánlatos üresen hagyni a hivatalt.⁵⁸ Feladatuk kettős: az egyházmegyei kúriába érkező iratokat vizsgálják meg és aláírásuk hitelessé tesz minden fajta ott kiállított iratot (vö. 483.k.1.§). A jegyzőkönyvek is az ő aláírásával válnak hitelessé. A régi jogban a jegyzői tisztséget is, mint egyházi hivatalt, csak klerikusok tölthették be. A jog ma megengedi, hogy az irodaigazgató és a jegyző egyházi hivatalát laikus is betölthesse. Amint említettük a bírósági ügyek kapcsán, a 483.k.2.§ alapján az olyan ügyek esetén, ahol egy pap jóhíre forog kockán, a jegyzőnek ma is papnak kell lennie.⁵⁹

Az egyházmegye gazdasági ügyeivel kapcsolatban a laikusok két formában tudnak felelősséget vállalni. A gazdasági tanács révén, vagy a vagyonkezelő hivatala által. A vagyonkezelő kinevezése minden egyházmegyében kötelező, akinek feladata, hogy a püspök felügyelete alatt és neki beszámolván igazgassa az egyházmegye anyagi ügyeit (494.k.). A vagyonkezelő tulajdonságai között a Kódex a gazdasági ügyekben való jártasságot és a kiváló becsületességet említi. Tehát vagyonkezelő lehet laikus személy is⁶⁰, de az 1282.kánon előírása szerint nekik is a jog szerint, az Egyház nevében kell ellátniuk a feladatukat.

A fent említett egyházmegyei hivatalok (irodaigazgató, titkár, jegyző, vagyonkezelő) kapcsán meg kell jegyeznünk, hogy ezen egyházi hivatalok nem járnak a joghatósági hatalom gyakorlásával. Így tehát elméletileg azokat minden akadály nélkül tölthetik be laikusok is. Azonban logikusabbnak tűnhet, ha az egyházmegye legbizalmasabb ügyeivel foglalkozó hivatalokban papok vannak. Hiszen egy pap mindig szorosabban és nagyobb gonddal kötődik az

57 Vö. *Communicationes* 13 (1981) 121-122, 24 (1992) 117-118., A CCEO 252.k.1.§. szerint irodaigazgató legfeljebb diakónus lehet. Így a keleti katolikus egyházakban azt a hivatalt nem töltheti be laikus.

58 Vö. COCCOPALMERIO, F., *Commentarium ad canonem 483-485.*, in MARZOA, Á., MIRAS, J., RODRÍGUEZ-OCAÑA, R., (ed.) *Comentario Exegético al Código de Derecho Canónico*, Pamplona 1996, II., 1088.

59 Vö. *Communicationes* 24 (1992) 59, 64, 85. Valamint vö. PERLASCA, A., *La funzione notarile del cancelliere e degli altri notai della curia*, in *Quaderni di Diritto Ecclesiale* 14 (2001) 128-143.
60 Vö. *Communicationes* 13 (1981) 128., valamint 24 (1992) 53, 62, 88, 121. (Ahogy a szövegtervezet fogalmaz: „Sive clericus, sive laicus”)

Egyház anyagi javaihoz, azokat sokkal inkább a sajátjának érzi. Adott esetben, pedig a visszaélések által kiváltott csalódásokat is könnyebben, és nagyvonalúbban tudja kezelni.

E fenti észrevételem természetesen nem vonatkozik az egyházmegye gazdasági tanácsára, ahol a püspökön, vagy megbízottján kívül legalább három, a gazdasági ügyekben és a világi jogban jártas krisztushívőt kell kinevezni, olyanokat, akik erkölcsileg feddhetetlenek (vö. 492.k.). Ebben a helyzetben a világi tudományokban – mint a jog és a gazdasági ügyek – való jártasság meg is követeli, hogy a hivatalt betöltő személy világi és a világ dolgaiban jártas legyen. A laikusoknak az Egyház ügyeiben való együttműködése tehát sajátos hangsúlyt nyer az evilági (anyagi) javak szolgálatában, mely terület nincs szorosan a felszentelt szolgálattevőknek fenntartva, hiszen olyan sajátos ismereteket és képességeket igényel, melyekkel a papok általában nem rendelkeznek.⁶¹ A gazdasági tanács beleegyezése nélkül a megyéspüspök nem hozhat a rendkívüli vagyonkezelés körébe tartozó intézkedéseket, de más, nagyobb jelentőségű vagyonkezelési ügyeknél is meg kell, hogy hallgassa ezen szervet (vö. 1277.k.). Ahogy az Olasz Püspöki Kar egy levele felhívja a figyelmet, a laikusoknak a gazdasági ügyekbe való bevonása új lehetőségeket nyit meg képességeik elismerésében, integrálásában és megfelelő értékelésében.⁶²

3.2.3. Plébánia ellátása

A plébános a plébánia jogi képviselője, mind egyházbjogi, mind civiljogi kérdésekben.⁶³ Éppen ezért rezideálási kötelezettsége van. A plébánia területén kell laknia, hacsak ez alól valamilyen oknál fogva a helyi ordinárius fel nem mentette (CD 30, 280.k.). Az 517.k.2.§. szerint paphiány esetén a püspök megbízhat egy plébánia vezetésével diakónust vagy más pappá nem szentelt személyt vagy ezek közösségét. Ez a forma teológiai szempontból szükségmegoldás⁶⁴, hiszen a plébánia lényegéhez tartozik a pap, mint saját pásztor. Ilyen esetben ezért a megyéspüspöknek mindig ki kell neveznie egy moderátor (irányító) papot, aki a plébánia hatalmával és felhatalmazásaival fel van ruházva és ez a pap irányítja a lelkipásztori munkát. Ez a lehetőség újdonság a Törvénykönyvben, hiszen a II. Vatikáni Zsinat után már számos plébánián mutatkozott inség e tekintetben, de ezen együttműködés elvi alapjait maga a Zsinat rakta le (vö. AA 24). Az a diakónus, vagy világi, akit nem szenteltek fel nem lehet plébános (vö. 521.k.1.§.). De ilyen esetben nem plébános az irányító pap sem. Ő csupán rendelkezik a plébánosi hatalmakkal, így a kormányzati

61 Vö. FELICIANI, G., *Il popolo di Dio*, 114-115.

62 Lásd *Lettera informativa della presidenza della CEI ai sacerdoti d'Italia*, 1987. 01. 06., nr.2.

63 Vö. ARRIETA J., I., *Diritto*, 454.

64 „Ideiglenes és rendkívüli” *Communicationes* 14 (1982) 222.

hatalommal, és a plébániát távolról irányítja. A jogi képviselet és a vagyongazdálkodás ilyenkor a szerzők szerint ennek a papnak a feladata, tehát nem a megbízott diakónusoké, vagy világiaké. A lelkipásztori teendőket illetően, ennek a papnak utasítási joga van.⁶⁵ A pap és a vezetéssel megbízott(ak) társfelelősséget gyakorolnak. A kánon szövege a „*participatio in exercitio curae pastoralis*” („a plébánia lelkipásztori gondozásában való részvétel”) kifejezést használja és nem a plébánia vezetéséről, irányításáról beszél, hiszen erre csak egy pap lenne képes.⁶⁶ Amint az *Ecclesiae de mysterio* 4.art.1.§. bölcsen megjegyzi, a plébánia vezetéséből való ilyen fajta részvétel semmilyen módon nem hivatalos és képes pótolni a plébános hivatalát, fakultását és hatalmát, melyet csak egy pap tölthet be. Ha a plébánia lelkipásztori gondozásában való részvételt, a megyéspüspök pappá nem szentelt személyre, vagy ezek csoportjára bízva, a Klérus Kongregáció újabb instrukciója ismét figyelmeztet, hogy világosan be kell mutatni és meg kell tartani, azokat a határokat, amelyek keretei között az ilyen személyek működhetnek.⁶⁷ Ilyen helyekre gyakran nem küldik a világi kiségitőt, hanem az a plébániai közösség soraiból kerül ki.

Az egyházi közösség a püspökkel való közösségben nyilvánul meg a szolgálati papság által, mely őt képviseli. Az áldozópapokat a püspökhöz köti a papi méltóság. Ők a püspök munkatársai és őt jelenítik meg. Arra törekszenek, hogy az egységet mind inkább megvalósítsák a püspökökkel és a legfőbb pásttorral (vö. LG 28). A pap nélküli közösség nyilvánvalóan híján van ennek a belső kohézióknak, melyet a közösség „papi karaktere” jelent.⁶⁸ Így a laikusra bízott plébánia saját pásttor híján egy szükséghelyzetet áthidaló megoldás lehet csupán, mely állapot megszüntetésére törekedni kell. Éppen emiatt kell, hogy legyen mindig egy pap, akire a közösség rá van bízva, aki a hatalmat birtokolja, és akivel együttműködnek a diakónus(ok), vagy a laikus plébániavezető(k). A keresztény közösség mindig csak töredékes marad, ha annak nincs meg az eredeti gyökere és alapja, a rendszeresen megünnepelt Eucharisztia.⁶⁹

65 Vö. ERDŐ P., *Paphiány és lelkipásztori ellátás*, in Uő, *Az élő Egyház joga*, 284-285.

66 Vö. Istr., *Ecclesiae de mysterio*, 4.art.1.§.

67 C Cler, Instr., *Il presbitero, pastore e guida della comunità parrocchiale*, 2002. VIII. 4, 23-24. pont: EV XXI, 534-537, nr. 834-839. Magyarul: RD XVI, 38-39.

Magyarországon egyébként a püspöki konferencia külön szabályokat is adott ki az ilyen „önálló lelkipásztor nélküli egyházközösséget” vezető lelkipásztori kiségitők munkájáról. Vö. *A világi személyek lelkipásztori tevékenységének szabályzata*, Budapest 1986, 6-7, 3-5.§., valamint *A világi lelkipásztori kiségitők kézikönyve*, Budapest 1995.

68 Vö. *Communicationes* 8 (1976) 24., valamint az 1977-es Schema is „a közösség papi karakteréről” beszél, mely megköveteli, hogy annak „saját, felszentelt pásttora” legyen. Vö. *Communicationes* 13 (1981) 147.

69 Vö. II. János Pál, Adhort., Ap. Post-synod., *Ecclesia de Eucharistia*, 32-33. pont, 2003. IV. 17: AAS 95, 2003, 433-475; magyarul: PM XXXVII., valamint ABATE, A., *I ministeri nella missione e nel governo della Chiesa*, Roma 1976, 106-108.

3.3. Tanácsadói jellegű együttműködés

Az alábbi alcím alá tartozó hivatalok lényege, hogy azok birtokosai nem vesznek részt a döntéshoztatali szavazattal az egyes döntések meghozásában és a törvények megalkotásában, csupán tanácsaikkal segítik az Egyház hatóságát. A laikusok ilyen módon ki tudják fejezni társfelelősségüket, és javasolataik révén, konzultatív módon együtt tudnak működni az Egyház felszentelt vezetőivel.

3.3.1. Római Kúria (konzultorok)

A 228.k.2.§ szerint „a megfelelő tudásban, józanságban és tisztességben kiváló világiak alkalmasak arra, hogy szakértői és tanácsadói minőségben a jog előírásai szerint a tanácsokban is segítséget nyújtsanak az Egyház pásztorainak.” A világiaknak az ilyen kollegiális szervezetben tanácsadói szerepük lehet. Ez a feladatuk szorosan összefügg azzal a jogukkal, mely szerint „szükségleteiket, különösen a lelkieket feltárják az Egyház pásztorai előtt” (212.k.2.§, LG 37). Ilyen jellegű javaslataik feltárása, „ha mód van rá, az Egyházban az e célra alapított intézmények által történjen” (LG 37). Az együttműködésnek egy ilyen elmélyült formája a laikusok meghívása, hogy a Római Kúria dikasztériumaiban konzultorok (tanácsadók) legyenek.

A Római Kúriában az apparátust a hivatalvezetők (főosztályvezetők), a fogalmazók, a bírósági jegyzők, a titkársági munkatársak, a technikai személyzet és az írnokok alkotják, akik között egyháziak és világiak, férfiak és nők egyaránt vannak. A dikasztériumok munkáját a konzultorok segítik, akiket a pápa nevez ki öt évre. Ők a világ minden tájáról egy-egy terület elismert szakemberei közül kerülnek ki, kiválóak bölcsességben, szakértelemben és a tudományokban, így megvalósítva együttműködésükkel az Egyház egyetemességét (vö. CD 10, PB 8). Rendszerint nem tartózkodnak Rómában, hanem az adott dikasztérium közgyűlése előtti napon tartják ülésüket, ahol közösen vizsgálják meg a javasolt kérdéseket, kifejtve a témában saját véleményüket (*Regolamento Generale della Curia Romana* 121). A gyűlésen egy részleges munkadokumentumot is elfogadhatnak. A laikusokkal való egyéni konzultáció nem szükségszerű, az egyházi tekintély bölcsességére van bízva.⁷⁰ A dikasztérium ülése által elfogadott döntéseket rá lehet bízni egyedül, vagy együttesen is a konzultorokra tanulmányozás céljából, hogy a saját tudásuk és szakértelmük szerint fejtsék ki arról a véleményüket, mely lehet doktrinális, jogi, technika jellegű, vagy éppen csak a döntések alkalmasságára vonatkozó javaslat. Azonban a konzultorok ilyen véleménynyilvánítása hangvételeiben még a látszatát is kerülje el a hatalom gyakorlásának és magatartásuk soha ne mutakozzék olyannak, mintha felette állnának a dikasztérium tagjainak és

⁷⁰ Vö. FELICIANI, G., *Il popolo di Dio*, Bologna 2003, 112.

vezetőinek. Észrevételeik soha sem normatívak, csupán javaslat szerűen, tanácsadó jellegűek.⁷¹ A *Pastor Bonus* 7. külön hangsúlyozza, hogy a kormányzati hatalmat a Kúriában is csak azok gyakorolják, akik vették a szent rendet.

3.3.2. Egyházmegyei Zsinat (463.k.), Részeges Zsinatok (443.k.4.§)

A II. Vatikáni Zsinatig az egyházmegyei zsinat (*synodus diocesana*) részegyház papságának gyűlése volt.⁷² Ma ez a gyűlés a Zsinat szemlélete alapján a krisztushívók gyűlése, akik felelősséget vállalnak az Egyház küldetésének megvalósításában.⁷³ Mivel a zsinati dokumentumok nem adnak semmilyen utasítást ezen gyűlés összehívására vonatkozóan, a régi, 10 évente köteles összehíváshoz képest ma meglehetősen ritkán hívják össze. Mégis a hatályos Törvénykönyv a részegyházban szükséges társfelelősség előmozdításának eszközei között az első helyen említi az egyházmegyei zsinatot.⁷⁴ A hatályos Kódexben újdonságnak számít, hogy az egyházmegyei zsinatra⁷⁵ laikusokat is meg kell hívni (vö. 460.k., 463.k.1.§.5), jóllehet klerikusi jellege így is alapvetően dominál.⁷⁶ A egyházmegyei zsinatnak tagja a megyéspüspök is, hiszen ő elnököl rajta. A többi tagok feladata, hogy az egyházmegyei zsinat tanácsadói jellegének megfelelően a megyéspüspököt tanácsaikkal segítsék. Tagjai tehát ilyen módon nem egyenlők, hiszen a megyéspüspök ellenpontot jelent a többi taggal szemben, akik őt tanácsadói jelleggel segíteni hivatottak.⁷⁷ Az egyházmegyei zsinatok feladata az egyetemes normák helyes alkalmazása, az egyházmegyei lelkipásztori munkájának irányítása és összehangolása, az esetleges tévedések és túlkapasok kiigazítása és a közös felelősség előmozdítása.

Az *Istruzione sui sinodi diocesani*⁷⁸, mely az egyházmegyei zsinatok szabályozását írja le, megjegyzi, hogy a laikus tagok kiválasztásánál követni kell az 512.k.2.§-t, mely kánon az egyházmegyei pasztorális tanácsba választott

71 ARRIETA, J., I., *Commentarium ad Regolamentoo generale della Curia romana 121.art.*, in Uő. (a cura di) *Il sistema dell'organizzazione ecclesiastica. Norme e documenti*, Roma 2009, 157.

72 Vö. ERDŐ, P., *Az egyházmegyei zsinat intézménye a történelemben*, in Uő., *Egyházjog a közép-kori Magyarországon*, Budapest 2001, 19-21.

73 ARRIETA J., I., *Diritto*, 421.

74 Vö. FELICIANI, G., *Corresponsabilità nella struttura gerarchica della Chiesa*, in *Aggiornamenti sociali*, 92 (1991) 125.

75 Az egyházmegyei zsinat nem a szó szoros, jogi értelmében vett zsinat (*concilium*), hiszen nem püspökökből áll, csupán gyűlés (*synodus*), melyet nem fejez ki jól a magyar elnevezés. A két fogalom ilyen jellegű megkülönböztetése a IV. Lateráni Zsinat (1215) óta használatos.

76 Vö. ERDŐ, P., *Az egyházmegyei zsinatok egyháztörvénykérdései és a nemzetközi tapasztalatok*, in Uő., *Az élő Egyház joga*, 222.

77 Ma ezen zsinatoknak nem célja a normaalkotás, de a zsinati könyvek azt mutatják, hogy a pusztán tanácsadói jelleg önmagában nem felel meg a valóságnak, annál is inkább, hogy tagjai között van a megyéspüspök, akinek törvényhozó hatalma van és így a zsinat határozatokat is hozhat (vö. 466.k.). Vö. C Ep, C Prop, Instr., *Istruzione sui sinodi diocesani*, nr. I, 2., 1997. III. 19: AAS 89 (1997) 706-721. Valamint lásd pl. az *Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Zsinati Könyve*, Budapest 1994.

78 *Istruzione sui sinodi diocesani*, nr. II, 3.

laikusokkal szemben állít fel kritériumokat, vagyis, hogy azoknak hűen és arányosan kell tükrözniük az adott egyházmegye összetételét.⁷⁹ Ezen kívül szintén a pasztorális tanácshoz hasonlóan az egyházmegyei zsinatra is azokat a krisztushívőket küldjék, akiknek biztos a hitük, jó az erkölcsük és megfelelő okossággal rendelkeznek (vö. 512.k.3.§). Az egyházmegyei zsinatra meg kell hívni azokat a világi krisztushívőket, akiket a megyéspüspök által meghatározott módon⁸⁰ és számban a pasztorális tanács választ, vagy ahol nincs ilyen tanács, ott kijelölésük módját a megyéspüspök határozza meg. Ők a zsinat rendes tagjai közé tartoznak. Valamint a 463.k.2.§ szerint a megyéspüspök a kötelezően meghívandókon kívül másokat is meghívhat az egyházmegyei zsinatra, klerikusokat, laikusokat, vagy megszentelt életűeket egyaránt. Ők a zsinat rendkívüli tagjai. Az egyházmegyei zsinat feladata tehát a püspöknek az egyházmegye vezetésével kapcsolatos tanácsadás, tagjai tanácsadói szavazati joggal rendelkeznek (vö. 466.k.). Így konzultatív jellege van, melynek lényege a társfelelősség egyházmegyei szinten való előmozdítása. Döntései, javaslatai és a laikusok ilyen jellegű részvétele a zsinati munkában nem jelentenek együttműködést az egyházmegye irányításában. A társfelelősségnek és a kollegialitásnak ilyen típusú előmozdítása a laikusok és szerzetesek részvételével az Egyház szinodális jellegének kifejeződése. Ez a konzultatív jelleg az Egyház teológiáját valósítja meg a társfelelősség előmozdításával.⁸¹ Társfelelősség, de nem a kormányzati hatalom gyakorlása.

Talán nem tartozik szorosan ide, de a kollegialitás kifejezés helyes használatához itt meg kell jegyeznünk, hogy Juan Ignazio Arrieta az egyház felépítéséről szóló kézikönyvében az egyházmegyei tanácsadó szervekről szóló résznél a papi szenátussal kapcsolatban a „kollegiális” kifejezést alkalmazza.⁸² A kollegiális/kollegialitás kifejezés az egyházi jogi szövegekben a kommúnió egy magasabb szintjén használatos. A kollegialitás az egyház legfőbb hatóságát, így a püspökök közötti kommúnió valóságát, a „püspöki rend kollegiális természetét”⁸³ jelöli általában, így vonatkozhat a kollégium fejével, a pápával közösségekben lévő püspökökre. A kifejezésnek az egyházmegyei tanácsadó szervekre történő alkalmazása nem helytelen, de mindenképpen szokatlanak tűnik.⁸⁴

79 A reprezentativitás ezen elvét erősíti meg Istr., *Ecclesiae de mysterio*, 5.art. is.

80 *Istruzione sui sinodo diocesani*, nr. II, 3.

81 Az egyházmegyei zsinatok természetének és a laikusok munkájának mélyebb megértéséhez lásd még: AMENTA, P., *Il sinodo diocesano quale organo di partecipazione alla potestà legislativa del vescovo*, in *Periodica* 84 (1995) 645.

82 „Il consiglio presbiterale e un’istituzione collegiale di carattere obbligatorio e di esclusivo ambito diocesano...” ARRIETA J., I., *Diritto*, 429., vö továbbá Uó., *El régimen jurídico de los Consejos presbiteral y pastoral*, in *Jus Canonicum*, 21 (1981), 571.

83 LG 22., A kollégium püspökökre vonatkozó értelmezését lásd továbbá NEP 1., 4., valamint RATZINGER, J., *Kommentár a Nota explicativa praevia-hoz*, in *Lexikon für Theologie und Kirche, Das zweite Vatikanische Konzil I.*, 350.

84 A kommúnió fogalom tágabb értelmezési horizontjairól lásd bővebben: PUSKÁS A., *A katolikus*

Helyes lehet alkalmazni a megkülönböztetést az *affectus collegialis* (affektív kollegialitás, kollegiális érzék) és az *effektív* (hatékony) kollegialitás között. Az előbbi valóban megvalósulhat különböző szinteken, míg az utóbbi csak az Egyház legfőbb hatására vonatkozik. Ebben az összefüggésben állapítja meg a *Nota explicativa praevia*, hogy „... szükséges az Egyház fejével és tagjaival való hierarchikus közösség. A közösség (*communio*) nagy tiszteletben álló fogalom volt a régi Egyházban (de az még ma is, főleg Keleten). Nem valamilyen bizonytalan érzést (*affectus*) értünk rajta, hanem szervezetszerű valóságot, amely jogi formát követel és ugyanakkor a szeretet éltető lelke.”⁸⁵ Az affektív és az effektív kollegialitás közötti különbségtételt a Püspöki Kongregációnak a püspökök lelkipásztori szolgálatáról szóló legutóbbi (2004.) direktóriuma, az *Apostolorum successores* is alkalmazza. A dokumentum az effektív kollegialitást elsősorban az egyetemes zsinatokban látja megvalósulni, valamint a püspökök más valóban kollegiális cselekményeiben, melyeket a pápa személye garantál. Ugyanakkor az affektív kollegialitás a direktórium szerint nem csupán a szolidaritásnak egy egyszerű érzése. Különböző fokon valósulhat meg és jogi következményei is lehetnek. Ide tartoznak például a püspöki szinódusok, az *ad limina* látogatások, a megyéspüspökök munkássága az egyes kongregációkban, a részleges zsinatok, vagy a püspöki konferenciák.⁸⁶ Jóllehet a jogi szövegekben a kollegialitás mindkét értelemben a püspökök cselekvésére vonatkozik, mindenesetre a „kollegiális” kifejezés megfelelő értelmét könnyebb ebben az összefüggésben, ilyen megkülönböztetést szem előtt tartva megtalálnunk. Az Arrieta által használt terminus pedig érthetőbbé válik, ha közelebb hozzuk a kollegialitás ezen utóbbi értelmezésének egy fokához. Ezen utóbbi értelemben az affektív kollegialitás a társfelelősség értelmében az együttműködés ezen szintjein a laikusokra is alkalmazható azonban ez a szóhasználat már végletesen analóg, és esetleges használata félreértésekhez vezethet. A laikusok esetében a kollegialitás helyett a társfelelősség kifejezés következetes használatával elkerülhetjük az ilyen félreértéseket.

kommünio-ekkleziológia magna chartája: A Communionis notio levél, in *Teológia*, 61 (2007) 175-188., valamint MÜLLER, H., *Utrum „communio” sit principium formale-canonicum novae codificationis iuris canonici ecclesiae latinae?*, in *Periodica*, 74 (1985) 85-108.

A kölcsönös együttműködés elmélyítése az egyházi kommüniót valósítja meg ahogy a Püspöki Kongregáció egy körlevele írja: „Per mezzo di tali consigli diviene più facile il contatto con i sacerdoti; si conoscono meglio i loro pareri e i loro desideri; si possono ottenere più accurate informazioni sullo stato della diocesi; si possono scambiare più facilmente le varie esperienze; le necessità dei pastori e del popolo di Dio vengono più evidenziate; le iniziative di apostolato adattate alle odierne contingenze vengono prese con coerenza; infine attraverso un commune lavoro, le difficoltà possono essere adeguatamente risolte o almeno meglio studiate.” Vö. C Cler., litt. circ. *Presbyteri sacra*, n.5., 1970.IV.11, in AAS 62 (1970) 459-465., olaszul lásd PAOLO MONTINI, G., *Comunione e comunicazione tra Consiglio presbiterale diocesano, presbitero diocesano e diocesi*, in *Quaderni de diritto ecclesiale*, 8 (1995) 110.

85 NEP 2.

86 Vö. *Apostolorum successores*, 12. pont.

A részleges zsinatok gyakorlata, melyek ma lehetnek plenárisak (*concilium plenarium*), vagy tartományiak (*concilium provinciale*) antik hagyományra tekint vissza.⁸⁷ Ezen intézmények újjáélesztését a II. Vatikáni Zsinat megkívánta (vö. CD 36). Újdonságot jelent, hogy a 443.k.4.§ szerint a részleges zsinatokra tanácsadói, tehát nem döntéshozatali szavazati joggal meghívhatók laikusok is. Ennek a ténynek abból a szempontból is jelentősége van, hogy a részleges zsinatoknak valódi kormányzati, elsősorban törvényhozó hatalma van a törvényhozási legalitás elvének (vö. 135.k.2.§) tiszteletben tartása mellett (vö. 445.k). Az ilyen zsinatok alkothatnak törvényeket mindenről, melyet a magasabb jog egy konkrét norma megadásával nem vont ki a hatáskörükből.⁸⁸ A részleges zsinatokon való részvétel mind szélesebb körű megnyitása a püspökké nem szentelt személyek előtt azt a nyilvánvaló törekvést is tükrözi, hogy a törvényhozó ezeket a szerveket a klérus gyűléseiből a részegyházak összejöveleivé kívánta tenni.⁸⁹ Ahogy a *Christifideles laici* 25. tanítja, „a világi krisztushívők részvételét az egyházmegyei zsinatokon, vagy a részleges tartományi, illetve plenáris zsinatokon az Egyházi Törvénykönyv biztosítja; ez jó hatással lehet a közösség átalakulására, és segítheti a részegyház küldetésének teljesítését mind a saját határai között, mind ugyanazon egyháztartománynak a többi részegyházzal vagy püspöki konferenciával fennálló kapcsolatában. A püspöki konferenciák pedig tanulmányozzák annak lehetőségét, mind nemzeti, mind regionális szinten, hogy miként lehet fejleszteni a világi krisztushívőkkel, mind férfakkal, mind nőkkel a konzultációt és együttműködést; így mérlegelni lehet a közös problémákat, és világosabbá válhat mindannyiuk egyházi közössége.” A széleskörű részvétel egyik velejárója, hogy tagságának általában a többsége pusztán tanácsadói joggal vehet részt a zsinatokon. A döntéshozatali szavazati jog szemben a '17-es joggal ma szorosabban kötődik a püspöki rendhez.⁹⁰ Ugyanakkor a tanácsadói szavazattal rendelkezők számára is kötelező a részvétel a zsinaton, mely a régi jogban még nem így volt. Ez a folyamat, pedig arra enged következtetni, hogy a törvényhozó a tanácsadói szavazati jogot is a döntéshozatali folyamat komoly súllyal rendelkező, integrans részének tekinti.⁹¹ A Zsinat szemléletének tehát kettős befolyása is van

87 Vö. Uo. 24.

88 Vö. Uo. 27.

89 Vö. SZABÓ P., *Megjegyzések a részleges zsinatok funkciójához és hatályos szabályozásához (CIC 439-446.kán.)*, in BAÁN I., (szerk.) *A szent atyák nyomdokait követve. In memoriam Vanyó László*, Budapest 2003, 355.

90 Míg régen a döntéshozatali szavazati jogot az *officium*hoz kötötte a Törvénykönyv, vagyis nemcsak a püspökök, hanem a velük azonos elbírálás alá esők (továbbá a székeskáptalanok képviselői) is bírták azt, addig ma, a II. Vatikáni Zsinat szemléletét követve csak a püspökké szentelt tagok rendelkeznek a döntéshozatali szavazati joggal, vagyis annak birtoklása a szenteléshez (*sacramentum*) köthető. Előtérbe került a Zsinat szemlélete alapján a püspökké szentelés, melyhez a szent hatalom birtoklása, így a törvényhozói hatalom is kötődik. Vö. SZABÓ P., *Megjegyzések*, 355-356.

91 Vö. Uo.

a részleges zsinatok intézményére. A döntéshozatali szavazati jog lehetősége némileg szűkül a püspökök szerepének a zsinati teológiában való felértékelődésével. Bővül ellenben a tanácsadói szavazati joggal rendelkezők száma. Az ő javaslataik nagyobb súllyal is rendelkeznek. Jelenlétük pusztán tanácsadói jellegű, hiszen a szent hatalommal nem rendelkeznek, de a társfelelősséget az Egyház vezetésében ők így mind inkább vállalják. Ez, pedig a törvényhozó hatalomban való, tanácsadói jellegű részvétel⁹² és együttműködés, de nem annak gyakorlása.

3.4. Az együttműködés egyéb formái

Arrieta észrevételei alapján meg kell említenünk a kormányzati hatalom gyakorlásában való részvételnek egy harmadik, kevésbé jelentős csoportját. Az alább felsorolt feladatok a laikusok részvételének és az Egyház küldetésével való együttműködésének fennmaradó lehetőségei, melyeket két csoportba oszthatunk. Az első csoportban olyan feladatok vannak, melyek ellátására a megyéspüspök által meghatározott módon való kijelölés által nyer jogot valaki. A feladatok másik csoportja pedig informatív jellegű. Ezekben az esetekben a laikusoknak, hitérzékükre hagyatkozva a tanácsaikkal kell ellátniuk azt a tanácsadó szervet, ahová meghívást kaptak.

3.4.1. Kijelölés

A pasztorális tanács (*consilium pastorale*), amely a II. Vatikáni Zsinat alkotása (vö. CD 27, továbbá AG 30) a keleti jogban is ismert forma (CCEO 272-275.k). A tanács létrehozása nem kötelező, azt mindenkor a lelkipásztori szükség indokolja. Tagjai az Egyházzal teljes közösségben lévő, laikus és klerikus krisztushívők lehetnek, akiknek a kijelölése (*designatio*) a megyéspüspök által meghatározott módon történik. Az 512.k.2.§ jelzi, hogy tagjai között különös súllyal vannak jelen a laikusok.⁹³ Feladata, hogy a püspök felügyelete alatt mérlegelje az egyházmegyében folyó lelkipásztori munkát és azzal kapcsolatban gyakorlati következtetéseket terjesszen elő (vö. 511.k). Az 514.k.1.§ azt is nyomatékosítja, hogy ez a szerv kifejezetten tanácsadó jellegű, feladatai között a normaalkotás nem szerepel. Évente össze kell ugyan hívni, de egyedül a megyéspüspök joga eldönteni, hogy ezt mikor teszi meg. A Zsinat utáni dokumentumok nem adtak homogén képet az intézmény természetéről, és gyakran más-más oldalát emelték ki.⁹⁴ Az *Ecclesiae sanctae* motu proprio és az 511. kánon első tervezetei a püspöki konferenciáknak javasolták, hogy adjanak közös szabályozást a területükön levő pasztorális tanácsok részére⁹⁵ annak ellenére,

92 Vö. ARRIETA, J., I., *Diritto*, 47.

93 Lásd még C Ep, SC Rel, *Notae directivae*, n. 56. 1978. V. 14: AAS 70 (1978) 473-506.

94 Vö. *Communicationes* 5 (1973) 231.

95 Vö. VI. Pál, MP. *Ecclesiae sanctae*, I, 17., 1966. VIII. 6, in AAS 58 (1966) 766-767.

hogy azok csak saját egyházmegyéikben tevékenykednek. Ugyan a tagok kiválasztásának mechanizmusáról, különösen a laikusok esetében a *Notae directivae* semmit nem mond, de a Törvénykönyvből világosan látszik, hogy az ezt a megyéspüspök hatáskörébe utalja, hiszen ő ismeri legjobban az egyházmegye helyzetét. Az *Ecclesiae imago* és a direktóriumok is jobbnak tartják a tagok kiválasztását az egyházmegyén belül szabályozni. Mind az *Ecclesiae imago*, mind az *Apostolorum successores* direktóriumok külön utalnak a laikusok kiválasztásának kiemelkedő jelentőségére.⁹⁶ A pasztorális tanácsnak az egyházmegye zsinatához hasonlóan *portio populi Dei*-nek kell lennie, vagyis főként a laikusok részvétele által reprezentálnia kell az egész egyházmegyét annak területét, szociológiai képét, a társadalmi viszonyokat és a foglalkozások sokszínűségét is figyelembe véve.

A pasztorális tanács természetében az egész keresztény nép egységes missziójának a jele. A tanácsban a különböző életállapotok jelenléte a hierarchikus *communio*-val való *affektív* kollegialitás megvalósulása.⁹⁷ A tanács munkájának célja a püspök segítése, de soha nem helyettesíthetik őt a nyáj fölötti személyes és közvetlen felelősség gyakorlásában, szemben például a vikáriusi hivatalokkal. Talán éppen ennek nyomatékosítására szolgál, hogy a tagok kijelölésének módját a püspök határozza meg és azok hivatala mindig csak egy időszakra szól.⁹⁸ A pasztorális tanács konzultatív szerv, melynek feladata, hogy megjelenítse az egyházmegye híveit, így valósítva meg mind inkább a társfelelősség vállalását, az egész egyházmegyének a főpásztorral való együttműködését. A leghasznosabb segítséget azzal adja a megyéspüspöknek, ha a felmerülő témákban javaslatokat fogalmaz meg és minél mélyebben rámutat a keresztény nép pasztorális tevékenységgel kapcsolatos konkrét szükségleteire.⁹⁹ A laikusok felelősségvállásának hatékony módja lehet, annál is inkább, hiszen az egyházmegyei zsinatokkal szemben ezt évente össze kell hívni.

Meg kell még említenünk az egyházmegyei zsinatot, melyről fent már részletesen volt szó. Azonban annak laikus tagjai is a megyéspüspök által meghatározott módon nyerik el tagságukat a zsinaton. A zsinat konzultatív jellegű, azok vesznek részt rajta, akiket a megyéspüspök erre kijelölt a jog által meghatározott módon. Az így kijelölt papok, illetve laikusok segítik a püspököt az egyházi közösség, az egyházmegye vezetésének feladatában. Ilyen módon a

96 C Ep, Directorium, *Ecclesiae imago*, n. 204., 1973. II. 22, in EV XXII, 1567-2159., valamint *Apostolorum successores*, 185. pont.

97 ABATE, A., *I ministeri*, 101.

98 Magyarországon például 5 évre. Vö. *Esztergom-Budapesti Főegyházmegye pasztorális tanácsának szabályzata* 55. §. 1., in *Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Zsinati Könyve*, Budapest 1994, 116. A római szabályzat 4 évet ír elő. Vö. *Statuto del consiglio pastorale della diocesi di Roma*, art. 6. § 1., in *Rivista Diocesana di Roma*, Roma 2004, 26-32.

99 C Cler, litt. circ. *Ommes Cristifideles*, n. 9. c., 1973. VI. 25, in EV IV, 1209.

megyéspüspök kijelölése által a laikus tagok is együttműködnek a közös felelősség vállalásában, Isten népe felvirágoztatásáért.

3.4.2. Informatív részvétel

A 212.k.3.§ felhívja a laikusok figyelmét arra, hogy „joguk, sőt néha kötelességük, hogy az Egyház javát érintő dolgokról véleményt nyilvánítsanak a szent pásztorok előtt.”¹⁰⁰ A paragrafus alapja a szabad véleménynyilvánítás természetes joga, mely megjelenik az Egyházon belül.¹⁰¹ A laikusoknak természetes hitérzékük (*sensus fidei*, vö. LG 12) alapján kötelezettségük tudásuknak és gyakorlottságuknak megfelelően kifejezni véleményüket a jog helyes gyakorlása érdekében, mely emberi méltóságunkból fakadó követelmény. Ugyanakkor ez a kötelességük abból a feladatukból is fakad, hogy aktívan részt kell venniük az Egyház missziós küldetésében (vö. LG 33).

A szabad véleménynyilvánításnak természetesen vannak határai, hiszen a hit és erkölcs dolgában felmerülő hittani és morális kérdésekről dönteni és autentikus tanítást adni a Magiszterium feladata. A szabad véleménynyilvánítás határait tehát azok a kérdések képezik, melyek az egyházi tekintélynek vannak fenntartva. A szabad véleménynyilvánítás történhet akár az egyházmegyei zsinaton vagy a pasztorális tanácsban is vagy más felszólalások és publikációk által.

Természetesen azzal, hogy valaki krisztushívóvé válik, nem nyer automatikusan jogot arra, hogy a szabad véleménynyilvánítás jogát bármely kérdésben gyakorolja. Ehhez rendelkeznie kell a megfelelő tudással, jellembeli kiválósággal és kompetenciával.¹⁰² A krisztushívók a szabad véleménynyilvánítás jogával élhetnek plébániai, egyházmegyei, de akár nemzetközi szinten is. Az ilyen jellegű együttműködés a szent szolgálattevőkkel semmiképpen nem jelenti azt, hogy a laikusok feladata lenne a hierarchia személyes hibáit testvéri fedés formájában jelezni. Véleménynyilvánításukat az Egyház javára kell, hogy végezzék, formálva a közvéleményt az Egyház kebelén élve.¹⁰³

4. Befejezés

A laikus, aki a világban él, létében nem különbözik a többi állampolgártól, sőt velük együtt él, közös a sorsuk, az életterük, a gondjaik és az örömeik. Így

100 Ez a gondolat már a II. Vatikáni Zsinaton is felmerült (vö. LG 37), melynek forrása: XII. Piusz, Alloc., *De quelle concolation*, 1951. X. 14: AAS 43 (1951) 789.

101 HERVADA, J., *Commentarium ad canonem 212.*, in ARRIETA, J., I.. (a cura di) *Codice*, 192., valamint DEL PORTILLO, A., *Laici*, 130.

102 Vö. DEL PORTILLO, A., *Laici*, 130. Del Portillo a *scientia, competentia* és a *praestantia* szavakkal jelzi a szükséges követelményeket. Ezek közül az utóbbi azt is jelenti, hogy valaki nem csak erkölcsi alkalmassággal, hanem társadalmi felelősséggel is rendelkezik, mely felelősségével véleményének kifejtése által másokat is a jóra befolyásolhat és így lehet hatással az Egyház és a társadalom javára.

103 Vö. XII. Piusz, Alloc., *Participantibus Conventui internazionali scriptorum ephemeridum catholicarum*, 1950. II. 17: AAS 42 (1950) 256.

a laikus krisztushívőnek sajátos kapcsolata van a világgal, benne él és az Isten Országát az időleges javak között kell megvalósítania, kereszteni módon át kell lelkesíteni a világi struktúrákat.¹⁰⁴

Az evilág megszentelésének küldetésén túl a laikus krisztushívők a keresztségből fakadó általános papságuknál fogva sajátos feladatokat és jogokat gyakorolhatnak az Egyházban. Ezeket a jogokat és képességeket leginkább a *collaboratio*, az együttműködés szóval fejezhetjük ki. Ez azt jelenti, hogy tanácsaikkal, szakértelmükkel, tapasztalataikkal és hívő alázattal végzett munkájukkal segítségükre lehetnek az Egyház vezetőinek.¹⁰⁵ Ezeket a feladataikat nem csupán, mint a hierarchia járulékos segítői gyakorolhatják a szükség-helyzetekben, hanem megkeresztelt mivoltuknál fogva ezek a feladatok minden hívőnek a sajátjai, így alkotják meg ugyanis Isten népét (*populus Dei*). A hatályos Törvénykönyv szabályozása alapján hivatalokat is elnyerhetnek.

Megkeresztelt voltukból fakadó feladatokon és hivatalokon kívül gyakorolhatnak még egyéb funkciókat is az Egyház pásztorainak megbízásából. Ezek a funkciók szent hatalmuknál fogva a klerikusok sajátjai, melyeket a szent rend karakterével lehet gyakorolni. A laikusok erre képességgel nem rendelkeznek, ezen a funkciók gyakorlásával csupán együttműködni képesek (*cooperatio*), hiszen a keresztségből fakadó általános papság és a szolgálati papság karaktere között nem csupán fokozatbeli, hanem lényegi különbség van.¹⁰⁶ A laikusok ilyen jellegű szolgálatát a paphiány indokolja.

104 Vö. DEL PORTILLO, A., *Laici*, 170.

105 Vö. Istr., *Ecclesiae de mysterio*, 1.art.1.§.

106 Vö. II. János Pál, Alloc. *Discorso al Simposio sulla »Collaborazione dei laici al ministero pastorale dei presbiteri«*, n. 2., 1994.04.21: *L'Osservatore Romano*, 1994.04.23.

UNDI BARNA

Gondolatok a roma származásúak hitvilágához és hiedelemvilágához

Vallás területén a roma kultúra annak a mindennapi – többnyire belterjes – környezetnek a tükörképét adja vissza, amelyben nap mint nap élnek. Jellegzetes (egyben tételes) roma vallásról nem beszélhetünk, ugyanakkor a cigány népi vallásosság különböző megjelenési formájáról van tudomásunk, és ezek jellemvonásai mindazon kultuszokban fellelhetők, amelyeket környezetüktől az évszázadok folyamán átvettek. Pontos adatok, melyek tényszerűen igazolják azt, hogy a világban élő roma származású személyek mely felekezetekbe nyertek felvételt (mely felekezeteknek tagjai), mely gyülekezetek között oszlanak meg, továbbá a felekezeti tagságának mik az alapvető ismérveit; nem állnak rendelkezésre.

A romák felekezeti hovatartozása alapján: katolikus, ortodox, valamint protestáns felekezetű személyekről van ismeretünk, továbbá hindu és muszlim közösségekhez tartozókról. A világszerte megközelítőleg negyven millió főre becsült roma nemzetség túlnyomó hányada (megközelítőleg 66%-a) Indiában él és a hindu vallást követi, ám India-szerte az ún. diaszpórában élők az iszlám vallást gyakorolják. Azok, akik Izraelben élnek (kb.: tízezer fő), muszlim vallásúak és arab anyanyelvűek. Az európai romák (kb.: tizenkettő millió személy) feltételezhetően a VII. – VIII. század fordulóján a népvándorlás során jutottak Örményországba, ahol kapcsolatba kerültek a kereszténységgel. Az örmény kereszténységnek kissé racionálisabb, európai vallásgyakorlat helyett, inkább emocionális telítettségű, vizuálisan erőteljesebb, drámai szertartásokat átélő vallási milliőben éltek.

A keleti népeknél (illetve a keleti gyökerekkel bíró, de részben már nem ott élő) igen meghatározó a túlvilági hit kérdése. Ez megjelenik a temetkezési szertartásaikban.

A romák indiai származása külön említést érdemel, hogy mit hozott onnan magával. Ez a népcsoport kulturális értékeket őrzött meg, e ponton kiemelkedik a Mária-tisztelet. Szent Sára tisztelete nagyon magas szintű volt, ez tevődött át a Mária tiszteletre.

A romák bevándorlása Magyarországra

A cigányok első csoportjai a XV. században jelennek meg Magyarországon. Betelepedésük a mohácsi tragédia (1526) idejétől kezdve közepe tájától válik mind nagyobb arányúvá. A hagyományos felfogás szerint a török hadak elől menekülve vagy azokat követve jelentek meg tömegesen az országban.¹ A három részre szakadt Magyarország (1541) egyes területein eltérő körülmények között éltek csoportjaik. A törökök által megszállt településeken, főleg a gazdaságilag releváns szultáni kiváltsággal rendelkező városokban jelentősen megnövekedett a számuk: Budán külön városrészt laktak. Ilyen helyeken elsősorban a kereskedelembe töltötték be jelentőségteljes szerepet.² Az önálló Erdélyi Fejedelemség, valamint a hozzátartozó Partium területén ugyancsak magas lehetett a cigányok száma. A királyi Magyarország cigányairól más képet festenek a források. Ebben az országrészben többé-kevésbé megtelepedett cigányok nem annyira a városokban, mint inkább a várak környékén tűnnek fel.³

Cigánypasztoráció Magyarországon

Bár roma származású személyek nagy számban élnek Európa magyarlakta részein megközelítőleg 500 éve, az egyház részéről, kimondottan e népcsoportot megcélzó pasztorációs munkáról csak az elmúlt 25–50 évben van tudomásunk.

A cigányság Magyarországon nagyon hamar áttért a katolikus vallásra, és ennek már a XVI. századi bevándorláskor is szerepe volt, ugyanis a mai Törökország területén azt mondták magukról, hogy menekült egyiptomi keresztények, innen a „gipsy” elnevezés, így Európa kedvezőbben fogadta őket⁴. Európa országaiban a kereszténység államvallás volt, és a királyok, császárok kedvezőbben adtak nekik menlevelet, ha áttértek a keresztény vallásra

Magyarországon a cigányok között pasztorális munkát végző lelkipásztorok arról számolnak be, hogy a cigányok nyitottak az evangélium befogadására, más szokások helyett saját babonás szokásaikat gyakorolják.

A roma népesség vallásossága egy nagyon bonyolult, összetett folyamat gyümölcse, melyben a hagyomány és a keresztény magyar kultúra elemei mind jelen vannak. Hiszik a feltámadást; a lélek és abban hisznek – Istenhez kerül, de nem nevezik meg külön a mennyországot. A baleset, halál számukra

1 <http://www.parlando.hu/2013/2013-4/2013-4-08-Kardos.htm> (2018. IX. 21.)

2 <http://romaklub.network.hu/blog/roma-kozosseg-cigany-klub-hirei/a-torok-kor-es-a-polgarosodas> (2018. IX. 24.)

3 https://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/eselyegyenloseg/tudasbazis/kallai_erno_romajelentes_2000_moi_ciganyok_tortenete.pdf (2018. IX. 21.)

4 <http://www.imninalu.net/romagyar.htm> (2018. IX. 26.)

nem Isten büntetése, hanem ennek így kellett történnie. A tízparancsolat nincs központi helyen az életükben, elbeszéléseik szerint úgy élik meg, ha valami rosszat tettek, azt úgyis meggyónják.

A cigányság életének szakrális központi helye a templom. Azon túlmenően, hogy a templom a hivatalos liturgia helye, egyéni és közösségi helyet is biztosít. A cigányság hitéletének fontosságát a keresztelés szentségével fejezi ki és a gyászmisével fejezi be. A templom nem csak vallási életükben játszik fontos szerepet, de identitásuk megőrzésének is fontos eleme. A cigány nyelvű miséknél, az egyszerűre festett szobroknál, amit saját kezűleg készítenek, mély, összetartó ereje van, úgy érzik, hogy ezzel ők is hozzáadnak valamit a saját életükből, munkájukból, tehetségükből a közösség életéhez. Szentmiséket gyakran kérnek meghalt rokonaikért, főleg akkor, ha rosszat álmodnak vele, vagy ha évforduló van. A templom harangjának üzenetközvetítő szerepe van életükben, mert megüzeni a szertartás közeledését, illetve amennyiben halott van a faluban.

Ha a Mária tiszteletüket és a keresztény vallásosságukat nézzük, felfigyelhetünk arra, hogy a Mária–hit erőteljesebben él, mint a Krisztus iránti imádat. Az esetek többségében Jézustól kérik közbenjárását Máriához, akiben Isten anyját tisztelik⁵. A cigányasszonyok ékszerein visszatérő motívum Szűz Mária alakja. A mindennapokban hozzá fohászolnak, tőle kérnek segítséget. Minden család házában legalább egy Mária–kép, vagy ikon található. A legtöbb cigány lakásban van olyan sarok, vagy szekrény, ahol a szentelményeket, a búcsúkról hozott képeket, Mária szobrokat tartják. A lakáson belül ez a hely az ott lakókat imádságra készíteti.

A kultuszhoz való viszonyuk, elsősorban a szentmisén való részvétel igencsak sajátos jellemvonásokat hordoz. Szentmisét ritkábban látogatnak (havonta átlag egy alkalommal), de nagyobb ünnepek alkalmával kivétel nélkül ott vannak a templomban.

Érdemes említést tenni arról, hogy a roma nemzet tagjai között a katolikus vallásunknak van egyfajta elszemélytelenedése. A kisegyházak feltörekvő hulláma következtében a cigányok közül sokan áttérnek a számukra előbb és személyesebb életformát kínáló közösségekbe (pl. pünkösdisták). Az ok abban keresendő, hogy hitvilágukhoz közelebb állnak a spirituális dolgok. Vannak pozitív példák arra, hogy egyes lekipásztorok kizárólag a cigánysággal foglalkoznak. A cigányság nagy része mélyszegénységben él, de megfigyelhető az integrálódás. Egyre nagyobb számban vannak köztük olyanok, akik a középréteghez, és a gazdagabbakhoz tartoznak.

Körülbelül negyvenezer roma él Baranya megyében, többségben beások, teknővájók. Az alsószentmártoni roma közösség kosárfonó lett a teknővájó

5 <https://www.scribd.com/document/44718357/A-ciganyok-hitvilaga> p. 3. (2018. IX. 25.)

helyett, mert a környezetnek erre volt igénye. Alsószentmártonban 2016–ban felmérést végeztek a cigányok életéről. Ennek során végigjárták a házakat és azt tapasztalták, hogy olyan nagy a szegénység, hogy az otthonokban például a gyermekek számára nincsenek játékok, hiányoznak a könyvek, mert ezek megvásárlása is súlyos gondokat jelent. Így viszont nehéz kitörni a szegénységből. A legtöbbjük közmunkából él, és sokuk számára alapvető probléma, hogy másnapra lesz-e elég tüzelő. A romák szegénységének kérdését komplexen kell kezelni. Nem jelenthet megoldást a szegregálás. A gazdag gyerekek külön, gazdagoknak fenntartott iskolákba járnak, a szegények pedig a szegényekébe. Ahhoz, hogy a roma gyermekek ki tudjanak törni el, kell jutniuk egy olyan tudati állapotba, amelynek révén megszerzi a motivációt a tanuláshoz és ezáltal jobb feltételekkel induljon neki az életnek. Tény azonban, hogy a mélyszegénységben élő gyermekeknek nincs meg a megfelelő motivációjuk a kitéréshez. A továbbtanuló fiatalok több, mint a fele egyes házasságból származik. A roma szülők minden figyelmét, idejét leköti az, hogy túléljen, arra már nem marad elégséges kapacitása, hogy gyermekük tanulását elősegítsék.

Összegzés

Összefoglalva a fentieket megállapítható hogy bár a természeti környezet tükörcképét adja vissza a roma személyek vallásos mivolta, ún. roma vallásról mégsem beszélhetünk; mert népi vallásosságuk olyan sajátos jegyeket hordoz, melyekre évszázados vándorlásuk, hovatovább magas fokú alkalmazkodásuk során tettek szert.

A romák első csoportjai a XV. században jelentek meg Magyarországon. Európa és a Magyar Királyság történelmének egy olyan szakaszában, mikor az európai nemzetek élete jelentős változáson esett át kulturális, gazdasági, társadalmi szinten. A ma is élő roma kultúrában tévedhetetlenül kimutathatóak azok az ismertetőjegyek, melyek évszázadokkal ezelőtt szivárogtak be hitvilágukba. Külön roma pasztorációról nem beszélhetünk; az elmúlt évtizedekben került előtérbe e sajátos népcsoportot felkaroló – felekezeti hovatartozástól függő – lelkigondozás. A roma népesség vallásossága egy nagyon bonyolult, összetett folyamat eredménye, melyben a hagyomány és a keresztény magyar kultúra elemei jelen vannak.

Lényeges hangsúlyozni, hogy a roma nemzetiségük között a katolikus vallásúak részéről sajátos elszemélytelenedés jegyei figyelhetők meg. A jelenség oka abban keresendő, hogy a spirituális dolgok és hitviláguk között több helyen létezhet „átfedés”.

Summary

Summarizing the above it can be established that although the reflection of the natural environment reflects the religious identity of the Roma people; you can not talk about so-called Roma religion all the same because their folk reiligiousity owns such characteristics that has been aquired during their century-long wandering with the help of their outstanding adaptability.

The first groups of Roma people appeared in Hungary in the 15th century. In such a period of Europe's and the Kingdom of Hungary's history when the European nations' life went through significant changes in respect of cultural life, economy and society. In today's living Roma culture such features can be recognized that had been leaking into their world of beliefs centuries ago.

You can not talk about particular Roma pastoral care; in the past view decades has come to the fore the counseling – depends on religious affiliation – that focus on this individual ethnic group. Religiousness of the Roma population is the result of a very complicated, complex process in which the elements of tradition and Christian Hungarian culture are present.

It is important to emphasize that among the Roma people there are signs of particular personalization by Catholics. The reason for this phenomenon can derived from that there are „overlaps” between spiritual things and their beliefs in many points.

TUZSON ATTILA

A személyről, a marxista személyiségelméletről és annak napjainkra gyakorolt hatásáról

I. Lenni vagy nem lenni!?

Napjaink embere alig vagy egyáltalán nem tud csodálkozni,¹ a szó filozófiai értelmében. Nem is várható más eredmény, mivel az iskolában már kész tények elé állítják a diákokat. Nem azt mondják neki: menj ki az erdőbe, és 10-15 percig figyelj mindarra, ami körülötted történik, helyette inkább azt mondják, hogy figyelj a fákat, a madarakat, a madarak énekét stb. Ezáltal egyszerre tűnik el a teremtett szép iránti érzék és a tényleges csodálkozás vágya. Talán ez is közrejátszik abban, hogy sokan azt mondják: nem érdekel a filozófia, minek gondolkodni a *semmin*.

Egy szép nyári estén a természetben sétálva adjunk 5-10 percet magunknak a csodálkozásra! Felejtjük el a tanított csodálkozást, csak egyszerűen figyeljük meg a csillagos eget. Egyszer csak jönnek a kérdések: én ki is vagyok valójában; *mi* az ember; *miért* vagyok a világon; mi az életem *célja*? A kérdéseken tűnődve a *gondolkodó ember* egyszer csak rájön: csodálkozom! Min csodálkozom? Az életén, a környezetén, az emberi létén. Megfogalmazódnak olyan gondolatok, amelyeket nem tud kimondani, de érzi, hogy „jobb lenni, mint nem lenni”!

I. 1. Az emberi élet méltósága

A felismerés egyúttal határvonalakat is húz, mégpedig az élő és az élettelen dolgok között. „Az élőlények természetének jellemzője az élettevékenység. Ez a tevékenység a táplálkozáson, a növekedésen és a szaporodáson keresztül nyilvánul meg. ... Az élet mozgatja önmagát, immanens.”² Az élőlények tehát tevékenységet fejtenek ki. A természetben az élőlényeken kívül vannak élettelen dolgok is (pl. ásványi anyagok), környezetünkben a modern technikának köszönhetően a gépek és robotok „léte” is körülvesz bennünket. „A gép az emberi értelem eszköze, hogy megkönnyítse munkáját.”³

A keresztény tanítás a következőt fogalmazta meg az emberről: a teremtés

1 „A csodálkozásra és csodálásra képtelen ember természetlen ismétlődésbe fullad, s lassanként képtelenné válik az igazán személyes életre.” – II. János Pál pápa in. *Fides et ratio*; <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=69>; (2017. 10. 20.)

2 Birher Nándor, *Az ember filozófiája*, Jel Kiadó, Veszprém, 1998., p. 47.

3 uo. p. 48.

koronája.⁴ Miben áll ez? „Az ember képes önmagáról gondolkodni, filozófiai antropológiával foglalkozni, önmagát logikusan kifejezni, és nem csak egyes hangokat ösztönszerűen kibocsátani, mint az állatok. ...

Az ember lehetőségei a szellemi tevékenysége miatt határtalanok. Világát elvileg a végtelenségig képes jobbitani, megérteni. Az ember tehát nyitott rendszer.”⁵ Tehát nem csak van az ember, hanem tevékenységre is képes. Ez a tevékenység pedig *felemeli* a többi teremtmény fölé, és feladattal, felelősséggel is felruhazza.

Mi az emberi élet? „Az élet nem hatvan, nyolcvan év, hanem örök létezés, és nem úgy kell élni, hogy az ember a végén megsemmisül, hanem úgy, hogy ha még akarna, se tudna soha megsemmisülni.”⁶ A megsemmisülés lehetetlensége egyértelműen a lélekre vonatkozik.

Amint már említettem, az élőlények hármas feladattal rendelkeznek: táplálkozás, növekedés és szaporodás. Ezt a tevékenységüket nevezzük élettevékenységek. Megkülönböztetünk vegetatív, szenzo-motorikus és intellektív tevékenységeket.

A vegetatív szinten a növények vannak: céljuk az élet megőrzése és továbbadása. Táplálkozik, növekedik, szaporodik, mindezt tudattalanul. Képtelen a helyváltoztatásra. A szenzo-motorikus tevékenység a növényi életnél egyel magasabb szint. Ezeknek az élőlényeknek már van valamilyen idegrendszerük, képesek a mozgásra, a helyváltoztatásra. Cselekedeteiket az ösztönök irányítják. Ezen a szinten az állatok vannak.

Az élettevékenység legmagasabb fokán az intellektív tevékenység áll. Itt az ember jelenik meg. Az embert nem az ösztönei határozzák meg, hanem az akarat és a tudat. Az ember célja megvalósítása érdekében képes felülemelkedni az ösztönein. Az ember értelmes lélek.⁷

Ki is ez az értelmes lélek? Már az ókori egyiptomi kultúrában a személy fogalmához elpusztíthatatlan, örök, halál utáni állandóságot kapcsoltak. A görög kultúrában a személy a színházi maszk (proszopon) volt, a különböző szerepekben megjelenő ember. A kereszténységben a személy fogalma teljesen új megvilágításban jelenik meg. A Szentírásban olvassuk: „Isten megteremtette az embert, saját képmására.” (Ter 2,27) Ez a teremtett ember szellemi és halhatatlan lélekkel, továbbá szabad akarattal van felruházva.⁸

A kereszténység teológiai és filozófiai fejlődése pontosítja a személy fogalmát, aminek kapcsán két teológus-gondolkodót említek meg: Aurelius Augustinust és Doctor Angelicust, valamint Boethius és Szentviktori Richárd ide vonatkozó meghatározásait.

4 <http://lexikon.katolikus.hu/K/kereszt%C3%A9ny%20filoz%C3%B3fia.html>, (2017. 03. 09.)

5 I. m. Birher N. p. 49.

6 Hamvas Béla, *Silentium – Titkos jegyzőkönyv – Unicornis, Vigilia*, Budapest, 1987., p. 155.

7 I. m. Birher N., vö. pp. 55-59.

8 Uo. vö. pp. 129-131.

I. 2. „Deum et animam scire cupio, nihil omnio”

Szent Ágoston volt az első, aki a filozófiában az ember, mint egyedi, megismételhetetlen személy felé fordul („a filozófia antropológiai fordulata”). Munkáiban jelen van a filozófia, a teológia, a szociális érzékenység. A vallásosságot és a gondolkodást egy igazsággá fogja össze. Egészen Ágostonig a világ értelmezése a kozmoszra, a politikára, a hatalomra irányult, ő a figyelmet a személyre irányítja. Ez a személy a megismételhetetlen én. Antropológiájában a platóni dualizmus érzeteti hatását. Ágoston szerint az ember test és lélek szoros egysége. Az ember sem lélek nélkül, sem test nélkül nem egzisztálhat. Ez nem azt jelenti, hogy a lélekkel rendelkező test két személy, csak annyit, hogy a lélek fontosabb velejárója az embernek.⁹

„Az első ember testét Isten észcsírák gyanánt helyezte az általa teremtett anyagba. Ezek a csírák a később kibontakozó ember szerkezetét és e szerkezet kibontakozásának programját is tartalmazták. A kibontakozó test akkor vált emberré, amikor egyesült az Isten teremtette lélekkel, amely feltehetően maga is észcsíra formájában rejtőzött Isten műveiben.”¹⁰ Ágoston úgy vallja, hogy az első emberpár az utódainak létrejöttékor a lelkük a testükkel együtt szüleiktől származik. Az első emberbe elültetett csíra mindig továbbadódik. „Ágoston a lélekkel azonosítja az embert: az ember eszes lélek, amely halandó és földi testet használ. A lélek anyagtalan és szellemi valóság. Szellemisségének jele, hogy tud önmagáról, emlékezik önmagára és akarja önmagát.”¹¹ Továbbá megfogalmazza a lélek hallhatatlanságát, amit az ember csillapíthatatlan boldogságvágyával támaszt alá.

Ágostonnál az én–Isten viszony *személyes* viszony. Az ember a maga csupaszságában áll Isten előtt. Az én az, aki akar, aki küzd az igazságért. Az emberi és az isteni akarat metszéspontja a *személy*. Ez a személy pedig megismeri önmagát. „Az önmegismerés és Isten megismerése kölcsönös és elválaszthatatlan: noverim me, noverim te (gnóthi sze auton). ... az igazi boldogság az igazság ismerete. Ez pedig csak Isten jelenléte lehet bennünk.”¹² Az igazság és az emberi egzisztencia célja legbelül, a lélekben, van és e kettő szorosan összetartozik. Az igazság törvénye túlmutat az emberen. Az emberi értelmet pedig az azt meghaladó igazság vezérli.

A szabad akarat fogalma Ágostonnál a következőképpen körvonalazódik: a szabad akart harcol azért, hogy a cselekedetek Istenhez vezessenek minket. Ez a szabad akarat tud az ész ellen is dönteni. A szabadság abban áll, hogy a

9 Dr. Birher Nándor adatközlése nyomán, (2015. 02. 21.)

10 Turay Alfréd: Filozófiatörténeti vázlatok. In: www.mek.oszk.hu/08700/08784/html/filozofia.htm (2016. 04. 22.)

11 Uo. (2016. 04. 22.)

12 Rokay Zoltán, Filozófiatörténet, Ókor – Középkor, Szent István Társulat, Budapest, 2002, p. 142.

személy tudja a jót, de a rosszat teszi. (A rossz átmeneti rossz.) Ágostonnál az értelem (meg)ismer, az akarat választ. Az ember akkor válik igazán szabaddá, ha önmagát az Istenben képzei el, és nem teszi a rosszat. Az Isten nem korlátozza az ember szabad akaratát, hanem kiteljesíti azt.

I. 2.1. A személyről¹³ a filozófiában

Napjainkban egyre fontosabb egy-egy bizonyos kijelentés tudományos alátámasztása. Nincs ez másképp a személlyel kapcsolatban sem, különösen a filozófia területén. Vannak olyan vélemények, amelyek – pl. Trolels Enberg-Pedersen – szerint az ember (*anthróposz*) felel meg a személy fogalmának. Enberg szerint az ember az önreflexióra képes embert jelenti. Eszerint az ember és a személy fogalma megfelel(het) egymásnak. Más vélemények szerint – pl. Marcel Mauss – a személy fogalma kifejezetten keresztény háttérrel rendelkezik, keresztény művekben jelentkezik először. A személy fogalmát Boëthius határozta meg maradandóan. Ő a *persona* szóval jelöli, és meghatározást is ad: *naturae rationalis individua substantia*,¹⁴ azaz értelmes természetű individuális szubsztancia. Az az egyedi szubsztancia a személy, amely az értelmes különbséggel különböztethető meg minden más egyedi szubsztanciától.

I. 2.2. A személyes lét, mint reláció

Szentviktori Richárd a személy fogalmát úgy határozza meg, mint *naturae intellectualis incommunicabilis existentia*, azaz „önmaga révén egzisztáló, meghatározottan egyszerű módon eszes egzisztencia”. Ezáltal a személyi lét relációs jellege jut kifejezésre.¹⁵

I. 3. „Ex prima intentione”

A görög kultúrában az volt a jó, aki tudott (széleskörű ismeretekkel rendelkező és filozófiát művelt), Ágoston szemében az volt a jó, aki szeretett. „Szeress, és tégy, amit akarsz!” A keresztény filozófia fejlődésében igazi mérföldkő, enyhe túlzással azt is lehetne mondani, hogy a „0” pont Aquinói Szent Tamás. Ő az, aki a hit és az értelem között az egyensúlyt módszeresen kereste, azért dolgozott.

Szent Tamás antropológiájában „az embert a test és a lélek viszonya alapján határozza meg. Ezzel rögtön eldől néhány más kérdés is: az emberi megismerés lényege, az ember viszonya a világhoz, a halál utáni lét feltétele és lehetősége

13 A személy rendelkezik az ész és a szabad akarat képességével, amellyel együtt jár az erkölcsi és jogi felelősség. in. Zimányi Ágnes, *Filozófiai meghatározások gyűjteménye*, Korda Kiadó, Kecskemét, 2004, p. 83.

14 Magyar Katolikus Lexikon. In: <http://lexikon.katolikus.hu/S/személy.html>

15 Bernd Jochen Hilbertharh (et al.), *A dogmatika kézikönyve*, II.k., Vigilia Kiadó, Budapest, 1997., p. 530.

ge.”¹⁶ Amíg Ágoston platonikus úton halad, Tamás Arisztotelész nyomdokait követi. Kihangsúlyozza, hogy a forma és az anyag két olyan „lételv, amelyek együttesen alkotják a konkrét embert, akinek testi és szellemi megnyilvánulásai annak.”¹⁷A halál után, a test elporladása után, a lélek tovább él, mint „anima separata”. Ez a lélek halhatatlan. A halhatatlan léleknek azonban kell a test „segítségé”, hogy ismeretekhez jusson.

Antropológiájában Tamás kifejti, hogy az ember összetett létező, lélekből és testből áll. Nem lehetséges az ember és a személy szétválasztása. Ez a két „valóság” szétválaszthatatlan. Az ember nem egy mindentől független létező, hanem az Isten által teremtett világ része, egy megkülönböztetett hely illeti meg őt. A Szentírás így emeli ezt ki: „Legyetek termékenyek, szaporodjatok, töltsetek be a földet, és vonjátok uralmatok alá! Uralkodjatok a tenger halai, az ég madarai és minden állat fölött, amely a földön mozog!” (Ter 1,28) A második teremtéstörténetben még jobban kiteljesedik az ember küldetése: „Az Úristen vette az embert, és Éden kertjébe helyezte, hogy művelje és őrizze.” (Ter 2,15) A világ, ahol az embernek élnie kell, egy olyan hely, ahol minden az Isten dicsőségét fejezi ki. Ennek a világnak részese az ember. Az ember folyamatos kölcsönhatásban képes megismerni a dolgok lényegét, ami túlmutat a tapasztalaton.

Az ember eredetével kapcsolatban Szent Tamás más utat jár be, mint Szent Ágoston. Tamás szerint minden ember lelkét közvetlenül Isten teremtette. Ez a lélek halhatatlan.

A személyről alkotott véleménye is arisztotelészi alapokra megy vissza. „Valamennyi ember *személy*, vagyis értelmes természetű, önmagában fennálló és a lényegi egyesülést kizáró (azaz szubzisztáló), megismételhetetlenül egyedi lét. ... A személy erkölcsi lény: ura cselekedeteinek. A személy dialogikus jellegű valóság: a személyiség kibontakozása más személyek 'jelenlétét' is föltételezi. ... Szent Tamás arra figyelmeztet, hogy a személy teljes kibontakozása csak az Isten iránti szeretetben lehetséges.”¹⁸Az Isten iránti szeretet nem korlátozza a személyt, hanem ellenkezőleg, segíti kibontakozni. Ehhez arra van szükség, hogy az ember minél közelebb legyen az Istenhez.

Aquinói Szent Tamás személyről (a személyhez kapcsolódó érvei) alkotott gondolatai kimeríthetetlenek. Aurelius Augustinus „személyét” behelyezi a közösségbe, és kiegészíti, tökéletesíti annak leírását. Itt a személy a társadalom része, amelyért, és amelynek felelősséggel tartozik.

A személy fogalmát Étienne Gilson *A középkori filozófia szelleme* című munkájában behatóan körbejárja. „»Sok van, mi csodálatos, de az embernél nincs csodálatosabb. (Szophoklész – *Antigoné*)« A kereszténység megjelenése

16 i. m. Rokay Z., p. 230.

17 i.m. Turay A. In: www.mek.oszk.hu/08700/08784/html/filozofia.htm (2016. 04. 22.)

18 uo.

óta immár nem egyszerűen az emberről, hanem az emberi személyről kell ezt mondanunk: *persona significati quod est perfectissimum in tota natura.*¹⁹

II. „A valóság megalkotása az elméletből”

Munkám során elérkeztem ahhoz a részhez, amelyben a címben megnevezett személyiségelmélet „atyját” mutatom be (röviden). Vezérelvemül Tacitus mondása szolgál: *Sine ira et studio.*

Az Aquinói Szent Tamás és Karl Marx élete között eltelt hat évszázad alatt többen is foglalkoztak az emberrel, a személlyel, keresték a boldogság kulcsát. A gondolkodók sorából kiemelkedik Immanuel Kant²⁰ személye, aki szerint az ember három fő kérdése így hangzik: *Mit tudhatok? Mit kell tennem? Mit remélhetek?* Ez a három kérdés egyben összefoglalható úgy is, hogy: *mi az ember?* A kérdésre a választ eléggé homályosan fogalmazta meg. Az ember „rögzíthetetlen lény, akit ugyan csodálattal tölthet el az etika és a kozmogónia törvényeinek felfedezése, de rögzíthetlenségében veszélyezteti az egész világrendet. Éppen ezért gondolkodásának legevidensebb tárgya, azaz önmaga a legillékonyabb, a legkevésbé rendszerezhető.” Vagyis az antropológia mindig csak valami másban meghatározható – például az ember természeti adottságait feltárva.²¹ A felvilágosodás következtében a kanti eszmék kedvező fogadtatásra találtak. A 20. században az embert már ennek függvényében látták egyes gondolkodók. „A 18. század előtt az *ember* nem létezett. Amint nem létezett az élet ereje, a munka termékenysége vagy a nyelv történeti terjedelme sem. Az ember egészen új teremtmény, akit a tudás világformáló ereje önkézzel alkotott, nem is egészen kétszáz évvel ezelőtt.”²² Ez a gondolkodásmód, még ha árnyaltabb módon is, de megragadható Marx személyről alkotott elgondolásában. Élete is példa a saját dialektikus gondolkodására.

Marx a történelmet dialektikusan²³ értelmezi: az alapot változtassuk meg, hogy a felépítményt létrehozzuk, hozzunk létre valami radikálisan újat. Messianizmusában eljut addig, hogy az ember megteremt a földi paradicsomot. A messiási feladatot átadja az embernek. Ezzel a gondolatával egy új közösségi

19 Étienne Gilson, A középkori filozófia szelleme, Paulus Hungarus/Kairoosz, 2000., p. 200.

20 A kelet-porosz Königsbergben (ma Kalinyingrád) született és élte le egész életét (1724–1804), mint az egyetem filozófiaprofesszora. Az észről, a szabadságról, a kritikáról és az emberiség nagykörűségéről vallott nézetei azonban hatásukban jóval túlmutatnak a korán. A felvilágosodás vezérgondolatává vált mondanása: „Sapere aude!” in. http://mmielte.hu/szabadbolcselet/mmi.elte.hu/szabadbolcselet/indexbe33.html?option=tanelem&id_tanelem=292&tip=0 (2017. 03. 11.)

21 <http://ketezer.hu/2002/11/valasz-a-kerdesre-mi-az-ember/> (2017. 03. 11.)

22 Michel Foucault, A szavak és dolgok, Osiris Kiadó, Budapest, 2000, p. 345.

23 Jaques Maritain meglátása szerint a marxizmus megcsonkítja a dialektikát, mert olyan tökéletes társadalmat kíván megvalósítani, amely minden fejlődés végét jelentené. A marxi dialektika nem a fejlődésre nyitott folyamatot fejezi ki, hanem éppen ellenkezőleg, egy befejező folyamatot jelöl. Vö. Márkus György – Tordai Zádor, Irányzatok a mai polgári filozófiában, Gondolat Kiadó, Budapest, 1964., p. 201.

gondolkodást teremt meg. „A bölcselet rendeltetése nem utólagos elméletalkotás a kialakult valóságról, hanem a valóság megalkotása az elméletből.”²⁴ A filozófia gyakorlatívá tételével a történelmi materializmus alapjait rakja le.

Úgy gondolja, hogy Hegelt talpra kell állítani, mivel rendszere feje tetejére állított valóság. Továbbá a vallás és a filozófia az ember elidegenedésének²⁵ a csúcspontja, nem pedig az abszolút szellem szintézise.

Az elidegenedés alapja gazdasági tekintetben vett elidegenedés, amiben a termelőeszközök nem a termelők kezében vannak.²⁶ Ebből kiindulva az elidegenedésnek több formáját is megkülönbözteti Marx: a munkatermék elidegenedése, a munkafolyamat elidegenedése, az embernek az embertől való elidegenedése, az embernek önmagától való elidegenedése.²⁷ Meglátása szerint, ha megszűnik a gazdasági elidegenedés, akkor a filozófiai és a vallási elidegenülés és meg fog szűnni. A vallást úgy határozza meg, mint a nép ópiumát.

Az elidegenedés ellentmond az ember természetének. Ezt az elidegenedést a proletár forradalom segítségével lehet megszüntetni. A proletár államnak köszönhetően megszűnik a társadalmi osztályok közötti különbség, mivel a kommunizmus szerint minden ember érték. A proletár államban megvalósul az igazságosság, létrejön az egyenlőség.²⁸

III. 1. A marxista emberi lényegről

Lucien Séve a *Marxizmus és személyiségelmélet*²⁹ című könyvének első fejezeteiben azt boncolgatja, hogy a Marx által bevezetett történelmi materializmus az emberrel foglalkozó tudományok kiindulópontja, fundamentuma: „A történelmi materializmus a történettudomány elvi alapja – és ezen a címen a marxista filozófia szerves része – annyiban, amennyiben egyidejűleg a filozófiai antropológia rejtélyének megoldása, egy tudományos

24 Turay A. – Nyíri T. – Bolberitz P., A filozófia, Szent István Társulat, Budapest, én., p. 43.

25 J. Y. Clavez szerint minden az elidegenedés körül forog a marxi elméletben. Az elidegenedés formáit vizsgálva a legelvontabbtól a legkonkrétabb felé halad. Kezdi a vallási formával, majd következik a filozófiai, a politikai, a társadalmi és végül a gazdasági. Clavez szerint ez a menetirány azt tárja elénk, hogy Marx mind mélyebbre hatol, leás a gyökerekig. Végül a gazdasági elidegenedésben mutatja ki a jelenség kulcsát. Tehát a gazdasági elidegenedés megszünteti az összes többi. Vö. Márkus György – Tordai Zádor, Irányzatok a mai polgári filozófiában, Gondolat Kiadó, Budapest, 1964., pp. 213-214.

26 Vö. i. m. Rokay Z., Filozófiatörténet – Újkor, p. 209.

27 Vö. i. m. Nyíri T., A filozófiai gondolkodás fejlődése, pp. 343-344.

28 Dr. Birher Nándor adatközlése nyomán, (2015. 03. 17.)

29 A szerző műve 1969-ben jelent meg francia nyelven, majd 1974-ben egy angol nyelvű tanulmány is napvilágot látott. Utóbbi tanulmány bevezetőjében az ember tudományos fogalmának a személlyel történő összevetését emeli ki a szerző. Vizsgálódása eredményeként megjegyzi, hogy a történelmi marxizmus alapvető fogalmainak mindegyik szintjén van összefüggés az ember és az új rendszer fogalmaival. A termelőerő és az ember között az az összefüggés, hogy az ember a legfontosabb termelőerő. A dolgozó erő egyenlő a mentális és pszichikai képességekkel, melyek az emberben léteznek. vö. www.marxist.org/archive/seve/Works/1974/ch2/2_0.htm (2016. 05. 05.)

antropológia fundamentuma, mindennemű tudományos emberfelfogás sarokköve.”³⁰ A szerző arra is felhívja a figyelmet, hogy az emberi lényeg a spekulatív filozófiában olyan volt, „mint a kör négyszögesítése”. A döntő át-törést Marx (Engels-szel együtt) hozza meg, *egzakt* meghatározást adva. A marxista *emberi lényeg* nem más, mint az „emberek egymás közt szükség-szerűen kialakított társadalmi viszonyainak összessége, elsősorban a lét-fenntartási eszközeik anyagi termelésben kialakuló társadalmi viszonyok.”³¹ Tehát a spekulatív imperialista filozófia következetesen bele akar avatkozni egy-egy szaktudományba, például a pszichológiába és ráerőlteti saját ideológiáját. (Egy napjainkban pszichológiát tanuló ismerősöm azt állítja, hogy a pszichológiának nincs saját „szerszámkészlete”, hanem kölcsönöz, legtöbbször a filozófiától.) A marxista meglátás viszont nem beleavatkozik például a pszichológiába, hanem elősegíti annak „felnőtté válását”.

III. 2. „A történelem az ember igazi természettörténete”

Marx a *Kéziratokban* hangsúlyozza ki, hogy az emberi lélektant „eddig nem az ember lényegével való összefüggésben, hanem mindig csak egy külső hasznossági vonatkozásban fogtak fel.”³² Ez pedig az elidegenüléshez vezetett. A vallás, a történelem, a politika csak erősítette az elidegenülést. A pénznek személyiséget romboló hatása van. A magántulajdonnak a megszüntetésével a személyiséget radikálisan lehet emancipálni: „Az ember a magántulajdon világában elveszti saját lényét, és az idegen hatalommá válik fölötte, a kommunizmus pedig megszünteti ezt az elidegenedést.”³³

A marxizmuson belül felüti fejét a humanista tartalom (fiatalkori Marx) és a tudományos jelleg (érett kori Marx). A humanista tartalom egyben filozófia is. A „totális embernek” fokozatos megvalósulását hirdeti a történelemben. A tudományos tartalomban megfigyelhető, hogy nincs jelen az elméleti humanizmus, tagadja a történelmi materializmusnak az antropológiai jelentőségét.

Három kisebb fejezetbe foglalható össze a marxi személyfejlődés. Az első az 1845–1846-ban készült munkákban jelenik meg (pl. *Feuerbach-tézisek, Német ideológia*), a második szakasz az 1857–1859-ben készült alkotások szakasza (pl. *Bevezetés a politikai gazdaságtan bírálatába, Politikai gazdaságtan*), a harmadik pedig 1867-ben *A tőke megjelenésével* kezdődik.

IV. A modern kor és annak utóhatása

A modern kor hátterét az ipari forradalom második hulláma foglalja magában. A tömegtermelésben és a technológiai fejlődésben érhető tetten a modern

30 Lucien Sève, *Marxizmus és személyiségelmélet*, Kossuth Könyvkiadó, hn, 1971., p. 66.
31 uo. p. 66.

32 Lucien Sève, *Marxizmus és személyiségelmélet*, Kossuth Könyvkiadó, hn, 1971., p. 77.
33 uo. p. 78.

kor. Mit nevezünk modernnek? A szó etimológiája nem mindig és mindenki számára egyértelmű. Van olyan alkotás, mely a feltett kérdésre egyszerű választ ad: „Rettegés a régítől.”³⁴ A francia forradalom utáni időtől kezdve egyre jobban érzékelhető az iménti kijelentés valóság tartalma. A behatóbb vizsgálódás azonban kiszélesíti ezt a horizontot. A modern szó két latin szónak az összevonásából születik meg: *modus* (ebben az értelemben viselkedés, mentalitás) és *hodie* (ma, mai), jelentése tehát mai viselkedés.³⁵ Ez a megközelítés egy kicsit árnyalja a szó jelentését, de nem szünteti meg valóság tartalmát, szakítani mindazzal, ami a múltra volt jellemző. A személy dialektikus értelmezésében, a történelmi kontextus újragondolásában Max korának gyermeke volt. Tévedett mindenki előtte, az egyház tanítása káros hatással van az egyénre és a társadalomra egyaránt. Elérkezettnek látta az időt, hogy mindent újraértelmezzen. Kerüljön az bármibe és bármennyibe.

A modern³⁶ kor addig hajtja magát a régebbi korokkal való hadakozásban, hogy önmagával is ellentmondásba kerül: „Egy mű csak akkor lehet modern, ha mindenekelőtt posztmodern. Az így értett posztmodern nem a végnapjait élő, hanem az állandóan születőben lévő modernizmus állapota.”³⁷ A posztmodern kor az 1960-as évek végén jelenik meg, mint „a modern kor napjainkban is tartó periódusa. Általános jelenség lett a kétség, a jövőkép bizonytalansága, a személyiség tartalmainak és kibontakozásának kérdésessége.

A posztmodern kultúrában a modernitás általános jellemzői változatlanul érvényesek: a hagyományos (klasszikus) világkép válsága, az egyén (és így a művész) helyzetének problematikusága, valamint a nyelv kifejező erejének korlátozottsága.”³⁸ Tagadhatatlan, hogy a világkép válságban van, azonban nem lehet mindent elvetni és mindent átértékelni, ami modern. Az így keletkező belső feszültséget hogyan lehet megoldani? Cáfolni mindent?

IV. 1. Kitekintés a posztmodern „személyfogalomra”

Új kihívásként jelenik meg a személy, annak fogalma és értéke a posztmodern társadalomban. Ha napjainkat lehet társadalomnak nevezni.³⁹ Mindent áthat

34 Vö. Nesze neked posztmodern; Richard Appignanesi és Chris Garratt, Ikon Kiadó, hn, 1995, p.6.

35 Dr. Varga István adatközlése nyomán. (2017. 10. 17.)

36 A modern kor kritikáját G. K. Chesterton fogalmazta meg a legáltalában (az ember, a személy szempontjából) 20. század elején: „A modern világ égbekiáltó eretnoksége abban áll, hogy folyton az emberi lelket próbálja a változó körülményekhez igazítani, ahelyett, hogy az ember életkörülményeit igazítaná a lelkéhez.” in. G.K. Chesteron, *Mi a baj a világgal?*, Kairosz Kiadó, Budapest, 2004, p. 95.

37 I. m. Nesze neked posztmodern, p. 20.

38 [www. http://enciklopedia.fazekas.hu/irodalom/Posztmodern.htm](http://enciklopedia.fazekas.hu/irodalom/Posztmodern.htm), 2017.10.18. (13:16)

39, „Neveztek már korunkat poszt-tradicionálisnak, poszt-historikusnak, poszt-nacionálisnak (a nemzeti identitás elvesztése a globalizáció forogtagában), poszt-humánusnak (a humán genom manipulálása), poszt-szexuálisnak (gender elmélet) és poszt-szekulárisnak.” Diósi Dávid, in. Egy-

a választás szabadsága, mint a posztmodernitás legfőbb értéke: „A posztmodern kultúrában az embert nem köti többé saját szava. Megválaszthatja, hogy miként kell értelmezni őket.”⁴⁰ A nyelv, a szó már nem rendelkezik tartalommal. A szabadon megválasztott értelmezés hat a szabadon értelmezett személyre, az egyénre is. A nemek forradalma egy olyan pszichikai és lelki kaput nyitott meg, amelyet nagyon nehéz átlátni. A nők egyenjogúságát hirdető kampányok⁴¹ napjainkra azonban tovább léptek, és már a szabadon megválasztható és tetszés szerint meg is változtatható biológiai nem ellen, egyúttal a társadalmi nem mellett érvelnek.⁴² Teszik mindezt úgy, hogy például a természetjogot kérdőjelezi meg. A családban (férj és nő, anya és apa) történő nevelést szép eszmének és társadalmi átnevelésnek írják le:⁴³ „A nemek közti egyenlőség kultúrájának megteremtésére irányuló erőfeszítések azért járhatnak sikerrel, és azért tudják a kultúrákat tartósan megváltoztatni, mert az emberek lelkiismerete oly fokig összezavarodott és meggyengült, hogy képtelenné vált a megkülönböztetésre. ... Paradox, hogy olyan korban, amikor többet beszélnek a választás szabadságáról, mint valaha, a lelkiismeretről szinte soha nem esik szó.”⁴⁴

A lelkiismeret mellőzése nagyon kifinomultan történik, mégpedig az eddig általánosan használt és tartalommal rendelkező szavak fogalmak mellőzésével, kiiktatásával.⁴⁵ A globális nyelvből hiányoznak az olyan szavak, mint szeretet, igazság, férj, feleség, házastárs, személy, család, öröm, hit, bűn, boldogság, jó, rossz, közjó. Vannak azonban új szavak, fogalmak, mint a világpolgárság, partnerség, társadalmi nem, életminőség, kulturális sokszínűség. A régi paradigmákat újakra cseréli a globális forradalom. Néhány példa a régi és az új paradigmára: intézményes hatalom – egyének jogai; objektív tudás – életkézségek; hierarchia – egyenlőség; hagyományos család – a család min-

házam a posztmodernben, Vigilia Kiadó, Budapest, 2014., p.25.

40 Marguerite A. Peeters, A nemek forradalma, Globális terv, Jövőegyetem könyvek; John Henry Newman Oktatási Központ; 2015. p.25.

41 Karl Marx és Friedrich Engels úgy gondolták, hogy a „nő felszabadítása” a szocialista forradalom részét képezi. In: Marguerite A. Peeters, A nyugat kulturális forradalmának globalizációja; Jövőegyetem könyvek; John Henry Newman Oktatási Központ; 2015. p. 21.

42 A „hagyományos” nemi identitás fogalmát teljesen mellőzték az ideológiájukban. Legalább tizenötféle nemet fogadnak el. Így határozzák meg a nemi identitást: „Egy személy mélyén gyökerező, belső érzése, hogy ki ő, mint egy nemi lény. A nem, amellyel azonosítja önmagát.” in: National Geographic – Gender revolution, 2017. January; (ISSN 0027-9358), Published monthly by National Geographic Partners, LLC, Washington, DC 20036, pp. 14–15.

43 Vö. Petó Andrea és Fridvaldszky Edit párbeszéde in: Heti válasz, XVII. évf. 13. szám, 2017. 03. 30. pp. 18–20.

44 uo. p.79.

45 „Sajnos meg kell állapítanunk, hogy mindazt, ami az élet értelmének keresését érinti, a szcientizmus képviselői az irracionális vagy a képzeletbeli világ területére utalják. [...] a szcientizmus gondolkodásának sikerült sokakat meggyőznie arról, hogy ami technikailag megvalósítható, az éppen emiatt erkölcsileg is elfogadható.” Im. II. János Pál pápa, Fides et ratio.

den formája; igazság – a tévedés joga; nevelés – képzés.⁴⁶A lelkiismeretében megzavart, nyelvében megtévesztett személy értéktelennek érzi magát.

„Világunknak sokkal inkább bölcsességre van szüksége, mintsem pénzre vagy új technikákra, mert aki bölcsességet mond, az az igazság ismeretét mondja, márpedig enélkül a földön nem lehetséges a boldogság.”⁴⁷ „Aki választ keres arra a titokra, ami az ember, annak arra a titokra kell hallgatnia, ami az Isten.”⁴⁸

46 Vö. Marguerite A. Peeters, A nyugat kulturális forradalmának globalizációja; Jövőegyetem könyvek; John Henry Newman Oktatási Központ; 2015. pp. 35–38.

47 Benoit-Dominique De LaSoujeole OP, in. Az igazság ragyogása a kinyilatkoztatás fényében, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2017., p. 54.

48 Nyíri Tamás, Az ember a világban, Szent István Társulat, Budapest, 1981., p. 16.

ROKAY ZOLTÁN

A „barokk”-tól a „biedermeier”-ig

Bevezetés

Nem szükséges hosszan elidőzni annál a kérdésnél, mennyire jogos a képzőművészet területén befogadott kategóriák átvitele a kultúrtörténet más területére, mint amilyen az irodalom, a zene netalán a filozófia. Most fogadjuk el, hogy van ilyesmi: van barokk az irodalomban, a költészetben – és noha nem mondható ugyanazon értelemben „stílusnak” (mert inkább életstílus), van „biedermeier” az irodalomban, a költészetben.

A barokk az irodalomban

Az irodalomtörténetben inkább a reneszánszsal szemben kérdéses a barokk elhatárolása. Ilyen értelemben Ariostot a reneszánsz, Tassot pedig a barokk képviselőjeként szokás emlegetni. (Figyelembe véve, hogy már maga a „barokk” és a „reneszánsz” is összetett jelenség.) A barokk (bármit is értünk azon), a klasszicizmussal és/vagy a rokokóval véget ér, azokban feloldódik, ám nem egy esetben a copf stílust az ő girlandjaival, vázáival a barokkhoz szokás számítani. A klasszicizmusra az ókori fegyelmzettség, a rokokóra tobzódás, pajkos játékosság jellemző.

Magyar területen (helyesebben a „Monarchia” területén) Mária Terézia uralkodásának korát (1741–1780) még a barokk korhoz számíthatjuk, amelynek kezdete mint „jezsuita-stílusé” egykorú Pázmány Péterrel (1616–1637) és a katolikus megújítással („ellenreformáció”).

A barokk különféleképpen nyilvánul meg. Jellegzetességéhez (ha már Mária Terézia nevével hoztuk összefüggésbe) mindenféleképp hozzátartozik az uralkodó dicsőítése (Mária Terézia „anyánknak” való titulálása) és kegyeiért való esdeklés. Az alkotók az uralkodóra tekintenek; meghatározó az udvari és főnemesi élet (nem pedig a hétköznapi középszerű kényelme). Ez visszhangra talál a tudományban – amelynek pártfogója – mecénása (ma azt mondanánk „sponsor”) a művészetekkel együtt az uralkodó. De a világkép és a kifejezőmód is visszatükrözi ezt.

Elvont definíciók helyett Ányos Pál (1750–1784) opuszán szeretném bemutatni azt, ami (nézetem szerint) a „barokk” megjelölést megérdemli.

Ugyanakkor, mint látni fogjuk, Ányos az ő utolsó költeményét Pyrker László Jánoshoz (1772–1847), egykori tanítványához intézi. Pyrker élete és tevékeny-

sége viszont kimondottan abban a környezetben bontakozott ki, amelyet a „biedermeier” jelzővel szokás meghatározni.

Így Ányos valamiképpen ennek a két világnak a határmezsgyéjén helyezkedik el.

Ányos (István) Pál élete

1756–1784

A „Pál” nevet, amilyen ismert, a pálos rendbe léptekor vette fel. A keresztségben az István nevet kapta. 1756. december 28-án született a Veszprém-vármegyei Nagy-Esztergárott. Utóéletéhez, sorsához hozzátartozik, hogy nem maradt ránk róla arckép. Szülei, Ányos Ferenc arcképe igazi korabeli nemes katonamebert ábrázol vitézkötéses dolmánnyal és szőrmével szegélyezett mentével, kezében szőrme főveggel, gondosan pödrott bajusszal. – Felesége, Gadóczy Róth Klára, impozáns, Mária Terézia korabeli „nagyasszony” alakjaként jelenik meg az arcképen, fodros-csipkés ruhában és fejdísszel, kezében rózsával, karkötővel, karpereccel, nyaklánccal és függővel, arcát válla felett a szemlélőre irányítja. – A költő kinézéséről annyit tudunk meg, amennyire szülei arcképeiből következtethetünk. Minden más leírás bizonytalan.

Ányos Pál apja egyébként kezdetben katonáskodott, majd saját szorgalmával felvirágoztatta már-már parlagon heverő birtokait. Gyermekei neveltetésére is nagy gondot fordított. Így Istvánt (a későbbi Pált) Komáromban, Veszprém-ben és Győrött taníttatta, aki az 1770/71-es tanévben a pálosok pápai gimnáziumában fejezte be a gimnázium legfelső két osztályát. A pálosok eredetileg remete rend (az egyetlen magyar alapítású szerzet), de Magyarországon tanító rendként működött, ami meghatározó volt Ányos lelki alkatának kibontakoztatására nézve is. Ányos István 1772. október 15-én lépett a pálos rendbe. A noviciátust Márianosztrán töltötte, ahol a magyar irodalom óriásával, rendtársával, Virág Benedekkel ismerkedett meg. 1773. október 15-én letette az egyszerű fogadalmat. Mint szerzetes a Pál nevet kapta, Remete Szent Pálról. A következő 1773/74-es iskolai esztendő a pálosok pápai főiskoláján töltötte, ahol a híres Táncz Menyhért-nél hallgatta a filozófiát. Vizsgatétele, amely szokás szerint nyomtatásban is megjelent: „Conclusiones ex logica et Methaphysica” (Logikai és metafizikai következtetések), 1774.

A rendi előjárók felfigyeltek a növendék szorgalmára és tehetségére, s a következő esztendőre a nagyszombati egyetemre küldték filozófiai tanulmányainak folytatására és befejezésére. Itt Katona István híres történelemtudós és Dugonics András előadásait hallgathatta. A kötelező tárgyakon túl Tacitust, Cicerót, és Ovidiust olvasta, a magyarok közül Gyöngyösit, akit az irodalomtörténet barokk költőként emleget, aki verseit a főurakhoz intézi, akiknek szolgálatában állt. 1776-ban a bölcséleti tanulmányok doktorává avatják. Katona István így

nyilatkozik Ányos előmeneteléről: *„Nagyszombaton vezetésem alatt vizsgázott történelemből, a filozófiában a legmagasabb kitüntetést nyerte el.”* (Császár, 58.)

1776-ban a rend parancsának megfelelően Nagyszombatonban felvette a teológiát. Az egyetemet 1777-ben Budára helyezte Mária Terézia, ahová azt Ányos is követte. Budán lakott a pálosok „tanulmányi házában”. Tanulmányai folyamán növelte versei számát, jelen volt az egyetem Budán történet felavató ünnepségén, amely alkalomra az 1780-ban Budán megjelent ódát írta: *„A szép tudományoknak áldozott versek – A Budai Királyi Universitásnak felszentelése alkalmatosságával. Ányos Pál Első Remete Szent Pál rendén lévő szerzetes által. Budán, MDCCLXXX.”* – Ezt követi a Batsányi féle második, illetve az Abafi féle harmadik – az egyetem százéves jubileuma alkalmából 1880-ban –, és még két további kiadás. Maga az óda elsősorban Mária Teréziát ünnepli:

*„Megnyílik az innep! Látom méltóságát,
Látom magyarimnak régi buzgóságát,
Ó mennyi áldozat esik Treziának,
Mennyi sóhajtását hallgatta országának!
Boldog fejedelem, ki népe szívében
Így Tsinal országot, s így jut hívségben.
Ezer kegyessége befejezésére,
Pállast helyezi Buda tetejére.
Shogy örökösítse hazánkban szállását
Ma szentel néki királyi lakását.”*

Majd a továbbiakban:

*„Rajzold le trónusát Nagy Teréziának,
Nevezd tudományok s kegyesség anyjának,
Tedd hozzá, hogy negyven nyár heveességében
Véle a boldogság országlott székében.
Sőt kisdedit is, kik annyok öléről
Tsüngvén életeket szíjják emlőjéről,
Tanítsd meg ily kegyes királynéd nevére,
S esküttesd szíveket örök hívségére.”*

Az „újjonnan alapított” alma mater elsősorban a nemzeti történelem tanítását, a nemzeti öntudat ébresztését és életben tartását van hivatva szorgalmazni. (Így gondolta Ányos annak idején.) – Majd arról beszél, hogy ahogyan Szókratész Athénbe helyezte a „szép tudományokat”, úgy tett most Mária Terézia. – Az Olymposz lakóinak említése éppúgy, mint a klasszikus ókori szerzőké (Cézár, Ciceró) erősen klasszicista hatásáról árulkodik.

A szellemi tudományok mellett a természettudományokra is kitér Ányos, és azok legkiválóbb képviselőjeként Newtont említi:

„Hát kik felesküsznek Newton oszlopára,
Kit ő érdemével London piatzára
Épített, hogy fogják nézni egeinket,
Kik gyengén áztottják gazdag mezeinket?”

Newton az ókori klasszikusok társaságában nem lep meg, hiszen a Patachich Ádám nevéhez fűződő Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtárban az ókor klasszikusai (Homérosz, Hippokratész, Arisztotelész) Maulbertschnek tulajdonított grisaille-arcsképei között az övét is megtaláljuk.

A továbbiakban a csillagászatról beszél, majd eszme-futtatását így zárja le:

„S ha így még hiszem Buda tudós teteiről,
Swittenek s Kolbertek nőnek bérzeiről”

Az egyik Gerard van Swieten (1700–1772) Mária Terézia orvosa, egyetemi tanár, aki a Királyi Univerzitéten az orvosi fakultás működését megszervezte és irányította, és fia Gottfried (1731–1803), aki diplomáciai pályán kezdte működését, majd a bécsi Udvari Könyvtár igazgatója, aki a birodalom közoktatásának élén állott. – Jean-Baptiste Colbert (1619–1683) alapította meg 1666-ban, XIV. Lajos korában a Francia Tudományos Akadémiát.

Költeménye végére Ányos a következőt írta:

„Ezek a versek annak a pompának alkalmatosságában benyomttak Budán 1780-dik esztendőben 25. juniusban. Nem tartóztathatom magamat, hogy örök emlékezetért ide ne írjam annak a napnak gyönyörűségét. Az igaz magyar buzgóság egész elolvadásig érdekelte szíveinket, midőn az egész vár mintegy forrott a sokaságtól. Országunknak minden részéről a nemesség ottan volt. Gróff Pálfi Károlyt, ki ő főlsége személyét viselte, több mint 60 hat lovas hintó kísérte, és 14 Pest vármegyei nemes ifjúból állott gárdája, kinek vezérje volt Gróff Klobusiezki, mindegyiknek világos kék öltözete, arannyal gazdagon felruházva és veres bársony tsákó süvege arany paszománttal s drága forgókkal, azt vélte volna az ember, hogy Mátyás királyt hozzák Cseh országból, olly pompás volt ez az innep. Az ágyúk szünet nélkül ordítottak, a tárogató síp a szíveket keresztül járta; emlékezet pénzek szerte széjjel osztogattak; királyi ebéd készítettett, mely után a magyar nemesség tántz palotában lépett- O! hány magyart láttam vélem együtt könnyezni, midőn Báró Patasics Ádám, kalotsai érsek, az univerzitás fő palotájában kimondhatatlan ékességgel, buzgósággal, hálaadó beszédet mondott felséges asszonyunk s anyánk Mária Teresiának. Gyertek barátaim ennek a boldog fejedelemnek sírjához, tsókoljuk hideg hamvait, az egek fizessék meg néki édes nemzetünkhez (sic!) mutatott s megbizonyított szeretetét.”

Az ünnepről metszet is készült, amelyen más (még fel nem oszlatott) szerzetesrendek tagjai között a pálosok is felismerhetők fehér rendi ruhájukban.

Patachich Ádámról jelen összefüggésben tudnunk kell, hogy az akadémiai szenátus (egyetemi tanács) vezetését Mária Terézia órá bízta, mivel szerette

volna, hogy a rendkívül művelt főpap is részt vegyen a közoktatás megújításánál. (Tóth Tamás, 250.)

Patachich Ádám nemcsak rendkívül művelt főpap volt, hanem volt érzéke az udvari élet megszervezéséhez és szerette a pompát, reprezentációt, amit erről a nagyváradi püspöki rezidencia nagyszabású rendezvényei is tanúsítanak: ismerte Pietro Metastasiót (vagy legalábbis librettóit), és angagsálta Karl Ditters von Dittersdorf zeneszerzőt mint színigazgatót és udvari muzsikust, akit Bécsből édesgetett Nagyváradra. A kalocsai érseki kastély Maulbertsch freskói és copf stílusú beltere a barokk főpap nagyvonalúságát bizonyítják.

Teológiai tanulmányait befejezve Ányos, még 1780 elején letette ünnepélyes szerzetesi fogadalmát, amit pappá szentelése követett, valamint első szentmiséje szülei körében, amire Barcsaynak, Ányos jóbarátjának egy 1780. április hó 25-én kelt leveléből következtethetünk, aki fájjalja, hogy nem lehetett ott Ányos újmiséjén. Ezután a következő évben rendtársaival, Verseggy Ferencsel letette a teológiai szigorlatokat és várta a rendi előljárók döntését „dispositio”-ját illetően.

A rend őt a felsőelefánti rendházba disponálta. Ez a dispositio kedvezőtlenül érintette Ányost, aki megszokta a városi életet: Nagyszombatban Barcsayval volt bizalmas baráti kapcsolatban, budai tanulmányi éve alatt pedig Besenyeivel és a pesti „költői”, ill. „tudós körrel”. Most viszont a rend alapítójának eredeti szándéka szerint a remetei magányba kell távoznia.

Bár 1777-ben Klára napra bizonyos bensőséges szeretettel ír édesanyjának rendje ismertetőjeleiről:

*„Én már a barlangok lakom kiességét,
Pálma árnyékának érzem édességét,
Holló tzipójából táplálom éltemet,”*

érthető, hogy egy remete-szerzetes közösség idegennek tűnt Ányos számára, akinek a költészet volt az igazi életeleme, míg a szerzet számára nem a művészi és tudományos teljesítmény volt tagjai esetében az első, legfontosabb és kizárólagos szempont. Feltehetőleg a rendtársak sem viseltettek osztatlan megértéssel a költő-remete iránt. Ezt fel kell vállalni, ha egy remeterend a tanítórend szerepét is be akarja tölteni! 1782-ben meghalt Ányos édesanyja. Ez csak megnehezítette lelki helyzetét.

Végül 1782 októberében fellélegezhetett Ányos, mert rendi előljárói a székesfehérvári gimnáziumba nevezték ki tanárnak. Ezt a gimnáziumot eredetileg a jezsuiták vezették, ám ezt az 1773-as felosztatásukat követően Mária Terézia a pálos rendre bízta.

Ez a korszak (1782) már II. József uralkodásának, a „Tolerancia ediktum” (1781) és a szerzetesrendek felosztatásának kora. (Az előbbi október 25-i, az utóbbi december 6-i, illetve 1782. január 26-i dátummal). Legelőször a kont-

emplatív rendeket oszlatta fel; a zoborhegyi kamalduliakat (1782. április 9.) és a pozsonyi klarisszákat (1782. március 2.). Ányosnak rossz sejtelmek voltak saját rendjét illetően is – nem alaptalanul, ám annak feloszlátását nem érte meg.

Noha nagyszombati diákkorában „Manuale”-jének címlapjára egy szép copf stílusú kartuscheban, amelyet Kant és más korabeli kiadványokhoz hasonlóan virágok ékesítettek, a felvilágosodás Horatiustól vett jelszavát írta ki: „Sapere aude” („Merd használni!” – mármint az eszed) – sok rendtársával, más szerzetessel és katolikus hívővel együtt csalódott II. Józsefben. (A „Manuale” egyébként kivonatokat tartalmaz Ányos olvasmányaiból – többek között Tacitustól, Annaeus Florustól, Curtius Rufustól, Szent Jeromostól, s az 1776-os évszámot viseli.)

Akik (elég naivul) lelkesedtek Mária Teréziáért, a pozsonyi mitológikus idill által megtévesztve (amikor Mária Terézia felmutatta a lelkes országgyűlésnek a trónörökösöt) Mária Teréziát „anyánknak” szólították (mint láttuk maga Ányos is), azok most azt tapasztalták, hogy II. József politikája (különösen a Katolikus Egyházzal és a magyarsággal szemben) merőben ellenkezik elvárásaikkal, noha tudatában lehetnek volna, hogy Mária Teréziának saját politikai érdekei fontosabbak voltak, mint a Katolikus Egyház előmenetele és tanításának tisztasága. – Bár nagyvonalúan támogatta a Katolikus Egyházat és a főpapokat, akiket udvaroncainak tekintett, kitüntetésekben részesített, nem is szólva az új püspökségek megalapításáról.

Ányos egész keserűségét egy hosszú versben önti ki 1782/83-ban, amelynek utólag a „Kalapos-király” címet adták. A költemény legismertebb sora:

„még ez nem volt nálunk, hogy korona nélkül lett volna királyunk.”

A rendek feloszlátásának ezekkel a szavakkal állít emléket:

*„Már Zobor tetején s Maiki erdőségben
Állanak a barlangok néma tsendességben...
E felleg erdőkből tzammog városokra.
Szinte olly ártatlan s szelíd lakásokra.
Szűzek, kik városi lármák közepén
Elrejtettek szent Klára nevében.”*

Ányos emlékezteti II. Józsefet arra, hogy a vesztfáliai béke, amely szabadságot biztosít a protestánsoknak, semmi esetre sem hozott jobbulást a németeknek:

*„Tsak tekintss Osznaburg s Munster városában
kötött békességnek szennyes lajstromában:
Elég szabadságot nyert ott eretnokség,
S mivel jobbul eddig véle a németség?”*

Számunkra, akik nemcsak II. József 1781-ben kelt Tolerancia ediktuma, hanem a II. Vatikáni Zsinat ökumenikus programjának szellemében nőttünk fel,

idegenül hat Ányos (katolikus) „barokk” triumfalizmusa, amely nem nevezhető toleránsnak és mások megvetésében nyilvánul meg:

*„Alig leljük hitnek nyomdokát szívedben.
Kálvin, Luther, vad rázt hiteszegetségét
Javallod s neveled lelke veszteségét.
Szabad gyakorlást adsz hibás vallásoknak,
Egy előtted nyája juhnak farkasoknak.
Ez azután igaz keresztény szeretet?”*

Majd a továbbiakban:

*„Ez az emlékezet (Tököli, Bocskai, Rákóczi: R. Z.) vitt oly kábaságban,
Hogy Luther, Kálvinnal lépjél barátságban.
Vad ráztság pediglen, kit alig ismertünk,
Ki tsepp vért sem öntött vagy érted vagy értünk,
Szabad gyakorlását Mohilow attyának,
Köszöni országlás titkos fortélyának.
Volna még tsak zsidó király a környékbe,
A kivel hasznodért lépnél szövetségbe,
E füstös nemzet is, tudom nem sokára
Engedelmet nyerne vallása számára.
Be gyönyörű volna látni sáhterjokat,
Egyből bárót tennél, másokból grófokat.”*

(Mohilow, helyesen Mohilev, oroszországi város, ahol II. József még Mária Terézia életében találkozott II. Katalin cárnővel, és előkészítette a későbbi szövetséget. Ányos úgy látszik, arra céloz, hogy József e szövetség fejében megígérte a görögkeletieknek a szabad vallásgyakorlást. Ezt az ígéretet a türelmi rendelettel be is váltotta. Egy 1782. szeptember 23-án kelt császári rendelet, noha még messze van attól, hogy a zsidóknak szabad vallásgyakorlást engedélyezzen, sorsukon lényegesen könnyített.)

Ányos hangvétele egészen Padányi Bíró Mártonéra emlékeztet (1693–1762) a Tolerancia ediktum előttről, Mária Terézia korából. Az 1781. évi Tolerancia ediktum után Ányos verse a zaborhegyi kamalduliak feloszlatása után kelt, de nem említi a magyarok számára sérelmező eredményeket: a Szentkorona Bécsbe vitetését (1784. április 13.) és II. József hírhedt germanizáló rendeletét (1784. április 26.).

Ilyen volt a közhangulat a remeterendekre és a magyarságra nézve, amikor 1782. október havában a rendi előljárók őt a székesfehérvári gimnáziumba helyezték tanárnak.

Annak idején napvilágot látott egy allegória, amely a különböző felekezetek

képviselői között II. József árnyképét ábrázolja a következő felirattal: „Még az árnyékát is szeretnünk kell!” – A metszetet Marie Antoinettenek ajánlja a szerző, aki a nagy tolerancia és felvilágosodás áldozata lett.

A székesfehérvári kolostor eredetileg a jezsuitáké volt, akiket azonban XIV. Kelemen pápa (1769. április 19 – 1774. szeptember 22.) 1773. július 21-én kelt „Dominus ac Redemptor” kezdetű brévéjével feloszlattott. Ennek előzményeként meg kell említeni, hogy II. József 1769. márciusában incognitoan Rómába érkezett, és felkereste a konkklavében a bíborosokat.

Érdekes, hogy nincs róla tudomásunk, ontott-e Ányos egy csepp könnyet is a jezsuiták feloszlátása kapcsán? Ebben gátolta őt, hogy Mária Terézia királynő még 1773-ban a pálosokra ruházta a székesfehérvári gimnáziumot. II. József 1782. október 12-én kelt leiratában a pálosokat a székesfehérvári volt jezsuita kolostor épületeinek, kertjeinek, templomának és a templom pénzalapítványának birtoklásában megerősíti azzal, hogy a rend tartozik az ottani nagygimnáziumot saját tagjaiból továbbra is a szükséges tanerőkkel ellátni.

A rendház biztosította a tanároknak a kellő ellátást és kényelmet („A pinczében szorosan állottak egymás mellett a borral telt hordók...” – írja többek között Császár Elemér). A könyvtár állománya szellemi táplálékot nyújtott: Molière vígjátékait, Télémaque-ot Fenélonról, Gellert és Metastasio műveit – a „barokk, rokkokó és klasszicizmus” alkotásait a jezsuita hagyatékából – a hazaiak közül mindenek előtt Gyöngyösi műveit. Ebben az érdemen kívül szerzett jómódban eszébe jutottak-e Ányosnak Illés próféta Achábhhoz intézett szavai: „Ahol a kutyák felnyalták Nabot vérét, a te véred is fel fogják nyalni” (1Kir 21,19), vagy Jézus Péterhez intézett szavai: „Mindaz, aki kardot ragad, kard által vész el!” (Mt 26,32). Ányos és rendtársai nem ragadtak kardot, de élvezték a jezsuiták feloszlátásának következményeit. Nem sokáig: II. József 1786. február 7-én aláírta a rend eltörléséről intézkedő rendeletet, amelynek kihirdetését március 20-ára, végrehajtását augusztus 20-ára tűzte ki a helytartóság. A rend – mint más szerzetesrendek is – meghasonlott, mert nem maradt hű alapítója eredeti szándékához: az imádsághoz, elmélkedéshez, magányhoz. Ez a meghasonlás nem hagyta érintetlenül Ányos lelkét sem, akinek őszinte szándékában nem kételkedünk; ez a lelkiállapot visszatükröződik irodalmi opuszán is.

A „barokk”-ban békésen megférnek egymás mellett a remetei magány és a kellemes együttlét idillje, az imádság, és ha nem is feltétlen Molière, de Metastasio olvasása. A barokkra nemcsak a harmónia, hanem a szélsőségesség is jellemző.

Ami igazi gazdagságot jelentett Ányos számára, akit egyre inkább gyötört a betegség, az régi barátjának és rendtársának, Virág Benedeknek a jelenléte és

társasága volt. Ő túlélte a rend feloszlatását, s végül 1830-ban Budán halt meg, mondhatni nyomorúságos körülmények között.

Ányos (és Virág) székesfehérvári tanítványai közül (a jelen összefüggés szempontjából is) legjelentősebb Pyrker László János, későbbi velencei pátriárka, majd egri érsek, akit 1780-ban, 8 éves korában íratnak be a székesfehérvári pálosok által vezetett gimnáziumba.

Amikor Ányos 1784-ben Veszprémbe vitette magát, hogy műtétet hajtsanak rajta végre, Pyrker felkereste tanítómesterét, aki egy *Officinium Rákócziánium* imakönyvet ajándékozott tanítványának szeptember 3-án, a következő ajándékkal:

*„Bár melly tsekély légyen ezen adományom,
Emlékezz meg rólam kedves Tanítványom.
S mivel erköltsidet mindvégig szerettem,
Egy két szent sóhajtást tégy, kérlek, érettem.
De leginkább akkor, mikor már nem leszek
S a halandóságnak karjaim enyésznek.
Több haszna lesz ennek, mintha könnyet sírnál,
Vagy koporsóm fölé néma szókat írnál!
Néhaj jó akaród és tanítód
Ányos Pál”*

Ányos 1784. szeptember 5-én halt meg, 6-án a veszprémi egykori ferencesek templomának kriptájába helyezték hült tetemét örök nyugalomra. Ott egy fülkében két ferences páter földi maradványaival osztozik a szűk nyugvóhelyen. Egy vörös téglafelirata jelzi: Ide helyezték békecsémben Ányos Pált (*Hic depositus est in pace Paulus Ányos*). Később a kriptabejáratát befalazták, s egyszerű kőlappal jelölték meg nyugvóhelyét, majd a veszprémi piaristák 1902-ben díszes emléktáblát helyeztek a templom falára. Emléktábla örökíti meg Ányos székesfehérvári működését is az ottani egykori pálos gimnázium falán.

Az 1880-as évek elején Veszprémbe mozgalom indult, hogy a ferencrendiek kriptájából a veszprémi köztemetőbe vigyék át Ányos tetemét, ahol azután méltó emlékművet emeltek volna neki. A ferencrendiek azonban nem tettek eleget ezen kérésnek, mivel a három holttest porait már nem lehetett különválasztani, a koporsók pedig beomlottak. Állítólag csak egy papi fehér karing foszlányairól lehetett Ányos földi maradványait megkülönböztetni, mivel a ferenceseket rendi ruhában (*habitus*) temetik, karing nélkül. (Sulyok Károly, 406.). – A fehér foszlányok azonban a pálos fehér rendi ruha maradványai is lehetnek. Ez volt az enyészet barokk pompájának utolsó műve.

A pápa feloszlatta a jezsuita rendet, II. József más rendekkel együtt a pálosokat is – a halálban pedig mindannyiunk földi hajléka oszlásnak indul.

Ányos költői opusza:

Ányos veseinek eddig, ha nem is egyetlen, de mondhatjuk legjobb kiadása: Ányos Pál versei. Bevezetéssel és fejezetekkel kísérve. Kiadta: Császár Elemér. Régi magyar Könyvtár, 23. Budapest, Franklin-Társulat, 1904. Ez a kiadás Ányos 39 versét, 49 költői levelét, a függelékben (többek között) prózai leveleiből tartalmaz négyet, valamint a költő két prózai írását. Ha számításba vesszük Ányos rövid életkorát (1756. december 28 – 1784. szeptember 5.), azt kell mondani, szép teljesítménnyel állunk szemben, különösen, ha tisztában vagyunk a filozófia és teológia igényes, és nem éppen rövid időtartamú kurzusával, Ányos rendi és oktatói kötelezettségeivel (akkor is, ha ez utóbbi mindössze élete utolsó két évére szorítkozik), valamint a költő egyre rosszabbodó egészségi állapotával.

A biedermeier

A barokk meghatározásához hasonlóan a biedermeier esetében sem könnyebb a feladatunk: elvont fogalmak olykor ellentmondásos meghatározások, definíciók helyett képlékeny, nem egy esetben költői leírások állnak rendelkezésünkre. Ehhez hozzájárul maga a dolog összetett természete, ami megnehezíti az egyértelműséget. Ezért a biedermeier esetében is leíráshoz szokás folyamodni, amely bizonyos közös elemeket tud felmutatni, vagy legalábbis úgy véli, hogy ezt teszi. Álljon itt illusztrációként jellemvonások összegzése.

A biedermeier világa nem a királyi (császári) udvar, témája (általában) nem az uralkodó dicsőítése, perspektívája nem a hatalmas és a fenséges. A biedermeier embere saját otthonát igyekszik lakájossá tenni, elégedett „középszerű” életével. Lehetőleg távol tartja magát a világ zajától, főleg a politikától. Az uralkodót dicsőíti, amennyiben kényelmes, nyugodt, polgári életének garanciáját, fővédnökét látja benne. Ám éppen ez a korszak – a restaurációtól (1814) a forradalomig (1848) a nagy nemzeti eposzok korszaka, a nemzeti hősök felfedezésének korszaka, ünneplésének ideje: amit a múlt megidézése jellemez. (Hogy mégis mennyi feszültséget, ellentmondást hordozott magában ez a korszak, hogy mennyi különböző reakciót szült, azt nem szükséges részletezni.

A kor irodalmának nyelvét „triviálisnak” minősítik, amint az a szórakoztató tartalomnak megfelel. A kiadványok formájaként egyre inkább elterjed az „almanach”, a „zsebkönyv” és a naptár (évkönyv), és ezek terjedelmével összhangban van a bennük található írások műfaja is: oktató, tanulságos költemények, rövid elbeszélések, epigrammák, legendák „beszélyek” – (pl. Uránia, Hébe, Aurora stb.). A példakép (még a klasszikus korból) Klopstock Messiása. Ezt követik, utánozzák a harci eposzok, csaták leírása. További követendő példa Goethe Hermann és Dorothea-ja, J. H. Voss Luise-ja, melyek

erősen éreztetik hatásukat. Különös virágzásnak indult az útleírás (pl. Jenns Baggesen versben, Artner Mária prózában). A kor arról is gondoskodott, hogy a rokonlelkek találkozhassanak, kicserélhessék alkotásaikat és véleményüket, egymásnak bókolhassanak, egymást bírálhassák, és így a következő alkotásig legyen miről elgondolkodni és elbeszélgetni.

A beszélgetések, eszmeccserék színhelye nem az uralkodó palotája, vagy nyári/téli rezidenciája, nem is az akadémia, a tudományok „temploma”, hanem egyik-másik alkotó széplélek lakása, vagy kertje. Így alakultak ki az ún. „irodalmi szalonok” a teadélutánokkal és „kávé-koszorúkkal” (Kaffebränzchen). Az esztétikai elvárás a jó hangulatot célzó részletek bájára irányult: bútorzat, készletek. Ilyen értelemben ajándékozott Karoline von Pichler két ezüstszerű hófehér porcelán kávéscsészét Collin költőnek a bécsi Burgtheater színingazgatójának, vers kíséretében, amely elmondja mi az ajándék jelképes értelme („Az ártatlanság fehérsége, az ezüst csendes pompája legyen számodra az erény tiszta virágának jele, és az ő benső méltóságának szent hatalma és ereje” – ford. Rokay Zoltán).

Úgy gondolom, az itt elmondottak eléggé érzékeltetik a különbséget a barokk-klasszicista „világ” és a biedermeier világa között.

Természetesen ezek a „szalonok” is súlyt fektettek egy-egy polgári vagy egyházi kiválóság, méltóság jelenlétére körükben, vagy valamely irodalmi nagysággal való kapcsolatra, hiszen ez növelte a szalon tekintélyét, előmozdította hírnevének elterjedését.

Karoline Pichler (1769–1843) bécsi költői szalonjához tartozott Johann Ladislaus Pyrker (1772–1847) lilienfeldi ciszterci szerzetes, később apát, majd „szepesi püspök”, velencei pátriárka és végül egri érsek. A költőnő mindenkor elismeréssel, sőt rajongással beszél róla, utazásaikon Grillparzer kíséretársai, ódákat intéz hozzá. Már egyszerű szerzetes korában nagy jövőt jósol neki. Amikor Pyrkernek el kell hagynia Bécset és egyáltalán az osztrák földet, hogy elfoglalja a szepesi püspöki széket, külön megemlíti önéletrajzában, milyen nehezére esett a válás Bécstől, éppen Karoline von Pichler és köre elhagyása miatt:

„Fájdalmas volt elbúcsúzásom Bécstől is, ahol hosszú éveken át, kiváló, nemes és jó emberek körében a legboldogabb órákat éltem át.

Ezek között Joseph von Hammer udvari tanácsos, Karoline von Pichler aszszony,

Ridler kormánytanácsos és könyvtáros, Michael Vierthaler kormánytanácsos, [...]

Georg Meinert professzor és Anton Reyberger, a bencés apát – irodalmi munkásságukról nevezetesen.” (Hölvényi, 41.)

Pyrker maga írta meg életrajzát: „Mein Leben”. Ezt művei kiadásához akar-

ta csatolni. Kiadóját, a stuttgarti Cottát, megkérte, őrizze meg a kéziratot, s majd csak halála után publikálja. Erre nem került sor. Cotta 1929-ig őrizte a kéziratot, majd árverésen eladta. 1936-ban a bécsi ciszterci gimnázium tanára, aki 1942-re elkészült annak sajtó alá rendezésével, a háború miatt azonban nem került publikálásra. Ez 1966-ban valósult meg az Osztrák Tudományos Akadémia „Fontes Rerum Austriacarum” sorozatban.

A számos felbecsülhetetlen önéletrajzi adat elbeszélése közül meg kell említeni Pyrker találkozását I. Ferenc császárral a bécsi kongresszus előtt, 1814-ben. Ez érdekes jelen összefüggésben, mivel vannak, akik ezt az évszámot és eseményt tekintik a biedermeier „terminus a quo”-jának. (Egyesek élcelődve megjegyzik, hogy – netalán a napot és az órát is ismerik, és ehhez hasonlóan az 1848. évben – minden esetre márciusban a „terminus ad quem”-et is?) Be kell érünk azzal, hogy Pyrker adatait csak futólagosan, „pillanatfelvételekben” tekintjük át.

Pyrker János László 1772-ben született a Székesfehérvár közelében fekvő Láng községben. Első iskoláztatását a székesfehérvári pálos gimnáziumban nyerte, ahol többek között Ányos Pál és Virág Benedek voltak tanítómesterei. Ezután a pécsi akadémián folytatta jogi tanulmányait. Mindehhez nem a magyar, hanem a latin és a német nyelv ismerete volt szükséges. 1792-ben belépett a lilienfeldi ciszterci apátságba. 1796-ban szentelte pappá von Hohenwart Zsigmond Sankt Pölten-i főpásztor, aki 1819-ben szepesi püspökké konszekrálta, mint bécsi érsek. Pyrker 1812-1819-ig állt mint apát a lilienfeldi konvent élén, lelkiismeretesen gazdálkodva és végezve az apáti teendőket. Ferenc császár 1818-ban nevezte ki szepesi püspökké. Természetesen ebben az esetben is uralkodói érdekek döntöttek, a hívók lelki élete csak áttételesen szerepelt mint szempont. Von Hohenwart Zsigmond érsek mellett a bécsi általános helynök (Mathias Steindl) és az örménykatolikusok bécsi érseke volt a „konszekrátor”. Pyrker buzgó főpásztornak bizonyult: meglátogatta az egyházmegye plébániáit és tanítóképzőt alapított. – Az 1820-as év nagy előléptetést jelentett számára, hogy a császár, akinek ez joghatóságába tartozott, kinevezte velencei pátriárkának. Pyrker Rómába vezető útján együtt utazott Antonio Rosmini (1797–1855), sokat vitatott, majd boldoggá avatott filozófus – teológussal. Rómában több ízben fogadta őt VII. Pius pápa (Hölvényi, 55-56.). A pátriárkának Olaszországban és Velencében alkalma volt közelebbről megismerkedni az európai képzőművészet remekeivel, s ekkor vetette meg annak a gyűjteménynek alapját, amelynek 192 alkotását a „Nemzeti Múzeumnak” – „Szépművészeti Múzeumnak” ajándékozta (Hölvényi, 205.). Szerencsére a 3000 képet számláló gyűjteményből, noha kevésbé ismert ábrázolások Egerben maradtak a Dobó István Múzeumban (pl. Elias Mögel egy érdekes alkotása Eszterházy Károly egri püspök képmásával). (Művészettörténeti Értesítő, 1982, XXXI. 253.)

Pyrker irodalmi tevékenysége is rendkívüli virágzásnak indult (természete-

sen német nyelven). Még ifjúkori ihletése nyomán elsősorban történelmi drámákat írt. Ez a romantika és a biedermeier előnyben részesített műfaja, amelyet a kor „nagyjai”, köztük Grillparzer is ápolt. A drámákban érdekes módon a magyar nemzeti múlt témái is megjelennek: a Hunyadiak – László tragikus sorsa; Zrínyi és a szigeti veszedelem; Erzsébet és a vránai perjel összeesküvése, amit August Šenoa horvát költő a „Kletva”(„Átok”) című művében örökített meg. – Zivuska Jenő igen kíméletlenül bírálja Pyrker ezen drámáit, amelyeket lilienfeldi szerzetes korában mint türnitzi plébános írt:

„Nagy számítással és finésszel (sic!) megírt színdarabok ezek és mégis gyermekesen naívak; az író nagy gonddal és körültekintéssel épített fel egy világot, a melyben minden résznek, minden sejtnek és izomnak megvan a maga célja és rendeltetése, de nem veszi észre, hogy ez a gonddal felépített organizmus önmagában hamis. A mi pedig a világfelfogást illeti, micsoda hermaphroditizmus ez! Így csak olyan író ír, a ki csinálja, nem alkotja, aki kieszeli, de nem átéli műveit. Egyik oldalon a rideg, józan, prózai valóság ötlük szemünkbe... a másik oldalon pedig olyannyira eszményieskedő és szentimentális, hogy emberi valónk elfordul tőle. Egymás mellett összhangtalanul áll a stilizálatlan élet és az imellygőségig (sic!) túlhajtott eszményiség...” (Zivuska, 18.)

Azután Zivuska rátér Pyrker méltatóira: Kazinczyra és Virág Benedekre:

„E színdarabok soha és sehol elő nem adtak. Az egyidejű kritika meglehetősen hidegen, tárgyilagosan bánt el velük.

Még a magyar bíráló, Kazinczy Ferenc elismerőleg szólott felőlölük, bizonyára hálából a nemzeti tárgyak feldolgozásáért.

A darabokra Virág Benedek hívta fel a figyelmet, aki 1811 márciusában Budáról következőképpen írt Kazinczynak Széphalomra: ha hozzád találna jutni ímez Könyv: Historische Schauspiele von Joh. Bapt. Pyrker (sic!) Wien 1810, kérlek

recenzáld. Ennek szerzője nékem tanítványom vala: most Austriában Türnicz nevű helységben Plébános. Igen jó, s érzékeny szívű gyerek volt. Két német és magyar (!RZ) levelét vettem a múlt hónapokban. Az egyikben írta, hogy a szombathelyi püspök, Somogy, Mária Czellben mentében nála volt; és igen megdicsérte a M(agyar RZ) Századokat, amelyekre mindazonáltal némelyek morogtak, talán mai napig is morognak. Ha kedved duzzadva, írhatnál neki.” (Zivuska,19.)

Íme, mily érzelmek fűzték mindkét mestert: Ányost és Virág Benedeket tanítványukhoz Pyrkerhez! De egyben két világ is találkozott általuk a barokk-klasszicista és biedermeier-romantikus. Ez utóbbinak jellegzetes alkotásai a hősköltemények, eposzok, amelyek Pyrker opuszának tekintélyes részét alkotják. Közülük kiemelkedik a Rudolphias, amelyben az osztrák keresztény jámborság örét, Habsburg Rudolphot énekli meg. Az eposzban külön helyet szentel a Martin-fal (szikla) legendájának: hogyan mentette meg az angyal Maximiliant, amint ezt Moritz von Schwind német romantikus festő, mese-illusztrátor is megörökítette. – A Thunisiában V. Károlyt dicsőíti, aki Tuniszban kiszabadította a fogságban sínylődő keresztényeket. Ezt az eposzt Jens Baggesen dán költő (1772–1847) kiválóbb alkotásának tartja, mint Klopstock Messiását, mivel ez utóbbi oly magas célt tűzött ki eposza tárgyának, amelyet képtelen volt megvalósítani. –Ezzel szemben Zivuska Baggesent, „meghibbant ítélőképességűnek” minősíti, aki némi alamizsna reményében magasztalja Pyrkert (Zivuska, 72.). Végül meg kell említeni a „Perlen der Heiligen Vorzeit”, kivált miután Kazinczy lefordította magyarra: „A Szent Hajdan Gyöngyei” Buda, 1830. – Már Kisfaludy Károly foglalkozott a gondolattal, hogy 1824-ben az Aurórában közöljön részleteket a „Gyöngyökből”, amelyek a bibliai hősöket magasztalják. – Kazinczy vállalkozását Toldy Ferenc bírálta, s ugyanakkor a magyarok számára idegen Pyrkert is.

Pyrker művei örmény fordításban is napvilágot láttak Velencében. Ez az ot-tani örmény kolostorral függ össze (Hölvényi, 349.).

Pyrker 1827–1847-ig állt mint érsek az egri főegyházmegye élén. Buzgó főpásztor volt, aki serényen látogatta egyházmegyéjét. Ő alapította meg az első tanítóképzőt. Minden vállalkozása közül azonban az egri bazilika építése tekinthető a legkiválóbbnak. A klasszicista stílusisméltlésnek monumentális emléke híven tükrözi a korszak ízlését és a mecénás főpap korlátlan nagyvonalúságát ennek a státuszszimbólumnak megvalósításában, amely egyaránt dicséri a tervezőt, Hild Józsefet, és Marco Caragrándét, az itáliai mestert az ő díszítő munkájáért.

Pyrker a „kis irodalmi műfajokat” is kultiválta. Ide tartoznak a szentek életéről szóló írások, amelyeknek elsődleges forrása Laurentius Surius kölni karthauzi (1523–1578), a híres egyháztörténelem író.

Mint igazi „humanistához” illik, 7140 példánnyal gyarapította az Egri Főegyházmegyei Könyvtárát. Öneki köszönheti a könyvtár két legértékesebb kincsét: a Magyarországon létező egyetlen autograph Mozart levelet és a miniatúr, illuminált Szűz Mária horáskönyvet (Antalóczi Lajos, 28.). Pyrker 1847. december 22-én halt meg: kevéssel a „márciusi események” előtt, amelyeket a biedermeier „terminus ad quem”-jének tekintenek. Szertartójával, Tárkányi Bélával közölt végakarata szerint, a lilienfeldi ciszterci apátság sírkertjében

helyezték örök nyugalomra, szívét azonban az egri bazilika kriptájában őrzik. Azt, hogy Pyrker Egerben német létére érvényesülni tudott, nem utolsó sorban Tárkányinak köszönhette.

Az elmondottak alapján és segítségével képet tudunk alkotni magunknak arról a lelki és szellemi légkörről, amely Ányos és Pyrker korát jellemzi. A kettő találkozása nem légből kapott, hanem történelmi valóság: „Megragadhatjuk a székesfehérvári ciszterci gimnázium és a veszprémi ferences rendház falai között: Ányos és Pyrker találkozásában.”

A megtárgyalt korszak, akár Ányos irodalmi tevékenységének kezdetétől Pyrker haláláig, akár Ányos halálától 1847-ig időben és minőségben óriási távolságot ölel át: II. Józseftől a „március elő-ig”, amely a legkülönbözőbb, olykor kifejezetten ellentmondásos sajátosságokat foglalja magában: Gondoljunk Lenau (1802–1850) és Anette von Droste Hülshoff (1799–1848) merőben eltérő egyéniségére és opuszára.

Források – Irodalom

Ányos Pál versei, kiadta: CSÁSZÁR ELEMÉR, Budapest, Franklin-Társulat, 1907
SULYOK KÁROLY, Ányos Pál élete, in *Katholikus Szemle*, 15 (1901), 310–334, 396–414.

CSÁSZÁR ELEMÉR, Ányos Pál (1756–1784), Budapest, Athenaeum, 1912 (Magyar történelmi életrajzok XXVIII. év. 1-3. füzet)

TÓTH TAMÁS, *A Kalocsa- Bácsai Főegyházmegeye 18. századi megújulása*, Budapest–Kalocsa, 2014

Johann Ladislav Pyrker's sämmtliche Werke, Stuttgart–München, Cotta, 1839

Pyrker János emlékkönyv, szerk.: HÖLVÉNYI GYÖRGY, Eger, 1987

CAROLINE PICHLER, *Denkwürdigkeiten aus meinem Leben*, München, Georg Müller, 1914

Sämmtliche Werke von Caroline Pichler, geboren von Greiner, 22. Bändchen, Wien–Leipzig, 1829

FRIEDRICH SENGLÉ, *Biedermeierzeit. Deutsche Literatur im Spannungsfeld zwischen Restauration und Revolution: 1815–1848*, Stuttgart, Metzler, 1972

ROKAY ZOLTÁN, *Jens Baggesen...Pyrker...méltatója*, *J. G. Fichte... Kortársai*, in *Agria. Irodalom, Művészet, Kritika*, IX (2015) 2, 211–213.

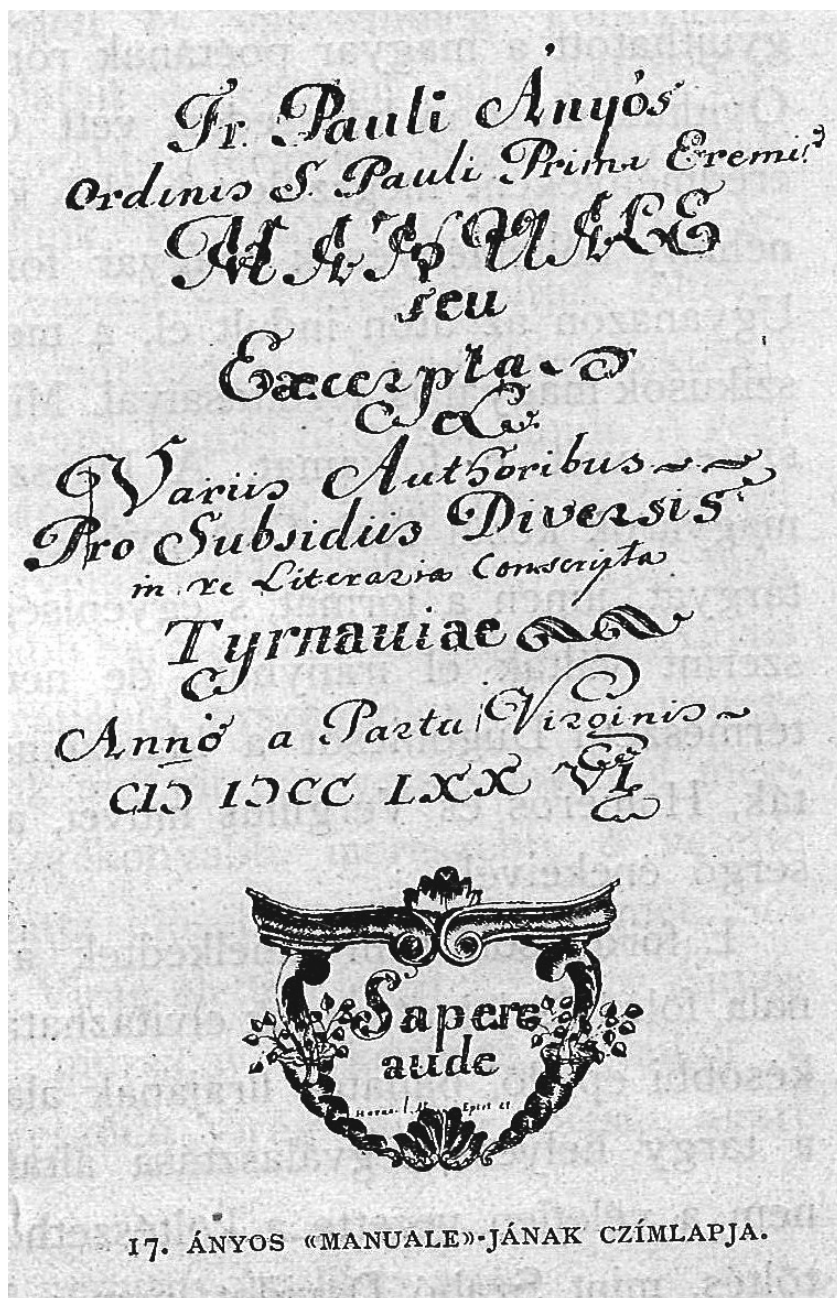
Pichler Karolina Hasonlatosságai, ford.: KELEMEN BORBÁLA, Pesten No. M. Institutis K. Böttjában, 1807

ROKAY ZOLTÁN, *Padányi Bíró Márton (1693-1762) veszprémi püspök lelki hagyatékából (néhány észrevétel)*, in *Studia Wesprimiensia*, (a Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola folyóirata) 17 (2016), 43

ROKAY ZOLTÁN, *Pietro Metastasio „komoly” darabjai Patachich Ádám nagyváradi püspök színpadán és annak szomorú vége (Adalék)*, in *Magyar Sion* IX (LI.) (2015), 2, 282.

ANTALÓCZI LAJOS, *Az Egri Főegyházmegyei könyvtár Története*, Eger, 1996

ZIVUSKA JENŐ, *Pyrker László élete és művei*, Besztercebánya, 1904

ISTENES JÓ SÁGRA,
 ÉS
 SZERENTSÉS BOLDOG ÉLETRE
 OKTATTATOTT
NEMES ASZSZONY.
 UTÓBB PEDIG:
 A' H A D I,
 ÉS UDVARI EMBEREKET
 N É Z Ő
 K Ö Z - B E S Z É D E K.

MÁSODIK KI-ADÁS.

PO'SONYBAN,
 NYOMT. PATZKO·ÁGOST. FERENTZNÉL. 1787.

C r i t i k
der
practischen Vernunft

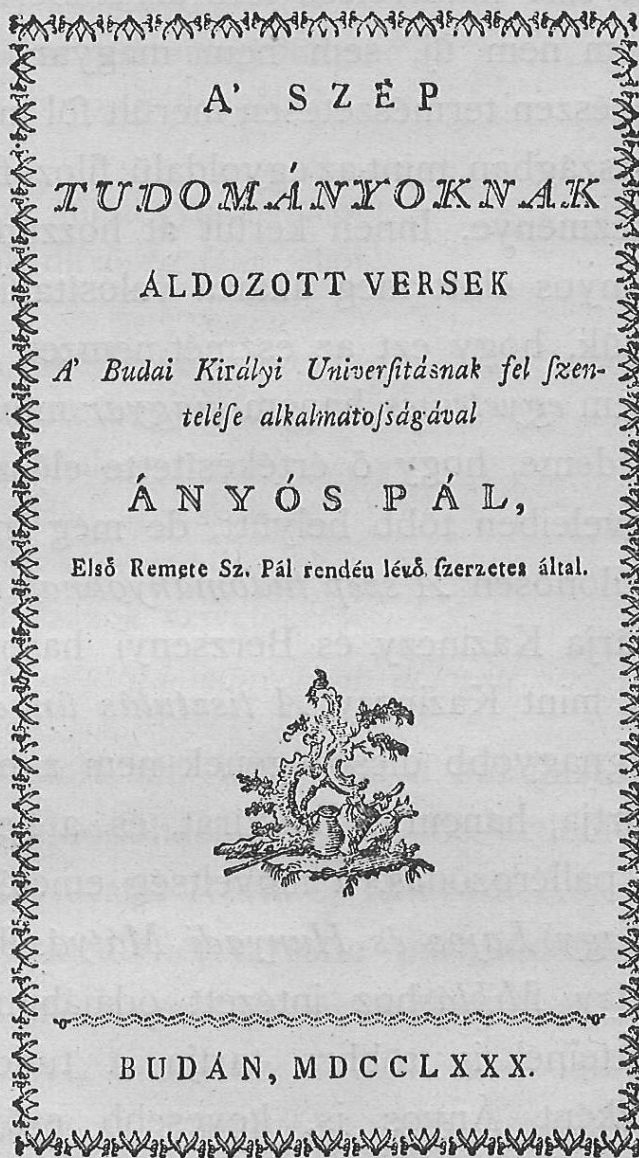
von
Immanuel Kant.

Vierte Auflage.

R i g a,
bey Johann Friedrich Hartknoch.

1 7 9 7.

57. «A' SZÉP TUD.-NAK ÁLDOZOTT VERSEK»
CZÍMLAPJA.

OFFICIUM
 RÁKOCZIANUM,
 SIVE
 VARIA PIETATIS
 EXERCITIA
 CULTUI DIVINO,
 MAGNÆ MATRIS
 MARIÆ,
 SANCTORUMQUE
 PATRONORUM
 HONORI DEBITA.

*Editio novissima, omnibus prioribus
 auctior, & iocupletior,*

TYRNAVIÆ,

TYPIS COLL. ACADEM. SOC. JESU.

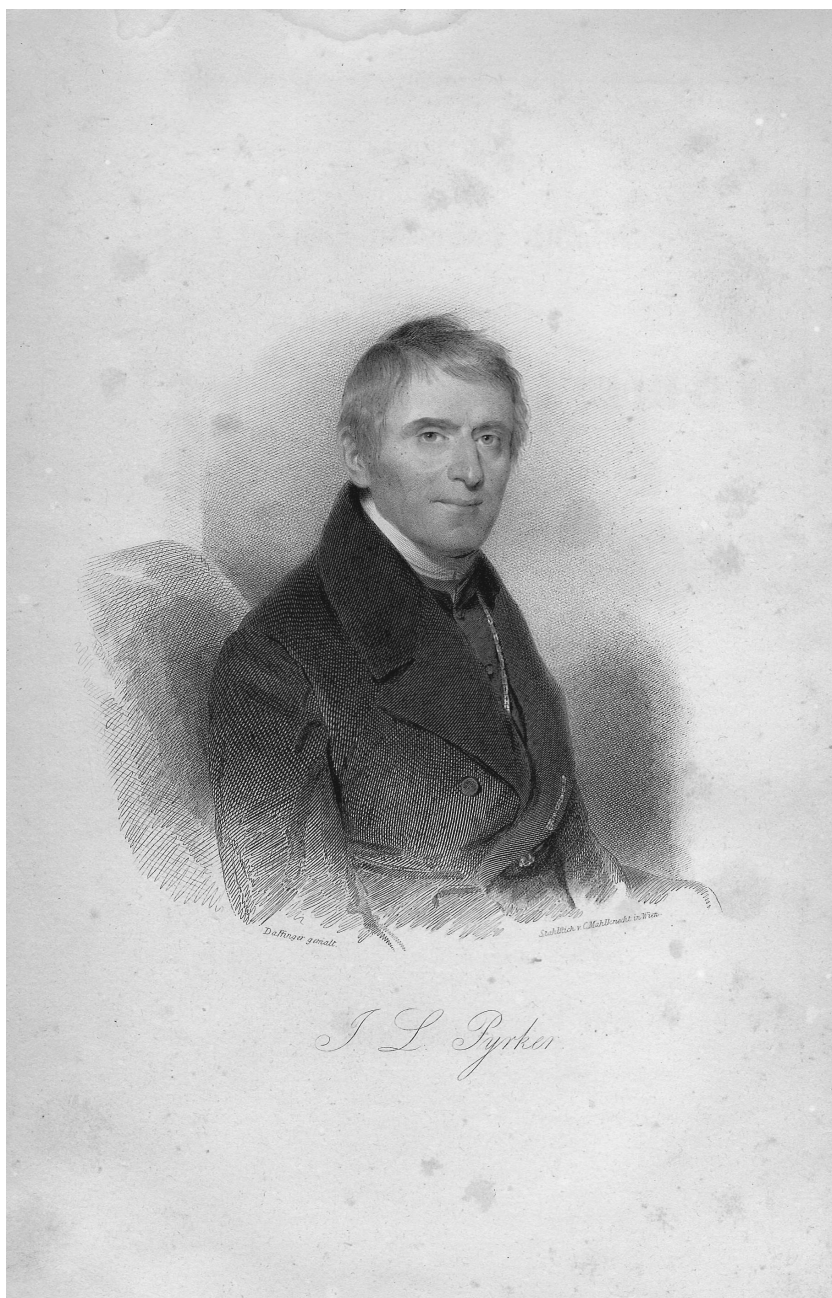
ANNO M. DCC. LXXII.

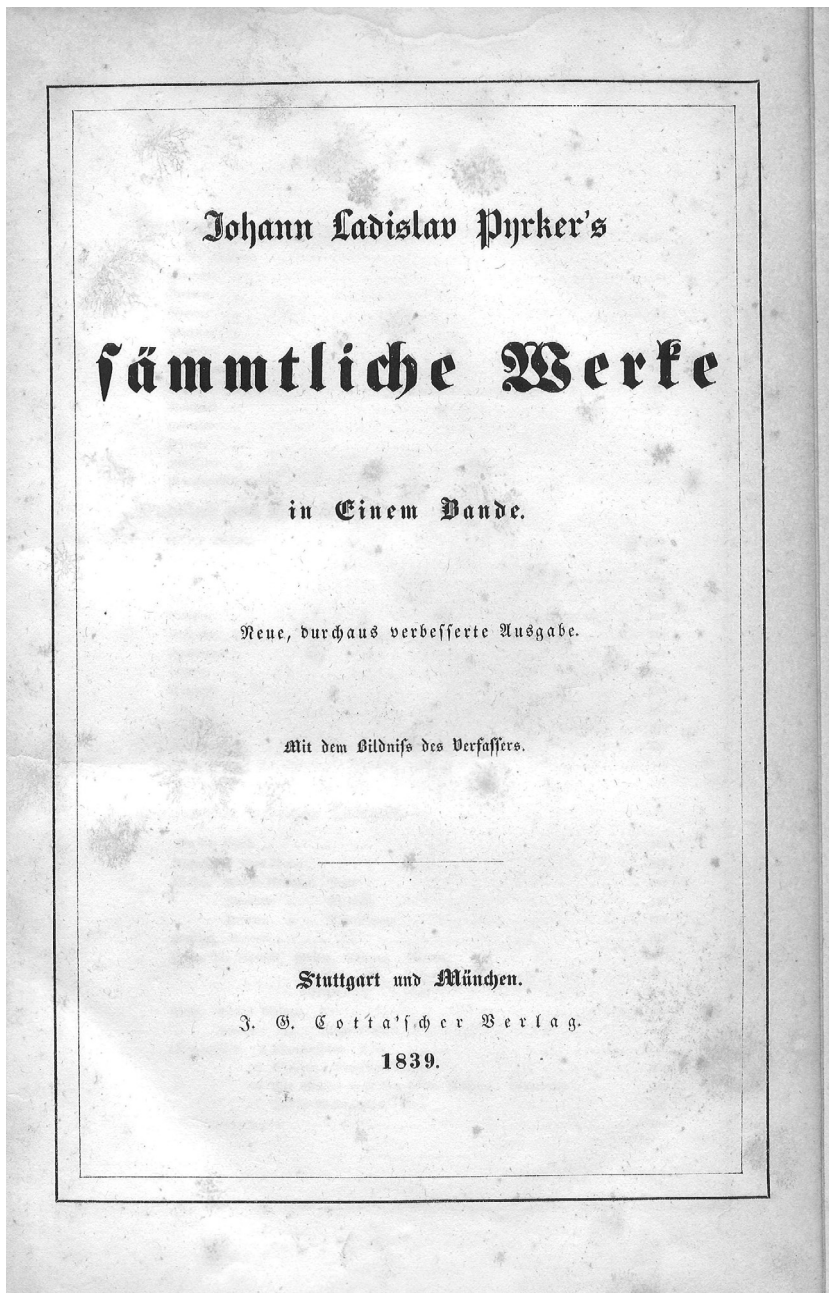
1772

79. AZ «OFFICIUM RÁKÓCZIANUM» CZÍMLAPJA.

81. AZ ÁNYOS-EMLEK A VESZPRÉMI TEMPLOM HOMLOKZATÁN.

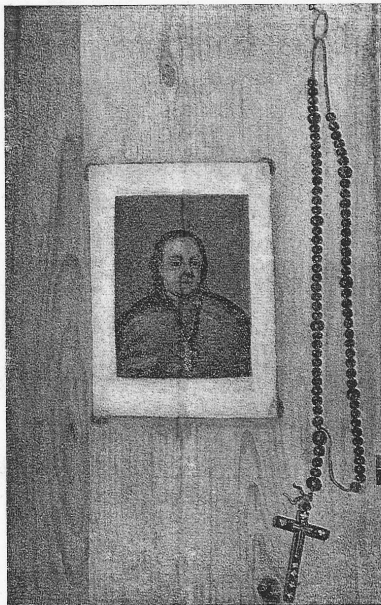

Karoline Pichler

Aquarell von L. Krönes (1829). — Städtisches Museum in Baden bei Wien

27. Mögel Étiás (műk. 1760–1775 körül): *Trompe l'oeil* Esterházy Károly püspököt ábrázoló metszettel. Eger, Dobó István Vármúzeum Képtára

nagyságában is a valót követő.[48] A lap rajta megközelítően „életnagyságot”. — Még az 1760-as évekből származhat két párdarab *trompe l'oeil*. Egyiken esakorra költött szalagon — mint az idősebb Füssli hasonló képein — függő fekete keretes metszet, Assisi Szent Ferenc halálának jelenetével. A kompozíció Maubertschtól, a metszet-reprodukálás J. G. Haidtól az 1762 körüli időből.[49] Az élet törekénységét és a mulandóságot hangsúlyozandó, a metszetkép üvegje törött; előtte lentebb a polcon koponya, feszület, oldalt a vázában gyorsan herbe virágok. Balra szegre akasztott olvasó. A másik képen hasonló keretben, szalagsokorral Szent Teréz-metszet, előtte lent a polcon írószerszámokkal, könyvekkel, papirokkal s oldalt ugyancsak a múlt időre utaló zsebórával és ollóval.[50] Egy harmadik kép ebből a polcos, éppen a Füsslihez és köréhez hasonló fajtából, holland zsánerkép utáni metszetet mutat keretében, amely mögé újságot dugott a tulajdonos. A polcosán most üvegváza áll kereti virágokkal és Miller's Gärtnerlexikonjának két kötete. A kegyes tanulság ehelyt elmaradt, hogy helyet adjon Candid belenyugvó bölcsességének. A virágok megfestésétől nem tagadhatjuk meg a virtuozitás elismerését.[51] A falon ábrázolt rézkarc Cornelis Dusart népszerű „Kopster” lapja 1695-ből.

Egy negyedik deszkafali festő-flozofálás is bemutatatható.[52] Ennek polca közepén újsa koponya van, a törékeny üvegflaskóban virágok, aztán mellettük két könyv, egy cinege, a falon meg a Fájdalmas Mária-ról való metszet. A mulandóságnak állított háziás oltárpalc pe-

dáns és némiképp szentimentális. A *trompe l'oeil* műfajával mindig együtt jár egyféle szárazabb, észszerű festői figyelem és főleg: pontosság. Mőgel tudta ezt és szentimentalizmusát — racionalista módon — kegyes és népies metszeteckére bízta. Mintha nem is vállalt volna igazán közösséget a falpalc együgyűen jámborkodó mikrokozmoszával és csak telelezni akarta volna azt. Megértő és szinte kétértelmű verizmussal állította az akkori és mai néző elé a hitbuzgó lektűrök világát, a halálra meredést. Némi álsággal tette? Az ilyen utólagos gyantsítgatásoktól persze meg kell védenünk a festőt. Ő a valóságot, s éppen a betű szerinti minden kortársánál realisabban ábrázolta. Mőgel végre egy realista volt: a nagy mulandóság kis alkalmainak poseurje.

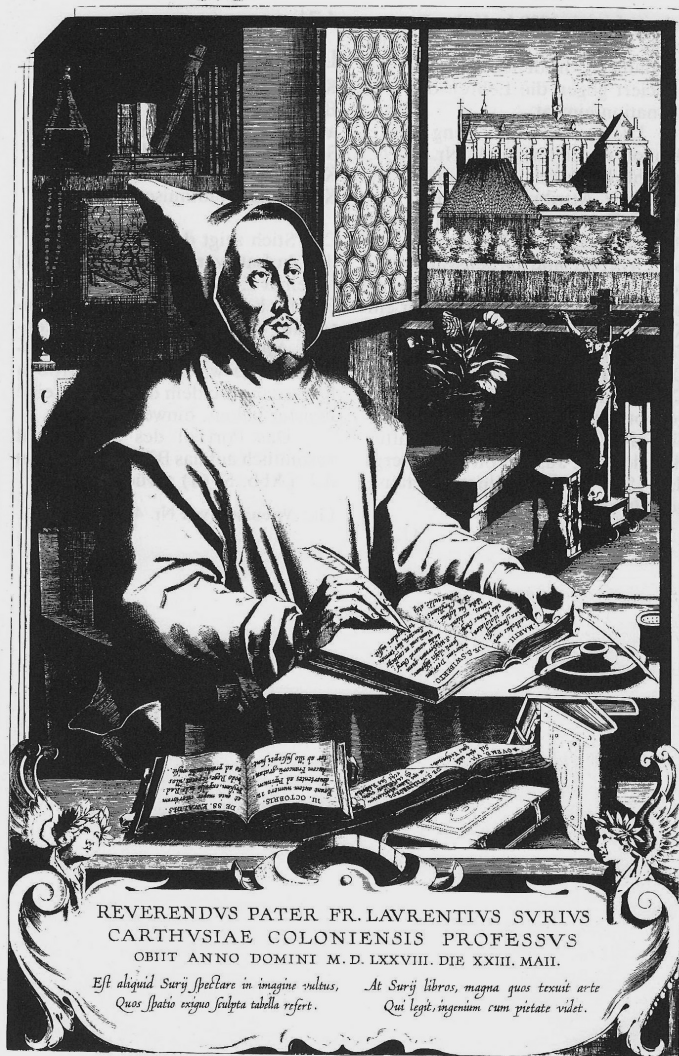
Az olvasó, amellyel eddig két képen is találkoztunk, egy további is megjelenik Esterházy Károly püspök papírra festett képmása mellett (Eger, a Dobó István Vármúzeum Képtára, — jelenleg kölcsön a Magyar Nemzeti Galéria kiállításán).[53] E képcsékel rokon modorú a váci püspökségen őrzött két metszetes *trompe l'oeil* 1773-ból (kiállítva a Szépművészeti Múzeum 1961-es Csendéletkiállításán, majd Csatkai Endre közölte őket),[54] s további két, hasonló, de átfestett és roncs állapotú a Magyar Nemzeti Galériában.[55] A soprani Pamer-émlékkönyv két ábrázolását Mőgeltől ugyancsak Csatkai Endre közölte, a művész dicséretére írt verssel együtt.[56] Az alkalmi poéta ott azzal emelte ki a festőt, hogy az asztalosokat megszegyentően állított elénk deszka-falakat.

... Herr Mögel verblendet heute
Die Tischler und die Zimmerleuthe...

Hogy igazságot szolgáltatassunk neki, azért el kell ismer-nünk, hogy igényesebb műveit a hasonló svájci és vidéki francia példák (J. L. Rosenkrauz vagy egy Gabriel Gresly, egy B. G. Lorente vagy egy Pierre Cossard) mel-

28. Pálos festő (?) XVIII. század vége: *Trompe l'oeil* a Czenstochowai hegykép másolatával. Eger, Dobó István Vármúzeum Képtára

Kat.-Nr. 471

FODOR JÁNOS

A szent profán arca

Gondolatok a papi kiégésről

Mittelstaedt a Jeruzsálemi templom pusztulásának drámáját és annak rettenetes kimenetelét így foglalja össze: „...a megsemmisülés három lépésben ment végbe: Elsőként megszűnik a rendszeres áldozatbemutatás, a szentély tehát nem több, mint egyfajta erőd. Ezután a háromszoros tűzvész. (...) Végül pedig a romok megrohanása a város eleste után. Valójában a tűz pusztít el mindent; az ezt követő rohamok sora már csak az események utójátéka.”¹ A templom pusztulása számomra hasonló lépéseket mutat a kiégéssel.

Megszűnik a rendszeres áldozatbemutatás

Manapság a médiában mindennapossá váltak olyan, az egyház belső életét érintő kérdések, mint például a nők helye és szerepe az egyházban, az elváltak lehetőségei a szentségekkel kapcsolatban, a társadalom elvárása az egyházzal szemben. Ezek a témák természetesen nagyon érdekes kérdések, melyekkel érdemes foglalkoznunk, ám most mégsem ezekről szeretnék írni, hanem arról, ami személyes és szent – ami legbelül történik: arról, hogy különböző kérdések milyen belső küzdelmet jelentenek az egyházi rend szentségét felvevők lelkében.²

A hivatásban élők mindennapi életének gyakorlatát és korunk társadalmi valóságát együtt kell vizsgálnunk ahhoz, hogy belső küzdelmeiket megértsük.³ Ezért most arra szeretnék fókuszálni, hogy itthon a papok milyen körülmények között dolgoznak, és hogyan élik meg a szolgálatukat a lelkük mélyén, legbelül. Mivel a külső szemlélők számára ez egy magasztos szolgálat, sokan úgy gondolják - a vallásos közösségek is -, hogy könnyű ebben a szolgálatban élni, létezni, és ritkán gondolnak arra, hogy ebben a hivatásban is lehetnek válságos időszakok, hogy

1 Mittelstaedt, A., Lukas als Historiker. Zur Datierung des lukanischen Doppelwerkes, Francke, Tübingen 2006, 84-84., in: Ratzinger J., XVI. Benedek, A Názáreti Jézus, A Jeruzsálemi bevonulástól a feltámadásig, Szent István Társulat, Bp. 2011, 33.

2 A keresztyén felfogás szerint a bennünk rejtőző indulatok és szorongások az Istentől elidegenedett voltunkra vezethetőek vissza. in.: Vgl: Németh, Pasztorálintropológia, Harmat, Bp, 2012. 146., talán ez az oka, hogy kerüljük a kiégés témáját az egyházi rend szolgálatában lévőknél.

3 Vö: GS 2

még ebben a hivatásban élőket is fenyegetheti a kiegészítés veszélye is. Fontos tudatosítanunk, hogy egy életteret kialakítani – annak szolgálati és privát részét – önmagunk számára is elfogadhatóan módon megvalósítani – folyamatos munkát igényel. Erről Tomka úgy ír, hogy nagy a kísértés, arra, hogy ne a feladatba nőjön bele a szolgálattevő, hanem a megmerevedő szerepbe.⁴

Michael Foucault⁵ francia szellemtörténész és társadalomkritikus szerint a domináns kultúra által objektív igazságként fenntartott „történetek” az életről segítenek fenntartani a társadalmi hatalmi struktúrát és kizárják ugyanazon események másféle felfogását.

Gyakran önkényes címkéken alapul, hogy milyen uralkodónak tekinthető kulturális elgondolásokot vagy narratívákat követünk, hajlamosak vagyunk vakon bízni azokban, amivel aztán kizárjuk az alternatív tudást, vagy más szempontok megfontolását, esetleg magát az igazságot.

Jelen írásomban kevésbé ismert, vagy kevésbé tudatos perspektívából is szeretném láttatni a hivatásban élők dilemmáinak hátterét. Olyan tényekre fogok támaszkodni, amelyek osztrák és szlovák kollégáknál már feltártak, elemeztek és tényként állítottak elénk.⁶

...egyfajta erőd...

Anno 16 évesen gondoltam arra, hogy a papi hivatást kell választanom. A döntésem előtti időszakban bejártam egy plébániára, hogy lássam miként élnek az atyák, mivel foglalkoznak, mivel telnek napjaik. Ma már hálás vagyok, hogy ők nem a nehézségeket láttatták meg velem, hanem a szolgálat szépségére irányították a figyelmemet. Így eleinte azonban kezdő káplánként nekem is nehéz volt elfogadnom és felismernem, hogy ennek a szolgálatnak küzdelmei is vannak, és ennek megértéséhez fel kell fedeznem egy-egy személy élettörténetét, annak nemzeti, kulturális, személyi és szituációfüggő jelenését.

Szentelésem óta folyamatos kérdés bennem, mire is szegődtem, ennek a szolgálatnak hol vannak a sarokkövei. A papnak ugyanis nincs úgynevezett „munkaköri leírása”, nincs „munkaszereződése”, amelyek a mindennapi feladatait szabályoznák,

4 Vö: Tomka, F., *Intézmény és karizma az egyházban*, Márot Áron Kiadó, Bp. 1997, 123.

5 Vö: Foucault, M., *Madness and civilization*. NY: Random House, 1965; In: Goldenberg H. & I., *Áttekintés a családról*, Animula, Bp. 2008, 81.

6 Vö: Kmet, L., „Wenn es den Priester schlecht geht, geht es auch der Kirche schlecht. Beanspruchungserleben der Welpriester der Diözese Graz-Seckau und der Diözese Rožňava, 2010. (=Dissertation)

pedig az élet a GS fogalmával élve „ebben az időben”⁷ is sok ismeretlen helyzetet teremthet. Nagyon gyakran kell belső ellenállásaim és félelmeim ellenére a világ valósággal szembenézniem, elfogadni azt, hogy én nem arra a konkrét a cselekvési megoldásra gondoltam, amikor valamilyen feladat megoldására delegáltak.⁸ Ezekben a helyzetekben keresnem kellett a belső szabadságomat ott, ahol a tekintetek és elvárások keresztüztüében szinte fel sem merülhetett, hogy nekem is lehet egy saját elgondolásom egy téma, vagy feladat kapcsán. Itt nem feltétlenül csak arra gondoltok, hogy megoldó kulcsként nekem magamnak kell kisebbik rosszat választanom, hanem arra is, hogy napjaink egyházi szemlélete, a feladatok ellátása a valóban jó megoldások helyett gyakran szintén a kisebbik rossz elfogadását teszi csak lehetővé, mert az egyház jelenlegi szervezeti fenntarthatósága ezt sugallja.⁹

A „kiegés” jelensége

„Most már elég Uram! Vedd magadhoz lelkemet! Én sem vagyok külön atyáinknál. Ezzel lefeküdt és elaludt.” (1Kir, 19, 4-5) A kiegészített Illés szavai ezek Istenthez. Bár a biblikusok szerint ezt a képet nem biztos, hogy el lehet választani a depressziótól, illetve a leírás egyértelműen nem egy betegségtünet leírására vonatkozik, mégis visszaadja annak képi elgondolását, milyen az, ha valaki a szolgálatban elfárad.¹⁰

„A kiegészítés szindróma a krónikus érzelmi megterhelések, stresszek nyomán fellépő fizikai, mentális, emocionális kimerülés, mely a reménytelenség és inkompetencia érzésével, célok és ideálok elvesztésével jár, s melyet a saját személyre, munkára, illetve másokra vonatkozó negatív attitűdök jellemeznek.”¹¹

Az USA-ban az 1970-es években használták először a *kiegés* kifejezést, amikor leírták, hogy a segítő szakmában milyen módon jelentkeznek zavarok, amikor a segítő elveszíti motivációját munkája iránt, belülről pedig erőtlennek érzi saját magát.¹²

7 Vö: Livinu, J. Mi történik az egyházzal: Gondolatok A II. Vatikáni Zsinat 50. évfordulójára, in: (http://epa.oszk.hu/00900/00939/00143/EPA00939_kereszteny_szo_2012_10_3.html) (2018.11.16.)

8 A karizmatikus hírül adás elkerülhetetlenül tételes taná, elméletté, szabályzattá illetve jogrendszerré vagy megkövesedett hagyomány tartalmává változik, In: Weber: Die charismatische Herrschaft, 170.

9 Napjainkban még mindig megpróbálják az egyházmegyék a 68-as struktúrának megfelelően ellátni az egyházmegyéket, ahol egy faluban egy pap jelen volt. A struktúra most úgy tartható fenn, hogy 4-36 falú jut egy papra, de a megszokott rendet-mindenhol legyen szentmise- kérlik próbálják meg megőrizni.

10 Vö: Racs, https://btk.ppke.hu/uploads/articles/1114389/file/racs_csaba (2018.11.16.)

11 Freudenberger, In: <http://ofi.hu/tudastar/tanulo-felnott-felnott/tanari-kieges> (2018.11.16.)

12 A bibliában is szerepel ilyen leírás a Kiv 18,13-14 és a 1Kir 17-19-ben, de a világirodalom

A többi segítő szakmában egyértelműen el tudjuk fogadni a kiegészítést, ennek széles körű kutatása és irodalma is van. A papságnál a depresszióval vagy mentális zavarral magyarázzuk az energiatápcsát és az esetleges „pálya-elhagyást”.¹³ Ennek oka lehet, hogy az egyházban az az elgondolás uralkodik, miszerint csak annyi terhet rak mindenkire Isten, amit az adott személy elbírt, ezért aztán ezt a logikát követve nem is éghet ki a szolgálat-tevő. A téma személyességén és intim természetén túl talán ezen általánosan elfogadott egyházi axióma miatt nem igazán vált kutatási témává itthon a kiegészítés a papságot érintően.

Schaufeli és Enzmann (1998) szerint, a kiegészítés egy olyan folyamatos negatív elmeállapot, amely a munkához kapcsolódóan jelenik meg. A kimerültség mellett (ami az elsődleges tünet) a munkában megjelenik a distressz, a csökkent hatékonyság érzése, a diszfunkcionális attitűdök és viselkedésformák halmaza, csökken a motiváció, a kiegészítés szinte észrevétlenül kifejlődik. A kiegészítés gyakran újratermeli önmagát azért, hogy a szindrómához kapcsolódó stresszel, problémákkal való megküzdéshez inadekvát stratégiákat válassz az egyén. Schaufeli a szakirodalom által bemutatott, több mint száz tünetet egyetlen fő indikátorra – kimerültség - és négy kapcsolódó tünetre – distressz; csökkent hatékonyság; diszfunkcionális attitűdök és viselkedés; csökkenő motiváció - szűkíti le (Schaufeli, 2006)¹⁴

Osztrák kutatások

Ausztriában évekkel ezelőtt megjelent egy tanulmány a papságról, amiben Ladenhauf és Kmet,¹⁵ az alábbiak szerint összegzi a kiegészítés okait:

- A szolgálat túlzott idealizálása, irreális elvárások (a pap mindig pap, a nap 24 órájában képes ellátni szolgálatát, nincs szüksége pihenésre, örömeinek egyetlen forrása Isten és az emberek szolgálata)
- A szolgálattelvők megpróbálják minden téren magas szintű elkötelezettségüknek megfelelően kialakítani életüket. (Jó pap holtáig tanul, a településen a legképzettebb ember, mindig nyitott és türelemmel fordul az oda érkezőkhöz)
- A szubjektív érzelmek és a valós feltételek, követelmények és elvárások nem találkoznak egymással (legyen kipihent, türelmes, de mindig legyen elérhető mindenhez értsen és vezesse a közösséget)

leírásaiban is több helyen

13 Tanulmányok egy része egyértelműen a társadalmi változásokra vonatkoztatják a papság létszám csökkenését. in: Tomka, Révay, <http://old.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a870.pdf> (2018.11.16)

14 Vö: http://acta.bibl.u-szeged.hu/36302/1/sana_2015_002_007-018.pdf (2018.11.16)

15 Vö: Ladenhauf, Kmet, Herr ich kann nicht mehr, Kirche, 2007.06. Nr.6.

- A pasztorálismunka feltételezett vagy valós kudarcai (fiatalok és gyermekek számára is érthető legyen a prédikáció, de közben legyen tökéletes teológiailag is, miközben csak egyik másik helyen néhány idős ember jár a misére)

Ahogy más kiégés-kutatók, Ladenhauf is úgy találta, hogy a kiégést a lelkipásztoroknál is szomatikus és egyéb tünetek is kísérik:

- fáradtság, amit szomatikus fájdalom kísér,
- csökkent hatékonyság a munkában,
- alacsonyabb motiváció és teljesítmény csökkenése,
- változások a viselkedéses reakciókban (ön- és mások képességeire vonatkozóan, hősiesség fenntartása),
- irreális célok fenntartása.

Majd összegzésül a következőket írja:

A kiégés nem egyenes arányú a keményen végzett munkával, és nem egyenesen következtethető abból. Az ember testi, lelki, szellemi és szociális dimenziójában egyaránt megtapasztalható, ha a terhelés és a támogatás egyensúlyát elveszíti az egyén.

A kiégés általános szakirodalmából jól ismert tény, hogy a kiégésért igen csekély részben tehető felelőssé kizárólag a munkavégző (hivatását teljesítő) egyén személyisége, hozzáállása. A munkafeltételek, munkakörülmények, a munkával kapcsolatos elvárások és az egyén viszonya mindezekhez együttesen határozzák meg, hogy az egyén a feladatokat optimálisan képes-e megoldani, és képes-e a legtöbbet kihozni önmagából és a helyzetből. A feladat követelményeinek, terheinek, és a feladatot vállaló egyén képességeinek és teherbírásának egyensúlya biztosíthatja, hogy a munkavégzés harmonikusan elvégezhető legyen. Éppen ezért nagyon fontos, hogy a munkafeltételek tisztán átláthatóak legyenek, és a „munkáltató” támogassa a feladatra kiválasztott egyént a feladatai önálló megvalósításában, és a folyamatos terhelés kezeléséhez szükséges regenerálódásában is.

Bár szokatlanak tűnhet a papi hivatás ilyen megközelítése, ahol a papi feladatkört a prózai „munkavégzés” nézőpontjából is szemügyre vesszük, de talán érdemes megtennünk.

Folyamatosan találkozunk ugyanis a lelkipásztorok hol túl magas, hol túl alacsony aktivitásával, ami vagy a túlterheltség érzését vagy a feleslegesség

érzését erősítheti az egyénben. Többen beszélnek arról, hogy a segítség nélküliség érzése uralkodik el a szolgálatot teljesítőben, amikor mind az egyházmegyei központok mind a közösségek felől olyan elvárás érkezik a lelkipásztorok felé, hogy oldják meg a különböző, és néha rendkívül bonyolult helyzeteket, de lehetőleg ne kérjenek segítséget. Ezekre a helyzetekre a pap reakciója a nyugtalanság, csökkent értékesség-érzés, demoralizáltság, társadalmi visszahúzódság. Ezek a tünetek a kiégés ismertető jegyei, ám aki megéli mindezt, legtöbbször nem ismeri fel, hogy másfajta jóindulatú külső segítségre szorul, mint korábban.

Ladenhauf vizsgálódása ebben a témában szlovák mintára indult.

Ladenhauf egy ideig együtt dolgozott Kmettel, aki disszertációját (Kmet, 2010.) a papok kiégéséről írta. Kmet arra a következtetésre jutott, hogy a posztmodern társadalom kihívást jelent, amiben az egyház is a változás helyszíne lett, ahol a szerepeket nem igazán lehet stabilan megfogalmazni. A terhelések súlyai megváltoztak, különösen azután, hogy bizonyos feltételezett társadalmi változásokat követni akarnak az atyák a személyes kudarc vagy sikertelenség ellenére.

Változások egy részét a következőképpen lehet összefoglalni:

A személyes vallásosság változása jellemzi az egyházhoz tartozókat, aminek ellátása a teológiai tudás mellett hatalmas flexibilitást is igényel a szolgáltatóktól. A társadalom résztvevői közül egyre többen az egyházat – és a benne tevékenkedőket – kritikus szemmel nézik, ugyanakkor az elvárások a lelkipásztorok tevékenysége szociális területen a különböző helyzetekben egyre erősödnek.

Ugyanakkor nem szűnt meg az egyház, mint szervezet, illetve az egyházi személyek idealizálásának társadalmi igénye.¹⁶A társadalom és az egyének kivétítik az egyházra és a klerikusokra azokat a viselkedési, erkölcsi elvárásokat, melyeknek az egyház és papjai - akik szintén csak emberek - nem, vagy csak részben tudnak megfelelni. Ennek alapja a társadalom azon igénye, amely az egyházra, mint a tiszta, megfellebbezhetetlen erkölcsi elvek hordozójára tekint. Ezt a jelenséget számos, a társadalmi szereplők elfogadottságáról szóló kutatás alátámasztotta.

A társadalmon belül változik az emberek közötti kommunikáció, ami nem segíti minden helyzetben az elvárt szerepek pontos kifejezését. A papság érzé-

¹⁶ Vö: <https://mno.hu/belfold/a-politikaban-reg-nem-bizunk-de-a-civilekben-egyre-jobban-2419056>, és https://politologia.tk.mta.hu/uploads/files/Boda_konyv_imprimelni.pdf (2018.11.19.) 83.

keli, hogy fontos a megfelelő kapcsolattartás, a professzionalitás, az elvárások mellett a realitás tisztázása, de a határhelyzetekben teljesen természetes, hogy ennek az igénynek lehetetlen maradéktalanul megfelelni.

A papság számára a felülről jövő kommunikáció is gyakran félreérthető. A főpásztorok „üzenetei” főleg a problémákra vagy a megoldandó feladatokra irányulnak, illetve arra, hogy a lelkipásztor lépjen túl önmagán, saját határain és önállóan legyen úrrá a felmerült helyzeten.

Külön említést érdemel az egyházmegyei központok egyfajta „metakommunikációja” melynek során az a benyomás alakul ki a lelkipásztorokban, miszerint az „jó pap”, akiről nem hallunk, aki segítség vagy konzultáció nélkül végzi el a feladatát.

Az egyházmegyék részéről fontos feladat a szolgálat megfelelő kereteinek kijelölése. Segíteniük kéne abban, hogy a munka és a szabadidő pontos kijelölése mellett lehetőséget biztosítson a különböző plébániák szolgálattevőinek, hogy a saját tapasztalataikat kicserélve „házilag” kialakított rendszerben tudjanak biztonságosan tevékenykedni.

Luboslav Kmet két nemzet (osztrák és szlovák) egy-egy egyházmegyéje papságának állapotát hasonlította össze 2007-ben a disszertációjában. Dolgozatához a papságról szóló egyházmegyei megnyilatkozások kiegészítéseként interjúkat készített helynökökkel és szemináriumi rektorokkal, hogy megértse, napjainkban minként is értelmezik a papságra készülők és az egyházi rend szentségében élők életmodelljét. Majd a papság számára speciálisan összeállított kiegészre irányuló kérdőívek eredményeit is feldolgozta. Mivel azt érezte, hogy a főpásztorok megnyilatkozásai is segíthetik a papság életminőségének alakulását, ezért a vizsgált egyházmegyék püspökeinek prédikációiból is kiemelt részeket.

Kmet leírja, hogy a papok, munkatársak létszáma az ellátott terület nagyságához és a lakosság létszámához viszonyítva folyamatosan csökken. A papok átlagéletkora Graz-Secaui egyházmegyében 62,1 év, a plébániákat vezetőké 53,6, míg a Rozsnyói egyházmegyében az átlagéletkor 42,2 év.

Hazánkban az egyházmegyék átlagéletkora elég változó, de folyamatosan növekszik. Az aktív papok egyházi nyugdíjazásának időpontja a 75. életév, amely gyakran nem kerül betartásra, és a lelkipásztor – ha fizikai ereje engedi – még ezen túl is aktívan vezet egy-egy plébániai közösséget. Nagyon ritkán érzékelik ezek – az idős lelkipásztorok által ellátott települések, hogy az egyházban

szolgálatot teljesítőktől intenzív, aktív munkát várnak el, noha gyakran a civil életben már nyugdíjban lévő korcsoportról van szó.

Szlovákiában a papi szolgálat értelmezése egy individuális küzdelem, aminek kezdő pontja maga a felszentelés. Ebben az egyéni feladatban szolgálatot kontrolláló szerepe van az egyházmegyének. Az ellenőrzés persze egyfajta támaszt adhat, de nehézséget is jelenthet. Ausztriában a feladat ellátása team munka, már a papság képzése során is erre irányul a figyelem. Amikor elkezdik szolgálatukat, bevett gyakorlat, hogy külön csoportot alkotva kiértékelik a szolgálat során megélt ambivalens szituációkat, segítve ezzel a frusztráció csökkenését.

Itthon talán a posztkommunista országokhoz hasonló az egyházmegyék papi szolgálat képe. Az egyházmegyék az 1960-as évek „egy pap egy falu” kegyelmi állapotát próbálják fenntartani, aminek következtében a struktúra látszólag ugyan fennáll, de a valóság azt mutatja, hogy 2-26 falu jut egy-egy papra, ráadásul vannak olyan központi feladatok, mint a tanítás, réteg-pasztoráció stb., amelyeket a szolgálatot végzők nagy része gyakran sokadik feladatként lát el. Az egyházmegyék a plébániákat önálló telephelyekként tartják számon, ahol a lelkipásztorok munkáját statisztikák és beérkező információk alapján „értékelik”. A plébános feladata a telephely ellátása és menedzselése, aminek a vallási, társadalmi, szociális, gazdasági tevékenységek is részei. A szolgálattevőknek kell összegyűjtenie annyi humán és gazdasági erőforrást, aminek köszönhetően minden működőképpé válhat, de a feladatnak része az épületek karbantartása, felújítása, pályázatok menedzselése, pályázati források felhasználásának felügyelete, elszámolása, dokumentálása, valamint programok pályázatainak megírása, szakszerű levezénylése és elszámolása is.

Munkában töltött idő

A ledolgozott órák számát Kmet két pap példájával teszi érzékletessé. A két pap 13 különböző egyházközséget lát el egy osztrák területen. Átlagosan 79 órát dolgoznak hetente, téli időszakban 64,4 órát. Nyáron naponta átlagosan 11,3 és 9,5 órát töltöttek munkával. A téli időszakban a legkevesebb munkaidő hetente 53,6 - 59,6 óra volt, naponta pedig 7,6 - 8,5 óra. A különböző szituációk követelményeinek függvénye volt, hogy mennyi időt kellett szolgálattal eltöltenie a lelkipásztoroknak. Ez a helyzetkép ugyan nem mindenkre jellemző Ausztriában sem. Szlovákiában a napi 8-10 óra az átlagos szolgálatban töltött idő. Magyarországon a papok ledolgozott munkaóráiról nincs (és nem is volt korábban sem) statisztikai adat, ezért még megbecsülni is nehéz.

Szabadság

A klerikusok szabadságát az egyházi törvénykönyv rögzíti.¹⁷

A szabadság napok száma Grazban 28 nap, de a 20. szolgálati évtől 35 nap. Eből 2 hetet táboroztatással, vagy zárándoklatokkal kell eltölteni. A szabadságok rendszerének keretét az esperesi kerületeken belül próbálták kialakítani, ahol ez nem ment, ott az egyházmegyei központ segítette ezt. A rendszer kialakításának az volt az elve, hogy minden papnak heti 1 teljes szabadnapja legyen a pihenésre és havi 1 napja a továbbképződésre (rekollekcióra).

Szlovákiában 33 év életkorig minden papnak 20 majd azt követően 25 szabadságos nap jár évente és hetente 1 teljes nap a pihenésre.

Itthon a szabadság rendjének kialakítása a plébános saját feladata, nincsenek begyakorolt elgondolások ennek kialakítására. Az idősebbek sokszor büszkén mesélik, hogy nekik nincs szabadnapjuk sem szabadságuk, a fiatalabb nemzedék egy része pedig bár szeretne, de nem tudja kialakítani ennek rendszerét. Jelenleg vannak próbálkozások ennek a problémának a rendszerszerű megoldására, de még nincs bevett gyakorlata egyik egyházmegyének sem. A képzések és továbbképzések rendjének kialakításában pedig nincs egységes szabály országon.

Mint láthatjuk, hazánkban nincs meg annak a formálisan is kimunkált lehetősége, hogy pihenésre is fordítson időt egy pap. Pedig a regenerálódás elmaradása önmagában is a kiégést elősegítő tényező lehet.

Bérek

A bérek kérdése természetesen sohasem választható el attól a társadalmi közegetől, melyben azokat értelmezni szükséges, azonban sokat mondó tény, hogy a Grazi bértáblázat szerint egy kezdő káplán bére bruttó 1570 euro volt, míg egy Rozsnyói megyés káplán 249 eurót keresett 2007-ben.

Itthon az egyházmegyek önállóan szabályozzák a klerikusok bérét, amely az un. „tartási kötelezettség miatt”¹⁸ nem ekvivalens a civil munkahelyek béreivel, az

17 Vö: CIC 283. kán. -- 1. §. A klerikusok, még ha nincs is helyben lakással járó hivataluk, ne távozzanak ordináriusuk legalább feltételezett engedélye nélkül egyházmegyéjükből olyan jelentős időre, amit a részleges jog határoz meg.

–2. §. Megilleti azonban őket, hogy évente biztosítandó és elégséges szabadságuk legyen. Ennek mértékét az egyetemes vagy a részleges jog szabja meg.

18 Az ordinárius a plébánián biztosítja mindazon költségek fedezetét, melyek a plébánia, mint

egyházi személyek javadalma a személyes szükségleteket fedezi. Jellegzetesen azonban elmondható, hogy az utóbbi években a klerikusok javadalma – különböző számítási módszerekkel - a mindenkori bruttó minimálbér összege körül mozog. A lelkipásztorok bérének egységesítésére (ill. pontosan körülhatárolt meghatározására) jelenleg nincs kezdeményezés.

A plébániák mint „telephelyek” léteznek, ahol a plébános feladata annyi önkéntes hozzájárulás begyűjtése, amiből a bérek, és az esetleges járulékok kifizetése mellett a templomok felújítására is sor kerülhet.

Életkörülmények

A CIC¹⁹ leírása szerint minden papnak kötelező a helyben lakás, a plébániák az egyházközség tulajdonát képezik.

Ausztriában évek óta az a gyakorlat, hogy a diszpozíció elfoglalása előtt az egyházmegye átalakítja az életteret, figyelembe véve az oda kerülő igényeit. Szlovákiában ez a dialógus még várat magára. Magyarországon az utóbbi időben több esetben megtörténik ez az egyeztetés.

Nehezíti a magyar helyzetet, hogy itthon a plébánia épületek életkora sok esetben meghaladja a 100 évet, egy jó része pedig az 50-60-as években lett „modernizálva”, vagyis az épületek korszerű működtetése, használata sok esetben nem biztosított. Vannak egyházmegyéek, akiknek van építész és pályázatírója, akik segítenek abban, hogy a plébánia külső forrásokból átalakuljon. Igaz erre éveket kell várni, és addig a helyben lakó a korábbi idők elgondolásai szerint kialakított életterekben próbálja meg elvégezni feladatait. Olyan plébánia-épület is van, ahol erre a korszerűsítésre nem kerülhet sor. Ezen a területen fontos tényező lehetne a támogató környezet, amit a püspöktől, a püspökség alkalmazottaitól, a pap kollégáktól és a közösségektől kaphatna meg a lelkipásztor, akiknek a segítségével könnyebben kialakulhatna egy olyan épített környezet, ahol könnyebb ellátni a feladatokat. Jelenleg ez a szempont nem minden helyen valósul meg.

Képzések, továbbképzések

A továbbképzések – melyek a CIC szerint kötelezőek- mind a két vizsgált egyházmegyében megtalálhatóak voltak. Míg Szlovákiában főleg rekollektíciók vannak, azaz teológiai képzettségüket frissítik, erősítik a résztvevőknek, addig

hivatal működéséhez tartoznak. (jellegzetesen az épület fenntartásának és rezsijének költségeit). A tartási kötelezettség fogalmába a személyes szükségletek nem tartoznak bele.

19 Vö: CIC 533.

Grazban az egyetem vezetéseméletet, önismeretet, team munkát segítő kurzust és külföldi plébániákkal való együttműködési lehetőséget is biztosít. Fontos arra reflektálnunk, hogy a vizsgált csoport lelkipásztorok, akinek, emberi kompetenciákat fejlesztő, munkahelyi eseményeket feldolgozó lehetőségeket is kínál az egyházmegye. Mivel több fiatal számára ezek az első tapasztalatok a munka világáról és az egyház működéséről sok belső vívódás és kérdés kerül elő, amiben szakemberek segítik az istenkapcsolat mélyülését és az egyház és a hivatás szeretetének megmaradását.

Kmet a disszertációjában kiemeli, a vizsgált két egyházmegye püspökei azt hangsúlyozták, hogy a hagyományos plébánia-vezetések kora lejárt, igaz a szlovák egyházmegyék továbbra is a hagyományos szentségközpontú pasztorális tevékenységben látják az egyház jövőjére irányuló fő irányvonalát.

Összegzés

Évek óta értetlenkedve, tehetetlenül szembesülünk itthon a szentelendők számának, a papság létszámának csökkenésével. Eközben a feladatok és elvárások folyamatosan növekednek. Megtapasztaljuk társadalmunk folyamatos átalakulását, azt hogy már nem elég teológusnak lenni, menedzserként, programszervezőként, közösség építőként, építési vállalkozóként, gazdasági szakemberként néz ránk a közösségünk, ahol a klasszikus feladatok mellett elvárt az egyediség, különlegesség és természetesen az emberekkel és az Istennel való jó kapcsolat. Az elvárás magas, néha szinte megugorhatatlan – még akkor is, ha, hisszük, hogy „az Istent szeretőknek minden a javukra válik”.²⁰

Lelkipásztoraink tevékenysége néha tudatos, máskor meg csak ösztönszerű. Belesüppednek az egyházi rend szentségében élők mindazokba a feladatokba, amelyek a hívők nagy részének erőt és kitartást adnak, amelyek szépek, értékesek, különlegesek. A szolgálatot teljesítők számára néha mégis inkább csak megoldandó – néha megoldhatatlan - feladatokká alakulnak át ezek a tevékenységek.

A templom pusztulásáról írja XVI. Benedek „Ennek... a drámának a középpontjában végbemegy az üdvösségtörténet egy jelentős eseménye is, amely messzemenően megváltoztatja az egész vallástörténelmet és általában az emberiség történelmét. ..felismerjük feladatunkat, hogy párbeszédre lépünk, s így Isten akaratát és szavát helyesen értsük meg.”²¹

²⁰ Róm 8,28

²¹ Ratzinger, ebd. 35.

ALBERT JÓZSEF

Legyen templomunk!

A bácsszentgyörgyi templom építéstörténete¹

Áttekintve a györgypusztai templomépítés dokumentumait egyre erősebb bennem az érzés, hogy milyen szerencsések vagyunk, milyen jókor, jó időben kezdték el eleink a küzdelmet templomunkért. Gondoljuk el, ezek az évek az utolsó békeévek voltak, közvetlenül a Nagy Háború előtti időszak. Ha akkor nem épül fel, valószínűleg nem lenne templomunk. Valamikor régen, a középkorban, levéltári adatok bizonyítják, volt ugyan, de, sajnos, az enyészete lett, a középkori Szentgyörgy falu teljesen eltűnt, pusztává változott a török utáni időkben. Gyurity puszta csak lassan népesült be újra, a baracscai szállásokból csak lassan lett életképes helyi település baracscai magyarokból, környékbeli német, magyar és sokac /bunjevác nemzetiségű betelepültekből a XIX. század végén és a XX. század elején. A felerősödő önállósulási törekvések és évtizedes küzdelem eredményeként lett saját temetőnk 1905-ben, majd hamarosan felépült az új templom is.

Előzmények

A temetőért való harc kapcsán az előző fejezetben (Amíg egy puszta temetőt kap) már utaltam Kleiner Lajos érseki helynök Pro memoria című átfogó, koncepcionális dolgozatára, most újból rá hivatkozom. Ő úgy látta, hogy „a györgypusztaiak 1907. január 10-től folyamodnak újra és kérnek egy kis templomot az érsektől, mert ők nem bírnak építeni.”²

Az Érseki Hivatal jelentést kért a baracscai plébánostól arról, hogy milyen lelki gondozói (pasztorációs) tevékenység folyik Györgypusztán.³ Ez alapján összefoglalta Kleiner a baracscai plébánia által végzett dolgokat „Györgypuszta pasztorációja abból áll, hogy évenként Jézus nevenapja előtti héten kétszer átrándul oda vagy a plébános, vagy káplánja előkészíteni a gyermekeket a gyónásra és áldozásra; Jézus nevenapja utáni héten megint átrándulnak őket meggyóntatni és megáldoztatni. Nagyhéten hasonlóképpen kétszer átmegey valamelyikök a felnőttek gyóntatása és áldoztatása végett. Azonfelül évenként június 1-én, mint az egyik útszéli kereszt megáldásának napján – mely náluk búcsúnap- átmegey az egyik lelkész misét tartani a kereszt előtt és prédikációt;

1 A most közölt tanulmány a készülő Bácsszentgyörgy története c. könyv egyik fejezete

2 Bácsszentgyörgyi Plébánia Hivata (BPH): Kleiner Lajos: Pro memoria, Kézirat, 4. o.

3 Kalocsai Érseki Levéltár (KÉL): Baracscai Plébánia Hivatal, 44. sz. levele, 1907. jan. 28.

ezt megelőzőleg, ha akadnak ilyenek a hívők között, meggyóntatja a jelentkezőket. Végre /végül, A.J./ 3-4-szer évenként felváltva kirándul valamelyik nagybaracscai pap a györgypusztaiak katekizálására. (...) „Ugyanezen levélben felpanaszolja a jelenlegi plebános – hogy bár a györgypusztaiak minduntalan panaszkodnak és peticionálnak, azért bizony mégis elég hanyagul jelennek meg még azon az egyetlen szentmisére is, mely évenként június 1-én a kereszt előtt hatósági engedély mellett tartatni szokott, (...) a párbért is nagyon vonakodva fizetik.”⁴

A kerületi esperest is megkérdezték, mi a véleménye, „tanácsosnak és lehetségesnek” tartja-e azt, hogy Györgypusztát „úgy egyházi, mint polgári tekintetben Regőczéhez csatolják.” Ez a kérdés már korábban is felmerült, akkor úgy tűnt, hogy a baracscai plébánia nem szívesen, de megfelelő kompenzáció fejében – ha az érsekség úgy látja jónak, lemondana Györgypusztáról, Regőcze pedig az évi 600 korona párbér fejében átvinné. Az elképzelés szerint a baracscai plébánia veszteségét a kalocsai egyházmegye központilag kiegyenlítette, kompenzálta volna. Az akkori egyházi vezetés Majorosy érseki helynök javaslatára végül úgy döntött, hogy ez a változtatás kockázatos lenne, több hátránnyal mint előnnyel járna, s egyenlőre levették a napirendről.

Kleiner Lajos 1907-ben alkalmasnak látta az időpontot arra, hogy a kérdést „a kedvezőbb auspíciúkkal mellett” újból felvesse. Javaslatát az érseknek címezte. „Úgy tudom, hogy Excellentiád az őszi bérmaútban el fog látogatni Györgypusztára vidékére is. Azt biztosra veszem, hogy a pusztaiak monstre deputációval mennek Excellentiád elé és mindent el fognak követni, hogy a személyesen jelenlévő főpáosztort megindítsák és arra rábírnak, hogy áldozatok árán is nekik papot, lelkipáosztort biztosítson és egy kis templomot. Amennyire az ügybe behatolhattam, úgy látom, hogy az anyaközség sohse fog abba beleegyezni, hogy Györgypusztát önálló községgé legyen, és nehezen is történhetnék meg ez azért is, mert györgypusztaiak gazdagabbjai ellenzik, kik Nagybaracsckáról származtak oda. De arra én legyőzhetetlen nehézségeket nem látok, hogy miért nem történhetnék a györgypusztai hívek polgári anyakönyvezése Regőczén az esetben, ha Györgypusztát Regőcze leányegyházává lenne. Mert hogy Györgypusztát átcsatoltassék Regőczéhez egyháziilag – ezt én elodázhatatlan szükségnek látom és ezidőszerént az egyetlen megoldási módnak Györgypusztát pasztorációjára nézve „.”⁵

Kleiner jól látta, korábban az akkori baracscai plébános, Balassy István is azt a véleményt képviselte, hogy „legideálisabb természetesen az lenne, ha önálló lelkésziség állíthatnák fel a pusztán (...). De ezt kivinni azért nehéz, mert az anyaegyház plebánosától nem lehet elvenni azt a 21 ½ hold földet, melyet

4 Kleiner idézett munkája 4-5. o.

5 Kleiner i. m. 6-7. o.

Györgypusztán bír és a 600 K párbért, amelyet a pusztai hívektől kap. De ha ez utóbbit átengedné is, vagy ha ennyit a központból biztosítának is az önálló lelkeség részére – abból még e lelkes meg nem élhet. Nincs más szerintem, mint arra törekedni, s azt minden nehézség dacára ki is vinni, hogy Györgypusztát Regőczéhez csatoltassék egyházilag; a pasztorációért Regőcze élvezze a párbért Györgypusztáról, Nagybaracska a központból kapjon kárpótlást az elveszendő párbértért, és pedig 400 koronát. Minden esetben pedig szükségesnek találnám, hogy Györgypusztán alkalmas helyen már közelebb egy kisebb, talán 500-600 hívő befogadására alkalmas templom építtessék, mert az iskolát- lévén az községi jellegű – e célra fölhasználhatónak nem tartom, de a hívek befogadására elégségesnek sem.

Ha Excellentiád ilyen irányú és tartalmú ígéretet tesz a györgypusztaiaknak, azokat bizonyára nagyon meg fogja örvendeztetni; és ha ezen ígéreteket be is válthatja, 600 katolikus hívő számára biztosítja az üdvözülés eszközeit. A helyszínen alkalma lesz Excellentiádnak még teljesebb tájékozást szerezni ezen ügyben Regőczen, Nagybaracska - és esetleg megbeszélni az ügyet a politikai hatóságokkal is, hogy a nehézségek elhárítása ezek segélyével könnyebben történhessék.⁶

A keletkezett dokumentumok ismeretében megállapítható, hogy ez a felvázolt koncepció elfogadást nyert, s hamarosan konkrét lépések történtek a megvalósítás érdekében. A pasztorációs helyzetkép felvázolása azért volt fontos, mert a templomépítés indoka éppen az, hogy a régi keretek között a györgypusztaiak lelki gondozása nem elég hatékony, s csak töredékesen megoldott.

Már az *Amíg egy pusztát temetőt kap* c. fejezetben olvasható, hogy a petíciókban a lakosság a temető mellett egy kis kápolnát vagy templomot is kért, mégpedig közigazgatási és egyházi vonalon egyaránt. Mint a kalocsai érsek leveléből kiderül: 1907. január 10-én Pencz Ferencz és Rutterschmidt Ádám nyújtottak be kérvényt, „melyben elpanaszolják lelki elhagyatottságukat s kérik, hogy templomot építsek nekik”⁷A hivatkozott levélben az érsek érdeklődött és jelentést kért a györgypusztai helyzetről, amelyet a válasz alapján Kleiner összegzett Pro memoria c. fentebb ismertetett írásában. A kérdésekmint már előbb említettük - arra vonatkoztak, hogy miféle lelki gondozásban részesülnek a györgypusztaiak.

1908. január 16-án dr. Városey Gyula érsek ismét levelet küldött a nagybaracska plébánosnak és kérte, hogy a györgypusztai templomra vonatkozólag tartsanak gyűlést és foglalják jegyzőkönyvbe az elhangzottakat. Választ kért arra: van-e telkük a templom számára, s mennyi pénzük van a templomépítésre? Beszéljék meg, hogy ki mit ad erre a célra.⁸

6 Kleiner i.m. 7-8. o.

7 KÉL, Városey Gyula érsek 234. sz. levele Holtzinger József plébánosnak, 1907. január 16.

8 KÉL, Gyula érsek 212. sz. levele Holtzinger József plébánosnak

Egy 1908. február 12-én tartott gyűlésen a Györgypusztán emelendő templomra 46 személy összesen 2267 koronát ajánlott fel.⁹

Gyula érsek hamarosan a nagybaracskai plébánosnak írt levelében a felajánlott összegről megállapítja: „aránylag nagyon csekély összeg az még, amit a györgypusztai hívek a templomépitésre felajánlottak. Buzdítsa tehát a híveket, hogy valamennyien adakozzanak e célra. E végből alapítsanak egy gyűjtőbizottságot, melynek az a gondja lesz, hogy a bizottság tagjai a gyűjtést folytassák, s az eredményről a gyűjtők a bizottságnak, s időközönként Nagytisztelendőségnek jelentést tegyen. A gyűjtött pénzt helyezze el Ntséged¹⁰ azonnal valamely megbízható pénzintézetben kamatozás végett. Általában oda kell törekedni, hogy a hívek a megígért hozzájárulást minél előbb lefizessék egyrészt azért, hogy ezen adományuk gyümölcsözőleg elhelyezhető legyen, másrészt azért, mert némelyek könnyen ígérnek, de nehezen váltják be ezen ígéretüket, főleg, ha látják, hogy a templom az ő hozzájárulásuk nélkül is felépülhet.”¹¹

- Ebben a levélben Városey Gyula érsek egyértelműen kinyilvánította szándékát, - méltányolva a györgypusztai hívek kérését, hogy támogattja templomhoz jutási törekvésüket. A terv megvalósításához 5 pontban foglalta össze a szükséges teendőket. Az első pontban a templom helyének kiválasztásáról és a telek megvásárlásáról rendelkezik: „menjen ki Ntséged Györgypusztára s állapítsa meg ott a hívekkel, hogy melyik helyen kellene a templomot felépíteni? A telek megvételéről gondoskodjanak a hívek.”¹²
- A 2. pont a pénzbeli adományok szervezett gyűjtéséről szól.
- A 3. pontban az érsek az építési anyag gazdaságos beszerzéséhez adott tanácsot, pontosabban annak végiggondolását kérte, hogy honnét lehet a téglát beszerezni, esetleg helyben házilag előállítani, bizonyos mennyiséget a hívek részéről felajánlani, a fuvarozás költségét csökkenteni.
- A 4. pontban nyilvánvalóvá tette (deklarálta) az érsek, hogy „a györgypusztai hívek behatóbb és könnyebb lelki gondozása végett” szükségesnek tartja Györgypusztának a közelebb fekvő Regőcéhez való csatolását lega-

9 Bácszentgyörgyi Plébánia Hivatal (BPH). : Az adakozók nevei a megajánlott összeggel a következők voltak: Kubatov Miklós 50, Majer Jakab 150, Csirszka Valentin 100, Majer József 150, Pencz Francz 150, Titz János 50, Rutterschmidt Ádám 100, Titz Johan 50, Müller Sebastian 80, Wolf Johan 150, Müller Anton 100, Knipf József 50, Putterer Ádám 100, Roth Anton 25, Hauth Johan 12, Bauer József 10, Stein Sebastian 50, Wéber Ferenc 20, Stephan Knipf 10, Schaffer Péter 20, Gyetvai József 10, Raics Antal 20, Vizmeg József 25, Szűcs Imre (fiatalabb) 10, Sümegi József 40, Szűcs János 20, Jagicza István 20, Német István 25, Csóka József 25, Király István 25, Holkovics Márton 10, Brezovszki Ferenc 12, Horvát János 200, Barna Ferenc 50, Dara Imre 15, Müller Miklós 50, Pestaloty Ferenc 20, Szűcs Ferenc 10, Morovicz Imre 10, Kubatov Iván 60, Thúri Andreas 60, Hauth Johan 15, Kubatov Ferenc 25, Slezák Mihály 20, Beslity János 10, Mihálovics István 10

10 A nagytisztelendőség cím rövidített változata.

11 KÉL: Az érsek 996. sz. levele a nagybaracskai plébánoshoz, 1908. február 24.

12 KÉL: Az érsek 996. sz. levele, 1908. február 24.

lább anyakönyvi tekintetben. E célból már megkereste a Vármegyét. Kéri a baracscai plébánost, hogy adjon írásos nyilatkozatot arról, hogy „anyagi kárpótlás tekintetében mi a kívánsága Györgypusztá elcsatolása esetén”. A Regőcéhez történő átcsatolás e levél szerint, „csak a templom felépülte után történne meg.”

- Az 5. pontban „addig is, amíg ezen elcsatolás megtörténik, az érsek elfogadja a plébános azon javaslatát¹³, hogy havonként egyszer s ezenkívül a Ntséged által megállapítandó nagyobb ünnepeken is Györgypusztán szentmise tartassék. Nyári időben tartsák a szent misét az ottani kereszt előtt felállítandó sátorban, a téli időben vagy nyáron is kedvezőtlen idő esetén az iskolában, ha ennél külön helyet nem találnak Györgypusztán. Igyekezék továbbá Ntséged vagy káplánja hetenkint legalább egyszer hitoktatás végett a györgypusztai községi iskolában megjelenni, s Nagybaracska községet kérni, hogy a hitoktatás megtartása végett fuvart adjon. A havonként s a nagyobb ünnepeken tartandó istentiszteletre pedig adjanak maguk a györgypusztai hívek fuvart. Határozottan tudtokra kell adni, hogy a plébánia csak az esetre gondoskodik az istentisztelet megtartásáról, ha a hívek kocsit küldenek a papért.”¹⁴

A terv megvalósításának fontosabb lépései

Györgypusztá anyakönyvileg és egyházilag Regőcéhez csatolása

A polgári anyakönyvezés Nagybaracsckáról Regőcére való áttétele nem ütközött különösebb akadályba. A fennálló törvény szerint¹⁵, „kivételkép, ha azt különleges viszonyok indokoltá teszik, valamely kisközség, pusztá vagy egyéb területrészt más – akár községi akár városi – anyakönyvi kerülethez csatolható. Az átcsatolást a belügyminiszter a közigazgatási bizottság meghallgatásával engedélyezi.”¹⁶ Az érsek a levélben kérte a plébánost, hogy „alkalomadtán, de előre jelzett időben, a györgypusztai lakosokkal gyűlést tartson, s ott felhívja őket, hogy nyilatkozzanak véglegesen arról, vajon óhajtanak-e egyházilag a regőczei plébániához, s anyakönyvileg a regőczei anyakönyvi kerülethez csatlakozni? Határozatukról vegyen fel jegyzőkönyvet és írassa alá azokkal, kiket a gyűlés erre kijelöl. Ha a gyűlés amellettt dönt, hogy a regőczei anyakönyvi kerülethez csatoltassanak, akkor szerkesszen egy folyamodványt a közigazgatási bizottsághoz s ezen folyamodványt írják alá azok, kiket a gyűlés a folyamodvány aláírásával megbízott. Ezen folyamodványt küldje fel azu-

13 KÉL: 1907. szeptember 27-én 223. sz. a. kelt levél

14 KÉL: Az érsek 996. sz. levele, 2. o.

15 KÉL: A belügyminisztérium 80000/906. számú rendeletének 2. § -a

16 KÉL: Az érsek Holtzinger Józsefhez írt 1427. sz. leveléből átvett idézet, 1908. március 20.

tán hozzá, a gyűlésről készült jegyzőkönyvvel együtt s én azután pártolólág át fogom tenni a közigazgatási bizottsághoz.”¹⁷

Kleiner Lajos érseki helynök szeptember 8-án kelt levelében értesítette Holtzinger József plébánost, hogy a Belügyminisztérium folyó év augusztus 3-án kelt rendeletével „megengedte, hogy Györgypusztá 1909. január elsejétől „anyakönyvi tekintetben Regőcze községhez csatoltassék.”¹⁸Közölte az érseki hatóság szándékát, hogy ettől az időponttól Györgypusztát egyházilag is Regőczéhez fogja kapcsolni. A regőczei esperes plébánost szintén értesítették, kérve tőle a szükséges előkészületek intézését.

Az érsek egyik leveléből megtudhattuk, hogy 1908. március 20-án két györgypusztai lakos személyesen járt nála, sürgetve egy kápolna megépítését. Az érsek türelmet kért, „mert az ilyen kérdést nem lehet máról –holnapra megoldani.”¹⁹

Telekvétel az épülő templom számára

Az érsek megbízta a nagybaracscai plébánost, hogy a hívek bevonásával keressen alkalmas területet, amelyre a templomon kívül egy majdani plébánia- lak is elfér. Sirok Máté egyik telke, amely az imaház szomszédságában volt, megfelelőnek látszott ehhez. Ez a saroktelek a kiszemelt templomtervezőnek, Petrovác Gyulának is tetszett. Úgy hírlett, hogy korábban Sirok Máté módos baracscai gazda, akinek Györgypusztán is sok földje volt- azzal kérkedett, hogy az estben, ha templom épülne Györgypusztán, ahhoz ingyen telket adna. Majd amikor ténylegesen felmerült a szándék, a biztosnak látszó üzlet láttán változott az ajánlat, ekkorra a telek ára négyszögölenként 1 korona 26 fillér lett volna, de ahhoz még egy szomszédos telket is meg kellett volna venni. Kisebb birtoktest esetén, amely elégnek látszott a kitűzött célra, az ár négyszögölenként 1 K. 60 fillér lett. Mivel a tulajdonos nagybaracscai lakos volt, az érsekség próbálta bevonni az „üzletbe” az ottani plébánost, de Holtzinger József személye sem számított az alkuban, végül a telket az érsekség megvásárolta az emelt áron, s az ügylet lebonyolításával az érsek a regőczei esperes plébánost, Maison Mihályt bízta meg.²⁰Közben felmerült még egy javaslat, alkalmasnak látszott templom és lelkészlak számára a Kubatov-féle telek is. Ezt a jóval nagyobb (5 kath. hold) telket erősen ajánlotta Maison Mihály megvételre.²¹ De mivel a templom megbízott tervezője, Petrovác Gyula

17 Ugyanott, mint a 12.

18 KÉL: Kleiner Lajos érseki helynök 4216. sz. levele, az átcsatolás rendeletszáma 87112/IV. 908.

19 KÉL: Az érsek 1427. sz. levele, 1908. márc. 20.

20 KÉL. Gyula érsek 3794. sz. levele Maison Mihályhoz, 1909. aug. 5.

21 KÉL: Maison Mihály 65/ 98. sz. alatti levelében írja az Érseki Hatóságnak a következőket: „A 3794. sz. leiratra hivatkozva a következőket vagyok bátor alázattal válaszolni. Sirok egy dúsgazdag és fősvény nagybaracscai polgár, kinek a györgypusztai templom telek dolgában tanúsított viselkedésén egész

– aki személyesen, Györgypusztán is tájékozódott - elég nagynak találta az imaház melletti 2700 négyszögölös Sirok-féle telket, ami összességében még emelt áron is olcsóbb volt, mint a nagyobb, ötholdas Kubatov -telek, az Érseki Hivatal a számára anyagilag kedvezőbb megoldást választotta. A tulajdonjogot 1909. októberében – mint a telekkönyvi hatóság végzésében olvasható –, „a regőczei római katolikus egyház javára 2248 korona vételár kitüntetésé mellett bekebelezettni rendeltetik, a bejegyzés foganatosítása a telekkönyvi irodának meghagyatik.”²²

Mi történik az imaházban?

Két „bunyevacajkú” györgypusztai lakos meglátogatta az érseket, majd ezt követően a beszélgetésre hivatkozva a főpásztor érdeklődött arról, hogy mi történik valójában az imaházban és a településen vallási céllal? Hallván, hogy „ az imaházban vasár- és ünnepnapokon közös ájtatosságokat tartanak, melyet valaki a hívek közül vezet, ki állítólag az evangéliumot is felolvassa nekik. A németek is tartanak állítólag valami külön helységben közös ájtatosságot”. Aggódik „nehogy ezen közös magánájtatosságok elfajuljanak, s egyesek talán oly szerepet vigyenek, amely őket meg nem illeti”-felhívta az érsek a plébános figyelmét arra, hogy a helyzetről kellő tájékozódást szerezzen, s arról részletes jelentést tegyen. Kérdezte: „miben állnak ezen ájtatosságok, milyen imákat s könyveket használnak, kik és milyen szerepet töltenek be ezen alkalmakkor? Milyen maga a helyiség, melyben közös ájtatosságukat végzik s milyen ennek a felszerelése?”²³. Maison Mihály esperes plébános válaszlevelében tájékoztatta az érseket. „Az istenszolgálatot a hívek vasár – és ünnepnapokon maguk végzik, és pedig: a magyarok és bunyevacok együttesen az imaházban, amely egy tágas , padlózatlan szoba oltárhoz hasonló asztallal, gyertyatartókkal és szentképekkel ellátva. Állítólag évek előtt a baracscai lelkész által lón beszeneltelve. Az istenszolgálat imákból, énekekből és az evangélium felolvasásából áll, amit egy buzgó előimádkozó, ki a Sümegi névre hallgat, végez.”²⁴ Ugyanígy

Györgypusztá megbotránkozott, mivel Sirók mindig azt hangoztatta, hogy ha Györgypusztá idővel templomot kap, a kérdéses telket ezen szent célra ajándékol fogja adni, és íme most, mikor a templomépítés tényé vált, Sirók szükkeblűen alkuszik. Ép azért ajánlanám a Főtisztelendő Hatóságnak Sirók telkét egészen elejteni 1) mivel viselkedésén az egész nép megbotránkozott, 2.) mivel a közbeeső utca miatt a telek nem alkalmas, és 3.) mivel Sirókkal úgy sem köthetném meg a szerződést, ugyanis tízszer mehetnék Nagybaracsára míg otthon találnám és tudnivaló az, hogy Nagybaracska a györgypusztai templomépítéssel alattomban nem szimpatizál, félvén György pusztá emelkedő jövőjétől ép úgy, mint a béregi sokakok félnek a német iskolától. De van a Sirók féle telek mellett közvetlenül egy Kubatov nevű jó bunyevacnak körülbelül 5 kisholdnyi telke, a melyről már annak idején említést is tettem a Főtisztelendő Hatóságnak, és a melyet ha egészen megvesszük, hajlandó négyszögölét 80 krajcárért eladni. Ezen a telken helye lenne az építendő templomnak és mellette a plébániai laknak is igen alkalmas kerttel.”

22 11617/tkv.1909. szám, érkezett 1902 nov. 2-án, kelt Baja, 1909. nov. 8.

23 .KÉL: Gyula érsek levele Maison Mihálynak, Kalocsa 1909. január 16.

24 Sümegi József, élt 1847-1927-ig, dr. Sümegi József borász dédnagyapja volt.(dr. Sümegi József közlése.)

történik az isteniszolgálat a németeknél is, azzal a különbséggel, hogy évről-évre mindig más polgár házánál végzik.”²⁵Egy később írt levelében Maison Mihály kiegészítette az imaházról küldött információt. „A györgypusztai imaház nagyon szegényes kinézetű házikó, de különben tiszta és gondozott. A vasárnapi ájtatosságot Sümegi József előimádkozó vezeti, aki közmegebecsülésben álló, tetőtől talpig katolikus érzékű keresztény ember. Az ájtatosság áll a rózsafüzér imádkozásából és énekből, végül vagy Sümegi vagy a rendszeren jelenlevő tanító szokta felolvasni az evangéliumot, de annak magyarázatába, vagy egyéb tanításba soha sem bocsájtkoznak. Ugyanily módon végzik a németek is vasárnapi ájtatosságukat évenként más-más házban. Visszaéléseket e tekintetben eddig nem tapasztaltam.”²⁶

Az imaház tulajdonjogát ekkor már Kubatov Ferenc és Rutterschmidt Ádám ajándékozással átruházták a nagybaracscai katolikus egyház számára.²⁷Az imaház tervezett eladásáról később még szó fog esni.

Arról, hogy pontosan mikor létesült az imaház, nincs tudomásunk. Erre vonatkozólag nem találtam levéltári és egyéb dokumentumot sem. A lélekszám alakulásából úgy vélem, hogy az imaházat a XIX. század utolsó harmadában, egy már meglévő épületben „alapították”, templom hiányában kezdték a helyiséget szakrális célokra igénybe venni. Egy zárójeles félmondatból tudjuk, Stang (Kubatov Ferenc) házánál, „itt az istállóreszből lett később az imaház, a mostani plebániától keletre”.²⁸ Az intézmény vélhetően a baracscai plebánia tudtával és támogatásával működött, erre enged következtetni a levélváltás is, amely 1901 elején történt. A válaszlevélből ismert, hogy Holczinger József plebános kérte a kalocsai Egyházügyi Hivatalt, hogy megáldhassa „azt a kis lurdi. sz. Mária szobrot, melyet a gyurityi hívek egy az ő ájtatos célú összejövetelükre állítottak fel.”²⁹Ugyanebben a levélben kérdezi meg az érseki helynök a plebánost mindazokról, amelyekről az érsek is tájékozódott korábban idézett levelében. Majorosy levelét egy kérdéssel fejezte be: „Nem volna-e tanácsosabb a szobor rituális megáldását elhagyni az esetben is, ha minden rendben van, nehogy tán ezáltal a hívek a templomtól elvonassanak?” Majd a plebános aggodalom nélküli válaszát követően sem javasolta a szobor megszentelését. A rövid levélben Majorosy a következőket írta: „Dicséretes do-

25 KÉL: Maison Mihály 16/1909. sz. levele a Főtisztelendő Egyházi Hatóságnak, Regőcze, 1909. II. 18.

26 KÉL: Maison Mihály 65/98. sz. levele az Érseki Hatóságnak, Regőcze, 1909. aug. 7.

27 BPH, másolat, 8489/1908. tkvi. szám alatti végzés szerint a nagybaracscai római katolikus egyház tulajdonául felvett ingatlanra 94 k. 60 fillér zálogjog illeték a királyi kincstár javára „bekebelezettni rendeli”

28 Status amimarum in Bácsszentgyörgy, 175. o., Dombay Ernő bejegyzése Barna Ferenc és Kubatov Anna Gyermekes részben, csillaggal.

29 KÉL: Az Érseki Hivatal 505. sz. levele, Kalocsa, 1901. január 19., Majorosy János érseki helynök. Gyurity Györgypusztá korábbi neve, a középkori Szent György elszávosodott formája.

log ugyan, ha azon gyurityi hívek, akik templomba valóban nem mehetnek vasár-és ünnep napokon, egy magánháiban ájtatos összejevetelt tartanak, de arra nincs szükség, hogy e háiban valamely tárgy nyilvánosan benediktáltassék. Ennélfogva az ott felállított lurdi sz. Mária-szobrot nem kell benediktálni. Nt. Uraságod pedig éberem őrkdjék, nehogy az ájtatosságokkal bármely visszaélés történjék, vagy miattok a szentmise elhanyagoltassék.³⁰ A lourdes-i Szűz Mária szobor később innét vélhetően átkerült a feléplült templomba.³¹

Viszály a nemzetiségek között

Már ekkor elkezdődött a nemzetiségi alapú ellenségeskedés, ami később is gyakran fellángolt. Maison Mihály jelentéséből értesült az egyházi hatóság arról, hogy vita támadt a településen arról, milyen legyen a majdani miserend, mikor milyen nyelven legyen a szentmise. „Az újholdvasárnap napi misék a nemzetiségi egyenlenség miatt elmaradtak” –írta jelentésében a regőcei plébános az egyházügyi hivatalnak. Egy másik felterjesztésben, amelyet nem ismerünk, de tartalmára a rá történő reflexiókból következtethetünk, az érsek nem tetszését kifejezve egyértelmű, határozott választ adott. „A f. hó 3-án 262. sz. a. kelt felterjesztésére válaszulva kijelentem, hogy inkább templomot se építettek mintsem, hogy a györgypusztaiak már is, s azután minduntalan az istentiszteleti nyelvrnd miatt viszálykodjanak. A hívek lelki szükségleteinek kielégítésénél nem lehet az irányadó, hogy ki mennyit ad templomépítésre, mert előreláthatólag úgyis csekély összeg lesz az, amit a györgypusztaiak adnak. Annál kevésbé lehet irányadó a vagyonsági arány, mert azért, hogy gazdagabb valamelyik nemzetiség nem követelheti azt, hogy az istentiszteletből neki több jusson. Miután pedig tapasztalás szerint az egyes nemzetiségek a felsőbb hatóság intézkedéseibe rendszeren vonakodnak belemegyugodni, ám egyezzenek meg ők maguk arra nézve, hogy hány vasárnap legyen a magyarok és hány a másik két nemzetiségé. Azt hiszem különben, hogy a németek közül sokan tudnak magyarul is s így a magyar prédikációt is megértik, nincs tehát ok arra, hogy ők paritást követeljenek. Intézzék el tehát a györgypusztaiak maguk ezen vitás kérdést., s ha

30 KÉL: Érseki Hivatal 786. sz. levele Holczinger József baracscai plébánosnak. Kalocsa, 1901. február 4., Majorosy János érseki helynök

31 Egyértelműen nem bizonyítható, hogy a szobor az imaházból került át, a szobron nincs évszám, és nincs az áthelyezésről írásos dokumentum. Az átkerülés mellett szól, hogy a templom berendezése kapcsán az érseki hivatal javasolta, hogy az imaházból vigyék át azt, ami használható. A másik érv, tudjuk, hogy volt egy lourdesi Szűz Mária szobor az imaházban, amit szerettek és be szerettek volna szenteltetni az imaházban, de akkor ezt a kérést az érseki hivatal nem támogatta. A nagybaracscai plébánia hivatalban a jelenlegi plébánossal, Szaniszló Tiborral találtunk levelezést, amely lourdesi szent szűz szobor beszerzéséről szól, az ottani plébánia rendelkezik is lourdesi szent szűz szoborral, aki a barlangban először Bernadettnek megjelent. Mivel ekkor Györgypusztai politikailag és egyháziilag is Baracskaéhoz tartozott valószínűsíthető, hogy ez mintául szolgált, s ekkor szereztek be a györgypusztaiak a kérdéses szobrot.

megegyeztek foglalja Ntdóséged írásba ezen egyezséget s terjessze fel azt az érseki hatósághoz.”³²

Kleiner Lajos érseki helynök is megerősítette a nemzetiségek közötti megegyezés fontosságát: „nem épülhet ezen templom addig, míg az egyes nemzetiségek megegyezésre nem jutnak, mert nemzetiségi viszálykodás esetén rosszabb lenne a helyzet a templom felépítése után, mint amilyen az jelenleg.”³³ Átmenetileg megszületett a megállapodás, egyenlőre prioritást kapott a nemzetiségek közös érdeke, a saját templom.

A templomépítés

A templom tervezése és az építés

Az érsek 1909 június hó 14-én írt levelében közölte Maison Mihály regőcsei esperessel, hogy utasította Petrováczy Gyula mérnök tanárt³⁴, készítse el a templom részletes tervét és költségvetését. A templom felépítése torony nélkül kb. 5-6000- koronával kevesebbe került volna, de az érsek a hívek óhajára toronnyal tervezette.³⁵ Amikor a terv elkészült, kifüggesztették a községházán, a fogadtatásról Maison Mihály a következőket írta az Érseki Hatóságnak. „(...) körülbelül egy hónapja, hogy Petrováczy mérnök tanár megküldte a Györgypusztán építendő templom rajzát, ezt kiküldtem a még mindig kételkedő györgypusztaiaknak megtekintés végett.

32 KÉL: Városov Gyula érsek 78. sz. levele, 1909. január 8.

33 KÉL: Kleiner Lajos 649. sz. levele Maison Mihályhoz, Kalocsa, 1909. február 6.

34 Petrováczy Gyula (Óbecse, Bács-Bodrog vm., 1877. márc. 25.-1940 u.): mérnök, felső ipariskolai tanár. - A kalocsai jezsuita gimn-ban 1894-ben érettségizett., a József Műegyetemen 1898: mérnöki oklevelet szerzett(...). Többnyire →Foerk Ernővel közösen 1939-ig kb. 50 templomot tervezett, köztük a szegedi Fogadalmi tp-ot, a kelebiai, a Bp-Kerepesi úti, -Béke téri, -Kassai téri pléb., a bajai, kaposvári, kispesti Jézus Szíve-tp-okat. Kb. 50 tp-ot épített át vagy állított helyre...) 1907-: a kalocsai érsekség műszaki tanácsosa, a kalocsai főegyházmegye művészeti előadója. A Keresztény Községi Párt egyik alapító tagja, 1935. V-: a Képzőművészeti Társulat igazgatója. 1937-38: a bpi XXXIV. Euch. Világkongresszus szervezésének műszaki biz. igazgatója, a műszaki létesítmények tervezője (Katolikus Lexikon)

35 KÉL: Gyula érsek 4248. sz. levele Maison Mihálynak, benne „(...) ezen 600 lélekre tervezett templom felépítése összesen 30789 K-ban van előirányozva. Torony nélkül 5-6000 koronával olcsóbb volna (...) mindazonáltal a hívek iránti jóindulatom jeléül a szóban forgó költségötbblet fedezését szívesen elvállalom.” Kalocsa 1909. aug. 19.

Az egész község összesereglett a községházán közszemlére kitett új templomot megnézni. Szemtanuk szerint megható jelenetek játszódtak le ez alkalommal: sokan örömben sírtak, mások letérdeltek imádkozni, hogy a jó Isten végre a jelenlegi főpásztor által megkönyörült rajtuk, még a csontjaiért is fognak imádkozni. Most méltóztassék kérem – interparenthem legyen megjegyezve – elképzelni a jeleneteket, ha a templom esetleg nem épülne fel!³⁶

Az építési munkával Bászler János építési vállalkozót bízták meg, akivel a Szerződést 1910 augusztus 8-án írták alá. Építtetőként Maison Mihály esperes szerepel, mint az érseki hatóság megbízottja.

Bászler János zombori vállalkozó, hódásági lakos a Györgypusztára tervezett templom felépítését 26811 korona 90 fillér vállalkozói díjért vállalta el.³⁷ Az építési határidő meglehetősen szoros volt, az Árlejtési és építési feltételek 6. pontja szerint a vállalkozó „a szerződés jóváhagyása után azonnal hozzáfog az építkezéshez és köteles azt még a folyó 1910. évben tető alá hozni, annak tornyát felfalazni és lefedni, az összes munkákat pedig 1911 június hó első napjáig, utolsó kulcsig, tehát teljesen és hiány nélkül befejezni.”³⁸ A vállalkozó bánatpénze szokásosan a vállalási összeg tíz százaléka, 2680 korona, amelyet

36 KÉL, Maison Mihály 64/909. sz. levele az Érseki Hatóságnak, Regőcze, 1909. július 22.

37 KÉL: Szerződés 1. o., a 2. oldalon szerepel az érseki hivatal jóváhagyása 4031. sz. alatt. Kelt 1910. aug. 18.

38 KÉL: Árlejtési és építési feltételek 1. o. 6. pontja

visszafognak és csak a két éves sikeres garancia után fizetnek ki. Az építő bizottság a műszaki vezetéssel a tervezőmérnököt, Petrovác Gyulát bízta meg.

Az üvegfestő munkálatok tervezésére és kivitelezésére- feltehetően Petrovác javaslatára - Zsellér Imrét kérték meg az érseki hatósághoz benyújtott ajánlata alapján.³⁹ A megbízólevélben szerepel, hogy a munkáért a költségvetésben előírányzott 2860 koronából 4 % engedménnyel 2745 k. 60 fillér illeti meg. A 2. pontban szerepel a határidő: „ tartozik az üvegfestő vállalkozó a munkát 1911. május 1-ig leszállítani és 14 nap alatt elhelyezve átadni.”⁴⁰A 4. pontban arra az esetre, ha „egyesek jótékonyaságából az ablakok szent alakokkal láttatnának el, a vállalkozót ezért négyzetméterenként 50 korona felülfizetés illeti meg az illető jótévtől, minek ellenében az illető által kívánt szent alak művészi kivitelben felirattal ellátva lesz elkészítendő és beállítandó.” Ilyen jótévtő, sajnos, nem akadt Györgypusztán. Ennek ellenére a templomban láthatjuk, hogy a színes üveglablakok egyszerűségükben is rendkívül szépek, esztétikusak. Szerencsére máig megmaradtak.

39 Petrovác Gyula tervezett templomaihoz az üveglablakok és mozaikok elkészítéséhez általában Zsellér Imrét kérték fel. Zsellér Imre üvegfestő és mozaikművész 1878-ban született Budapesten. Róth Miksa műhelyében tanult. 1903-ban saját műhelyt nyitott. Utolsó éveiben Tatán élt. Sírhelye az almási úti temetőben van. (...) Számos középület és több mint száz templom üveglablakainak megalkotója. Magyarország legnagyobb üveglak-együttesének elkészítése is az ő nevéhez fűződik (Vakok Állami Intézete, Nádor terem). Mozaikművészként is jelentős műveket alkotott. Közép-Európa legnagyobb mozaikját (oltárkép) készítette el 1917-ben a zugligeti Szent Család-plébánia-templom részére. Budapesten kívül a kalocsai érsekségen dolgozott a legtöbbit Petrovác Gyula mellett, aki 25 éven át volt az érsek főépítész. Az egyházmegyében ezen évek alatt épült vagy felújított templomokba szinte kivétel nélkül Zsellér Imre készítette az ablakokat.

40 KÉL: Megbízólevél, kelt Regőczén 1910. augusztus 9-én, készítette Maison Mihály, jóváhagyta Kleiner Lajos 4031. szám alatt, Kalocsa, 1910. augusztus 18.

Magáról az építés folyamatáról keveset tudunk. A szájhagyomány szerint rengeteg fuvarra volt szükség, amit részben a helyi fogattal rendelkező személyek végeztek el és szigorúan számon tartották. Azt is, hogy melyik nemzetiség mit teljesített. Számarányukhoz képest főként a bunyevácok és a németek jeleskedtek.⁴¹

A templom határidőre, késedelem nélkül elkészült, a színes üveglablakkal együtt. Az átvételi jegyzőkönyvben alig volt kifogás, panasz. A jegyzőkönyvet 1911. augusztus 24-én készítették el, jelen voltak: Kubatov Miklós esküdt, Csirszka Bálint, Barna Ferenc, Szabadka Ferenc tanító, Gyetvai Pál bizottsági tagok, Petrovác Gyula mérnök-tanár mint építési művezető és Bászler János vállalkozó. Hiányolom az átvevők közül a megbízott építető, Maison Mihály esperes plébánost, aki még a megbízási szerződés aláírójaként az érseki hatóságot képviselte. Nem derül ki a dokumentumból, hogy miért nem volt jelen, mi akadályozta ebben az érsekség megbízottját. Az építkezés kulcsszeplője volt, hiszen lényegében az egész építkezést ő „vezényelte” le. Városov Gyula érsek, sajnos, megbetegedett s fél év múlva meghalt. Nagybetegeten már nem tudott a templom felszentelésén részt venni.

⁴¹ A templomépítésben való részvételt a családok továbbörökítették, de majd látni fogjuk, hogy a nemzetiségek közötti viták során is érvanyagként szolgáltak, főként az istentiszteleti nyelvrend kapcsán.

A jegyzőkönyvet számára már az új érsek, Csernoch János küldte el, leveleiben egyúttal felkérte a templom felszentelésére Maison Mihályt.. Továbbá kérte az esperes-plébánost, gondoskodjék arról, hogy ez alkalommal magyar, német és bunyevác nyelven is legyen prédikáció. Jelentést kért arról, hogy a közeli rasztinai hívekre való tekintettel nem lehetne-e a hercegszántói plébániáról bizonyos napokon az egyik papnak Györgypusztára is kimenni?⁴²

Mit tartalmaz az átvételi jegyzőkönyv, milyen észrevételeket, hibákat említettek a jegyzőkönyv aláírói? A legfontosabb megállapítás egyértelműen pozitív: „A épület kívül, belül alaposan átvizsgáltatván, és a költségvetés elejétől végig felolvastatván megállapított, hogy a vállalkozó kötelezettségének mindenben pontosan, szakszerűen megfelelt, és így tőle az épület ideiglenesen átvétetik.”⁴³Érdemes megjegyezni: mindössze egy év alatt elkészült, felépült a templom.

Milyen hiányosságokat talált az átvevő bizottság?

- A toronyfedés egy részén rossz firnisz alkalmazása folytán a szegezés nem szép: ezt a vállalkozó letisztítás és jó anyaggal való utánfirniszszéssel pótolni tartozik.
- A főkapuba Wertheim zár van előírva, és közönséges bevéső zár van rajta.. Ezt a vállalkozó kicserélni tartozik.
- A padok alá való tölgyszeret hiányzik. Miután padok egyenlőre nem jönnek a templomba, és addig a tölgyszeret a járást akadályozná, a megjelenetek kívánságára ez a vállalkozó végmunkájából töröltetik és a padokkal együtt fog majd szállíttatni és elhelyeztetni.⁴⁴

A két évi jótállásnak a határidejét is meghatározták, amely 1913. aug. 24-e lett. A bizottsági tagok jegyzőkönyvben kívánták rögzíteni, hogy október első vasárnapján, védőszentjük, Rózsafűzér királynőjének ünnepén, „egyenlőre a régi oltár beállításával szenteltesék fel a templom.”⁴⁵

Sajnos, az új templomban celebrált első miséről nem találtam semmilyen információt. Valószínűleg sokan elmentek erre a ritka, különleges eseményre., nemcsak györgypusztaiak, hanem garaiak, rasztinaiak és regőczeiek is.

A garancia időszakában több probléma felmerült már az 1912. év elején. Ezeket a harangozó, Német István foglalta „csokorba”, s juttatta el az Érseki Hivatalba.⁴⁶

42 KÉL: Az új érsek 4695. sz. levele Maison Mihály plébánosnak, Kalocsa, 1911. szeptember 12. Rasztina falu határa Rédl báró uradalma volt, a hívek lelki gondozását sokáig a szántói (később Hercegszántó) plébánia hivatal látta el.

43 BPH, Jegyzőkönyv 1. o., Györgypusztá, 1911. augusztus 24.

44 Id. jegyzőkönyv 1-2. o.

45 Id. jegyzőkönyv 2. o.

46 A harangozó észrevételei: "1. A malterozás a templom faláról le kezd hullani, különösen alulról, a templom külső részén. 2. A torony melletti tetőzet végen – főleg Nyugatról – a szél levitte a

Petrovác Gyula művezetóként válaszolt a felmerült problémákra, és javasolta, hogy az észrevételeket a továbbiakban közvetlenül a vállalkozóval tudassa a harangozó, és a szerződés szerint járjanak el. Úgy tűnik, hogy a felsorolt kifogásokat, hiányosságokat zömmel sikerült kijavítani a garancia megszabott időpontjáig, ugyanis ekkor már az átvételnél jelen lévő harangozó sem említett kifogást.

A templom végleges átvételének jegyzőkönyve 1913. X. 17-én készült el. Ekkorra letelt a 2 év jótállási idő, a korábbi megállapodás szerint megtörtént az utó-felülvizsgálat. Az átvevő bizottság, melynek tagjai Bászler János vállalkozó, Petrovác Gyula mérnök, Maison Jeromos plebános, Szabadka Ferenc tanító és Német István és Gyetvai Pál voltak. Megállapították, hogy „a templomépület a két évi jótállási időt minden jelentékeny hiba nélkül kiállotta, a jelentéktlenebb hibákat pedig Bászler János vállalkozó kijavította, nevezetesen a helyenként megrepedt és jégeső által megrongált vakolatokat kijavíttatta és utánmeszeltette, a cserépfekvést átjavíttatta, a bádogos munkát is utánvizsgáltatta és javíttatta. Ezzel a vállalkozó jótállási kötelezettségének megfelelt, az épület tőle átvehető, és biztosítéka visszaadható.”⁴⁷

Gyetvai Pál megemlítette, hogy a zsaluablakokon át bever az eső és áztatja a torony talpgerendázatát. A bizottság javaslatot tett a hiba kijavítására, „ami maximum 30 koronába kerülhet”. Az átvételi jegyzőkönyv szerint csupán kisebb hiányosságok voltak, de valójában már ekkor látható volt néhány olyan hiba, ami később, néhány év múlva sok gondot okozott és komolyabb renoválást igényelt.

bádogot. A bádog a templomban el van téve.3. A sekrestye ajtaja kívülről repedezik.4. A templom padlása, legkisebb eső alkalmával beázik s a templom belsejének mennyezete teljesen vizes, s félfő, hogy az le is fog hullani, s a hívők között esetleg szerencsétlenséget is tehet.5. A kóruson a vasrács a falból kiereszkedett és két erős, s hosszú vaspánttal meg kellett erősíteni, hogy le ne szakadjon. Az ára 2 korona. Még nincs kifizetve.6. A templom kórusán a fal meg van repedve.7. A templom tornyának ablakai igen czélszerűtlenek, mert mindig nyitva állnak a redőnyök. Becsukni nem lehet s így egész télen a hó más időben, ha esik az eső is mind behull s így ki vagyunk annak téve, hogy rövid idő múlva a gerendák is megrothadnak.8. A templom tetőzete igen rosszul van fedve, s igen sok helyen az ember az újat is kidughatja. Ez a rossz malterozás miatt van. Véleményem szerint, ha jól bemalteroznák úgy talán megszűnne a baj s nem ázna keresztül.9. A templom első sarkáról újlag kezdenek lehullani a cserepek, pedig már néhányszor javították.10. A templom tetejéről levezető folyóka két helyen lyukas s oldalt is folyik a víz. Különösen a sekrestye oldalán.11. A kórusajtón csak két sarokvas s két pánt van.. Alul és közepén. Felül nincs. A többi ajtókon három sarokvas s pánt van.12. A legfelső ablakon a tornyon észak felől a bádogot a szél felszakította.13. Nyugatról az egyik folyóka alján a járda a templom falánál leszakadt, s most a befolyó víz is a falra folyik.14. A templom keleti oldalán a mészgödrök helyén mélyedések vannak mit be kellene töltetni, mert így elékteleníti a templom környékét. Ezek alapján szerény véleményem az, hogy az egész templom alapos átvizsgálása után a hibák kijavítandók. Itt még megjegyzem, hogy a felmenetelnél, a grádits felső részénél még egy rács készitendő, mit még a tekintetes mérnök elrendelt az átvételnél, de mindez ideig nem lett foganatosítva. Ez a kóruson van.

Teljes tisztelettel, Györgypusztá 1912, március hó 10-én, Német István harangozó.”

47 BPH:Jegyzőkönyv a györgypusztai templom utó-felülvizsgálata tárgyában, Györgypusztá 1913. X. hó 17.

Az építés költségei

A templomépítés költségeit döntő részben a kalocsai érsekség fedezte. A fennmaradt és általam megismert dokumentumokból nem megállapítható pontosan, hogy mekkora volt benne a györgypusztai hívek hozzájárulása. Tudjuk hogy több alkalommal történtek gyűjtések, valamint földmunkákkal és fuvarozással is segítettek. Nagybaracska község az utolsó pillanatban fuvarmegváltás címén adott a templomépítésre 3 ezer koronát. Az első gyűjtés eredményeiről korábban beszámoltam, de azt – nem nagy sikerrel folytatták. Az egyik érseki levélből kiderül, hogy a németek és a bunyevácok 827+827, a magyarok pedig 700 koronát, összesen 2354 koronát fizettek be a templomépítési alapba. Ismerjük Bászler János kőműves vállalkozó díját, az üvegablakok készítemény díját, a telek árát. Nem tudjuk, hogy mennyibe került a templom tervezése, a műszaki vezetés díja, amelyeket közvetlenül az érsekség térített. A felmerült költségeket az érseki hivatal korrekt módon, határidőre kifizette.

A templomhoz a telket az érsekség vette meg, érdekes, hogy a községben még ma is úgy tudják, az olvasható a templom előtti tájékoztató táblán is, hogy az építéshez Sirok Máté földbirtokos ingyen biztosította a területet. Ez tévedés, az érsek maga írja egyik levelében, hogy „a hívek a templomépítési költségek fedezésére a sajátjukból semmit sem akarnak áldozni, sőt még az ingyen ígért telket is elég drágán kellett megvásárolni (...)”⁴⁸

Bonyodalmak a kézi munka és fuvar válság körül

Az imént hivatkozott levélben az érsek követelte, hogy „a hívek a kézi napszám és fuvardíjválság címén számított 5782.63. koronát a templomépítési árlejtés idejében készpénzben lefizessék.” Miről van itt szó valójában? Egy régi, még érvényben lévő rendelkezés és annak nyomán kialakult bírói gyakorlat az egyházi építkezésnél ösztönözte, hogy a hívek közvetlen módon, munkájukkal hozzájáruljanak a költségek csökkentéséhez.⁴⁹ De mivel a napszámok ledolgozása dologidőben a mezőgazdaságban sok kellemetlenséggel, vitákkal jár, kialakult az a gyakorlat, hogy ezt pénzben megváltják, ugyanis a vállalkozók szívesebben és valamivel olcsóbban vállalják el ily módon a munkát. Ugyanakkor ez a megváltási gyakorlat nincs kodifikálva, erre jogszabályilag nem kötelezhetők a felek. Általában két alapvető gond merülhet fel, az egyik, ha a hívek nem tudják vagy akarják a természetbeni szolgálmányt pénzben megváltani, vagy ha a politikai község nem vállalja a pénzbehajtás olykor nem

48 KÉL: Gyula érsek 4248. sz. levele Maison Mihálynak, 1909. aug. 19.

49 1802. évi január 15-éb kelt királyi resolutio, a királyi helytartótanács 1797. szeptember 12-én 18414 szám alatt, a kir. udvari kamarának 1841. évi 43219 számú, valamint m. kir. vallás és közoktatásügyi miniszter 1873. június 6-án 31937 szám alatt kelt rendeletei s az ezeknek megfelelően kifejlesztett bírói gyakorlat (Kir. Kúria 4386/890. számú ítélete az egyházi építkezések szabályozására, miszerint az ezekhez szükséges igás és kézi napszámot a hívek ingyen szolgáltatni kötelesek. In: hivatkozott 4248. sz. érseki levél.

is olyan egyszerű, terhes feladatát. Előnyös lenne az érdekelt lakosságnak, ha a község megelőlegezné (ha van miből) és időben elnyújthatná a lakossági törlesztést. Ebben az esetben is nem várt módon alakultak az események.

Az érsek a nemzetiségek említett vitája után lényegében magára vállalta a templomépítés költségét, ebben szerepe volt Maison Mihálynak, aki a viszonyok ismeretében ezt javasolta. Az érsek az alispánhoz írt levelében összefoglalóan írta a következőket. „Elhatároztam, hogy a közigazgatásilag Nagybaracska-hoz tartozó györgypusztai hívek részére 30789 korona költséggel templomot építtetek, s e célból 2248 koronáért megfelelő telket is vásároltam. A hívektől az építkezéshez pusztán csak kézi napszámnak és fuvarnak váltásdíját kívántam, ami összesen 5782. 63 koronában van megállapítva. Ezen összeg lefizetését elvi okokból el nem engedhetem és pedig annál kevésbé, mert fenti kiadásaimon kívül a templom felszerelése is előreláthatólag, legnagyobb részben az én terhemet fogja képezni.”⁵⁰

Ennek az összegnek a kifizetését - ami a napszám és fuvar költség pénzbene egyenértéke -, a nagybaracscai politikai község a lakosság jegyzőkönyvben rögzített véleményére hivatkozva nem vállalta. Ebben a hosszú procedúrában első lépésként Maison Mihály, mint az érsek építési megbízottja, levéllel fordult a nagybaracscai községi elöljárósághoz, kérve közreműködését a kézi- és fuvar költség megváltásában. A községi elöljáróság, amely 1909. szeptember 6-án tárgyalta a györgypusztai templomépítés ügyét, a jegyzőkönyvében - amelyben a györgypusztai hívek képviselőjében Kubatov János, Németh István, Horváth János, Pencz Ferenc, Csirszka Bálint és Jasenovics Ferenc voltak jelen -, a következők szerepelnek: „Mi kértük ugyan a kalocsai Érsek Úr Önagyméltóságát, hogy György pusztán templomot építtessen számunkra, de az építés körül fölmerülő kézi- és igás napszámok leszolgáltatására, illetve ezek pénzbene egyenértékének megfizetésére sohasem köteleztük magunkat, így ezen terhet most sem vagyunk hajlandók viselni. Kijelentjük egyúttal, hogy az igás s kézi napszámokat még akkor sem vagyunk hajlandók szolgáltatni illetve fizetni, ha az Érsek Úr Önagyméltósága ezek leszolgáltatásához illetve fizetéséhez köti a templom építését. Kérjük, hogy ezen napszámokat is az Érsek Úr vagy egészben, vagy legalább fele részben viselni kegyeskedjék, utóbbi esetben a napszámok egyenértékének másik felét pedig kérjük Nagybaracska község pénztára által a község összes állami egyenes adói arányában viseltetni. – Fölolvasás után jóváhagyólag aláíratott.”⁵¹A szöveg alatt Muró Antal jegyző és Kisszabó Máté bíró hitelesítő aláírása szerepel. Csodálom, hogy ez a kemény, méltatlan válasz nem riasztotta el az érseket az építéstől. Manipulációt sejtve a jegyzőkönyv másolati példányára Maison Mihály a következőket

50 KÉL: Várogy Gyula 6098. sz. levele Vojnits István alispánnak, 1909. december 10.

51 Nagybaracska Község 2139. sz. jegyzőkönyve., Nagybaracska 1909. szeptember 6.

írta: „E jegyzőkönyv hitelességét tagadják az illetők, amire a fellebbezésben hivatkozás is történt.”⁵²Mivel Maison Mihály érseki megbízott beadványára válaszolni kellett, 1909. szeptember 10-én rendkívüli képviselőtestületi ülést hívtak össze.⁵³A közgyűlés tárgya a benyújtott kérés, a tervezett templomépítés kézi napszám és a fuvar szolgálmány pénzbeli megváltása. A jegyző hivatkozik az e tárgyban készült korábbi jegyzőkönyvre, melyből megállapítható, hogy a györgypusztaiak nem vállalják az építéshez szükséges kézi napszám és fuvar- munkákat, továbbá, hogy az összes befolyó adóból (25267 K) nem képes „a templom építéséhez megkívánt 5782 K 63 fillér napszámok váltságárát viselni.” Ezt követően olvasható a javaslat „mondja ki tehát a képviselő testület, hogy fölkéri a nagyméltóságú kalocsai Érsek Urat, hogy azon 25006 Kr 43 flt, melyet a templom építésére adni hajlandó, 6 évig kamatoztatni és az így nyerendő kamatokból és a tőkéből a 6 év elteltével a templomot fölépíttetni, illetve a szükséges napszámokat is fedezni kegyeskedjék.”A képviselőtestület a hozzászólások után név szerinti szavazással 11 támogató és 4 ellenszavazattal elfogadta a következő véghatározatot.

„A képviselő testület kéri a nagyméltóságú Kalocsai Érsek Urat, hogy azon 25006 Kr. 43 ft, amellyel Györgypusztán a kath. híveknek templomot építenni hajlandó, 6 (hat) évig kamatoztatni, és az így keletkező kamatokból és a tőkéből az összes építési költséget s úgy a napszámokat is sajátjából fedezni kegyeskedjék, mert sem a Györgypusztán lakó hívek, sem Nagybaracska községe a napszámok egyenértékét szegénységük miatt fedezni nem képesek, és mert biztosra vehető, hogy a hívektől való pénzgyűjtés, ha meg is kíséreltetnék, számba vehető eredményre úgysem vezetne.”⁵⁴

A jegyzőkönyvet követően Maison Mihály érseki megbízott - egyetértésben az érseki hatósággal - fellebbezett, előbb a főszolgabírónál, Baján, majd másodfokon a vármegyei főispánnál, harmadfokon a vármegyei közigazgatási bizottságnál, majd végül az oktatási és vallásügyi minisztériumnál.

A fellebbezéseket az érsekség sorra elvesztette. Indoklásként hivatkoztak arra egyfelől, hogy a kérés törvényileg nem igazolható, ugyanis nincs olyan jogszabály, amivel kötelezni lehetne a politikai községet a szolgálmányok pénzben történő megváltásra, másfelől főleg azt vitatták, hogy kinek a terhe legyen a napszám- és fuvar „szolgálmány”s hogy kik az illetékesek, érdekeltek a templomépítés terheinek viselésében. A vármegyei alispán véghatározatában olvashatjuk, hogy „a templomépítéshez szükséges kézi napszámot

52 Nagybaracska Község, 2139/1909.sz.. jegyzőkönyve

53 A rendkívüli közgyűlésen jelen voltak: Kisszabó Máté bíró, Aladics János II-ed bíró, Korsós Antal közgyám, , Barna János (fia), és Titz János esküdtek, Muró Ambrus jegyző, Bari Imre, Élő József, Német Imre, Szalai Vincze, Vörös István, Horváth János, Aladics Ferencz, Holtzinger József, Mayer József, Maicz Jakab községi képviselők

54 Ugyanott, Nagybaracska község 2139/1909. sz. a.

és fuvert kizárólag a Györgypusztán lakó róm. kath. hívek *természetben* tartoznak kiszolgáltatni, továbbá az érseki hatóságot a kézi és igás napszám kötelező megváltásának kimondására irányuló kérelmével elutasította.⁵⁵ Tehát a szolgáltatási kötelezettség a véghatározat szerint nem az egész politikai községre, hanem csupán a közvetlenül érintettekre, a Györgypusztán élőkre vonatkozik, és nem váltható meg pénzzel, hanem természetben kell „leróni”, amit az érintettek a jegyzőkönyvben nem is kifogásoltak. A Végzés szerint hátránnyá vált az is, hogy egyháziilag Regőcéhez csatolták Györgypusztát, „így semmiféle törvényi alap nincs arra nézve, hogy a nagybaracscai r. kat. hívek a Györgypusztán emelendő templom építésénél a felmerülendő kézi napszámok - és fuvarkölségnek akár természetbeni, akár csak szolgálmányok készpénzben való megváltásához hozzájáruljanak.”⁵⁶ Hiába érvelt Maison Mihály fellebbezésében azzal, hogy Györgypusztát közigazgatásilag Nagybaracska-hoz tartozik, és „minden néven nevezendő közkölségekhez hozzájárul, amivel jogcímet nyernek arra, hogy az anyaközség, Nagybaracska gondoskodjék az ő kulturális szükségleteikről is”. (...) „Györgypusztának hozzá kell járulnia Nagybaracska minden közszükségletének fedezéséhez, minden közintézményének fenntartásához akár van belőle haszna, akár nincs. Nagybaracska és Györgypusztát közigazgatásilag *egy községet* képezvén; amint Györgypusztát köteles adófilléréivel Nagybaracska kulturális és egyéb közintézményeinek fenntartásához hozzájárulni, ép úgy köteles jog és igazság szerint Nagybaracska is hozzájárulni adófilléréivel Györgypusztát kulturális szükségleteihez.”⁵⁷

A kérelemben foglaltak újbóli elutasítása után Maison Mihály reménytelennek látta a minisztériumhoz való fellebbezést, levélben kérte az érseket: „Kegyeskedjék Excellenciád a györgypusztai templomépítésnél a fuvar- és kézi napszám megváltását a *hívekről levenni*, mivel Nagybaracska *usque ad graecas calendas* menekülni fog e teher alól, és a sok intrikálás által végre megtörténhetik, hogy a minisztérium se fogja ezen teher viselését megítélni, Györgypusztát pedig egymagában távolról sem képes a megváltásra.”⁵⁸ Javasolta a kérdéses összeget, a 25 ezer korona mellett a sokkal kisebb 5700 koronát „valamely kegyes alapítványból kiutalványoztatni. Erre a főpásztor valószínűleg nem volt hajlandó, ugyanis elkészítette Maison Mihály a fellebbezést a Nagyméltóságú Vallás-és Közoktatási Minisztériumhoz is. A fellebbezés érvei hasonlóak a korábban megfogalmazottakhoz, *egy közigazgatási községről* lévén szó Györgypusztát kéri, hogy az anyaközség járuljon hozzá az érsek által építendő templom költségeihez. Györgypusztát is támogatja Nagybaracska minden közintézményét, noha nincs belőle haszna „hogy egyebet ne

55 A vármegyei alispán 47017. sz. Véghatározata, Zombor 1910, január 13.

56 Ugyanott, mint az előző, 47017. sz. Véghatározat, indoklás

57 KÉL: Maison Mihály fellebbezése a vármegyei alispánhoz, 3832 sz. alatt, 1909. november 24.

58 KÉL: Maison Mihály levele az érseknek, Regőcze, 1910. január 4.

említsék Nagybaracska 50 ezer koronát szavazott meg a vasútra, a mely öszszeghez Györgypusztának is hozzá kell járulni, dacára , hogy 2 órányira fekszik az anyaközségtől, tehát a vasútból semmi haszna.”⁵⁹ (...) „Miután az érseki hatóság már három fórumon keresztül keresetével el lett utasítva, alulírott, mint érseki megbízott a Magas Minisztériumhoz apellálok, hogy tekintve az építendő templom magasztos hivatását, a vallás –erkölcsi kultúrá, a melyből Györgypusztá lakossága eddig templom hiányában ki volt zárva, tekintve továbbá azon körülményt, hogy az építendő templom által a pusztá könnyen nagyközséggé fejlődhetik, és tekintve végre a kalocsai érsek nagy pénzbeli áldozatát, a melyet ezen elhagyatott pusztai lakosságnak nagylelkűen hozni akar: azon alázatos kérelemmel lépek a Magas Minisztérium elé, hogy az első fórumok tagadó határozatát megsemmisíteni és a kérdéses fuvar – és kézimunka pénzbeli megváltását Nagybaracska elrendelni, vagy a katolikus vallásalapból segélyképen kiutalványoztatni méltóztassék.”⁶⁰

Közben Nagybaracska a képviselők megszavaztak 3 ezer koronát kézimunka és fuvar pénzbeli megváltására, s a györgypusztai nemzetiségek is öszszegyűjtöttek annyit, hogy együttesen megközelítőleg meglett a feltételként szabott, kért öszszeg. Noha az érsek feltételként támasztotta a kézi napszám és fuvarszolgálmány értékének pénzbeli megváltását, s a munka ellenértékének számító 5.700 (ötezer hétszáz) korona befizetését az árlejtés szerződés⁶¹ megkötéséig, az elhúzódo perek és azok eredménytelensége ellenére az építési munkálatokat elkezdtek. A szükséges lakossági hozzájárulás késett ugyan, de azzal, hogy a nemzetiségek öszszegyűjtött adományait végül is kiegészítette a nagybaracska politikai község a 3 ezer korona hozzájárulással⁶², lényegében teljesült az érsek kívánsága, amelynek indoka nemcsak pénzszerzés, hanem pedagógiai megfontolást is volt. A magyar nemzetiség befizetésébe a nagybaracska plébániának átruházott ajándék imaház árát is beszámította, amit eladtak volna. De az eladáshoz az egyházi hivatal nem járult hozzá, részben mert a bunyevácok is jogot formálhattak volna erre, részben azért, mert a magyar nemzetiségű györgypusztaiak közül is többen elleneztek, mondván, jó lesz még az harangozó lakásnak.

59 KÉL: Maison Mihály érsek megbízott felfolyamodása a györgypusztai templomépítés ügyében vármegyei közigazgatási bizottságnak határozata ellen, 9395/ 1910. A beadvány kelte: 1910. március 7.

60 Ugyanaz mint előbb, Maison Mihály folyamodványa.

61 Árlejtés, a legkedvezőbb ajánlat kiválasztása, amely előnyös, ha nem természetbeni szolgálmányokat ajánlanak fel, hanem annak pénzbeli megfelelőjét.

62 KÉL: Az érseki helynök, Kleiner Lajos 5830. sz. levelében tájékoztatta Maison Mihály esperest, arról, hogy „Nagybaracska község a györgypusztai templomépítés kézi- és fuvar- napszámjának megváltására megszavazott 3 ezer korona” megérkezett az érseki hatósághoz. Kalocsa, 1911 november 13.

A templom „felszerelése”, berendezése

A templom tervezett berendezése a templom felszenteléséig nem valósult meg. Feltételezem, hogy ennek nemcsak anyagi okai voltak, lényegesnek tartom azt is, hogy közben a templomépítő érsek meghalt. Ő tisztában volt azzal, hogy a templom berendezése, felszerelése nagyjából az ő feladata lesz.⁶³ Ebben hirtelen halála megakadályozta.

Noha a templomot már 1911. október első vasárnapján felszentelték, berendezése még sokáig nagyon szegényes volt. Pedig az oltár, a szószék és a keresztlő kút terve már 1910. szeptember 19-én elkészült a költségvetéssel együtt. Egy budapesti vállalkozó, Schmidt János ajánlotta gyors elkészítését.

A főoltár, a szószék és a keresztlőkút elkészítése összesen 2230 koronába került volna abban az esetben, ha 1911. január 20-ig megrendelték volna. Későbbi megrendelés esetén - hivatkozva a faárak emelkedésére - 10 százalékkal drágábban vállalta volna el a munkát Schmidt János. Az elkészítési határidőt, ha január 20-a előtt történik a megrendelés, néhány hónapban szabta meg, hűsvétra leszállította és felállította volna.⁶⁴ Úgy vélem, hogy a megrendelés főleg azért nem történhetett meg, mert kiürült a templomépítési keret. Próbáltak pénzt szerezni a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól, Maison Mihály 1000 pengős kérését indokoltnak tartotta és támogatta a kalocsai érseki hivatal is. Ajánlásában Kleiner Lajos írta: „a regőczei esperes plebánosnak kérelmében felhozottak a tényállásnak teljesen megfelelnek. Minthogy pedig a hívektől nem lehet a templom felszerelésére szükséges összeg előteremtését remélni, innét pedig több segély már nem utalványozható: a magam részéről mély tisztelettel kérem a nagyméltóságú Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumot, hogy az ezer korona segélyt a katolikus vallásalapból kegyesen megadni méltóztassék”.⁶⁵

Az új érsek Maison Mihályt 1911. október 27-én írt levelében tájékoztatta arról, hogy „a vallásügyi minisztériumtól mindeddig nem sikerült a györgypusztai templom felszerelésére kért 1000 koronát kieszközölni.”⁶⁶ Egyenlőre száz koronát utalt át, amelyet az Adria biztosító társaság küldött az érsekségnek „szegény templomok felsegélyezésére.” A rendelkezésemre álló dokumentumokból nem derül ki, hogy később megkapták-e a kért ezer korona segélyt.

A templom berendezéséhez a hívek hozzájárulását kérte az új érsek. Levelében János érsek kissé csalódottan írta Maison Mihály esperes plebánosnak a következőket: „92/912.sz. felterjesztésére értesítem, hogy mivel a györgypusztai hívek igen könnyű szerrel jutottak templomhoz, mert még a kézi

63 KÉL: Városey Gyula érsek 6098. sz. levele az alispánhoz, 1909. dec. 10.

64 BPH, Bácsszentgyörgy, Költségvetés a Györgypusztán r. kath. templom részére készítendő alábbi munkálatokról, másolat, szám nélkül. Ugyanitt megtalálható a tervezett tárgyak rajza is.

65 KÉL: 613. sz. másolat, Kleiner Lajos támogató levele, Kalocsa, 1911. január 31.

66 KÉL: Városey Gyula érsek levele Maison Mihálynak, 1911. okt. 27.

napszám és fuvarválság-díját is legnagyobb részben Nagybaracska község fedezte: annál inkább elvárom a hívektől, hogy a templom legszükségesebb felszereléséről, az oltárról gondoskodjanak. Miért is felhívom Ntségedet, hogy oltárkészítés végett köztük gyűjtést indítson, s ennek eredményéről a templom felszerelési alapállapotáról szóló kimutatással kapcsolatban jelentést tegyen. Addig is, amíg az új oltár elkészül igyekezzék egy, esetleg valamely szomszédos plebániáról szerzett használt tabernakulomot felállítani a templomban, hogy ily módon a szentmise tartása, illetve a Szentségnek a templomban való kihelyezése ügyében intézkedni lehessen.”⁶⁷

Korábban, 1911. január 14-én, amikor megküldte Kleiner Lajos a templom felszerelésére vonatkozó terveket, megjegyezte „ tapasztalat szerint az oltárkép a hívekre jobb hatással van, mint a szobor. Ha tehát az oltár költségeinek viselésére akadnak jótékony hívek, törekedjék majd oltárkép beszerzésére. Ebben egyébként később adatik utasítás, ha t.i. a költségek fedezése biztosítva leend.”⁶⁸

Az oltár-kérdés megoldása csak néhány év múlva, 1913-14-ben merült fel újra komolyan. A káptalani helynök Petrovác Gyula mérnököt kérte fel arra, hogy a györgypusztai templom felszerelése ügyében megtegye a szükséges intézkedéseket, csatolva két költségvetést, amelyek szerint az oltár 1500, a padok, szószék, gyóntatószék, keresztelő kút és a sekrestye szekrény összesen 2092, az egész pedig 3592 koronába kerül.⁶⁹

1913. február 28-án Maison Jeromos regőczei plébános levelet írt az Érseki Hatóságnak, amelyben jelzi, hogy „Györgypusztán égetően szükség lenne egy oltár fölállítására. Tabernákulum sincs, azt nem bírtam a szomszédos templomokból szerezni.”⁷⁰ Úgy vélte, hogy 4-500 koronáért már lehetne kapni olyan oltárt, ami a györgypusztaiaknak megfelelne, a tervezett 1400 korona túl sok pénz, nem tudja mikorra fog összejönni, „a gyűjtés eddig 38 koronát eredményezett.” Az érseki válaszlevelében olvashatjuk, „én is igen óhajtanám, ha a györgypusztai templomba mielőbb egyszerű, de a csinos templomba illő főoltárt és tabernáculumot lehetne beállítani. A rendelkezésre álló összegből azonban ennek kivitele lehetetlen, hiszen magának az oltárképnek megfestése a legolcsóbb, de templomba való kivitelben legalább 300 koronába kerül. Ha a hívek e célra bővebben nem adakoznak, akkor nem marad más hátra, mint várakozni amíg a viszonyok kedvezőbbekké válnak.”⁷¹

67 KÉL: Az érsek 1376/912. sz. levele Maison Miály regőczei esperes plébánosnak, Kalocsa, 1912. márczius 3.

68 KÉL: 268. sz. káptalani helynöki levél

69 KÉL: Másolat, 1077. sz., a káptalani helynök levele Petrovác Gyula mérnöknek. Kalocsa, 1914. február hó 14.

70 KÉL: a Regőczi Plébánia Hivatal 35. sz. levele az Érseki Hatósághoz, Regőcze, 1913. február 28.

71 KÉL: Az Érseki Hivatal 1095. sz. levele, Kalocsa 1913. márc. 4.

Kleiner Lajos érseki helynök még ebben az évben a Főszékesegyházi Káptalannak írt levelében az újonnan felépült templomokról megállapította, „ a Mozsoron és Györgypusztán felépült templomok teljesen üresek. A hívek a györgypusztai templomban egy teljesen primitív oltár előtt hallgatják a szent misét, melyre a kalocsai apácák templomában volt tabernaculum van helyezve. (...) A györgypusztai templomra nézve még nem sikerült oly pénzforrást találni, amelyből a felszerelés költségei fedezhetőek volnának. Itt a nemzetiségi súrlódások elkerülése szempontjából is szükséges, hogy a padokat ne a hívek szerezzék be. Miért is kérem a Ft. Főszékesegyházi Káptalan szíves hozzájárulását ahhoz, hogy a Főszékesegyháznak használaton kívül helyezett felszereléséből a régi padokat, éspedig annyit, amennyi belőlük e két kis templomban lesz elhelyezhető, felhasználhassam továbbá a főszékesegyházból kiselejtezett két terracottából való Szűz Mária és Szent József szobrot állványaikkal együtt elküldhessem, úgyszintén a szószerk és gyóntatószék készítéséhez netán felhasználható faanyagot feldolgoztathassam. Ezen átalakítások, javítások költségeinek fedezéséhez is kérem a Ft. Főszékesegyházi Káptalannak szíves hozzájárulását. A költségvetés szerint a mozsori templomba szükséges padok átalakítása és felettébb szükséges javítása a szállítással együtt 450 K-ban van előirányzatba véve. Ennyi lesz körülbelül a Györgypusztára szükséges padok javításának ésállításának is az ára. A többi munkálatokra még nincs költségvetés. A két oltárképre a kerettel együtt cirka 1300 K kellene⁷² A döntés kedvezően alakult, a Káptalan a javaslatot elfogadta, az egyházi nagyobb pénztár terhére. Tehát szerencsére nem kellett még évekig arra várni, amíg a híveknek összegyűlik az adománya. Deus ex machina, Isteni beavatkozás történt s így meglódult és lényegében a következő évben befejeződött a templom alapvető berendezése. A főoltárt Bászler János építtette meg, a főszékesegyházról kapott régi monstrancia aranyozását és felújítását Grósz Lőrincz órás és ékszerész kalocsai műhelyében végezték (65 K. áron). Az oltárképet egy fiatal kalocsai festőművész, Gábor Lajos készítette el és állította be a helyére.⁷³A kép 500 koronába került.

72 KÉL, 5519. sz. a., Kalocsa, 1913. okt. 24., Kleiner Lajos

73 Gábor Lajos, Szakmár 886-1947 Budapest. Festő. A budapesti Képzőművészeti Főiskolán Balló Ede tanítványa volt. Kalocsán élt. 1913-ban mutatkozott be a Nemzeti Szalonban. 1914-től szerepel a Műcsarnok kiállításain. A kalocsai Városi Múzeum igazgatójaként működött. Könyve: Kalocsa vidéki népművészet és népszokások. A györgypusztai templom oltárképét fiatalon, 28 éves korában készítette el a kalocsai Érseki Hivatal megbízásából.

Gábor Lajos: Rózsafüzér királynője c. képe a főoltáron, a tabernakulummal

A Szent József és Szűz Mária szobrok valószínűleg a györgypusztai templomba kerültek. A keresztlő kutat, a szószéket, a szekrényt a sekrestyébe a már korábban is ajánlkozó Schmidt János vállalkozó szállította.

A templom felszerelésére 1914. június 25-én Kleiner Lajos káptalani helynök a györgypusztai templom felszerelésére összesen 4582 koronát utalványozott Maison Jeromos plébánosnak.⁷⁴ Úgy tűnik, hogy a zenéléshez nem volt eszközük. És mivel még kántoruk sem volt, és sokba is került volna, a harmónium vásárlás csak 1917-ben valósulhatott meg. A körülbelül ezer koronába kerülő harmónium/orgona árát a györgypusztaiak részben gyűjtéssel, részben a régi imaház eladásából tervezték fedezni. A 491 koronáért már csaknem eladott imaház üzletet az érseki hatóság nem engedélyezte, arra való hivatkozással, hogy szerencsésebb azt megtartani egyházi célokra. A már kifizetett összeget vissza kellett adni a vásárlónak, Kubatov Ferencnek. A hiányzó összeget végül Maison Jeromos javaslatára a regőczei templompénztárból utalták ki. A harmónium árát a györgypusztai nemzetiségek egyenlő arányban adták össze.⁷⁵

Az első harangokról

Már a templom felszentelésekor tudtak harangozni. Két harangja is volt a templomnak, az egyik kisebb feltehetően az imaházból került át, a másikat a földiek tagosításánál megmaradt pénzből vásárolták. A harangvételnél a gyu-

74 KÉL: Érseki Hivatal 3934. sz. levele Maison Jeromosnak, 1914. június hó 25., Kleiner Lajos káptalani helynök

75 KÉL: Maison Jeromos 248. sz. levele az Érseki Hatóságnak, Regőcze 1917. nov. 7., továbbá a kalocsai Érseki Hatóság 5337. sz. levele Maison Jeromosnak az imaház árának visszakéréséről, KÉL: Kalocsa 1917. nov. 12.

rityiai agyafúrtsága ismét megnyilvánult. Gyurity puszta tagosításakor az úrbéri pénztár számadásában keletkezett 326 korona maradvány. Erről „a birtokosok oly módon intézkedtek, hogy azon Györgypuszta részére harangot vesznek, és ennek bonyolításával Turi Andrást és Horváth Jánost bízták meg.⁷⁶ Az úrbéri bizottság végzéséről a királyi törvényszék értesítette Nagybaracska község elöljáróságát, továbbá utasította, hogy a döntést a községben, Györgypusztán a szokásos módon, dobszóval közhírré tegye.⁷⁷ A vásárlás miatt az érseki hatóság egyik levelében megróttta a plébánost, „szabálytalanul cselekedett Ntséged, hogy a templomépítésre szánt 300 K-át, mely a tagosításból befolyt, harangszerzésre használta fel.”⁷⁸ A levél azzal folytatódik, hogy a harangrendelés ellen nincs kifogása az érseki hivatalnak, ha a 300 K, - amely a vállalkozó utolsó járandóságának fedezésére a kifizetésekor szükséges - rendelkezésre fog állni. Arról lehetett szó, hogy a harangot, mint általában szokásos volt, elvárta az érseki hatóság, hogy- vegye meg az egyházközség, adják össze a harang árát a hívek. A kifogyóban lévő templomépítési alapba jól jött volna a tagosításnál keletkezett maradvány. De mivel bírósági határozat született a tagosítási maradvány felhasználásáról, amelyet az úrbéri határozat is rögzített, a döntésbe nem lehetett utólag beleszólni, a döntést megváltoztatni.

A második harangot valószínűleg Boditsi harangöntő bajai műhelyében készítették, ahol kedvező áron harangállványt és toronyórát is ajánlottak, amelyet szívesen megvett volna Maison Mihály, ha az árát valamely vallási alpból az érseki hatóság kiutalványozta volna. „A györgypusztai hívek egy új harangot szereztek be, a melyet a régivel együtt szeretnének a toronyban elhelyezni. de a harangállványra, ami igen költséges, nincsen pénzök.(...) Ugyancsak Boditsinek van most készletben egy olcsó toronyórája, a mely nagysága szerint nagyon megfelelne a györgypusztai templomnak, ára csak 600 korona. Miután a harangöntő esetleg a harangállvány felhelyezésével úgy is el lesz foglalva, - ez alkalommal a kérdéses órát is behelyezhetné a toronyba.”⁷⁹

Ez a levél mai nyelven szólva mintha „kiütötte volna a biztosítékot”, különösen a kért toronyóra váltott ki heves reakciót. Idézem az Érseki Hivatal válaszát: (...) „értesítem Ntségedet, hogy a györgypusztai templomtornyában egyenlőre egyszerű fából készült harangállvány is megteszi a szolgálatot. Ezt a hívek kellő útmutatás mellett könnyen összeállíthatják. Toronyórára a segínyt sem adni, sem utalványozni nem szoktam. Órája mindenkinek van. Ha a hívek egyetemének van szüksége órára, fizesse ezt a község.”⁸⁰Szerettük volna megtudni, hogy a két harangot hol öntötték, milyen jelmondatokkal. És

76 18531/1910. sz. végzés, Szabadka, 1910. dec. 12

77 Ugyanott, a hivatkozott végzésben.

78 KÉL: Kleiner Lajos 3942. sz. levele Maison Mihály regőczei plébánosnak.1911. július 17.

79 KÉL: Maison Mihály 74/911. sz. levele az ÉH-hoz, Regőcze, 1911. nov. 16.

80 KÉL: Az Érseki Hivatal 5887. sz. levele, Kalocsa, 1911. XI.27.

mi történt az egyik haranggal? A Kalocsai Érseki Levéltárban nem találtam információt, Bácsszentgyörgyön sem, de a templomépítő plébániai irataihoz sem juthattam el, a regőczei iratok nagyrészt a plébániára betelepített világi lakók állítólag elégették. Feltételezem, hogy az egyik harang Baján Boditsi műhelyében készült, amely a z 1940-es években megrepedt, s az új harangba beolvasztották, a másikat, vélhetően a kisebbet rekvirálták a Nagy Háborúban hadi célokra. Megválaszolendő kérdés.

Összefoglalás

A templom a kezdeti nehézségek ellenére hamar felépült. A felszerelésre, berendezésre nem maradt forrás, a lakosság erre keveset tudott áldozni, de a kézi napszám és fuvar megváltást felerészben összegyűjtötték, s a 3 ezer koronás nagybaracscai hozzájárulással közösen kifizették.

Majd néhány év múlva, elsősorban Kleiner Lajosnak köszönhetően megdőlt a templom berendezése, felszerelése is. Elkészült az oltár, az oltárkép, amely a templom szellemiségét tükrözi, a rózsafüzér királynője tiszteletét sugallva. Lett szép tabernakulum, szobrok kerültek a templomba, padok a templomtérbe, keresztelőkút, gyóntatószék. A legfontosabb dolgok elkészültek, igényesen, a szép templomhoz méltó kivitelezésben.

Még a háború kitörése előtt az utolsó pillanatban sikerült a györgypusztai templom felszerelésére az egyházmegyei nagypénztárból egy jelentős sumrát, összesen 4582 koronát megszerezni.⁸¹Ez az összeg a korábban tervezettnél közel ezer koronával lett nagyobb. Tehát még a Nagy Háború kitörése előtt felépült a templom és elkészültek a legfontosabb berendezési eszközök is. Deo gloria!

A világháború kitörése, majd a háborús évek, a trianoni „békeszerződés, az elhúzódozó szerb megszállás, továbbá az azt követő gazdasági világválság erősen korlátozta az országot, különösen a határmenti települések, közte Györgypusztai gazdasági, társadalmi fejlődését. Dél-Bácska „visszafoglalása”(1941), majd újbóli elvesztése (1944) és az utána kialakult helyzet, később az ateista szovjet uralom alatti diktatórikus időszak sem kedvezetek a templomépítésnek. Summa summarum: nagy szerencsénk volt, hogy az utolsó pillanatban templomhoz jutottunk.

⁸¹ KÉL: Kleiner Lajos káptalani helynök 3934. sz. levele Maison Jeromos regőczei plébánosnak, Kalocsa, 1914. június 25.

ARADI LÁSZLÓ

LA SEQUENZA: UN'INTRUSO TRA I CANTI LITURGICI

La sequenza ha un luogo particolare tra le generi della musica sacra. La sua origine non risale ai primi secoli del cristianesimo, non fu cantato nell'epoca stessa «aurea» della liturgia romana, non la cantavano i primi cristiani, come il *Kyrie* o la *Gloria*. Per di più, nella abbastanza grande parte del primo millennio non la esisteva. La sua storia cominciò forse nel secolo VIII-IX, dunque perciò non si può dire, che ci interessa per la sua antichità, eppure ha una grande valore di parlare sulla quella, come su un testimone di vivacità e varietà della musica liturgica. Mentre ai altri canti della messa dá una grande gravità i suoi testi o le melodie antichi, la sequenza nasce dalla poesia medievale, inoltre come un figlio simile al suo padre, la sequenza è caratterizzata dalla natura del medioevo: è allegro e pieno di sentimenti, ma in stesso tempo canta su formule dogmatiche in forma poetica.¹ La sua costruzione è metrica, ma in stesso tempo variabile secondo della poetá, chi è sia al cento per cento uomo medievale, ma anche molte volte un santo mistico.

La denominazione *sequentia* fu menzionata prima volta da Amalario di Metz nel suo libro *De ecclesiasticis officiis* (ca. 830), dove si legge: «*haec iubilationis quam cantores sequentiam vocant*».² In Francia troviamo con una terminologia più puntuale: il testo, la poesia venne chiamato *prosa* – come si chiamarono anche altri tropi per esempio del *Offertorium* o del *Responsorium* – e la melodia stessa fu nominata *sequentia*. È conosciuta un'altro uso, nei rituali e antifonari francesi e italiani dal secolo VIII, dove si trova la denominazione *Melodia* per la stessa forma.³

Ovvio il punto di partenza della formazione della sequenza nasce dalle forme musicali anteriori. Da cui si deve menzionare due tipi: il *Tropus* e l' *Alleluia*. La somiglianza tra il *Tropus* e la sequenza sta nella funzione simile. Mentre il *Tropus* e la parte di un'altro canto, la sequenza e una forma indipendente, ma tutti due sono «commentari» interpretando il testo biblico cantato nella liturgia od il mistero della festa attuale, completando, illuminando messaggio

1 M. RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica*, 2: L'anno liturgico, Il breviario, Ancora, Milano 1998, p. 491.

2 W. APEL: *Il canto gregoriano*, Libreria Musicale Italiana, Lucca 1998, p. 558.

3 BASSO: *Dizionario enciclopedico universale della musica e dei musicisti*, 4. vol., UTET, Torino 1984, p. 278.

dei canti liturgici ufficiali. Inoltre, la somiglianza è valido non soltanto per la funzione, ma anche per la formazione, per l'origine della forma. Possiamo dire, che «la sequenza viene in genere descritta come un tropo d'*Alleluja*»⁴, ma una subgenere forte e caratterizzata, che poi comincia nel medioevo una vita propria e indipendente dalla forma tropica.

D'altra parte, c'è un rapporto anche fortissimo tra la sequenza e l'*Alleluia*, ma non in senso funzionale, ma più in senso strutturale. In breve: la sequenza era la melodia sostitutiva d'uno «*jubilus alleluatico*», come lo vediamo in seguito.⁵ Adesso vale la pena notare il contatto, che ci presenta la continuità di sviluppo nel caso della nascita della forma di sequenza. Poi staccando del *jubilus* sarà un'esempio dei primi per il primato della musica sulla parola – preparando la formazione della *frase musicale* –, e superando l'ambito della modalità del canto gregoriano camminò verso la moderna tonalità maggiore e minore.⁶

Quindi, possiamo dire, la sequenza non è una novità assoluta nella storia della liturgia, più un ramo vigoroso e fiorito dell'albero della musica liturgica, una stazione tipica della sua propria epoca mentre lo sviluppo organico. Una forma interessantissima della musica sacra della liturgia romana merita di conoscerla bene.

L'ORIGINE E LO SVILUPPO STORICO DELLA FORMA „SEQUENZA”

1. La nascita della forma

1.1. La domanda dell'origine

Nel secolo VIII-IX. durante la riforma carolingia della liturgia succedé l'incontro e fusione della tradizione romana e della tradizioni di Nord, cessò l'intangibilità delle forme liturgiche originali romane, e lo spirito liturgico gallicano si mescolò con la mentalità romana assolutamente altra.⁷ Questi cambiamenti non lasciò intatto neanche la musica liturgica. I frutti dello stesso incontro sono molte forme nuove, per esempio gli antifoni per le processioni nella liturgia monastica, e soprattutto i nuovi creaturi della creatività liturgica: il *Tropus*, il *Versus*, e soprattutto la *Sequentia*.⁸

Le precedenti della forma di sequenza apparì forse nel secolo VII in Francia e in Inghilterra. La prima menzione concreta si torva nell'Antifonario di

4 W. APEL: Il canto gregoriano, Libreria Musicale Italiana, Lucca 1998, p. 558.

5 G. CATTIN: La monodia nel medioevo, E.D.T., Torino 1991, p. 126.

6 ibidem, p. 134.

7 BASSO: Dizionario enciclopedico universale della musica e dei musicisti, 4. vol., UTET, Torino 1984, p. 277.

8 M. RIGHETTI, Manuale di storia liturgica, 1: Introduzione generale, Ancora, Milano 1998, p. 670.

Mont-Blandin (800 ca.), in cui, nell'elenco dei versi d'Alleluia sei alleluia sono accompagnati con rubrica «*cum sequentia*».⁹ Anche nei Ordines Romani II. possiamo leggere la frase seguente: «*sequitur jubilatio quam sequentia vocant*».¹⁰ Nei libri liturgici di rito sarum l'ordine di canto é *Alleluia - Versus - Sequentia*.¹¹

1.2. «L'inventore della sequenza»: Notker Balbulus

Con il secolo IX fu cominciato un nuova epoca per la musica liturgica. Fino al questo periodo la sequenza era quasi «invisibile», all'infuori della sua esistenza non si sa più informazioni. Invece dopo la nascita della grafia neumatica possiamo già conoscere anche la melodia e anche il testo delle sequenze.¹² Una persona importantissimo dell'epoca é Notker Balbulus (840 ca. - 912), il monaco del monastero Sankt Gallen in Francia, che figura nella tradizione di musica come «l'inventore della sequenza». Ciononostante essitono altre teorie, le quale disputano il questo titolo onorevole a Notker. Dom A. Hughes scrive: «*L'Alleluia della messa non ha avuto influenza né sulla comparsa della sequenza, né sulla sua formazione melodica*». Secondo W. Meyer, il modello e l'ispirazione si trova nella innologia greca-byzantina. W. von den Steinen parla sull'origine siro-palestinese.¹³

Comunque, il ruolo chiave di Notker non possiamo mettere in dubbio nello sviluppo della forma di sequenzi. Nel *Proemium* del suo *Liber Hymnorum* egli stesso così scrive sugli inizi:

„Cum adhuc iuvenculus essem, et melodiae longissimae saepius memoriae commendatae instabile corculum aufugerent, coepi tacitus mecum volvere, quonam modo eas potuerim colligare. Interim vero contigit, ut presbyter quidam de Gimedia nuper a Nordmannis vastata veniret ad nos Antiphonarium suum secum deferens, in quo *aliqui versus ad sequentias erant modulati*, sed iam tunc nimium vitiati. Quorum ut visu delectatus, ita sum gustu amaricatus; ad imitationem tamen eorundem coepi scribere: «*Laudes Deo concinat orbis universus, qui gratis est liberatus,*» et infra: «*Coluber Adae deceptor.*» Quos cum magistro meo Isoni obtulissem, ille studio meo congratulatus imperitiaequae compassus, quae placuerunt, laudavit, quae autem minus, emendare curavit dicens: «*Singuli motus cantilena singularum syllabas debent habere.*»¹⁴

9 J. A. JUNGSMANN: *Missarum sollemnia I.*, Herder, Wien 1948, p. 537.

10 J. A. JUNGSMANN: *Missarum sollemnia I.*, Herder, Wien 1948, pp. 538.

11 D. HILEY: *Western Plainchant*, Clarendon Press, Oxford 1993, p. 172.

12 D. HILEY: *Gregorian Chant*, University Press, Cambridge 2009, p. 129.

13 BASSO: *Dizionario enciclopedico universale della musica e dei musicisti*, 4. vol., UTET, Torino 1984, p. 278.

14 M. RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica*, 1: *Introduzione generale*, Ancora, Milano 1998, p. 671.

Dunque, con l'aiuto di Notker possiamo stabilire alcuni fatti: prima di tutto, l'inventore della forma di sequenza non é Notker, perché lui vidé già un modello nell'Antifonario di Jumigés. Ma la prima collezione redatta particolarmente delle sequenze é stesso *Liber Hymnorum* di Notker Balbulus, in cui si trova 40 nuovi composizioni formati secondo l'idea di Magister Isoni «*singulae motus cantilinae singulas sillabas habere*». Notker scrive così poesie collegate con melodia ad ogni festa dell'anno liturgico.¹⁵ I tre gruppi delle sequenze dal punto di vista strutturale:

- 1) 8 brevi, privi del paralellismo a coppia e collegati con un'Alleluia della messa
- 2) 9 hanno la struttura coppia con un'Alleluia
- 3) 16 hanno la struttura coppia mancano d'un simile sicuro rapporto

E finalmente é un'esempio espressivo della caratteristica teologica-mistica del lavoro di Notker la sequenza «*Psallat ecclesia*» per la festa di dedicazione della chiesa, che fú composta sulla melodia d'Alleluia alla domenica II. d'Avvento.¹⁶ Il versus é la prima frase del salmo 121: «*Laetatus sum in his quae dicta sunt mihi: in domum Domini ibimus.*» Dunque, il contenuto del verso - e così la melodia dell'Alleluia - é collegato con il motivo della casa del Signore, e per questa causa usó Notker stessa melodia per componare la sua sequenza di dedicazione.

2. I periodi dello sviluppo

2.1. I secoli IX-XII.

La stazione prossima - e l'inizio del periodo primo - dello sviluppo é il secolo XI. Fino al quando la sequenza nella forma in stile Notker fú in flusso quasi tutta l'Europa occidentale. Stimuló l'influenza veloce delle queste poesie nuove il lavoro delle *scriptoria* dei monasteri, le quale trovavano l'ispirazione prima nei testi liturgici.¹⁷ Fú cominciato anche la differenziazione dei tipi generali: il tipo italiano, gallicano e tedesco. Quasi dappertutto sono conosciuti le poesie di Notker, e inoltre in ogni regione 20-30 sequenze diffuse in ambiente regionale. I fonti le contengono come parti opzionali della messa, e così si trovano nell'appendice del Messale, o in libri separati dal Missale denominati *Sequentionale / Prosarium* o insieme con i *Tropi nel Troparion*.¹⁸ Il titolo delle sequenze sono scelto spesso secondo l'Alleluia collegata, ma ci incontriamo qualche volta con titoli strani e «misteriosi» - i quali sono forse riferimenti ai canzoni popolari, perché spesso nascerono sequenze impiegando delle melo-

15 L. DOBSZAY – J. TAKÁTS: La sequenza, MTA-TKI, Budapest 2006, p. 12.

16 M. RIGHETTI, Manuale di storia liturgica, 1: Introduzione generale, Ancora, Milano 1998, p. 673.

17 G. CATTIN: La monodia nel medioevo, E.D.T., Torino 1991, p. 125.

18 L. DOBSZAY – J. TAKÁTS: La sequenza, MTA-TKI, Budapest 2006, p. 9.

die secolari. Nel questo periodo é ancora generalmente tipico il rapporto musicale stretto con l'alleluia. La melodia del primo verso della sequenza segue spesso l'intonazione della stessa *Alleluia*. Ma già cominciava la separazione tra la sequenza e l'*Alleluia*, affinché poi nasca la sequenza come forma indipendente.¹⁹

Insomma, nel periodo primo l'effetto della poesia di Notker é ancora forte, ma é caratteristico una grande variabilità creativa. I frutti del periodo sono ca. 1000 composizioni, ca. 150 erano usati in stesso tempo in tutta l'Europa, e ca. 30 diffondeva in abbondante internazionale. Le sequenze più prezioso dell'epoca sono l'opere di Notker e inoltre tra l'altro la famoso *Victimae Paschali* o la sequenza di Natale *Laetabundus*.²⁰

2.2. I secoli XII-XVI.

Il secolo XII: «l'epoca d'oro» per la sequenza.²¹ Il centro della poesia ecclesiastica e della teologia é Parigi, e questa città sarà l'origine della forma nuova e fresca della sequenza. I due canonici regolari di San Vittore presso Parigi, Ugo e Adamo sono gli autori più fertili del periodo, di quali attività e stile sarà definitiva in riferimento allo sviluppo nei secoli seguenti.²² Arrivando al secolo XII., la sequenza é una forma autonoma e molto popolare. Alla fine del medioevo nasce ca. 5000 sequenza, che stanno un posto onorevole nella letteratura medioevale. Il popolo preferí questa forma semplice, sillabica e la melodie prestavano facilmente al canto.²³ Il culto mariano e i movimenti spirituali ispirarono nuove poesie, nella messa della Beata Vergine e dei alcuni santi si trovava una pratica, di cantare il proprio della parte *Communio Sanctorum*, ma l'*Alleluia* e la sequenza collegata sono assolutamente nuove opere.²⁴ L'attività e la stile di Adamo di San Vittore ispirava Stefano di Langhton, Jacopone da Todi o Tomasso d'Aquino nella loro propria poesia, da cui poi nasce le sequenze anche oggi famosissime *Veni Sancte Spiritus*, *Stabat Mater dolorosa* e *Lauda Sion Salvatorem*. Quest'ultimo ricevè non soltanto la sua stile, ma anche la musica da Adamo di San Vittore, cioè Tomasso di Aquina scrive la sua poesia bellissima per la melodia della sequenza *Laudes crucis attollamus*.²⁵

Nel secolo XIII. continuava la fioritura con le opere dei autori francescani e domenicani, quali ordini aiutavano anche la diffusione le nuove sequenze di

19 ibidem, p. 10.

20 D. HILEY: *Western Plainchant*, Clarendon Press, Oxford 1993, p. 172.

21 BASSO: *Dizionario enciclopedico universale della musica e dei musicisti*, 4. vol., UTET, Torino 1984, p. 279.

22 L. DOBSZAY – J. TAKÁTS: *La sequenza*, MTA-TKI, Budapest 2006, p. 14.

23 J. A. JUNGSMANN: *Missarum sollemnia I.*, Herder, Wien 1948, p. 539.

24 D. HILEY: *Gregorian Chant*, University Press, Cambridge 2009, p. 132.

25 M. RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica*, 2: *L'anno liturgico*, Il breviario, Ancora, Milano 1998, p. 338.

tipo francese e tedesco in tutta l'Europa d'Oriente. Quest'attività sarà l'inizio anche per la poesia di sequenza nazionale in Polonia o in Ungheria. Nella grande parte dei Messali medioevali si trova innumerevole sequenze. Ci sono molti in cui contiene tutte le forme di missa anche una sequenza, certamente eccetto le messe senza *Alleluia*. Nel *Messale di Köln* (1487) si trova 73 sequenza, nel *Messale d'Augsburg* (1555) 98 composizione diverse.²⁶

3. La sparsa della sequenza

Dopo secoli di fioritura, lo sviluppo mostra a poco a poco una rallentamento. Il numero grandissimo delle nuove opere fruttò un regresso. Le teme e i motivi diventarono piatti e troppo pietisti, ne perdé la forza e la variabilità. Malgrado tutto ciò nascevano anche nuove forme preziose fondata alla base di sequenza: una parte dei canzoni in linguaggio popolare sia nella liturgia protestante sia nella pietà barocca cattolica derivavano dalle sequenze latine medioevali.²⁷

Nei secoli XV-XVI diffondeva una mentalità teologica-liturgica, secondo quella nella liturgia non é permesso l'uso dei testi fuori della Bibbia. Il risultato fu una tendenza forte per l'eliminazione tutti gli elementi profani nella Messa e anche nel Breviario. La «condanna ufficiale a morte» per la sequenza nascé al Concilio di Trento alla sessione XXII del 1562 e sessione XXIV del 1563, che parlava sulla problema della musica sacra. Incontro con le norme dettate relativamente permissive del periodo precedente, il Concilio voleva regolare le normative più rigorose.²⁸ La riforma di papa Pio V abolí tutti gli elementi liturgici, che furono derivati particolarmente dagli ultimi cinque secoli²⁹ - così anche l'uso della sequenza, eccetto quattro, che furono i più popolari e si trovarano anche nei Missali italiani. L'uso della *Victimae Pasquali*, della *Veni Creator Spiritus*, della *Lauda Sion Salvatorem* si cantó alla festa di Pasqua, Pentecoste e del Corpo di Cristo, e nell'ottava. La sequenza *Dies irae* dal secolo XIII rimané la parte della liturgia per la *Commemorazione dei defunti*, e delle messe esequiali.³⁰

Il Concilio Vaticano II continuava la limitazione dell'uso delle sequenze. Mette fuori dalla liturgia di messa la sequenza drammatica e bellissima *Dies irae*, perché in quella «é assente la caratteristica pasquale»³¹. Tocca in sorte lo stesso giudizio alla sequenza *Stabat Mater dolorosa*, la poesia commuovendo

26 J. A. JUNGSMANN: *Missarum sollemnia I.*, Herder, Wien 1948, p. 539.

27 L. DOBSZAY – J. TAKÁTS: *La sequenza*, MTA-TKI, Budapest 2006, p. 16.

28 BASSO: *Dizionario enciclopedico universale della musica e dei musicisti*, 4. vol., UTET, Torino 1984, p. 279.

29 E. CATTANEO: *Il culto cristiano in occidente: note storiche*, CLV - Edizioni liturgiche, Roma 1984, p. 317.

30 J. A. JUNGSMANN: *Missarum sollemnia I.*, Herder, Wien 1948, p. 539.

31 VÁRNAGY ANTAL: *Liturgika, Lámpás Kiadó, Abaliget*, 1993, 479.

sulla passione della Vergine Maria, quale sequenza dal secolo XIV entrò nella liturgia soltanto nel 1727, quando Papa Benedetto XIII ordinò la festa di Maria Addolorata. Queste due testi furono spezzati e applicati nella Liturgia delle Ore riformata, come inni dei alcuni ore.³² La *Victimae Pasquali* é obbligatorio la Domenica di Pasqua e permesso nell'ottava. La *Veni Sancte Spiritus* - abolendo l'ottava della festa di Pentecoste - si canta dopo il Concilio soltanto una volta, la domenica di Pentecoste. La *Lauda Sion Salvatorem* diventò una sequenza facoltativa per la festa *Corpo e Sangue di Cristo*.³³ Così nella liturgia odierna riformata per il canto della sequenza si limita a due volte nell'anno, quindi possiamo dire, la sequenza, il canto popolarissimo del medioevo scomparirà dalla liturgia romana senza lasciare traccia...

LA SEQUENZA IN PRATTICA

1. La musica e il testo

1.1. La forma generale

Dopo l'esame storica possiamo affermare, che la melodia e il testo della sequenza non forma una materia omogenea, ma ci mostra una grande variabilità e multiformità nei alcuni periodi del corso di sviluppo. Comunque si trovano anche caratteristiche generali, quale sono indipendente dall'epoca di formazione. Appartiene a quest'ultimo la costruzione coppia dei versi: si ripete due volte la stessa melodia ma un'altro testo, e poi segue il prossimo motivo, anche in forma coppia. Ma la prima riga sta spesso anche da solo, come un'introduzione, un'intonazione della tema. La formula di costruzione: **A BB CC DD ... XX**.³⁴ Per la dimostrazione ci sarebbe un'esempio espressivo la struttura della sequenza *Victimae Paschali*:

Melodia „A”		Victimae Paschali laudes immolent cristiani.
Melodia „B”	1	Agnus redemit oves...
	2	Mors et vita duello...
Melodia „C”	1	Dic nobis Maria...
	2	Angelicos testes...
Melodia „D”	1	<i>Credendum est magis soli</i> (verso soppresso)
	2	Scimus Christum surrexisse

32 L. DOBSZAY – J. TAKÁTS: La sequenza, MTA-TKI, Budapest 2006, p. 17.

33 Missale Romanum ex Decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli Pp. VI promulgatum Ioannis Pauli Pp. II cura recognitum, editio typica tertia, Typis Vaticanis, 2002, reimpressio emendata, 2008, OGMR 64.

34 L. DOBSZAY – J. TAKÁTS: La sequenza, MTA-TKI, Budapest 2006, p. 10.

Così si sembra come se tutta la sequenza sia un dialogo: alla domanda dell'assemblea risponde una persona biblica simbolica, e finalmente la comunità completa si unisce in una lode comune. Per altro, questa forma appare anche nella poesia ecclesiastica dell'Est.³⁵

1.2. Il cambiamento storica della stile testuale e musicale

Nel periodo primo secoli IX-X proprio della costruzione la forma irregolare e il ritmo libero. La forma poetica è flessibile assolutamente ancora, cioè sta in rapporto stretto con la melisma d'Alleluia collegata, nella quale il numero delle note mostra una grande diversità.³⁶ Il testo più spesso è patetico, come un'orazione festiva con contenuto teologico. Avviene, che una melodia è combinata con più testi, che si chiama *contrafactum*. La melodia usa generalmente un'ambito ampio, il motivo originale e il tono fondamentale è presente nella riga prima, ma poi la melodia supera sempre le limite tonale.³⁷

Dall'inizio del secolo XI appare una tendenza nuova, le sequenze del stesso periodo mostrano una costruzione più regolare. Mentre la composizione si staccava dalla melisma, continuamente si formava la caratteristica poetica propria di sequenza. La lunghezza dei versi sarà simile, si usano rime e un proprio metro. I testi sono eleganti e pieni con lirico entusiasmo.³⁸ Un prototipo del periodo è la sequenza sopra citata *Victimae Paschali* dal secolo XI - secondo la tradizione da Wipo (+ ca. 1050) prete del Corrado II ed Enrico III -, oppure la sequenze non meno popolare dello stesso tempo la famosissima *Laetabundus*, la sequenza per Natale - l'autore è forse San Bernardo (1090-1153) -, quale non si cantava a Roma mentre la messa, ma mezzo del convito papale di Natale.³⁹

Nel periodo prossimo «l'epoca d'oro» domina totalmente la forma *vittoriana*, i modelli della costruzione saranno le opere di Adamo di San Vittore. Secondo la tendenza teologica scolastica cambia il contenuto testuale: al posto dell'entusiasmo vediamo la chiarezza del pensiero e la ricchezza simbolica delle immagini.⁴⁰ Un'eseempio per la costruzione chiara è la *Lauda Sion Salvatorem* da Tomasso d'Aquino (1225-1274) la sequenza per la festa di Corpo di Cristo, che contiene un'aspetto biblico e didattico del mistero eucaristico, con immagini simbolici e formule dogmatiche. La modello della poesia è la sequenza di Adamo di San Vittore *Laudes crucis attolamus*, e anche la melodia si organa

35 J. A. JUNGSMANN: *Missarum sollemnia I.*, Herder, Wien 1948, p. 540.

36 L. DOBSZAY – J. TAKÁTS: *La sequenza*, MTA-TKI, Budapest 2006, p. 10.

37 G. CATTIN: *La monodia nel medioevo*, E.D.T., Torino 1991, pp. 133-134.

38 M. RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica*, 2: *L'anno liturgico*, Il breviario, Ancora, Milano 1998, p. 284.

39 *ibidem*, p. 78.

40 M. RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica*, 1: *Introduzione generale*, Ancora, Milano 1998, p. 674.

dal stesso autore. Le strofe 24 disuguali sono ordinati in una forma stabile, scritte in *versus saturninus*, la formula delle rime é generalmente **aab / ccb**, delle sillabe **e 8+8+7 / 8+8+7**. Ogni verso ha un paio, non esiste piú la riga prima da solo.⁴¹

Dopo di sudetti vale la pena prestare attenzione anche alle sequenze altre piú conosciute del stesso periodo secondo dello sviluppo. Prima di tutto facciamo menzione della nominata nel medioevo «sequenza aurea»: la *Veni Sancte Spiritus*. L'autore probabilmente é Stefano di Langhton, arcivescovo di Canterbury (+ 1228), ma altre tradizione attribuiscono la poesia al papa Innocenzo III (1161-1216). Il testo e la melodia formano una composizione complessa, la guida della melodia raffigura il movimento della colomba dello Santo Spirito, e in stesso tempo l'attesa e la speranza dell'uomo rivolta verso il cielo. La formula delle rime é **aab** in ogni passo, la divisione delle sillabe é **7+7+7**. La sequenza *Veni Sancte Spiritus* con la poesia di Notker usata anche come sequenza di Pentecoste *Sancti Spiritus adsit nobis gratia* esprimono la spiritualità propria del secolo XIII, dove il culto del Santo Spirito vivé molto forte, perciò erevano popolare in tutta l'Europa nel corso del medioevo.⁴²

Un po piú antica sequenza é la *Dies irae*, la parte tradizionale della *Requiem*, ispirata da un testo del profeta Sofonia. nella tema del Giudizio Universale. Secondo della tradizione l'autore é il francescano Fra' Tomasso da Celano (1200-1260). Le prime 16 strofe formulano la poesia oroginale, le ultime due sono probabilmente aggiunte posteriore, come anche i versi «*Pie Jesu Domine, dona eis requiem*». Dopo l'esame del testo lirico-drammatico, pieno con contenuto dottrinale e sentimenti profondi religiosi possiamo vediamo, che la tema della poesia non é esattamente la morte, ma il Giudizio Universale. Alcuni suppongono, che la sequenza fú prima la parte della messa di domenica I d'Avvento, perché il Vangelo della questa domenica tratta sulla stessa tema. Solo nel secolo XIII ricvé un senso della morte, e cosí succedé la forma completata con il verso ultimo «*Pie Jesu Domine...*», come fú inserita nel Messale dei francescani dal secolo XIII e poi nel Messale Romano nel secolo XIV.⁴³

L'ultima sequenza famosa anche oggi é la *Stabat Mater*, poesia di Jacopone da Todì oppure di Bonaventura. La poesia é una frutta tipica della spiritualità e della mistica di San Francesco d'Assisi, in cui é nel centro la passione e morte del Salvatore, e la compassione con lui, che esprime la descrizione profonda e realista della sofferenza della Madonna nella passione e morte di Gesù. La

41 L. DOBSZAY – J. TAKÁTS: La sequenza, MTA-TKI, Budapest 2006, p. 13.

42 M. RIGHETTI, Manuale di storia liturgica, 2: L'anno liturgico, Il breviario, Ancora, Milano 1998, p. 315.

43 ibidem, p. 491.

sequenza appare nel secolo XIV nei messali francescani come la parte integrante di un formulario di messa della Madonna Addolorata, da dove fù trasferito per mezzo di papa Benedetto XIII nel 1727 al Messale Romano.⁴⁴

Nel territorio tedesco e ungherese nel secolo XIII nascono canzoni in lingua del popolo, che sono formate con la semplificazione della melodia e con la traduzione del testo, ma lascino intatto il contenuto. Queste canzoni cantava il popolo accoppiando alla sequenza cantata dal coro. Un esempio avendo la sua origine dai ultimi versi della *Victimae Paschali*:

*Christ der ist erstanden / Von des todes Banden: /
Des sollen wir alle fro sein; / Alleluja.*⁴⁵

Nella liturgia protestante molte delle queste divenne corale, per esempio Christ lag in Todesbanden, di cui origine e la sequenza *Victimae Paschali*.⁴⁶

2. L'uso liturgico

2.1. « Quando sia cantata? » - una problema complicata

Sui canti liturgici si può dire generalmente, che la loro effetto pieno si spiega soltanto propria nella liturgia, al posto e ambiente questo, dove furono destinati dagli auttori. Dopo la riforma liturgica del secolo XX una grande parte dei liturgisti proporre l'esilio totale della sequenza dalla sua ambiente storica-musicale entro il rito di messa. Ma la possibilità del canto al posto originale – dopo l'*Alleluia* e direttamente prima del Vangelo – la maggior parte rifiuta.⁴⁷ La base del questo riferimento é d'una parte l'*Istituzioni generali* del Messale di Paolo VI, dove si legge: la sequenza «*cantatur ante Alleluia*».⁴⁸

Invece, la situazione non sia così semplice, se esamineremo un altro libro quasi ufficiale della liturgia romana, il Graduale Romanum, dove la sequenza si trova dopo l'*Alleluia*, immediatamente prima del Vangelo, in ogni caso nell'anno liturgico.⁴⁹ Lo scrive così anche il dizionario liturgico tedesco *Gottesdienst der Kirche*⁵⁰, molti altri studi sulla liturgia, e lo stimula anche la for-

44 J. A. JUNGSMANN: *Missarum sollemnia I.*, Herder, Wien 1948, p. 541.

45 Traduzione in italiano: Cristo è risorto / dal sudario [dalle bende della morte]: / dobbiamo tutti essere contenti. / Alleluia.

46 <http://www.examenapium.it/meri/sequenza.htm/>, consultato il 10-11-2015.

47 J. CHUPUNGO (ed.), *Scientia liturgica: Manuale di Liturgia*, 3 : L'Eucaristia, Piemme, Casale Monferrato (AL) 1998, p. 241.

48 *Missale Romanum ex Decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli Pp. VI promulgatum Ioannis Pauli Pp. II cura recognitum, editio typica tertia*, Typis Vaticanis, 2002, reimpressio emendata, 2008, OGMR 64.

49 *Graduale triplex, seu Graduale Romanum Pauli PP. VI cura recognitum & rhythmicis signis a Solesmensibus monachis ornatum neumis Laudunensibus (cod. 239) et Sangallensibus (codicum San Gallensis 359 et Einsidlensis 121) nunc auctum, Abbatia Sancti Petri de Solesmis, Sablé-Sur-Sarthe 1979*, pp. 198, 253, 379.

50 M. KLÖCKENER – A. A. HÄUSLING, ET ALII (ed.): *Gottesdienst der Kirche : Handbuch der Liturgiewissenschaft*, 4: Eucharistie: Geschichte, Theologie, Pastoral, F. Pustet, Regensburg 1984, p. 337: «sie werden unmittelbar vor dem Evangelium gesungen».

ma e il ruolo tradizionale della sequenza, che stava nella stessa funzione introduttiva prima del Vangelo, come l'*Alleluia*, ma in un altro livello, in un'altra forma e mentalità. La sequenza serve nel suo luogo proprio, come un'inno per l'ingresso del Signore glorioso, che è presente anche nel simbolo del libro di Vangelo, così la processione al luogo dell'acclamazione del Vangelo è una *theophania*, dove il canto può rafforzare l'effetto sia con la melodia sia con il contenuto del testo relativo all'insegnamento della festa.⁵¹

Finalmente, se non abbiamo la possibilità di cantare la sequenza in collegamento dell'acclamazione del Vangelo, si può usarla nelle «parte libere» della messa, come canto per la presentazione dei doni o per la meditazione dopo la comunione. A causa del contenuto teologico ricco vale la pena utilizzarla anche fuori della liturgia, per esempio durante i catechesi parrocchiali o nella scuola, come atto preparativo per la celebrazione delle feste grande. E finalmente per la valore culturale della melodia e del testo, la sequenza sarebbe un pezzo suggestiva e anche autentica dei concerti ecclesiali o profani, in connessione con una festa o con la cultura medioevale.⁵²

2.2. I modi dell'interpretazione musicale

In connessione con il modo della interpretazione musicale della sequenza si trovano esempi e modelli sufficienti nella tradizione, quali si può costituire un fondo buono anche per la pratica odierna. La variabilità delle forme dipenderebbe alle circostanze dell'assemblea celebranda, alla preparazione e alla capacità dei cantori e del coro, oppure alla coscienza della lingua latina.

Dal punto di vista della struttura musicale, la sequenza non è una forma difficile. Mentre il complicato *jubilus* si cantava sempre da una solista professionale, la sequenza era il canto del coro diviso in due parti. Le strofe dispari – se la struttura era così – vengono cantate nel modo dell'antifona, mentre i versi coppiati in modo alternato.⁵³ Sulla formazione della questa pratica aveva influenza probabilmente la pratica di salmodia monastica nell'ufficio. Al di là dei sudetti, ci data più opzione per l'interpretazione:

	I. coro	II. coro
1)	lato destro	lato sinistro
2)	voci alti	voci bassi
3)	una scola piccola	il coro pieno / assemblea
4)	solista	coro / assemblea
5)	solista I	solista II ⁵⁴

Sarebbe una forma pratica del canto di sequenza, se nascano sottoforme

51 L. DOBSZAY – J. TAKÁTS: La sequenza, MTA-TKI, Budapest 2006, p. 23.

52 ibidem, p. 24.

53 D. HILEY: Western Plainchant, Clarendon Press, Oxford 1993, p. 172.

54 L. DOBSZAY – J. TAKÁTS: La sequenza, MTA-TKI, Budapest 2006, p. 21.

di parafrasi in lingua popolare al livello simile dei testi latini, per esempio in metri e così attaccare anche il popolo nel canto. Oppure sarebbe possibile la partecipazione dell'assemblea nella forma medievale sudetta, cioè collegando al canto della sequenza latina con una corale scritta in stesso tema.⁵⁵

Comunque, nonostante la limitazione dell'uso della forma di sequenza, non è permesso lasciare questa forma di scomparire assolutamente. Si deve trovare le forme sufficienti per interpretazione, sia in campo culturale sia liturgico, ma soprattutto al suo posto originale: interno della celebrazione di messa, prima del Vangelo. Così rimanerebbe la sequenza una forma espressiva della vitalità festiva e religiosa dell'assemblea cristiana, un inno festivo per l'accoglienza di Cristo, che è presente tra il suo popolo per mezzo della sua parola ma allo stesso modo nei segni e simboli sensibili – e anche nel canto – della liturgia.

55 J. CHUPUNGO (ed.), *Scientia liturgica: Manuale di Liturgia*, 3 : L'Eucaristia, Piemme, Casale Monferrato (AL) 1998, p. 242.

SZOCIÁLIS MUNKA

LEVELEKI MAGDOLNA

A gyermekekhez kapcsolódó szociális ellátások területi különbségei regionális, megyei és települési szintű elemzések alapján (2005-2015)

1. Bevezetés

Magyarország a szociális védelem társadalmi juttatásai 2014. évi adatok alapján a GDP 20%-át tették ki. Ez az arányszám magasabb a 2004 után csatlakozott uniós országok többségénél, de elmarad az uniós átlagtól (27,6%).¹ A családok és gyermekek védelmét szolgáló juttatások terén azonban Magyarország a legnagyobb hányadot áldozó országok között van, 2014-ben a szociális juttatásainak 12%-át ide csoportosította. (KSH, 2017.)

A gyermekvédelmi ellátórendszerrel kapcsolatba került gyermekek száma, azon belül a veszélyeztetett gyermekeké² 2010-2015 között csökkent, a hátrányos helyzetűeké és halmozottan hátrányos helyzetűeké³ ugyanakkor növekedett.

Tanulmányomban 2005, 2012 valamint 2015. évi adatokon alapuló hazai elemzések alapján azt tekintem át, hogy a szociális védőháló kiépítettségét és igénybevételét milyen tényezők befolyásolják a gyermekekhez kapcsolódó ellátások területén, és hogyan mutatkozik meg a különböző tényezők hatása a területi különbségekben.

A területi különbségek tárgyalásakor szem előtt kell tartani, hogy a szociális ellátórendszerrel kapcsolatba került gyermekek számát és a rendszer

1 Az összeg, amit ebben az évben az ország a szociális védelem társadalmi juttatásaira fordított 6.377 milliárd forint volt. Vásárlóerő-paritáson mérve a hazai kiadások az uniós átlag 55%-át tették ki. A vásárlóerő-paritás (angolul „purchasing power parity”, rövidítve PPP), mint számítási módszer méri, hogy mennyi terméket és szolgáltatást lehet vásárolni egy valutában egy másik valutához mérve, figyelembe véve a különböző országokban eltérő árakat.

2 A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. Törvény 5. § (n) pontja: „veszélyeztetettség: olyan-magatartás, mulasztás vagy következtében kialakult állapot, amely a gyermek testi, értelmi, érzelmi vagy erkölcsi fejlődését gátolja, vagy akadályozza.

3 A gyermek vagy fiatal felnőtt hátrányos helyzetét a település jegyzője állapítja meg. A gyakorlatban hátrányos helyzetűnek akkor minősítik a gyermeket, ha szülője vagy gyámja alacsony iskolai végzettségű, alacsony foglalkoztatottságú, vagy elégtelen lakókörnyezetben él. Ha a körülmények közül legalább kettő fennáll, halmozottan hátrányos helyzet alakul ki.

kiépítettségét jelentősen befolyásolják az ellátórendszerben történt közigazgatási változások. 2013-tól a járási gyámhivatalok vették át a települési önkormányzatoktól a gyermekvédelmi hatásköröket a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény megítélésén és a hátrányos helyzet megállapításán kívül, az önkormányzatoknak pedig kötelezően ellátandó feladata lett a gyermekjóléti szolgálatok fenntartása. Ez utóbbit gyakran oldják meg társulási formában, ami sok kistélepülés számára korlátozta a szolgáltatáshoz való hozzáférést.

1. tábla

A gyermekvédelmi ellátórendszerrel kapcsolatba került gyermekek száma

(ezer fő)

Megnevezés	2010	2013	2014	2015
Veszélyeztetett	198	139	131	136
Védelembe vett	24	21	23	23
Hátrányos helyzetű	..	28	79	79
Halmazottan hátrányos helyzetű	..	51	143	129
Rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő	599	548	494	442

Forrás: KSH, 2017.

Valószínűleg a változások egyik rövidtávon mérhető következménye, hogy az új közigazgatási rendszer keretei között 2014-2015 évben újra nőtt a veszélyeztetett gyermekek száma, ezekben az években közel 23-23 ezer gyermeket vettek védelembe, 44%-ukat Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön. (KSH, 2017)

2. A szociális védőháló kiépítettségét és igénybevételét befolyásoló társadalmi-gazdasági tényezők

A KSH 2008. évi elemzése szerint a földrajzi, közigazgatási térségek lehetőségei és az ott élő népesség igényei együttesen határozzák meg a szociális ellátás színvonalát. „A szociális ellátórendszerek kiépítése összefüggésben áll az adott terület településszerkezetével, az ott élő népesség korösszetételével, demográfiai jellemzőivel, gazdasági-, foglalkoztatási lehetőségeivel.„ (i.m. 6.o.)

2.1. A településszerkezet, a népesség korösszetétele és a gazdasági aktivitás hatása

Azokban a régiókban, ahol a *kisebb lélekszámú települések* súlya nagyobb, főképpen az idősellátással kapcsolatos igények kielégítése szükséges, míg nagyobb városokban az idősek mellett a gyermekek, hajléktalanok ellátása is számottevő feladatként jelenik meg. A legtöbb kistelepülés Magyarországon a Nyugat-dunántúli, Dél-dunántúli és az Észak-magyarországi régiókban található.

2. tábla

A települések és a népesség megoszlása népességnagyság-kategóriák szerint
2007. január 1.

Területi egység	A települések és a népesség megoszlása népességnagyság-kategóriák szerint 2007. január 1.								
	499 és kevesebb	500–999	1 000–1 999	2 000–4 999	5 000–9 999	10 000–49 999	50 000–99 999	100 000 és több	Osszesen
(%)									
A települések számának megoszlása									
Közép-Magyarország	3,2	6,9	21,3	33,5	16,0	18,1	0,5	0,5	100,0
Közép-Dunántúl	27,9	21,9	22,9	19,0	4,0	3,2	0,7	0,2	100,0
Nyugat-Dunántúl	51,8	23,7	15,3	6,6	0,8	1,2	0,6	0,2	100,0
Dél-Dunántúl	52,7	21,7	15,0	7,0	1,4	2,0	0,2	0,2	100,0
Észak-Magyarország	29,7	25,4	25,2	14,9	2,0	2,5	0,2	0,2	100,0
Észak-Alföld	11,8	21,9	25,4	25,4	9,3	5,4	0,3	0,5	100,0
Dél-Alföld	7,5	15,4	25,6	31,5	11,4	7,5	0,4	0,8	100,0
Összesen	33,2	21,5	20,6	15,8	4,3	3,9	0,4	0,3	100,0
A népesség megoszlása									
Közép-Magyarország	0,1	0,4	2,1	7,1	7,5	21,6	2,2	59,0	100,0
Közép-Dunántúl	2,9	5,8	11,8	20,7	9,7	23,5	16,5	9,2	100,0
Nyugat-Dunántúl	8,4	11,1	13,9	12,7	3,7	12,5	25,0	12,8	100,0
Dél-Dunántúl	9,5	10,4	14,0	13,4	6,1	23,4	7,0	16,2	100,0
Észak-Magyarország	3,8	8,8	17,7	20,8	6,4	24,1	4,5	13,8	100,0
Észak-Alföld	0,9	4,1	9,5	19,5	16,5	23,5	4,9	21,0	100,0
Dél-Alföld	0,5	2,2	7,5	18,3	14,6	31,6	4,9	20,5	100,0
Összesen	2,8	4,8	9,3	14,8	9,4	23,0	7,5	28,3	100,0

Forrás: KSH, 2008.

A szociális ellátást igénybe vevők leginkább a gyermek- és időskorúak, ezért az ellátottak számát jelentősen befolyásolja a *régiók népességének korösszetétele*. A gyermekkorú népesség aránya kimagasló az Észak-alföldi és Észak-magyarországi régiókban. Az idősek aránya Dél-Alföldön a legmagasabb, de Közép-Magyarországon, Dél-Dunántúlon és Észak-Magyarországon is viszonylag magas. Szám szerint a legtöbb időskorú (65 éves és idősebb) Közép-Magyarországon, Dél-Alföldön és Észak-Alföldön él, itt a legtöbb a nyugdíjas.

A *gazdasági aktivitás, a háztartás felnőtt tagjainak munkaerőpiaci helyzete*, a gazdasági lehetőségek, a munkanélküliség hatást gyakorolnak a szoci-

ális ellátások és támogatások iránti igényekre, és az önkormányzatok anyagi helyzete által a segélyezési lehetőségekre is. Az aktivitási arány a legalacsonyabb, a munkanélküliség viszont a legmagasabb az Észak-magyarországi és az Észak-alföldi régiókban. E két régióban a legkisebb a bruttó hazai termék értéke, itt kapnak legtöbben szociális segélyt, és a segélyezettek lakónépességhez viszonyított aránya is itt a legmagasabb.

3. tábla

Foglalkoztatottság, bruttó hazai termék, személyi jövedelemadó, 2006					
Területi egység	Aktivitási arány, %	Munkanélküliségi ráta, %	Egy főre jutó bruttó hazai termék		Az ezer lakosra jutó adózók száma
			ezer Ft	az országos átlag %-ában	
Közép-Magyarország	59,2	5,1	3 921	165,9	445
Közép-Dunántúl	58,1	6,1	2 139	90,5	469
Nyugat-Dunántúl	58,7	5,7	2 370	100,3	475
Dél-Dunántúl	51,8	9,0	1 596	67,5	413
Észak-Magyarország	49,8	11,0	1 512	64,0	387
Észak-Alföld	51,4	10,9	1 490	63,1	385
Dél-Alföld	51,8	7,8	1 564	66,2	418
Összesen	55,0	7,5	2 363	100,0	427

Forrás: KSH, 2008.

Obádovics Csilla, Bruder Emese és Kulcsár László (2011) kidolgoztak egy olyan mutatót a területi egyenlőtlenségek mérésére, melyet Humán Szegénységi Index-nek neveztek, és amelynek négy fontos eleme van: (1) a hosszú és egészséges élet hiánya, (2) az alapvető tudás hiánya, (3) a gazdasági teljesítmény alacsony foka és (4) a társadalmi kirekesztettség. A hosszú és egészséges élet hiányát a születéskor várható élettartammal mérték, az alapvető tudás hiányát a maximum 8 általánossal rendelkező felnőttek arányával, a hátrányos gazdasági helyzetet az adófizetők arányával a legalacsonyabb jövedelmi szinten, a társadalmi kirekesztettséget pedig a tartós (180 napnál hosszabb ideig tartó) munkanélküliek arányával a regisztrált munkanélküliek körében.

Számításaik alapján 2001-2009 közötti adatokat figyelembe véve 69 magyarországi kistérség került a nagy szegénységi index-szel jellemezhető térségek közé, 74 kistérség átlagos szegénységi indexű, és mindössze 24 kistérségre nem jellemző a szegénység. A Humán Szegénységi Index értékei alapján Magyarország észak-keleti és dél-nyugati térségei között található a legtöbb szegény kistérség.

1. ábra
A Humán Szegénységi Index Magyarország kistérségeiben

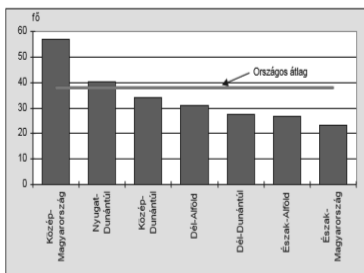
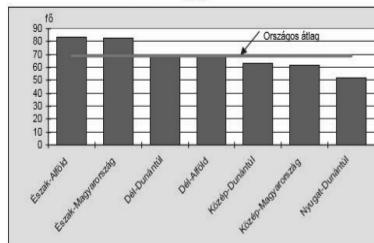
Forrás: Obádovics – Bruder – Kulcsár (2011)

A területi társadalmi egyenlőtlenségnek más többdimenziós leírása is ismeretes a szakirodalomban. Nemes Nagy József (1990) hét dimenzióját írja le, melyeknek indikátorát képezik a szociális szükségletek éppúgy, mint a szociális ellátás.

3. A gyermekekhez kapcsolódó szociális ellátások regionális különbségei 2006. évi adatok alapján

A gyermekekhez kapcsolódó szociális ellátások elemzése tovább differenciálja a képet. A munkaviszonyhoz és biztosítási viszonyhoz kötött ellátásokat (gyermekágyi segély, gyermekgondozási díj) igénybe vevők aránya ugyanis ott magasabb, ahol a gazdasági aktivitás magasabb, a biztosítási jogviszonyhoz nem kötött gyes-t pedig ott veszik igénybe nagyobb arányban, ahol a gazdasági aktivitás alacsonyabb. Ennek megfelelően a gyed-et igénybe vevők aránya Közép-Magyarországon jóval átlag feletti, és Nyugat-Dunántúlon is magas, míg a gyermekgondozási segélyt (gyes) legtöbbször Észak-Alföldön és Észak-Magyarországon igénylik.

2-3. ábra

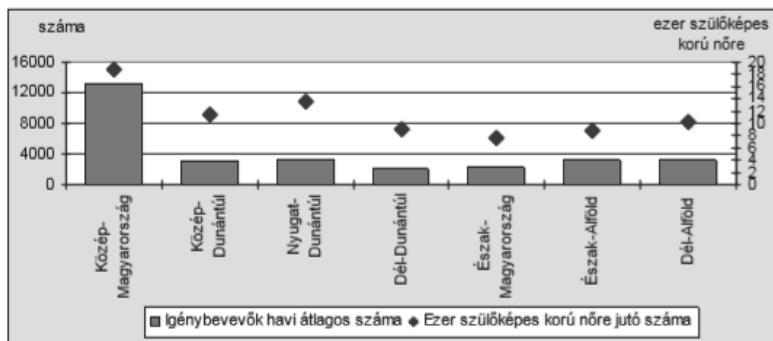
Ezer szülőképes korú nőre jutó gyermekgondozási díjat igénybe vevők száma
2006Ezer szülőképes korú nőre jutó gyermekgondozási segélyt igénybe vevők száma
2006

Forrás: KSH, 2008.

Az anyasági támogatás igénybevételét nem lehet csupán a gazdasági aktivitással magyarázni. Az anyasági támogatást ugyanis, melyhez csupán az szükséges, hogy a várandós mama négy alkalommal megjelenjen orvosi vizsgálaton, tanácsadáson, ezer szülőképes korú nőre vetítve szintén a munkaerőpiaci helyzet szempontjából legkedvezőbb helyzetben lévő Közép-magyarországi régióban veszik legtöbbször igénybe, és igen alacsony az ellátottak aránya a Dél-dunántúli és az Észak-magyarországi régiókban.

4. ábra

Terhességi-gyermekágyi segély, 2006

Forrás: KSH, 2008.

3.1. A gyermekjóléti szolgáltatás és a gyermekek napközbeni ellátása regionális szinten

A *gyermekjóléti szolgáltatás* olyan személyes szolgáltatás, melynek célja, hogy segítse a gyermekek testi, lelki egészségének megőrzését, családban történő nevelését, a gyermek veszélyeztetettségének megelőzését, és ha már kialakult, akkor megszüntetését, illetve a családból kiemelt gyermek visszahelyezését.

A szolgálatok döntő többségét az önkormányzatok, azok intézményei vagy társulásai működtetik. Országosan 2006-ban 60 gyermekjóléti szolgálatnál megfordult gyermek jutott ezer kiskorú lakosra. Számuk korosztályukhoz viszonyítva Dél-Dunántúlon és Észak-Magyarországon volt a legmagasabb (78 ill. 77 ezrelék), de az alföldi régiókban is meghaladta az országos átlagot. Szám szerint a legtöbb gyermekkel Közép-Magyarországon foglalkoztak, bár itt az országos átlagnál kevesebb, ezből csupán 54 gyerek került a szolgálatok látókörébe. A legkevesebb problémás gyermek Nyugat- és Közép-Dunántúlon élt.

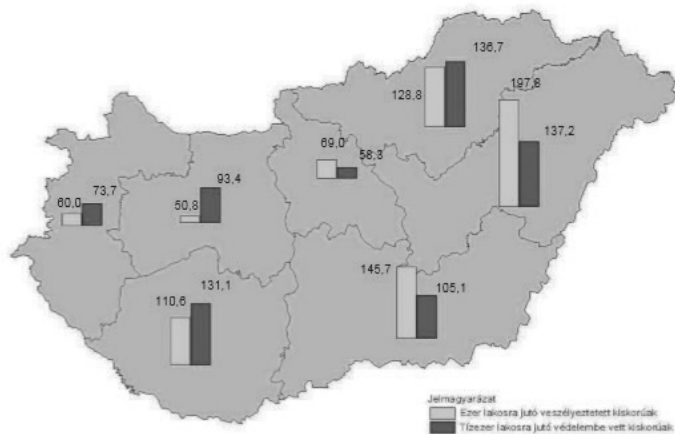
Kiskorúak veszélyeztetettsége, 2006.

A gyermekjóléti szolgálatok ún. észlelő- és jelzőrendszert működtetnek. 2006-ban a szakemberekhez érkezett százezernél is több jelzésből majdnem minden második közoktatási intézményből, minden hatodik egészségügyi szolgáltatótól, minden tizedik a rendőrségtől érkezett. (KSH, 2008. 15.o.)

A gyámhatóságok nyilvántartása szerint a vizsgált évben minden tizedik kiskorú *veszélyeztetett* volt, közülük minden második az alföldi régióban élt. A Magyarországon élő közel 210 ezer érintett gyermek több mint fele *anyagi okokból volt veszélyeztetett*, közel negyede a környezeti, ezt követi a magatartási okból (19%), majd az egészségügyi problémák miatti (4%) veszélyeztetettség. A kiskorú veszélyeztetettek számát és arányát tekintve a legrosszabb a helyzet Észak-Alföldön, itt az arányszámok négyszer nagyobbak, mint Közép-Dunántúlon, hasonlóan magas a mutató Dél-Alföldön. Ezekben a régiókban a legmagasabb a rossz anyagi helyzet miatti regisztrációk száma, de KSH elemzések szerint érdekes összefüggés mutatkozik a települések mérete, jellege és a gyermekek veszélyeztetettsége között is. Dél-Alföldön a leghatékonyabb ugyanis a százezer főt meghaladó lakosságszámú települések aránya, ezekben él a népesség ötöde. Az ilyen nagyvárosokban országosan ezer lakosra vetítve több mint háromszor annyi veszélyeztetett gyermek jutott, mint Budapesten, és kétszer annyi, mint a kisebb településeken.

5. ábra

Ezer 0-18 éves korúra jutó veszélyeztetettek és a tízezer 0-18 évesre jutó védelembre vettek száma, 2006

Forrás: KSH, 2008.

A kiskorúak veszélyeztetettsége szempontjából kedvezőtlen térség Észak-Magyarország és Dél-Dunántúl is. Kedvezőbb minden tekintetben a gyermekek helyzete – a térségek gazdasági, munkaerőpiaci mutatói, a lakosság korösszetétele, a családok életkörülményei által – Közép- és Nyugat-Dunántúlon, valamint Közép-Magyarországon. Ezekben a térségekben kevesebb család szorul támogatásra, alacsony a rendszeres szociális segélyben részesülők hányada. (KSH, 2008. 15-16.o.)

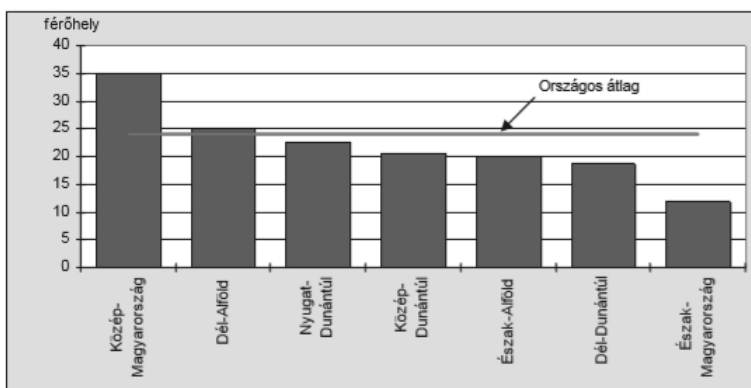
A bölcsődei ellátás területi egyenlőtlenségei 2006-ban

A gyermekek napközbeni ellátásáról többféle intézmény gondoskodik, a továbbiakban közülük csupán a bölcsődei ellátás területi egyenlőtlenségeire térek ki. Ez a legelterjedtebb és legrégebb múltra visszatekintő intézmény a személyes gyermekjóléti szolgáltatások között. Idézett tanulmány a bölcsődék történetét három korszakra osztja. Az 1852-1945 közötti időszakban elsősorban a szociálisan nehéz helyzetben lévő családok kényszerültek arra, hogy a nők, asszonyok munkát vállaljanak, és gyermeküket bölcsődébe adják. A II. világháború után a nők tömeges munkába állása miatt felértékelődött a bölcsődék szerepe. A nyolcvanas évek második felétől napjainkig azonban az intézmények és a férőhelyek száma folyamatosan csökkent, aminek kiváló oka a gyermekszám csökkenése, a bölcsődéket fenntartó önkormányzatok

jövedelmi helyzetének romlása és a vállalati szociális intézményrendszer összeomlása. A működő intézmények és a férőhelyek száma a kilencvenes évek elejétől 2006-ig felére csökkent, és az ellátásban bekövetkezett csökkenés nagyobb volt, mint a szolgáltatás iránti igény visszaesése. Az ellátás alacsony színvonalát az ezredforduló utáni évtizedben jól mutatja, hogy 2006-ban a bölcsődékbe a 0-4 éves gyerekeknek mindössze 6,5%-át, valamivel több, mint 31 ezer főt írtattak be Magyarországon. Korosztályukhoz viszonyítva a Közép-magyarországi régióban jártak legtöbben bölcsődébe (8,7%), míg arányuk Észak-Magyarországon a legalacsonyabb, 3,1%.

6. ábra

Tízezer lakosra jutó bölcsődei férőhelyek száma

Forrás: KSH, 2008.

A bölcsődék területi elhelyezkedése leképezte a térségek gazdasági fejlettségét: 2006-ban a legtöbb bölcsőde Közép-Magyarországon (186) a legkevesebb (42) Észak-Magyarországon működött. A bölcsődei férőhelyek számát a lakosság számához viszonyítva is azt látjuk, hogy a legrosszabb helyzetben Észak-Magyarország van, ahol a férőhelyek száma harmada a Közép-magyarországinak.

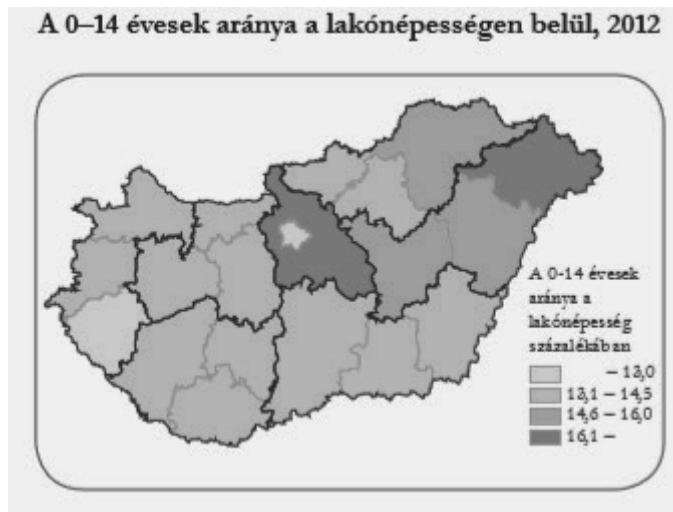
4. A szociális ellátás megyei különbségei 2012-13. évi adatok alapján. A demográfiai és a gazdasági tényezők hatása

A regionális elemzésekhez hasonlóan 2012. évi adatok alapján készült megyei szintű vizsgálat is rámutat arra, hogy a népesség jövedelmi, munkaerő-piaci helyzete, korszerkezete, egészségi állapota nagyban befolyásolja az ország

különböző térségeiben élők szociális igényeit. (KSH, 2014) Az ország keleti felének és Dél-Dunántúlnak a gazdasági pozíciója jóval kedvezőlenebb, mint Közép-Magyarországé, Közép- és Nyugat-Dunántúlé, és a területi különbségeket növeli az is, hogy a népesség egészségi állapota alapján a kedvezőtlen helyzetű térségekben szorulnak nagyobb arányban segítségre.

A *demográfiai tényezők* hatását vizsgálva azt látjuk, hogy a gyermekkorú népesség, valamint a három és annál több gyermeket nevelő családok aránya Szabolcs-Szatmár-Bereg és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a legmagasabb (16 illetve 17%). A legutóbbi népszámlálás adatai szerint a gyermekes családok 12%-ban élt legalább három gyerek. A nagycsaládok aránya a településmérettel összefüggésben változik, Budapesten jóval átlag alatti (8,9%) és a település-méret csökkenésével egyre magasabb.

7. ábra

Forrás: KSH, 2014.

Az *egyszülős családok száma* évtizedek óta nő valamennyi magyarországi megyében. 1970 és 2011 között az egyszülős gyermekes családok száma több mint duplájára, 250 ezerrel 528 ezerre nőtt. (http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_haztartas) A 2011. évi népszámlálási adatok alapján a gyermekes családok harmadában éltek csak az egyik szülővel a gyerekek. Különösen magas Budapesten az egyszülős családok aránya (39%), a településméret csökkenésével aránya egyre kisebb. Csongrádban és Békésben volt a legmagasabb (32%)

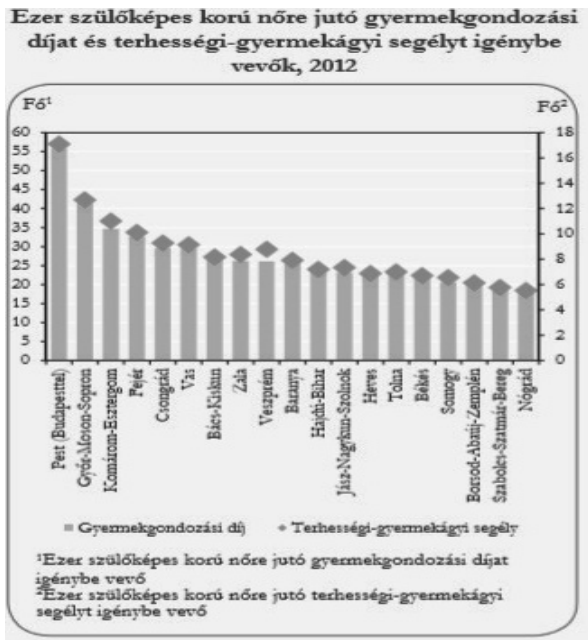
a megyék közül, Győr-Moson-Sopron megyében az arányuk mindössze 25%.

Az ország egyes térségeiben élők szociális igényeit a *jövedelmi különbségek és a munkaerő-piaci helyzet* is számottevően befolyásolja. A Dunától keletre fekvő megyék, valamint Dél-Dunántúl jövedelmi viszonyai és munkaerőpiaci helyzete jóval kedvezőtlenebb, mint a főváros, Pest megye, valamint a Közép- és Nyugat-dunántúli megyék helyzete. „2011-ben a Közép-Magyarországon élő háztartások egy főre jutó bruttó éves jövedelme átlagosan 1,5-szerese volt az Észak-alföldinek. Ugyanakkor egy-egy térségen belül települések és településrészek között még jelentősebbek a különbségek.” (KSH, 2014. 4.o.)

A munkaerő-piaci helyzet és a jövedelem befolyásolja azt is, hogy milyen mértékben veszik igénybe a térség lakói a *biztosítási alapon járó ellátásokat illetve az univerzális támogatásokat*, melyek bizonyos élethelyzetekben, életkorban mindenkinek járnak⁴, és a magyar szociális ellátórendszerben kifejezetten magas az arányuk. 2012. évi adatok is megerősítik, hogy a szociális védelmi rendszer biztosítási alapon járó ellátásait a fejlett területeken sokkal nagyobb arányban veszik igénybe, mint a kedvezőtlenebb helyzetű megyékben. A terhességi-gyermekágyi segélyt például – mely biztosítási jogviszonyhoz kötött egészségbiztosítási pénzbeli juttatás – 2012-ben legnagyobb arányban Budapesten, Pest és Győr-Moson-Sopron megyében vették igénybe, legkevesebben pedig Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg valamint Nógrád megyében.

4 A magyar biztosítási rendszer a gyermekvállaláshoz, -neveléshez kapcsolódó egyes juttatásokat alanyi jogon biztosítja, míg másokat biztosítási jogviszonyhoz köti. Az előbbihez tartozik a gyermekgondozási segély, a gyermeknevelési támogatás, az anyasági támogatás és a nevelési nevelési ellátásból, illetve az iskoláztatási támogatásból álló családi pótlék. Az utóbbihoz sorolható a terhességi-gyermekágyi segély és a gyermekgondozási díj. (Nemzeti Erőforrás Minisztérium: Tájékoztató a gyermekek után járó ellátásokról. Budapest, 2012. 7-8. o. <http://www.nefmi.gov.hu/szocialis-csalad/tajekoztatas-tanacsadas/gyermekek-utan-jaro-ellatasok>. letoltve: 2018. 09. 02.)

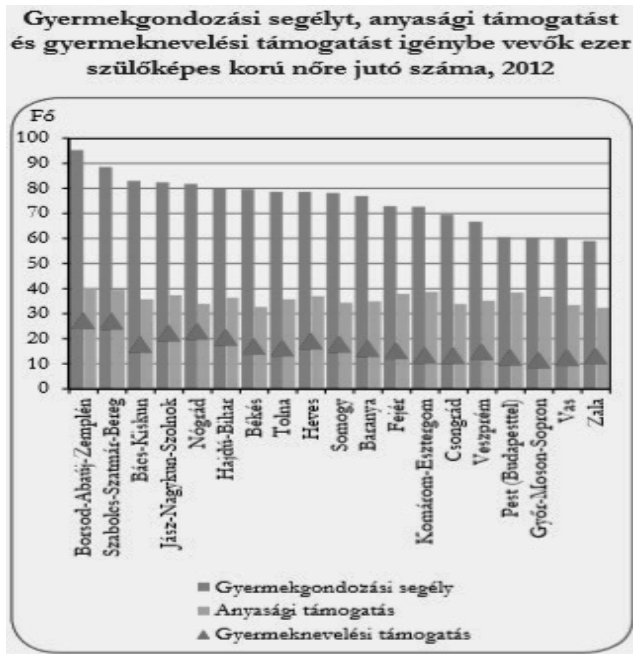
8. ábra

Forrás: KSH, 2014.

Hasonló összefüggések mutatkoznak az univerzális ellátások területén. Ezek közé tartoznak az alanyi jogon járó támogatások, a családi pótlék, anyasági támogatás, gyermeknevelési támogatás, gyermekgondozási segély, melyek 2012-ben együttesen a családtámogatásra kifizetett összeg 77%-át tették ki. A gyermekgondozási segély esetében egyértelmű az összefüggés a megyék gazdasági fejlettsége és az igénybe vevők aránya között. Legmagasabb ez a mutató Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Bács-Kiskun megyében, relatíve alacsony viszont Győr-Ménfőcsanak, Vas és Zala megyében.

9. ábra

Forrás: KSH, 2014.

Némiképp más a helyzet az anyasági támogatás esetében, mely előzetes orvosi vizsgálatokhoz kötött – ahogyan azt már a regionális különbségeknél írtuk – és az igénybe vevők számában sincs olyan mérvű szóródás, mint a gyermekgondozási segély esetében láttuk.

4.1. A gyermekjóléti ellátás, veszélyeztetettség és a gyermekek bölcsődei ellátása megyei statisztikák alapján

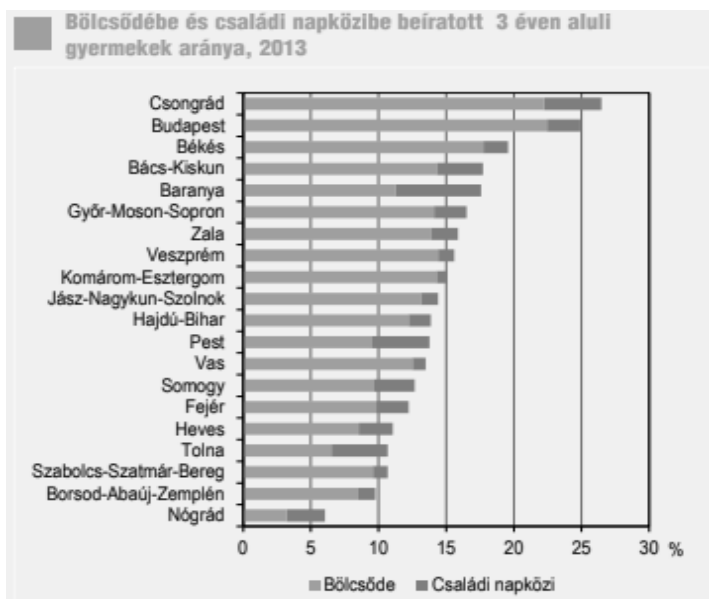
A regionális elemzésekhez hasonlóan a megyei adatokat is csupán két vonatkozásban tárgyalom, a gyermekjóléti szolgáltatásokon belül a gyermekek veszélyeztetettsége valamint a gyermekek napközbeni bölcsődei ellátása tekintetében. A gyermekjóléti szolgálattal ellátott települések aránya 2012-ben már 99% feletti volt, országosan 639 település működtetett ilyen szolgáltatást, és ezek láttak el még további 2514 települést.

A fent bemutatott demográfiai jellemzőkkel szoros összefüggésben a veszélyeztetett és védelembe vett gyermekek megfelelő korúakon (0-17 éveseken) belüli aránya Szabolcs-Szatmár-Bereg (27 ezer) és Borsod-Abaúj-Zemplén me-

gyében (28 ezer) volt a legnagyobb 2012-ben. A veszélyeztetett kiskorúak aránya mindkét megyében meghaladta a 20%-ot, országosan ez az adat 11% volt. A veszélyeztetettség 43%-ban anyagi okokból keletkezett, ami alacsonyabb a 2006. évi mutatónál, de néhány megyében - Vas, Baranya, Bács-Kiskun, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Csongrád – az anyagi okok jóval nagyobb szerepet játszottak az átlagostól. Nőtt ugyanakkor a környezeti és magatartási okból veszélyeztetettek aránya 27-27%-ra. (KSH, 2014. 11.o.)

A gyermekek napközbeni ellátását biztosító intézmények közül a bölcsődét emelem ki, bár egyre nő a családi napközibe beíratott gyermekek száma is. A bölcsődébe beíratott gyermekek számát több tényező befolyásolja: a születések számának alakulása, a rendelkezésre álló intézmények kapacitása, a bölcsődei térítési díj és nem utolsósorban az adott térségben élő nők foglalkoztatási helyzete. (KSH, 2014) Ezen tényezők eltérései megyénként jelentős mértékben differenciálják a bölcsődei férőhelyekhez való hozzájutást, és a meglévő férőhelyek kihasználtságát. A 3 éven aluli gyermekek közül legtöbbször három alföldi megyében – Csongrádban, Békésben és Bács-Kiskun megyében – valamint Budapesten járnak bölcsődébe, legkevesebben pedig Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén valamint Nógrád megyében.

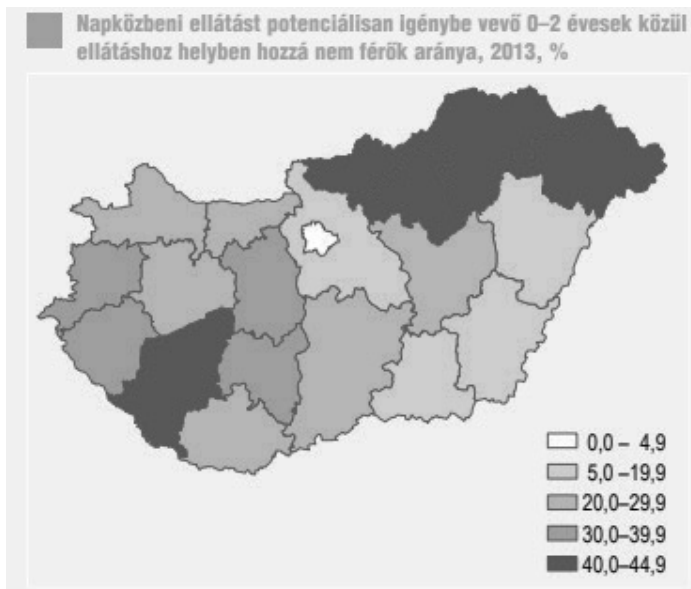
10. ábra

Forrás: Statisztikai Tükör, 2014.

Különösen a helyben bölcsődei szolgáltatást igénybe venni nem tudó gyerekek aránya magas az északi és észak-keleti megyékben valamint Somogy megyében. Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád, Heves, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Somogy megyében a legsúlyosabb probléma, hogy a 0-2 éves korúak közül a gyerekek 40-45%-a ellátáshoz helyben nem fér hozzá. A viszonylag kedvező helyzetű megyékben pedig a nők nagyszámú foglalkoztatása miatt szűkös a férőhelyek száma. Győr-Moson-Sopron, Csongrád megyében a férőhely-kihasználtság 100% feletti.

11. ábra

Forrás: Statisztikai Tükör, 2014.

Hasonlóan magas, 100% feletti volt a bölcsődék kihasználtsága 2013-ban Békésben, Bács-Kiskunban, Baranyában, valószínűsíthető azonban, hogy ezekben a megyékben nem a magas foglalkoztatottság, hanem a relatíve alacsony intézményi ellátottság okozza a férőhelyek hiányát.

A bölcsődei férőhelyek számának szűköségét és annak társadalmi, gazdasági vonatkozásait napjainkra a politika szereplői felismerték, és a 2017. januárban életbe lépő gyermekvédelmi törvény jogszabályi szinten alapvető változásokat hozott a gyermekek napközbeni ellátásában. Eszerint „a 3 évesnél

fiatalabb gyermekek ellátásának megszervezését minden esetben bölcsődei ellátás keretén belül kell megvalósítani, amelyhez különböző, a korábbiaknál rugalmasabb ellátási formákat alakítottak ki. A módosítás célja, hogy ezek az új formák a települések kisgyermekkorú népességszámához, valamint a munkahelyi adottságokhoz igazodva biztosítsák a gyermekek napközbeni elhelyezését.” (KSH, 2018. 1.o.) Annak ellenére, hogy az idézett elemzés szerint „a jogszabályi előírások az igényekhez jobban alkalmazkodó ellátórendszer létrehozását célozták meg, 2017-ben 2610 olyan település is volt Magyarországon, ahol összesen több mint 70 ezer gyermek számára nem volt helyben elérhető a napközbeni ellátás. Ez az érintett gyermekek 26%-a, 2,8 százalékponttal több, mint az előző évi arány.” (KSH, 2018. 1.o.) A törvény – úgy tűnik – az első évben nem hozta meg a várt eredményeket.

5. A szociális és gyermekjóléti ellátást igénybe vevők aránya és kistérségi megoszlása 2015. évi adatok alapján

A szociális rendszerről 2015. évi adatok alapján tudjuk, hogy 14.500 szolgáltató havonta több, mint 710 ezer főnek nyújtott ellátást. Csupán a jelentésre kötelezett ellátásokban a havonta regisztrált ellátási aktusok száma mintegy 13 millió volt. Az ellátottak 19,5%-ban részesülnek gyermekjóléti alapellátásban, 3,4%-ban gyermekvédelmi szakellátásban, az ellátottak többsége, 77,1%-a más jellegű szociális ellátást vesz igénybe. (Goldmann – Gyetvai – Mester, 2017)

A gyermekjóléti alapellátás formái közül legtöbben a gyermekjóléti szolgáltatást és a bölcsődét veszik igénybe, a gyermekvédelmi szakellátás intézményei közül pedig a nevelőszülői hálózatot és a gyermekotthont. A 0-17 éves korosztály az összes ellátott 22,1%-át alkotja, amely a teljes népesség 1,26%-a.

4. tábla
Ellátottak megoszlása szolgáltatástípusok és nemek szerint,
illetve a szolgáltatás részaránya, 2015. november 30.

Ellátási forma	Ellátástípus	Fő	100 nőre jutó férfi	Részarány (%)
Gyermekevédelmi szakellátás	Gyermekotthon	8 742	177,0	1,4
	Külső férőhelyen biztosított utógondozói ellátás	321	100,7	0,1
	Nevelőszülői hálózat	14 660	99,7	2,3
	Utógondozó otthon	286	132,5	0,1
Gyermejóléti alapellátás	Bölcsőde	32 616	109,5	4,8
	Családi napközi	5 414	110,6	0,8
	Családok átmeneti otthona	4 373	73,3	0,6
	Gyermekek átmeneti otthona	358	75,9	0,1
	Gyermejóléti szolgáltatás	95 592	111,2	14,0
	Helyettes szülői ellátás	16	85,7	0,002
Szakosított ellátás	<i>Apolást, gondozást nyújtó intézményi ellátás</i>	<i>75 983</i>	<i>54,3</i>	<i>10,1</i>
	Átmeneti elhelyezést nyújtó intézményi ellátás	13 955	192,7	2,0
	Lakóotthoni ellátás	1 878	127,5	0,3
	Rehabilitációs intézményi ellátás	1 627	190,2	0,2
	Támogatott lakhatás	389	164,7	0,1
Szociális alapellátás	<i>Családsegítés</i>	<i>66 072</i>	<i>50,9</i>	<i>9,6</i>
	<i>Házi segítségnyújtás</i>	<i>117 172</i>	<i>34,6</i>	<i>16,7</i>
	Jelzőrendszeres házi segítségnyújtás	22 340	18,3	2,9
	Közösségi ellátások	7 738	77,5	1,0
	<i>Nappali ellátás</i>	<i>73 162</i>	<i>87,2</i>	<i>10,0</i>
	<i>Szociális étkeztetés</i>	<i>158 047</i>	<i>56,4</i>	<i>21,9</i>
	Támogató szolgáltatás	9 740	90,1	1,4
Összesen		710 503		100,0

Forrás: Goldmann – Gyetvai – Mester, 2017. KENYSZI (Igénybevevői nyilvántartás) adatbázisa alapján

5.1. A településtípus, a településnagyság és a település fejlettsége, mint a szociális ellátás igénybevételét befolyásoló tényezők (2015)

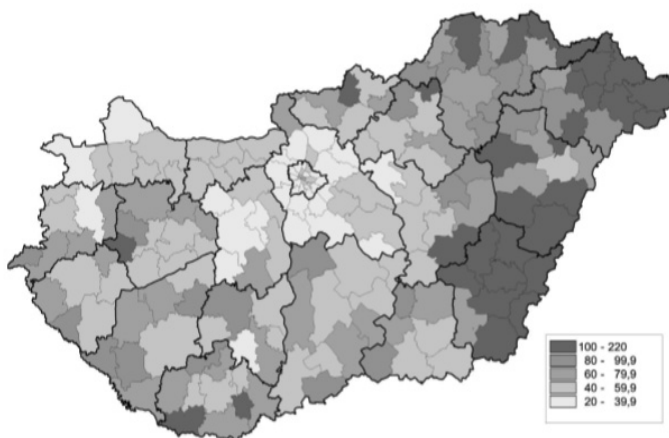
A gyermekvédelmi alapellátásban részesülők megoszlása 2015. évi adatok alapján településtípusoktól független, a községekben, városokban, megyei jogú városokban és a fővárosban egyaránt a lakosság 12-14 ezreléke vesz

igénybe ilyen jellegű szolgáltatást, míg szociális alapellátásban az arányszámok két és félszeres különbséget mutatnak.

Településnagyság szerint vizsgálva szintén azt látjuk, hogy gyermekjóléti alapellátások esetében a különbségek nem, vagy csak kismértékben mutathatók ki. A 200 fő alatti települések és a 20-50 ezer fős városok közötti eltérés az igénybe vevők arányát tekintve mindössze 5 ezrelék.

Érdeemes megnézni azt is, hogy a település illetve a kistérség fejlettsége hogyan befolyásolja a szolgáltatások igénybevételét. Idézett tanulmány megállapítja, hogy a szolgáltatásokat igénybe vevők mutatói és a település fejlettsége között összefüggés valószínűsíthető. A települések komplex fejlettségi mutatói⁵ és a szociális és gyermekjóléti alapellátásokat igénybe vevők aránya között fordított összefüggés van: minél fejlettebb a település, annál kisebb arányban veszik igénybe lakosai az alapellátásokat, és minél fejletlenebb a település, annál nagyobb az igénybe vevők száma. Szám szerint a legfejletlenebb településeken élők közül arányaiban csaknem háromszor annyian részesülnek ellátásban, mint a legfejlettebb helységek lakói. (Goldmann – Gyetvai – Mester, 2016)

12-ábra
Ezer lakosra jutó ellátottak száma járásonként

Forrás: Goldmann – Gyetvai – Mester, 2016

5 76/2007. (VI. 28) OGY határozat 3. számú melléklete alapján számolt mutatók. (Goldmann – Gyetvai – Mester, 2017)

Általánosságban a szerzők arra a következtetésre jutnak, hogy „a közigazgatási hierarchiában alacsonyabb státuszú, lakosságszám szerint kisebb, fejlettségi mutatók alapján fejletlenebb települések lakói, valamint a keleti és északkeleti országrész járásaiban élők között az ellátottak fajlagos aránya rendre jóval magasabb az ország egyéb területein mért értékeknél. ... A fent mutatott térkép alapján olybá tűnhet, hogy a szociális szolgáltatások célzottsága jó, s megfelelően reagál a szükségletekre.” (i.m.: 374.o.) Rámutatnak azonban arra, hogy a helyzet közel sem egyértelmű. Az igénybe vevők arányát ugyanis nem kizárólag a szükségletek határozzák meg, „gyakran a szolgáltatások kiépültsége, a területileg rendelkezésre álló kapacitások egyenlőtlensége, szakmapolitikai döntések sokasága áll a háttérben”. (i.m. 375.o.)

Kétségeinket tovább erősítheti, ha a kistérségek besorolását korábbi több-dimenziós vizsgálatok alapján vetjük össze a szociális szolgáltatások területi egyenlőtlenségeivel. Például a kistérségek Humán Szegénységi Index és az ellátottsági index alapján történő besorolása koránt sem fedí le egymást. Az összehasonlítást, és megbízható következtetések levonását nagymértékben nehezíti, hogy az elemzések időről-időre más-más területi egységekre vonatkoznak (régióra, megyére, kistérségre, járásra, településre), a vizsgálatok statikusak, és nem törekednek társadalmi-gazdasági folyamatok feltárására, időbeni összehasonlításra.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a szociális ellátások igénybevétele és a szociális ellátórendszer kiépítettsége számos társadalmi, területi tényező által befolyásolt. 2006-2015. évi adatokra épülő elemzések azt mutatják, hogy e tényezők között a települések és térségek demográfiai és munkaerő-piaci helyzete játszik fontos szerepet. Általánosságban a vizsgálatok alapján úgy tűnik, hogy az ellátások jól illeszkednek az igényekhez, a különböző ellátási formák területi egyenlőtlenségeit vizsgálva azonban azt látjuk, hogy a rendszernek vannak anomáliái. A bölcsődei férőhelyek száma például azokon a területeken, ahol leginkább szükség lenne rá, (például nagyarányú foglalkoztatottság miatt, vagy éppen azért, hogy megkönnyítse a nők munkába állását) elmarad az igényektől. Hasonlóképpen meg kellene vizsgálni az anyasági támogatás igénybevételének feltételeit, hiszen valószínűleg az egészségkultúrával összefüggő okok állnak a mögött, hogy ezt az univerzális ellátást a fejletlenebb térségekben relatíve kevesen veszik igénybe.

Vagyis míg a makro-statisztikák olvasása elégedettséggel tölthet el bennünket, a konkrét ellátási formákat vizsgálva lennének még teendőik a területi különbségek csökkentése érdekében.

Felhasznált források:

- Goldmann Róbert – Gyetvai Gellért – Mester Dániel (2016): A szociális ellátórendszer jellegzetességei, korprofilja és területi megoszlása <http://old.tarki.hu/hu/publications/SR/2016/17goldmann.pdf> Letöltve: 2018. 10.
- KSH (2012): Háztartások, családok életkörülményei. Népszámlálás, 2011. http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_haztartas Letöltve: 2018. 09.
- KSH (2014): Helyzetkép a kisgyermek napközbeni ellátásáról, 2013 – Kötelezettségek, lehetőségek, tények. Statisztikai Tükör, 82. szám
- KSH (2017): Magyarország, 2016. Budapest <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2016.pdf> letöltve: 2018. 10.
- KSH (2018): A gyermekek napközbeni ellátása, 2017. Statisztikai tükör, január
- Nemes Nagy József (1990): Területi egyenlőtlenségek dimenziói. Adalékok egy „kvázi-elmélethez” 2. szám
- Nemzeti Erőforrás Minisztérium: Tájékoztató a gyermekek után járó ellátásokról. Budapest, 2012. 7-8. o. <http://www.nefmi.gov.hu/szocialis-csalad/tajekoztatas-tanacsadas/gyermekek-utan-jaro-ellatasok>. letöltve: 2018. 09.
- Obádovics Csilla – Bruder Emese – Kulcsár László (2011): A gazdasági és szociális helyzet területi egyenlőtlenségei a vidéki Magyarországon – hasonlóságok és eltérések *Gazdaság és Társadalom*, 2. szám.
- KSH (2014): Szociális ellátások, szociális helyzetkép a megyékben. Budapest <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/debrecenmis-kolcsocialis.pdf> letöltve: 2018. 10.
- KSH (2008): Szociális védőháló a régiókban. Miskolc <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/orsz/szocvedohalo.pdf> letöltve: 2018. 10.

BÁLINT BÁNK

A hagyományos család új kihívásai és a családmozgalmak nevelő hatásai

A közelmúltban felkérést kaptam arra, hogy a családmozgalmak találkozóján tartsak előadást a családi életre neveléssel kapcsolatban. Az összejövételhez igazodva próbáltam megközelíteni a témát, amit most írásba foglalom.

Abból az aktuális tapasztalatból indultam ki, hogy a fiatalok mostanság nehezen vagy egyáltalán nem találnak maguknak megfelelő társat, sőt még az ismerkedéssel is gondjaik vannak. Ez a probléma nemcsak gyakorló pszichológusként-, hanem felnőtt korú gyermekeim révén- szülőként is foglalkoztat. A kedvezőtlen jelenség számos oka között előkelő helyen szerepelhet a kommunikációs eszközök elképesztő térhódítása, amely miatt a mai gyermekek sokkal hosszabb időt töltenek a virtuális világban, mint a valódi társas közegükben. A technikai eszközökön keresztül létrehozott kapcsolatok viszont egészen más természetűek, mint a személyes érintkezés során kialakuló interperszonális viszonyok, ezért a kétféle ismerkedés – stílszerűen – nem kompatibilis egymással. A további lehetséges okok közül ezúttal csak azokat próbálom leltárba venni, amelyek a hagyományos családi nevelés hiányosságaiból eredhetnek. A hagyományos család fogalma alatt azt értem, amikor az első (és egyetlen) házasságukban élő szülők együtt nevelik a közös gyermekeiket. Feltételezve azt is, hogy mindketten elég jól látják el a szülői feladataikat és mindnyájan kölcsönös szeretetben, rendezett körülmények között, azonos értékrend-, valamint kulturális normák szerint élnek. Ám ezen kritériumok teljesülése esetén is adódnak olyan hiátusok, amelyeket nem lehet betölteni a nukleáris családon belül, de a gyermekek későbbi párkeresésében, párválasztásában hátrányként jelentkeznek. Az ilyen – hozzám hasonló – helyzetben levő szülők mentségére legyen mondva, hogy szinte minden fórum a családon belüli nevelés fontosságát, elsődlegességét hangoztatja. Kezdve a népmeséktől, amelyekben a felnövekedett ifjú tarisznyájába teszi a hamuban sült pogácsát és elindul a világba szerencsét próbálni, azaz az önálló életkezdéshez magával viszi az otthon kapott dolgokat, aztán a történet további részében, kisebb –nagyobb nehézségekkel, de sikerrel boldogul. Az előző generációk szintén azt az elvet vallották, hogy a gyermeket családon belül kell megtanítani az élet fontos dolgaira, s akkor majd önállóan is megállja a helyét. A pszichológusok tollából is garmadával születnek a nevelési tanácsokat tartalmazó könyvek, de

elvéve sem találhatunk bennük arra való utalást, hogy manapság a gyermekek hatékony felkészítéséhez olyan képességek elsajátítása is szükséges, amelyekhez nem kaphatnak megfelelő gyakorló terepet a szűk családon belül.

Ilyen az önkéntes kapcsolatok kialakítása és lezárása. A gyermek(ek) megszületésekor ugyanis a szülők rendszerint már túl vannak a kapcsolat kialakításán és az összecsiszolódás kezdeti nehézségein. A gyermeknek tehát nem lehet élménye sem apja-anyja egymásra találásáról, sem arról a számos konfliktussal járó és sajátos dinamikájú folyamatról, ami a közös sors megformálásához társul. Szerencsés esetben a szülei önkéntes kapcsolatának lezárása pedig teljesen kimarad a megfigyelési repertoárjából. A rokonsági viszonyok sem adnak módot a kapcsolatok tetszőleges létrehozására és megszüntetésére. Márpedig épp ezek a párkeresés és párválasztás kulcselemei! Nyilvánvaló, hogy eme készségekre a korábbi generációk sem a hagyományos családon belül tettek szert, de nekik még több lehetőségük volt megtanulni máshol, (pl.: közösségekben), illetve az erős társadalmi elvárások miatt a párválasztással elszántabban próbálkoztak és könnyebben vállaltak kompromisszumokat.

A gyermekeknek arra sem kínál módot a saját családjuk, hogy összevetési-, viszonyítási gyakorlatot szerezzenek. Ehhez mindenképpen szükséges más családokkal kapcsolatban lenni, azok működését, sajátosságait valamennyire megismerni. Az összevetés, összehasonlítás erős késztetése az embereknek és sokszor spontánul történik. Gondoljunk csak bele, ha ismerősünk épp a frissen festett otthonában fogad minket, nem teszünk-e megjegyzést erre, vagy úgy, hogy egy festés már a mi lakásunkra is ráférne, vagy a saját, korábbi lakásfestésünk valamely elemét felidézve? Csak az összevetések révén tudjuk pontosan meghatározni a magunk helyzetét és beilleszteni azt a minket körülvevő közeg koordináta-rendszerébe.

A másokkal történő összevetések, viszonyítások ugyanakkor nemcsak a család helyzetének meghatározásához szükségesek, hanem élményt nyújtanak a többiektől való elhatárolódásra is. A családnak ugyanis – mint minden rendszernek – vannak határai, amelyek elválasztják az őt körülölelő egységektől. A külső határokat viszont csak akkor tapasztalhatjuk meg, amikor kapcsolatba kerülünk más családokkal, rendszerekkel. Ez a tapasztalás egyrészt nyilvánvalóvá teszi a másoktól való különbözőségünket, elkülönülésünket, másrészt erősíti a határon belül lévők összetartozását, közös identitását.

Az összetartozás érzése azonban nemcsak a másokkal való összevetés által, hanem a másoktól való elhatárolódással is erősödhet. A hagyományos család ezen téves útra – éppen a technikai fejlődésnek és az individualizmus általános terjedésének köszönhetően – elég könnyen ráléphet, hisz az életszínvonal emelkedése, a szolgáltatások bővülése révén az egyes családok már nagyon sok lehetőséget biztosíthatnak a maguk számára önerőből. Az

esetleges izolálódásukat ezért nem feltétlenül élik meg hátrányként, viszont a gyermekek a saját kapcsolati rendszerük majdani kialakításához sem követhető mintát, sem indulásként szolgáló társas közeget nem kapnak.

A család önmagában arra sem alkalmas, hogy a benne növekedő gyermeket megtanítsa a – mai korunkban jelentősen felértékelődött – helyes önismeretre. A szülők törvényszerű elfoglaltsága gyermekeik iránt, valamint a családi struktúrában elfoglalt pozíciók kivédhetetlenül torzítják valamennyire azokat a minősítéseket, visszajelzéseket, amiket a családtagok egymásnak adnak. A torzítás esetenként egészen téves önértékelést eredményezhet. Ezzel szembe-sül például az a kisgyermek, akit elsőszülöttsége (vagy egykesége) okán mind a szülei, mind a nagyszülei körülrajonganak, kényeztetnek, aztán a figyelem középpontjából – egyébként átlagos képességeivel – egyszer csak az óvodai csoportba kerül.

Az altruista, kizárólag a jó szándékból vezérelt segítségnyújtás sem gyakorolható a családon belül, hisz a tagok érdek-, és érzelmi szövetsége miatt semmilyen egymásnak tett pozitív gesztusa, cselekedete sem lehet teljesen önzetlen és viszonzásmentes.

A hagyományos családokban élő szülők számára keserű felismerést jelenthet, hogy a megnevezett képességek, készségek elsajátításához nem elég a szűk családi kör. Sajátos paradoxon, hogy a szülők válása, majd újraraházasodása és főként a mozaikcsaládok működése viszont valamelyest megtaníthatja az érintett gyermekeket az említett készségekre. A válási tapasztalatokért ugyanakkor túl nagy árat fizetnek a gyermekek és tetejében a megszerzett ismereteik sem csak a javukat szolgálják, hanem kedvüket veheti a házassági elköteleződéstől, vagy hozzájárulhat ahhoz, hogy ők majd a kapcsolati válságban a válás lehetőségét könnyebben válasszák.

A hagyományos család szükségyszerű nevelési hiányosságait kisebb veszteségekkel pótolhatja a több generáció együttélése. Ez az elvileg megfelelő struktúra azonban kevésbé működik napjainkban. Családterápiás tapasztalataim alapján ennek az a legfőbb oka, hogy a korábbi hierarchia érvényét veszítette. Az elnevezéseink ugyan még őrzik a stabilitást biztosító rangsort, (nagyszülő – szülő – gyermek), ám a családok gyermekközpontúsága miatt kulcspozícióba a szülők kerültek, míg a nagyszülőknek csupán kiegészítő szerep jut, amit többnyire nem képesek elfogadni akkor, ha ők házigazdaként fogadták be gyermeküket házastársával és utódaival együtt. A háromgenerációs együttélés nehézségei tetejében már azzal az előnnyel sem járnak, amelyek a háztáji gazdaság közös fenntartásából és az egyéb ellátandó feladok megosztásából származtak.

A hagyományos családoknak tehát csak az ajánlható jó szívvel, hogy mindeképpen törekedjenek a kapcsolatrendszerük bővítésére. Ennek megfelelő

eszköze lehet az, ha a szülők rendszeresen érintkeznek gyermeket nevelő felnőttekkel, velük olyan családi programokat szerveznek, amelyeken a szülők és a gyermekeik egyaránt részt vehetnek. Az emberszabású, modern lakóparkok, ahova közel azonos időben költöznek be a fiatal családok, már eleve jó lehetőséget kínálnak a lakóhelyi közösség létrejöttére. Újabban az igényes munkahelyek is szorgalmazzák, hogy személyes ismeretségek, családi kapcsolatok jöjjenek létre a dolgozók között, ezért szerveznek csapatépítő-tréningeket és családi napokat.

A katolikus vallású szülők számára pedig kiváló lehetőséget biztosítanak a családmozgalmak. Valamely családmozgalmában való részvétel nemcsak a hitbéli megerősödésüket segítheti elő, hanem hatékonyan bővítheti a családi kapcsolatrendszerüket, ráadásul olyan nevelési-, és értéknormák mentén, amilyeneket maguk is követendőnek tekintenek.

A több családot magába foglaló társas közeg mindenekelőtt jól érzékelhető átmenetet képez a kis (nukleáris) család és a társadalmilag strukturált csoportok, intézmények között. Úgy is mondhatnánk: ez lehet a köztes méret a kisbetűs és a nagybetűs élet között.

A családok közti élő kapcsolat ugyanakkor a lojalitás és az elköteleződés magasabb szintjének eléréséhez is hozzásegíti az érintetteket, hisz a „mitudat”-ot a szűk családon túlra tágítja és növeli azon személyek körét, akikkel valamilyen összetartozást vállal az ember. Az összetartozás érzése mellett az egyes családokkal különböző mértékű, differenciált lehet és még elszámolni sem kell a különbségtétellel, (nem úgy, mint sokszor a fiatal pároknak, akiknek szükséges indokolniuk, hogy karácsonykor melyikük szüleihez mennek előbb).

A családmozgalmába a család egésze tagozódik be, így a közösség nemcsak egy-két egyéneken keresztül közvetve, hanem az egész családra közvetlenül hat, ezért anélkül tud pozitív hatást gyakorolni rá, hogy gyengítené a nukleáris család határait. A két változat jelentősen különbözik egymástól. Nem egyformán javítja ugyanis a családi légkört, ha – mondjuk – az ingerlékeny apa kelően kipihente magát a céges nyaraláson, míg a család többi tagja otthon maradt, vagy az, ha az egész család együtt nyaralt. A családmozgalmában történő részvétel egyáltalán nem veszélyezteti a családi rendszert, épp ellenkezőleg, teljes mértékben elfogadja, sőt a meglétét elvárja és ezáltal erősíti.

A család és tagjainak erősítése érzelmi szinten is megtörténhet, hisz a közösségekben átélte élmények különösen intenzívek lehetnek, sőt olyan sajátos érzések megtapasztalását is lehetővé teszik, amelyek szűkebb körben meg sem jelenhetnek.

A kiterjedt társas viszonyrendszernek talán az a legfőbb előnye, hogy remek gyakorló terepül szolgál az önkéntes kapcsolatok létrehozására és lezárására.

A kifelé nyitott gyermekek általában könnyen kezdeményeznek kapcsolatot a kortársaikkal, vagy akár a náluk idősebbekkel is. A pillanatnyi helyzet és/vagy szimpátia alapján létrejött személyközi viszonyok döntő hányada csupán rövid idejű, megléte többnyire csak az adott szituációra érvényes, ezért nincs különösebben nagy tétje, és még az is előfordulhat, hogy tartós kapcsolat válik majd belőle. A gyermek- és serdülőkorban megszerezhető ismerkedési gyakorlatnak igazán a párkeresés során lesz alapvető jelentősége, hisz ekkor már lényegesen több szempont határozza meg a kezdeményezést és a kimenetelének is sokkal nagyobb súlyú a következménye. Korántsem mindegy tehát, hogy milyen társas tapasztalatokkal rendelkezik az a fiatal, aki az egész felnőtt létehez próbál (házas)társat találni. A spontán módon történő, személyes érintkezési lehetőségek csökkenése miatt az is a szülők feladatává lett, hogy tudatos törekvéseikkel hozzanak létre ismerkedési teret a gyermekeknek. Számos eset mutatja: az is megtörténhet, hogy épp a családmozgalmában megismert személyek közül választ majd társat magának a gyermek, de nem ez a lényeg. A fontos az, hogy a gyermekeknek legyen egy olyan közege, amelyben a szülei mintáját követve szabadon, spontán késztetéseik alapján ismerkedhetnek, kapcsolatokat alakíthatnak és ha akarják, mindenféle lelki sérülés, valamint negatív érzelmek nélkül lezárhatják azokat. Ez lehet a leghatékonyabb tréning, amely felkészíti a fiatalokat a párválasztásra.

A családmozgalmában való részvétel, a nagyszámú családdal történő találkozás, ismerkedés bőséges alkalmat ad az összevetésre, viszonyításra. Ez nemcsak az adott család helyzetének pontosabb behatárolásához járul hozzá, hanem a különféle minták megismerése által inspirációt is kaphatnak a saját működésük, szokásaik kívánatos megváltoztatására. Ha a változtatás netán ténylegesen nem is történik meg, csupán gondolati szinten, a család akkor is tett valamit a rugalmasságának megőrzése érdekében.

A családok találkozása során minden résztvevő kisebb-nagyobb fórumot kap önmaga bemutatására, megjelenítésére. Ez a közeg egyrészt kisebb védeltséget ígér, mint a szűk család, (de épp az összetartozás tudata miatt nagyobb, mint például egy iskolai osztály), ezért a megnyilatkozásoknak magasabb a kockázati szintje, másrészt a különféle emberektől jövő, akár nagyon eltérő visszajelzések által realisabb önértékelésre, jobb önismeretre tehet szert az egyén.

A családok közötti élő kapcsolat védőhálót is képez, hisz a baráti házaspárok segítséget kérhetnek, kaphatnak egymástól, akár gyakorlati nehézségeik, akár lelki gondjaik megoldásában.

A támogató szociális háló egyúttal biztonságot is nyújt a benne levők számára.

Úgy vélem, - Lukács evangéliuma alapján-, hogy a gyermek Jézusnak

ugyancsak volt ilyen védőhálóban része. A tizenkét éves Jézus a templomban (Lk 2,41-52) című történet serdülőkorom óta tetszik nekem, mert ékesen tanúsítja, hogy Jézus Krisztusnak is volt kamaszkora. Amikor ugyanis eltűnése után anyja háromnapos, kétségbeesett keresést követően számon kérte rajta, hogy miért tette ezt velük, azt felelte nekik: - „De miért kerestetek? Nem tudtátok, hogy nekem Atyám dolgaiban kell fáradoznom?” (Lk 2, 49) Alighanem egy ilyen válasz még a mostani pubertások szüleiben is visszatetszést keltene. A történet másik eleme viszont korábban megütközést váltott ki belőlem: miként fordulhatott elő a szent családdal, hogy a (kiskorú) Jézus nélkül indultak vissza a nagyvárosból, Jeruzsálemből és egyetlen gyermekük hiányát csak egy napi út megtétele után vették észre? Szent Lukács evangélista erre adott magyarázata, ti.: azt gondolták, hogy Jézus az úti társaságban van, igazán a közösségi tudat alapján érhető.

Az internet által kínált információözön és a virtuális kapcsolatok kavalkádjában élő gyermekeket sok szempontból másként kéne nevelni, mint a korábbi nemzedékeket.

Ez a tanulmány csupán a párválasztásra való felkészítés új keletű szükségességét próbálja felhívni a hagyományos családok figyelmét.

Studia Wesprimiensa folyóiratunk szerzői

2018

Az Európai Fenntarthatósági Hét rendezvénysorozat: konferencia előadásai –szerkesztett változat

1. DR. HABIL. BIRHER NÁNDOR, főiskolai tanár, VHF
2. DR. BARTUS GÁBOR, egyetemi adjunktus, BME
3. DR. HABIL. GARACZI IMRE, egyetemi docens, Pannon Egyetem
4. NOBILIS MÁRIÓ, kisegítő lelkész
5. DR. PAPP SÁNDOR D.SC., ny. egyetemi tanár, Pannon Egyetem
6. PROF. VERESS GÁBOR, ny. egyetemi tanár, Pannon Egyetem

Teológia

1. PROF. KUMINETZ GÉZA PHD, egyetemi tanár, PPKE, a VHF tanára
2. DR. GÁJER LÁSZLÓ, tanszékvezető egyetemi tanár, PPKE
3. UNDI BARNA, hittanár, kánonjogász
4. TUZSON ATTILA, káplán
5. PROF. ROKAY ZOLTÁN, egyetemi tanár, PPKE
6. DR. FODOR JÁNOS, PHD, oktató, VHF
7. DR. ALBERT JÓZSEF, PHD, Professor Emeritus, VHF
8. ARADI LÁSZLÓ, doktorjelölt, PPKE, HTK

Szociális munka

1. DR. HABIL. LEVELEKI MAGDOLNA, főiskolai tanár, szakvezető, VHF
2. BÁLINT BÁNK, főiskolai docens, VHF